

**T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**DOKTORA
TEZİ**

**SOSYAL MEDYA VE DUYGULARIN SOSYALLIĞI: SURİYELİLER
ÖZELİNDE FACEBOOK ÜZERİNE BİR İNCELEME**

ŞEYDA KOÇAK KURT

GAZETECİLİK ANA BİLİM DALI

MART 2020

**SOSYAL MEDYA VE DUYGULARIN SOSYALLIĞI: SURİYELİLER
ÖZELİNDE FACEBOOK ÜZERİNE BİR İNCELEME**

Şeyda KOÇAK KURT

**DOKTORA TEZİ
GAZETECİLİK ANA BİLİM DALI**

**GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

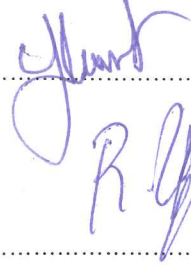
MART 2020

Şeyda KOÇAK KURT tarafından hazırlanan “ Sosyal Medya ve Duyguların Sosyalliği: Suriyeliler Özelinde Facebook Üzerine Bir İnceleme ” adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından OY BİRLİĞİ / ~~OY ÇOKLUĞU~~ ile Gazi Üniversitesi Gazetecilik Anabilim Dalında DOKTORA TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Danışman: Prof. Dr. Selda BULUT

Gazetecilik, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Doktora Tezi olduğunu onaylıyorum/~~onaylamıyorum~~

Üye: Prof. Dr. Ruhdan UZUN

Gazetecilik, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Doktora Tezi olduğunu onaylıyorum/~~onaylamıyorum~~

Üye: Prof. Dr. Aylin GÖRGÜN BARAN

Sosyoloji , Hacettepe Üniversitesi

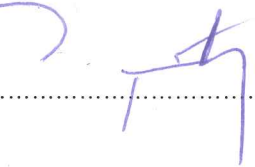
Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Doktora Tezi olduğunu onaylıyorum/~~onaylamıyorum~~

Üye : Prof. Dr. Yüksel AKKAYA

Halkla İlişkiler ve Tanıtım, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Doktora Tezi olduğunu onaylıyorum/~~onaylamıyorum~~

Üye /Başkan : Prof. Dr. Nurettin GÜZ

Gazetecilik, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

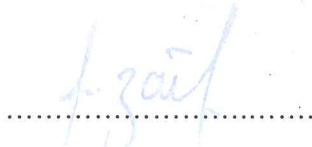
Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Doktora Tezi olduğunu onaylıyorum/~~onaylamıyorum~~

Tez Savunma Tarihi: 09/03/2020

Jüri tarafından kabul edilen bu tezin Doktora Tezi olması için gerekli şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

Prof. Dr. Figen ZAIİF

Enstitü Müdürü

ETİK BEYAN

Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Şeyda KOÇAK KURT

25/03/2020

SOSYAL MEDYA VE DUYGULARIN SOSYALLIĞI: SURIYELİLER ÖZELİNDE FACEBOOK ÜZERİNE BİR İNCELEME

(Doktora Tezi)

Şeyda KOÇAK KURT

GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
Mart 2020

ÖZET

“Duygu” kavramının ekonomik, politik, sosyolojik, psikolojik vb. alanlarda farklı tanımlarıyla karşılaşıyoruz. Her bir bireyin belli bir duyguya sahip olduğu düşüncesi sorgulanmazken, duygu üzerine yapılan tanımlamalarda belirli bir fikir birliğine ulaşılamamıştır. 1970’li yıllardan itibaren bir alan olarak ismini duyuran “duygular sosyolojisi”nin kaynakları ise Antik Yunan’a dek dayanmaktadır. O dönemden bugüne duygu çok farklı sosyal bilimler dalları tarafından incelenmiştir. İletişim alanında ise, kitle iletişim araçları ve duygu ilişkisi kimi araştırmacıların merak konusu olmuştur. Teknolojinin gelişmesi ve sosyal ağların hayatımıza girmesi ile duygunun bu ağlardaki görünümü, üretimi, dolaşımı, ağların özellikleri göz önünde bulundurularak incelenmiştir. Bu çalışmada da, sosyal ağ sitelerinden olan Facebook’ta duygular, duygular sosyolojisi ve yeni medya çalışmaları arasında köprü kurarak tartışılmaktadır. Çalışmanın ana savı, Facebook’un mimari yapısı nedeniyle kullanıcıların çeşitli duygu pratiklerine yönlendirilmeye açık olduğudur. Çalışmada Facebook kullanıcılarının sosyal ağ ve duygu ilişkilerini Suriyeli mülteciler üzerinden ne şekilde ifade ettikleri ortaya çıkarılmakta, sosyal ağlarda grup ve birey olmanın duygular açısından farklılıkları vurgulanmakta ve Suriyeli mülteciler hakkında Facebook’ta verilen haberlere yapılan yorumların duygu yönlerinin neler olduğuna bakılmaktadır. Bu bağlamda Facebook kullanıcıları ile anketin yanı sıra içerik analizi yapılmıştır. Çalışmanın sonucunda Suriyeli mülteciler ile ilgili olarak nefret, öfke, korku, acıma ve sevgi duyguları ortaya çıkmıştır.

Bilim Kodu : 116501
Anahtar : Duygular sosyolojisi, sosyal medya, Facebook, Suriyeli mülteciler,
Kelimeler göç
Sayfa Adedi : 280
Danışman : Prof. Dr. Selda BULUT

SOCIAL MEDIA AND SOCIALITY OF EMOTIONS: A STUDY ON FACEBOOK
SPECIFIC TO SYRIAN PEOPLE
(Ph. D. Thesis)

Seyda KOCAK KURT

GAZİ UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
March 2020

ABSTRACT

We encounter different definitions of the concept of “emotion” in the economic, political, sociological, psychological etc. fields. When the idea that each individual has a certain emotions is not questioned, a certain consensus in the definitions made on emotion could not be built. The sources of the “sociology of emotions” which has made its name as a field since the 1970s, date back to Ancient Greece. Since then, emotion has been studied by very different departments of social sciences. In communication studies, the relationship between mass media and emotion has been the interest object for some researchers. With the development of technology and as social networks come into our lives, the aspect, production and circulation of emotion in these networks are examined by taking into account the characteristics of the networks. In this study, emotions on Facebook that is one of social sites are discussed by bridging between sociology of emotions and new media studies. The main argument of the study is that the users are open to being manipulated to miscellaneous emotion practices through Facebook’s architectural structure. In the study, it is found out how Facebook users express their social network and emotion relations over Syrian asylum seekers, the differences of being group and individual in social networks in terms of emotions are emphasized and what the emotional aspects of comments on the news about Syrian refugees on Facebook are examined. In this context, content analysis and online questionnaire was conducted with Facebook users. As a result of the study, the emotions of hate, anger, fear, pity and love were found about Syrian asylum seekers.

Science Code : 116501

Key Words : Sociology of emotions, social media, Facebook, migration, Syrians.

Page Number : 280

Supervisor : Prof. Dr. Selda BULUT

TEŞEKKÜR

Bu doktora tezinin yazarı tek bir kişi gözükmesine rağmen, bu uzun sürecin arkasında pek çok kişi bulunuyor. Özgür bilgiye erişmede vazgeçilmez kaynağım olan sci-hub'ın kurucusu Alexandra Elbakyan başta olmak üzere, her çıkmaza girdiğimde yönlendirmeleriyle beni kendime getiren danışman hocam Prof. Dr. Selda Bulut'a, benimle tez yazmış kadar çile çekmiş olan yol arkadaşım Yasin Kurt'a, meslektaştan öte dostluklarını her daim hissettiğim Esra Serdar Tekeli ve Ayşe Mirza'ya, bilimsel araştırmalara olan desteğinden dolayı TÜBİTAK'a, anneme, babama, kardeşlerime ve duyguların yegâne sahibi görülen, bir şekilde hayatıma dokunmuş tüm kadınlara teşekkür ediyorum. Siz olmasaydınız ne bugünkü ben, ne de bu çalışma olabilirdi.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET	iv
ABSTRACT.....	v
TEŞEKKÜR.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
ÇİZELGELERİN LİSTESİ.....	ix
ŞEKİLLERİN LİSTESİ.....	xi
RESİMLERİN LİSTESİ	xii
GİRİŞ.....	1

1. BÖLÜM

DUYGULAR, TARİHİ ve DUYGULAR SOSYOLOJİSİ

1.1. Duyguların Tarihi	11
1.2. Duyguda Mutabık Kalmak.....	26
1.3. Duygular Sosyolojisi Yaklaşımları	29
1.3.1. Duygulara Sosyolojik Yaklaşan Düşünürler: Aristoteles, Durkheim, Descartes ve Spinoza'da Duygu Tanımları	33
1.3.2. Duygular Sosyolojisi Kurucuları: Hocschild, Kemper ve Denzin'in Toplumsal Duygu Yaklaşımları	42
1.3.3. Çağdaş Duygular Sosyolojisi Düşünürleri: Baker, Ahmed, Lupton ve Massumi'de Hareketli ve Bedenli Duygular	48

2. BÖLÜM

KİTLE İLETİŞİM ARAÇLARI VE SOSYAL AĞLARDA DUYGULAR

2.1. Kitle İletişim Araçlarında Duygunun Dolaşımı	63
2.2. Sosyal Ağlarda Duygular	69
2.2.1. Bir Duygu Dili Olarak Emojiler	74
2.3. Facebook ve Duygular	83

3. BÖLÜM

SURİYELİLER, MEDYA ve DUYGULAR

3.1. Göç Çerçevesinde Suriyeli Mülteciler ve Misafirlik Duygusu	91
3.2. Medyada Suriyeli Mültecilere Yönelik Duygular: Aylan Kurdi Örneği	104

4. BÖLÜM

FACEBOOK'TA NİTEL VE NİCEL YÖNTEM VE BULGULARI

4.1. Çevrimiçi Anketin Kapsamı	109
4.2. Nitel İçerik Analizinin Kapsamı	110
4.3. Araştırma Bulguları	117
4.3.1. Anket Çalışmasının Bulguları	117
4.3.2. DW Türkçe Facebook Sayfasının Bulguları.....	145
4.3.3. Analizlerin Değerlendirmesi	201
SONUÇ	205
KAYNAKLAR	213
EKLER.....	235
EK-1. Çizelgeler	236
EK -2. Anket formu	273
ÖZGEÇMİŞ	280

ÇİZELGELERİN LİSTESİ

Çizelge	Sayfa
Çizelge 2.1. Lu, Aid vd.'nin (2016) ülkelere göre emoji çalışması	78
Çizelge 4.1. Araştırmanın nitel içerik analizi birimleştirmeleri.....	114
Çizelge 4.2. Anket katılımcılarının demografik özellikleri	117
Çizelge 4.3. Anket katılımcılarının internet ve Facebook kullanımı.....	118
Çizelge 4.4. Facebook kullanım motivasyonlarında duygunun yeri.....	119
Çizelge 4.5. Facebook'taki paylaşımların duygu yönü.....	121
Çizelge 4.6. Facebook'ta duygu dili olarak emoji kullanımı	122
Çizelge 4.7. Suriyeli mültecilere yönelik duygular ve Suriyeli mülteciler ile ilgili paylaşımların duygu yönü	123
Çizelge 4.8. Suriyeli mültecilere yönelik duyguların emoji olarak ifade edilmesi.....	125
Çizelge 4.9. Facebook kullanıcılarının imajlara verdikleri duygu reaksiyonları.....	127
Çizelge 4.10. Katılımcıların anket cevaplarının cinsiyete göre farklılaşması.....	131
Çizelge 4.11. Katılımcıların anketlere verdikleri cevapların yaşa göre farklılaşması	133
Çizelge 4.12. Katılımcıların anketlere verdikleri cevapların meslek grubuna göre farklılaşması.....	134
Çizelge 4.13. Katılımcıların anketlere verdikleri cevapların günlük ortalama internet kullanım sürelerine göre farklılaşması	136
Çizelge 4.14. Katılımcıların anketlere verdikleri cevapların internet bilgi seviyelerine göre farklılaşması.....	137
Çizelge 4.15. Katılımcıların anketlere verdikleri cevapların Facebook'ta geçirilen süreye göre farklılaşması	138
Çizelge 4.16. Katılımcıların anketlere verdikleri cevapların Suriyeli mülteciler ile ilgili duygulara göre incelenmesi	139
Çizelge 4.17. KMO ve Barlett Testi Sonuçları	141
Çizelge 4.18. Faktörlerin özdeğerleri ve açıkladıkları varyans miktarları.....	142
Çizelge 4.19. Anket maddelerinin faktör yükleri.....	143
Çizelge 4.20. Alt boyutların birbiriyle ilişkisi	144
Çizelge 4.21. Anketlerin güvenirlik analizleri	145

ŞEKİLLERİN LİSTESİ

Şekil	Sayfa
Şekil 2.1. ASCII sanatı ile yapılmış bir bilgisayar.....	75
Şekil 4.1.DW Türkçe 14 Aralık 2016 haber paylaşım yorumlarının konularına göre dağılımı.....	152
Şekil 4.2. DW Türkçe 14 Aralık 2016 haber paylaşım yorumlarının hedeflerine göre dağılımı	154
Şekil 4.3. DW Türkçe 14 Aralık 2016 haber paylaşım yorumlarının duygularına göre dağılımı.....	156
Şekil 4.4.DW Türkçe 14 Aralık 2016 paylaşım yorumlarının kelime bulutu.....	158
Şekil 4.5.DW Türkçe 5 Aralık 2017 tarihli haber paylaşım yorumlarının konularına göre dağılımı	162
Şekil 4.6. DW Türkçe 5 Aralık 2017 tarihli haber paylaşım yorumlarının hedeflerine göre dağılımı.....	164
Şekil 4.7. DW Türkçe 5 Aralık 2017 tarihli haber paylaşım yorumlarının duygularına göre dağılımı.....	168
Şekil 4.8. DW Türkçe 5 Aralık 2017 paylaşım yorumlarının kelime bulutu.....	170
Şekil 4.9. DW Türkçe 10 Ekim 2018 haber paylaşım yorumlarının konularına göre dağılımı.....	173
Şekil 4.10. DW Türkçe 10 Ekim 2018 haber paylaşım yorumlarının hedeflerine göre dağılımı.....	176
Şekil 4.11. DW Türkçe 10 Ekim 2018 haber paylaşım yorumlarının duygularına göre dağılımı.....	178
Şekil 4.12. DW Türkçe 10 Ekim 2018 paylaşım yorumlarının kelime bulutu	183
Şekil 4.13. DW Türkçe 3 Ocak 2019 haber paylaşım yorumlarının konularına göre dağılımı.....	187
Şekil 4.14. DW Türkçe 3 Ocak 2019 haber paylaşım yorumlarının hedeflerine göre dağılımı.	189
Şekil 4.15. DW Türkçe 3 Ocak 2019 haber paylaşım yorumlarının duygularına göre dağılımı	191
Şekil 4.16. DW Türkçe 3 Ocak 2019 paylaşım yorumlarının kelime bulutu.	198

RESİMLERİN LİSTESİ

Resim	Sayfa
Resim 2.1.Kurita'nın yaptığı ilk emojiiler	74
Resim 2.2.Avrupa Komisyonu'nun kullandığı emojiilerin anlamı.....	77
Resim 2.3. Facebook'un 2016 yılında kullanıma sunduğu duygu reaksiyonları	85
Resim 4.1. Facebook'ta paylaşımların altında yer alan duygu reaksiyonları	172

GİRİŞ

*“Neden yazılır? Dünya acılı olduğu için yazılır.
Duygular taşıdığı için yazılır.
Tezer Özlü, Yeryüzüne Dayanabilmek İçin*

“Anında mutlu olmanın 45 yolu”, “Japon mutluluk tekniği ile stresten kurtulun”, “7 maddede öfkenizi kontrol edin”, “Üzüntü ve depresyonun üstesinden gelmenin 8 doğal yolu”... Bu konu başlıkları günümüz toplumunda kişisel gelişim adı altında daha “sağlıklı” bireyler olabilmek ve uyum sağlayabilmek için oluşturulan ve aslında hemen hemen hepsini ezbere bildiğimiz ve sır olmayan yöntemlerden oluşmaktadır. İçerikleri bir kenara bırakacak olursak, neden bu tür reçetelere ihtiyaç duyduğumuz sorusunun cevabı genellikle insan olmanın doğal getirisi olarak verilir. Bugün mutluluk ve mutlu olmak üzerine yazılmış bunca eser, söylenmiş bunca söz, duyguları sabit anlamlar olarak kabul etmeyip sorgulamaya gitmemiz gerektiği anlamına gelmektedir.

Duyguların birey ve toplum hayatındaki yeri geçmişten günümüze tartışılacak bir konu olmuştur. Duyguların bireysel ve doğuştan olduğunu düşünenlerin yanında, bugün kutsanan aşk, sevgi ve mutluluk gibi olumlu atfedilen duyguların, Orta Çağ’da günah ve kesinlikle kaçınılması gereken ızdırap verici duygular olduğunu düşünenler de vardır. Duygu çok eskiden beri merak konusu olmuş ve çeşitli tanımlamaları ve anlamlandırmaları içinde barındırmıştır. Ruh-beden ya da duygu-akıl ikiliğinde genellikle dışlanan taraf olan duyguların ihmal, çeşitli felsefi düşünürlerin araştırma alanı olmuş, birey ve toplum arasındaki duygu etkileşimi incelenmeye ve tartışmaya değer görülmüştür.

Bu çalışmada duygulardan psikolojik, biyolojik, evrimsel, toplumsal bakış açıları çerçevesinde bahsedilmiştir. Duygunun ne olduğu ile ilgili bir kafa karışıklığı söz konusu değilken, iş duygunun “tanım”ını yapmaya gelince aşağıda da görülebileceği gibi üzerinde uzlaşmış bir ifade söz konusu değildir. Ancak bu çalışmanın temel noktası, duygu kavramları arasından “emotion”ın¹ seçilmiş olması ve bu kavramın Sara Ahmed’in (2014) kuramlaştırmasına dayanarak “yalnızca “affect”e ait olduğu düşünülen bedenli duygular” tanımlamasının esasen “emotion”ın da içinde yer almasıdır. Bu çalışmada “emotion”

¹ “Duygularla ilgili olarak, “emotion, feeling, sense, sentiment, affect vb.” pek çok kelime kullanılmaktadır. Bu kavramların çeşitli tanımları arasında bir bütünlük yoktur. Örneğin Sara Ahmed “emotion” ve “affect” arasında herhangi bir fark görmemesine rağmen, “affect” kavramı için Tomkins (1980:142), tezde kullanılan anlamından çok uzak bir şekilde “öncelikli olarak yüz davranışı, ikincil olarak dışta iskelete ve içte iç organlara bağlı beden davranışı” tanımlamasını yapmıştır.

kavramı, toplumdaki ve ona bağılı olarak bireylerdeki duygu durumlarını toplumsal-bireysel karşılıklı bağ(ım)lılık temelinde ele almakta ve evrimsel ya da yerleşik olarak gelen duygulardan ziyade, bir topluluk içerisinde öğrenilmiş/öğretilmiş, birbirinden beslenen duygulara gönderme yapmaktadır. Ayrıca, duyguların bedenler üzerinden nasıl kurulduğunu ve bireyden bağımsız bir geçmişe sahip olabileceğini söylemektedir. Kısacası “affect” dışlanmamakta, iki kavram beraber ele alınmaktadır. Bu bağlamda, bireysellik toplumla ya da tam tersi şekilde yoğrulduğunda ortaya çıkan bedenli duyguların incelendiği bu çalışmada, bahsi geçen duyguların bireyden bağımsız ve bilinçdışı bir şekilde oluştuğu değil, birey-toplumun karşılıklı ilişkisi şeklinde oluştu(ruldu)ğu savunulmaktadır. Hatta bireysellikte yankısını bulan kimi duyguların, toplumsal pratiklerin basit bir yansımasından çok, bu pratikler vasıtasıyla kendini oluşturduğu düşüncesi, tezin esas çıkış noktasını oluşturmaktadır.

Çalışmanın ana argümanı, sosyal medya içeriklerinin kullanıcıları çeşitli duygu pratiklerine yönlendirdiğidir. Bu argüman geliştirilirken sosyal ağların tamamında yer alan duygular çalışılmayacağı için çalışma Facebook ile sınırlandırılmıştır. Ayrıca, belirli bir olaya yönelik duyguların daha net olarak tespit edilebilmesi amaçlı uzun süredir Türkiye’nin gündeminde olan Suriyeli mülteciler üzerine analiz yapılmaya karar verilmiştir. Çalışmanın amacı; temelde iletişimin duygu boyutunu tespit etmektir. Bireylerarası ve toplumlar arası ilişkilerin tamamında yer aldığını söyleyebileceğimiz duygular, bu anlamda ilgiyi hak etmektedirler. Çok uzun yıllar toplumsal çalışmalarda ihmal edilmiş olmalarına rağmen, Türkiye de dahil olmak üzere son dönemlerde bu alanda çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. İkili ve toplumsal ilişkilerdeki duygunun, sosyal ağlarda hangi şekillere büründüğü, nasıl dolaşıma girdiği, sosyal ağların duygusal doğasının iletişimin duygu boyutuna etkisinin ne olduğu gibi soruları cevaplamak çalışmanın amacını oluşturmaktadır.

Türkiye’de sosyal ağlardaki duyguları inceleyen çalışmaların çeşitliliğine rağmen, ağların duygu oluşturan yapısını ve bu duyguların Suriyeli mülteciler özelinde nasıl oluştuğunu içeren herhangi bir çalışmaya rastlanmamış olması açısından bu çalışmanın bir boşluğu dolduracağı düşünülmektedir. Ayrıca, günlük karşılaşmaları çok fazla içermeyen Suriyeli mülteciler ile ilgili deneyimlerin, sosyal ağlarda nasıl görüldüğünü ortaya koymak, bu iki araştırma nesnesinin birbiriyle ilişkisinin duygusal boyutunu göstermesi açısından önemlidir.

Bu bağlamda bu çalışmanın ilk bölümünde yer alan “duygular tarihi”ne bakmak, duygunun farklı anlamlarını ve yerini tarihsel olarak öğrenmek açısından önem arz etmektedir. Çünkü Mills’in (2016:14) ifadeleriyle “insanların kendi yaşam örüntüleriyle dünya tarihinin seyri arasındaki karmaşık bağıntıların farkında olmak”, insanların dönüşmekte oldukları tipleri ve kendilerinin de rol alabilecekleri tarih inşası açısından ne anlama geldiğini bilmektir. Tarihi olarak başlarda öznel bir durum şeklinde ele alınan duygulara yaklaşımın zaman içerisindeki değişimini ve bu değişimin bireylerde ve toplumlardaki geri dönüşlerini inceleyerek bu bağıntıları fark etmek, duyguların tarihi olarak ve günümüzde ne ifade ettiği ve neler yaptığını görmeye imkan sağlamaktadır.

Bu incelemelerden çok sonra 1970’li yıllarda “duygular sosyolojisi”nden bir alan olarak bahsedilmeye başlanmış ve bu alandaki çalışmalar, farklı alanları da dahil ederek duygular sosyolojisine farklı bakış açıları kazandırmışlardır. Ancak duygular üzerinde uzlaşılmamış olması, deyim yerindeyse her kafadan bir ses çıkmasına yol açmış ve düşünürlerin her birinin sayısı kadar farklı tanımların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Ayrıca düşünürlerin duyguları kategorileştirirken kullandığı kavramlar, çok sayıda kavram ve duygu kategorisini ortaya çıkarmıştır. Durum böyleyken duyguların hangi açıdan ve kime göre ele alınacağı konusu tartışmalı bir duruma yol açmaktadır.

Ahmed’in (2014:30); “zorlu görev” dediği duyguları çalışmanın zorluğu, işin belirli bir disipline ait olmamasından kaynaklanmaktadır. Genel olarak “sosyoloji”nin altında incelenebileceği gibi, disiplinler arası özelliği ve bir alt disiplin olması, “duygular sosyolojisi”ne farklı ve çok sayıda bakış açısı olmasının temel sebebidir. Duygularla ilgili bu tür bir çalışma yapmanın hata olasılıklarını kabul etmek anlamına geldiğini söyleyen Ahmed (2014:30); bu riskin göze alınması ve esasen disiplinlerin sınırını geçmek gerektiğini belirtmektedir. Bu çalışma bir yandan iletişim ve sosyoloji arasında bağ kurmak, öte yandan Ahmed’in vurguladığı şekliyle bu disiplinlerin sınırını aşarak duyguları kültürel ya da biyolojik olarak betimlemenin ötesinde “duyguların ne yaptığını” (Ahmed, 2014:29) ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır.

Çalışmanın birinci bölümü duygular tarihi ile başlamaktadır. Bu bölümde duyguların tarihinin M.Ö.1. yüzyılda Çin’in Konfüçyüsçü öğretisinden günümüze uzanan seyrinden bahsedilmektedir. Duyguların eski çağlarda kontrol altında tutulması gereken şeyler olduğu,

Orta Çağ dönemine gelindiğinde beden-ruh, akıl-duygu ikiliğine sıkıştırılarak, bugün deneyimlediğimiz pek çok olumlu duygunun günah ve kaçınılması gereken şeyler olarak ele alındığı görülmektedir. Duyguların tarihi açısından ortada olan şey; duyguların geçmişten günümüze ilgi çektiği ve üzerinde dikkatle durulan bir konu olduğudur. Duygu anlayışlarının kültürel olarak değiştiğinin düşünüldüğü Aydınlanma Çağı ile toplumlar arasında duyguların farklı duyumsanmasının söz konusu olduğu ortaya çıkmaktadır. Başlarda duyguların insandan uzak tutulması gerekliliği düşünülürken, 18. yüzyıla gelindiğinde duygusu olmayan insanın makineden farksız olmayacağı vurgulanarak, duyguya verilen kıymet gösterilmektedir. Sonrasında sıklıkla duygu çalışmaları yapılmaya başlanmış ve geçmişin duygu anlayışı tarihsel bir çerçevede yavaş yavaş ele alınmıştır. 1970’li yıllardan itibaren ise “duygular sosyolojisi” artık bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu çalışmada her ne kadar sosyolojik bir bakış açısı kullanılacaksa da, bu sosyolojinin de uzun bir dönem duyguları ihmal etmediği anlamına gelmez. Belirli bir zaman aralığı için genel olarak psikolojinin alanı olarak görülen duyguların, sosyoloji tarafından dikkate değer bulunması her ne kadar çok eskiye dayanmıyormuş gibi düşünülse de, aslında böyle değildir. Çalışmanın içerisinde bahsedilen isimler de dikkate alındığında duyguların sosyolojinin konusu olduğu gerçeğinin eskilere dayandığı net bir şekilde görülebilecektir. “Duygular sosyolojisi”nin bir alan olarak sosyolojinin içinde yer alması ve kavramlaşmaya başlaması için ise 1970’li yıllara dek beklemek gerekmektedir. Bu bağlamda birinci bölümün devamı “duygular sosyolojisi” alanına ayrılmıştır. Her ne kadar “duygular sosyolojisi” alan olarak 1970’li yıllardan itibaren kabul edilmişse de, Antik dönem filozoflarının duygular konusunu psikolojik olanın ötesinde ele almasından dolayı, bu alandaki düşünürlerden de bahsedilmektedir. Aristoteles, Durkheim, Descartes gibi filozofların duyguları ele alış şekilleri, çalışmanın sosyolojik boyutu açısından önem taşımaktadır. Bu filozoflar, birey-toplum ikiliği içerisinde duyguları erken dönemlerde ele almışlar ve duyguların bireyin kısıtlı alanında kaldığı düşüncesini reddetmişlerdir. Birinci bölümün devamında “duygular sosyolojisi” bir alan olarak tanımlandıktan sonra bu alan altında çalışma yapan öncü isimlere yer verilmektedir. “Duygusal emek” kavramıyla kapitalizm ve duygu ilişkisini ele alan Arlie R. Hochschild (1983), duygular sosyolojisinin kurucularından olarak görülen Theodore Kemper ve Norman Denzin’in alandaki çalışmalarından da bahsedilmektedir.

Duygular sosyolojisi, temelde duygu-akıl, ruh-beden karşıtlığı tartışmalarının ötesine geçmektedir. Son dönemde toplumsal ilişkileri anlayabilmenin yolunun duyguları anlamaktan geçtiğini düşünen pek çok sosyolojik çalışma yapılmıştır. Toplumsal ilişkiler ve duyguları ele alan çalışmada Burkitt (1997), duyguların şeylerden ziyade, karmaşık, çok yönlü yapılar olduğunu ve yalnızca ilişkilerle gelerek, maddi, bedenli ve sosyo-kültürel boyutlara sahip olduğunu söylemektedir. Burkitt'e göre (1997:53); duygular içsel süreçlerin ifadeleri değil, ilişkiler ve karşılıklı bağılıklar içindeki iletişim türleridir.

Sonrasında bu çalışmanın kuramsal kısmını oluşturan çağdaş dönem duygular sosyolojisi çalışan düşünürler gelmektedir. Bu bağlamda tezin ana kaynağı olan Sara Ahmed'in duygulara birey, toplum, ulus çerçeveleri içinde baktığı *Duyguların Kültürel Politikası* (2014) isimli eseri temel alınmaktadır. Bununla birlikte, Türkiye'de alanda çalışan ilk isimlerden olan Ulus Baker'in kanaat-fikir-duygu-imaj kavramlarının öne çıktığı, *Kanaatlerden İmajlara: Duygular Sosyolojisine Doğru* (2014) kitabı çalışmanın bir diğer ana kaynağıdır. Her ne kadar Baker, sinema üzerinden duygular ve imajlara bakmışsa da, eseri duygular sosyolojisi alanı açısından önemli bilgilere sahiptir ve alanda çalışanlar için bir başvuru kaynağı niteliğindedir. Bosna ve Kosova'daki soykırımı temel alarak, ekranlardaki enformasyonu, oluşturduğu duyguları inceleyen, yeni bir tür topluma doğru gitmekte olduğumuzu söyleyen ve bu toplumu da "duyguötesi toplum" olarak tanımlayan Stjepan G. Mestrovic'in çalışmaları tezin başka bir kaynağıdır. Mestrovic, kitle iletişim araçlarından yayılanlar ile duygularımızın değiştiğini ve bir tür "ölü duygular"ın doğduğunu belirtmektedir. İnternetin sosyal ağlar ile hayatımızda yer kaplamaya başlamasından önce yazılan bu eser, gelecek ile ilgili tahminleri açısından önemli bir noktada durmakta ve tezin ana varsayımlarını desteklemektedir. Yine 1999 gibi erken bir tarihte yazdığı *Duygusal Yaşantı* (2002) kitabıyla duygular sosyolojisinin önemli isimlerinden bir diğeri Deborah Lupton'dır. Lupton'ın duygular sosyolojisi alanındaki yaklaşımları bir araya getirdiği çalışmaları, tez için başvuru kaynaklarını oluşturmaktadır.

Çalışmanın ikinci bölümünü kitle iletişim araçlarından başlayarak sosyal ağlardaki duygular oluşturmaktadır. Öncelikli olarak Mestrovic'in bıraktığı yerden kitle iletişim araçlarındaki duygusal içeriklere bakılmakta ve duygusal gazetecilik kavramı çerçevesinde bu araçlarda gerçekleşen olaylar ve bu alanda yapılan çalışmalara yer verilmektedir. Sonrasında ise, tezin temel çalışma alanı olan sosyal ağlardaki duygulara bakılmaktadır. Sosyal ağlar ve duygu

ilişkisini ele alan yurtdışı kaynaklı çalışmalara bakıldığında, “sosyal medya, mutluluk ve sanal topluluklar”, “iklim değişikliği konusundaki korku ve öfkeyi ele alan duygu-teknolojî çalışmaları”, “kadın bedenlerinin çevrimiçi ağlardaki nefret ve utanç duyguları ile temsili” gibi konuları ele alan Garde-Hansen ve Gorton’ın (2013) *Emotion Online* isimli çalışması, editörlüğünü Tettegah’ın (2016) yaptığı, çevrimiçi topluluklardaki duygu paylaşımları, veri madenciliği çerçevesinde duyguların sosyal medyada ifade edilişi ve Facebook’un benlik ifadesinde iletişim aracı olarak kullanımı gibi konuları ele alan *Emotions, Technology and Social Media* kitabı, Sampson, Maddison ve Ellis’in (2018) editörlüğünü yaptığı Youtube, Twitter ve Facebook gibi sosyal paylaşım sitelerini duyguların dağılımı ve görünümü açısından incelendiği *Affect and Social Media* ve Wahl-Jorgensen’in (2019), Facebook’un duygu mimarisini temel alarak, duyguları politika çerçevesinde değerlendirdiği *Emotions, Media and Politics* (2019) alandaki temel çalışmalar arasında yer almaktadır. Yazarlar bu çalışmalarda, sosyal ağlardaki duygunun neye benzediğini ve nasıl oluştuğunu ortaya çıkarmaya ve sosyal ağların yapısının duygu oluşumunda nerede yer aldığını bulmaya çalışmışlardır.

Sosyal ağların duygu ile ilişkisini inceleyenlerden bir diğeri Kuntsman’dır. Dijital sitelerin hiçbir zaman sabit olmadığını söyleyen Kuntsman (2016:7); dolaşıma giren e-postalar, sosyal paylaşım ağlarındaki paylaşımlar ve döngüdeki pek çok diğör örneğin duyguların hareket etmesine gönderme yaptığını ve bu nedenle incelenmeye değör olduğunu düşünmektedir. Kuntsman, (2016), çevrimiçi ağlarda ve dijital topluluklarda duygunun nasıl işlediğini, çevrimiçi toplumsallaşma ve dijital medya kullanımının duygusal rejimlerinin neler olduğunu, çağdaş dijital kültürlerde ne tür nesne ve öznelere dolaşıma girerek şekillendiğini, gündelik dijital yaşamımıza etki eden duyguların yapılarının neler olduğu ve bunların ne tür sanal kamusal alanlar yarattığı, dijital medyanın gündelik deneyimlerimizi ve aşk, sıkıntı, korku, endişe, tutku, nefret, ümit gibi duyguların politik bakışı nasıl şekillendirdiğini incelemektedir. Kuntsman, “*Figurations of Violence and Belonging: Queerness, Migrantness and Nationalism in Cyberspace and Beyond*” (2009) çalışmasında tutkulu çevrimiçi milliyetçilik, militarizm ve ırkçılığı, çevrimiçi bir toplulukla etnografik bir çalışma yaparak incelemiştir. Çalışmasında nefret, aşağılama ve iğrenmenin çevrimiçi ve çevrimdışı alandaki etkilerine bakmıştır. Etnografik çalışmada ırkçı metin ve görsellerin ve ulusal güvenlik adına tecavüz ve işkence siber fantezilerinin dolaşımını incelemiş, aynı zamanda ırkçılık ve milliyetçiliğin, serpiştirilmiş ‘smiley’ler ve sadece ‘bir oyun olarak’ göz ardı edilen sıradan bir şeye

dönüştüğünü gözlemlemiştir. Kuntsman'ın çalışmadaki amacı, bu güçlü duyguların politik ve ruhsal etkilerini kavramlaştırmak ve çevrimiçi ve çevrimdışıdaki dolaşımalarını incelemektir. Aynı zamanda Kuntsman çalışmada hangi duyguların ve duygulanımsal durumların çevrimiçi ve çevrimdışı alanda, dijital dolaşım ve tekrar vasıtasıyla yoğunlaşarak (ya da örtük) ve değişerek yankılandığına bakarak, hem bir etnograf olarak kendisinin hem de internet kullanıcılarının üzerindeki çevrimiçi şiddetin büyük etkilerini kavramaya çalıştığını söylemektedir. Kuntsman çalışmasında, içerikler, web siteleri, forumlar, bloglar, yorumlar ve bilgisayar ekranlarının hareketleri vasıtasıyla duygulanım ve duyguların şekil alma yollarını tespit eden bir dil bulmaya çalışmıştır. Kuntsman (2016:7) ayrıca Ahmed'in metin içeriklerindeki duygunun tespit edilmesi hakkındaki görüşünü desteklemekte ve metinlerin duyguyu içeren kapasitelerinin haber veren ve performatif doğasının yeni medya metinlerinde ve web sayfaları, bloglar, forumlar, e-posta yazışmaları ve sosyal paylaşım sitelerindeki yorumlar ve paylaşımlar gibi çevrimiçi etkileşimlerin analizinde özellikle faydalı olabileceğini belirtmektedir.

Bilgisayar mühendisliği alanında yapılan ve duygu analizi ve fikir madenciliği çerçevesinde metnin olumlu, olumsuz ve tarafsız içeriğe sahip olup olmadığını inceleyen Can ve Alataş'ın (2017), Eliaçık'ın (2018) ve Baykara ve Gürtürk'ün (2017) çalışmaları, duyguların reklamcılık ve pazarlamada kullanımını inceleyen Gökaliler ve Saatçioğlu'nun (2016) ve Güven'in (2018) çalışmaları, Toksöz ve Kahraman'ın (2017), Toksöz'ün (2017), Özdemir, Gökdağ ve Neslihanoglu'nun (2018) üniversite öğrencilerinin emoji algısını, Anık, Kırık ve Soncu'nun (2017) emojiyi göstergebilimsel bir yöntemle ele aldıkları çalışmaları ve Şener ve Atar'ın (2017), kültürel farklılıklara göre emoji'nin değişen anlamını inceleyen çalışması, Türkiye'de sosyal ağlardaki duyguları inceleyen çalışmalara örnek olarak verilebilir. Ayrıca Tokdoğan'ın (2018) politik söylemler vasıtasıyla oluşturulan duygu tezahürlerini ele aldığı ve bu duyguların sosyal ağlardaki görünümünü incelediği çalışması alandaki büyük bir boşluğu doldurması açısından önemlidir.

Buna bağlı olarak, internetin gelişmesiyle birlikte ortaya çıkan sosyal ağlar ve özelliklerinden bahsedilerek, çalışmanın analiz alanını oluşturan Facebook'a geçiş yapılarak kuruluşu, özellikleri ve mimari yapısı anlatılmaktadır. Facebook'un mimari yapısı duygular açısından çalışılması gereken noktalara işaret etmektedir. Uygulamanın yazı, resim, video gibi türlü içeriklere ulaşımı içermesinin yanında, paylaşım yapabilme, diğerleriyle etkileşimde olma

(arkadaşlık), bilgiye ulaşma gibi özellikleri, sosyal ağların bulaşıcı doğasını ortaya çıkarmaktadır. Bu bulaşıcılık gerçekleşirken duyguların nerede olduğu sorusu bu çalışmanın ana meraklarından birisidir. Ayrıca Facebook'ta belli bir tarihten itibaren kullanılmaya başlayan “duygu reaksiyonları” duyguları ifade etmesi açısından ayrı bir başlık olarak ele alınmaktadır. Facebook üzerine yapılan ve duygusal anlamdaki yayılmayı gözler önüne seren Kramer, Guillory ve Hancock'un (2014) çalışmaları tezi desteklemesi açısından önemlidir.

Tezin üçüncü bölümünde Facebook'taki analiz kısmını oluşturan göç ve Suriyeli mülteciler yer almaktadır. Suriyeli mültecilerin yasal statüsünün tartışmalı olmasından dolayı mülteci, sığınmacı, göçmen, misafir kavramları çerçevesinde ele alınan Suriyeli mültecilerin kitle iletişim araçlarındaki ve sosyal ağlardaki temsillerini ele alan çalışmalardan bahsetmek bir gerekliliktir. Örneğin; Ünal'ın (2014) çalışmasında Suriyeli mültecilerin varlıklarının “ötekilik” üzerinden kurulmasının, Suriyeli mültecilere yönelik algının oluşmasındaki etkisinin öneminden bahsedilmektedir. Van Dijk (2003), mültecilerin genel olarak göç ettikleri ülke için bir yük olduğu, mültecilere yapılan sağlık, eğitim, barınma gibi yatırımların göç edilen ülkeye zarar vereceği düşüncesinin haberlerde ve diğer paylaşım şekillerinde görüleceğini belirtmiştir. Kitle iletişim araçları ve Suriyeli mültecileri temel alan çalışmalar arasında, Çağlar ve Özkar'ın (2014), *Suriyeli Mültecilerin Türkiye Basınında Temsili* isimli çalışması, Doğanay ve Çoban Keneş'in (2016) *Yazılı Basında Suriyeli Mülteciler: Ayrımcı Söylemlerin Rasyonel ve Duygusal Gerekçelerinin İnşası* çalışması, Ongun'un (2014), Türkiye'deki gazetelerin Suriyeli iç savaşını yansıtmaya biçimlerini uluslararası habercilik ve söylem temelinde ele aldığı çalışması, Pandır, Efe ve Paksoy'un (2015), Türk basınında Suriyeli sığınmacı temsili ele alan çalışması, Şen'in (2013) barış gazeteciliği çerçevesinde anaakım ve alternatif haber medyasında Suriyeli mültecileri inceleyen çalışması bu alandaki bazı örneklerdir. Suriyeli mültecilerin sosyal ağlardaki temsillerini ele alan Kolukırcık'ın erken bir dönemde yaptığı (2009), Mülteci ve Sığınmacı Olgusunun Medyadaki Görünümü: Medya Politikası Üzerine Bir Değerlendirme'si, Özdemir ve Öner-Özkan'ın (2016) sosyal medya kullanıcılarının Suriyeli mültecilere ilişkin sosyal temsillerini inceleyen çalışması, Kuş'un (2016), BBC'nin Facebook sayfasındaki yorumları metin madenciliği tekniği ile analiz ettiği ve Suriyeli mültecilere yönelik dijital nefret söylemini incelediği çalışması, bu alanda yapılan çalışmalardan bazılarıdır. Bahsi geçen çalışmalarda genel olarak hem kitle iletişim araçlarında hem de sosyal ağlarda Suriyeli mültecilere yönelik ayrımcı bir dil kullanıldığı ve Türkiye'de yaşayanların gelecek, huzur, ekonomi ve sosyal yapı konularında tedirgin oldukları ulaşılan

sonuçlar arasındadır. Çalışmalarda ayrıca, Suriyeli mültecilerin yasal statüsünün belirsizliğinin yol açtığı tanımlama problemlerine bağlı olarak girilen karşılıklı ilişkilerin de yön değiştirdiğinden bahsedilmektedir. Dolayısıyla karşılıklı etkileşim anlamında Suriyeli mülteciler ve Türkiye’de yaşayanların ilişkisini ele almak önemli görünmektedir. Bunu yaparken de, yalnızca kitle iletişim araçlarındaki temsiller değil, sosyal ağlarda yer alan paylaşımlardaki görünürlük de bir o kadar önemlidir. Buna bağlı olarak tez çalışmasında Suriyeli mültecilerin kullanıcılarda oluşturduğu duygunun seyrini belirleyebilmek amacıyla, 2011 yılından günümüze Suriyeli mülteciler ile ilgili Türkiye’nin mülteci politikaları ve bunların basına yansımaları temel alınmakta ve sonrasında sosyal ağların duygu oluşturan yapısındaki karşılıklarına yer verilmektedir.

Çalışmanın dördüncü bölümü ise analiz kısmıdır. Bu tezin belkemiğini oluşturan kuramcılardan olan Sara Ahmed, duyguların yapısı nedeniyle, onlarla çalışılırken farklı malzemelerin kullanılması gerektiğini belirtir. Onun görüşü (2014:32); “(...) duygular üzerine araştırmaların, ister kamusal kültürde ister gündelik hayatta olsun, duyguların çok çeşitli işleme yollarını kucaklaması gerektiği yönündedir ki, bu da farklı şekillerde (metinler, veriler ve bilgiler olarak) tarif edebileceğimiz bir dizi farklı materyalle çalışmak anlamına gelir”. Duyguları bireysel ve toplumsal arasındaki temas noktası olarak açıklarken Ahmed, metafor ya da mecaz-ı mürsel gibi duygu yüklü konuşma ifadelerinin metinleri hareket ettirdiğini – duyguları oluşturduğunu savunmaktadır. Bu bakış açısının temel alındığı çalışmada, bu nedenle nicel ve nitel yöntemlerin her ikisinden faydalanılarak karma bir metod izlenmektedir.

Çalışmada 460 kişi ile anket çalışması yapılmıştır. Toplam 47 sorunun sorulduğu ankette, 4 bölümden oluşan ve demografik özellikler başta olmak üzere, Facebook’ta kullanım motivasyonlarının duygu çerçevesinde değerlendirilmesi, Facebook paylaşımlarının duygu yönü, Facebook’ta ortak bir duygu dili olarak emoji, Suriyeli mülteciler hakkındaki duygular ve Facebook’ta Suriyeli mülteciler ile ilgili yapılan paylaşımlara verilen duygusal tepkiler, imajlar ve emojiler başlıkları kullanılmıştır. Belirtilen başlıklarda yer alan sorular Facebook ve duygular üzerine yoğunlaşmakta ve kullanıcıların Facebook’taki belirli aktivitelerinde ne tür duygular hissettiklerini bulmayı amaçlamaktadır.

Çalışmanın yöntemlerinden ikincisi olarak içerik analizi yapılmıştır. İçerik analizi, anketin verdiği güncel bilgilere karşılık, 2011-2019 yılları arasını alan 8 yıllık süreçteki duyguları belirleyebilmek ve duyguların gelişen seyrini incelemek amacıyla çalışmada ikinci yöntem olarak tercih edilmiştir. Facebook'ta yer alan haber sayfalarından DW Türkçe alınarak bu sayfalarda, Suriyeli mülteciler ile ilgili belirli haberlerin altındaki yorumlar ve emoji reaksiyonları incelenmektedir. 2011'den günümüze Suriyeli mülteciler ile ilgili haberleri takip etmek ve kullanıcıların bu haberlere verdikleri tepkileri dijital platformda takip edebilmek için DW Türkçe'nin Facebook sayfası incelenmiş ve en azdan en fazlaya olmak üzere yorum ve duygu reaksiyonlarının içeriğine bağlı olarak haberler analize dahil edilmiştir. Suriyeli mülteciler ile ilgili 2011 yılından bu yana dek çok fazla gelişme olması ve Türkiye'de yaşayanların bu olaya duydukları ilgi nedeniyle çok fazla haber ve yorum olması, çalışmada içerik analizi yapılacak kısmın sınırlandırılması gerekliliğini ortaya çıkarmaktadır. Bu nedenle, duygu reaksiyonlarının net olarak görülebileceği ve Türkiye'de yaşayanlar açısından önemli sayılabilecek gelişmeleri içeren paylaşımlardaki duygu ifadeleri ve yorumlar incelenmiştir.

1. DUYGULAR, TARİHİ VE DUYGULAR SOSYOLOJİSİ

1.1. Duyguların Tarihi

*“Hayatın bazı ezeli anları vardır ki ne müddeti, ne şekli, ne tarifi vardır.
Sadece bir duygulanma, sadece bir hayat sarsıntısıdır.”
Halide Edip Adivar, Vurun Kahpeye*

Duygular dünyamızda, her daim kontrol altında tutulması, ehlileştirilmesi ve fazlasından kaçınılması gereken bir yer etmektedir. Watt Smith (2018:25); “Eğer duygularımız bugün bizim için bu kadar önemliyse, hükümetler tarafından ölçülüyorsa, doktorlar tarafından daha fazla ilaçla müdahale ediliyorsa, okullarda öğretilip işverenlerce takip ediliyorsa; demek ki duygular hakkındaki varsayımlarımızın nereden geldiğini öğrenmek ve bu varsayımlarla devam etmek isteyip istemediğimize karar vermek iyi bir fikir olabilir” demektedir.

Bu varsayımların nereden geldiğini kavrayabilmek için, duyguların tarihsel gelişimine bakmak faydalı bir yöntemdir. Duyguların tarihinden bahsedebilmek ve onunla ilgili birkaç satır yazı yazabilmek içinse tarihte duygulardan bahsedenleri anmak gerekir. Ancak sadece kitaplar bu yolda bize kılavuzluk etme konusunda yeterli midirler? Günlükler, otobiyografiler, hatıratlar, mektuplar, el kitapları, tıbbi uygulamalar, hukuki belgeler, günümüze yaklaşıırken, telefon konuşmaları, e-mailler, medya... Günlük hayatımızda çoğu zaman ne olduğunu tartışmadığımız ve üzerinde uzlaşmış anlamlardan yola çıkarak sorgulamadığımız duygularımıza tarihsel olarak baktığımızda, bugünkü anlamlara gelene değin hangi aşamalardan geçti duygular? Bugün “mutlu olmak” modern çağın bir zorunluluğu olarak gözükmese de, 16. yüzyılda tam tersine “üzüntü” ve mümkün oldukça “üzgün olmak” en erdemli davranışlar arasında sayılmaktaydı (Watt Smith, 2018: 278). Buradan duygulara yüklenen anlamların dönemsel, kültürel ve toplumsal olarak değişiklik gösterdiği anlaşılmaktadır.

Tarihi olarak, duyguların yalnızca anlamları değil, duygulara yaklaşım şekilleri de farklılık göstermiştir. Örneğin, “nostalji” duygusu, bugün geçmişe özlem duymak anlamında kullanılmasına rağmen, 17. yüzyılda tıp alanı tarafından incelemeye tabi tutulmuş bir hastalık olarak ele alınmıştır. Özellikle Avrupa’daki savaşlar nedeniyle pek çok askerin “nostalji salgınına” yakalandığından bahseden Boym (2009:26-27); evlerine dönmek isteyen askerlerin gösterdiği fiziksel rahatsızlıkların (mide bulantısı, iştah kaybı, yüksek ateş vb.) sülük,

merhem, afyon ve mide temizlenmesi gibi yöntemlerle iyileştirildiğini anlatmaktadır. Nostaljinin o dönemde farklı anlamlar ve yaklaşımlar nedeniyle bir “hastalık” olarak, bugün “sıla hasreti” olarak duygu kapsamında ele alınması, duygular tarihi açısından duygunun sabit bir anlamı olmadığını göstermektedir.

Plamper; konuyla ilgili şunları söylemektedir:

(...) duygular hakkındaki felsefi düşünceler zaman içerisinde duygunun ne olduğuyla ilgili olarak önemli ölçüde değişiklik göstermiştir. Her bir yaklaşımın farklı kavramlara ve tanımlamalara sahip olduğu ve hiç birinin her çağda varlığını sürdüremediği yönünde bir itiraz yapılabilir. Şayet bu doğru olsaydı, o zaman duyguların bir tarihi olduğunu söyleyemezdik, sadece duygu kavramının tarihi olarak değiştiğinden bahsederdik. Ancak pek çok evrenselci teoriye göre, duygular sadece farklı şekilde kavramsallaştırılmazlar, aynı zamanda sürekli, tarih öncesi ve kültürel olarak genelleştirilmiş bir temele sahiptirler (2015: 32)

Ancak Plamper’in bahsettiği farklı bakış açılarını içeren noktaya kolay gelinmediğini söylemek mümkündür. Zira duygular, günümüz de dahil olmak üzere çoğu zaman mantıkla karşıt bir ilişki içerisinde ele alınmış, bu nedenle üzerinde durulması gerekliliği sorgulanmadan, önkabulle rafa kaldırılmış bir başlık olarak kalmıştır. Nietzsche’nin (2011:30) insanın renkleri olarak gördüğü duygulara yönelik sitemi, bu eksikliği açıkça göstermektedir: “Şimdiye dek insana (Dasein) rengini veren hiçbir şeyin tarihi olmamış: Nerede aşkın, açgözlülüğün, kıskançlığın, vicdanın, sofuluğun, taşıyürekliğin tarihleri peki?”

Konuya giriş yapmadan önce, aşağıda bahsedilen tarihin Batı’ya ait olduğu gerçeği göz önünde bulundurulmalıdır. Duyguların çok uzun zaman göz ardı edildiğini düşünürsek, çalışmaların Batı temelli olması şaşırtıcı bir sonuç olmaz. Frevert, duyguların yalnızca sanki Batı’da varmış gibi davranılmasıyla ilgili olarak şunları söylemektedir (2016: 56): “Avrupalı ve Kuzey Amerikalı insani politikalarıyla ilgili çok fazla şey biliyoruz, ama dünyanın diğer bölümleri, diğer bölgelerle ilgili çok az bilgiye sahibiz. Batılı hassasiyetlerini ve ilgili pratiklerini onlar da paylaşıyorlar mı, yoksa hep mi farklıydılar ya da farklılar mı ve bu farklılığın içinde neler var?”

Batı dışında, Asya ve Afrika’ya dair duyguların tarihinin incelendiği çalışmalar var olmakla birlikte, Batı ve Batı’daki duyguların tarihsel sürecini ele alan çalışmalarla kıyaslandığında sayılarının çok az olduğu görülmektedir. Batı duygu tarihi ve diğerleri arasındaki en temel

fark, Batı’da kurulan duygu – mantık dikotomisinin diğer çalışmalarda olmayışıdır. Sanskritçe ve Bengal dillerinde duygunun durumunu aktaran Frevert (2016:49-50), zihin ve kalp için kullanılan kelimelerin farklılaşmadığını, Çin’de Konfüçyüsçü felsefenin de iç / dış, beden / zihin, öznel / nesnel gibi keskin ayrımlarla ilgilenmediğini, ancak yine de bazı duyguların diğerlerinden daha temel olduğu fikrinin hakim olduğunu söylemektedir. M. Ö. 1. yüzyıl kadar eskiye dayanan Li Chi adlı Konfüçyüsçü öğretiler derlemesi doğuştan gelen yedi his tanımlamıştır: sevinç, kızgınlık, üzüntü, korku, sevgi, hoşlanmama ve hoşlanma (Watt Smith, 2018: 21). Bu öğretiye göre duygular yalnızca güdüsel olarak zorunlu görülmemiş, aynı zamanda insanlar için de önemli olarak addedilmiştir. Yine bu döneme bakıldığında duygular ve düşüncelerin ikili karşıtlığının olmadığı ve birbirinden beslendiği görülmektedir.

Batı literatürüne döndüğümüzde, üzerinde uzlaşılmış çok az kavram ve teori ile karşılaşmaktadır. Duygunun tanımlanması 2.500 yıllık Batı tarihine bakıldığında çeşitlilik göstermiş ve üzerinde durulan bir konu olmuştur. Ancak Aristo’dan Darwin’e, Spinoza’dan Deleuze’e, Massumi’dan Ahmed’e kadar her devrin vazgeçilmezi olmayı sürdüren duygu, tüm bu tanımlarda aynı anlama mı sahiptir? Plamper’a göre (2015: 11); 1872 ve 1980 yılları arasında doksan iki adet farklı duygu tanımı yalnızca İngilizce deneysel psikoloji alanında kullanılmıştır. Dolayısıyla duyguyu tanımlayanların tamamının aynı duygudan² bahsetmediğini söylemek mümkündür.

Başlangıç olarak “duygu (emotion)” kavramının nereden geldiğine ve ne şekilde kullanıldığına bakmak gerekmektedir. Frevert (2016: 49), “emotion” kavramının 19. yüzyıl gibi geç bir dönemde İngilizce konuşan yazarlar tarafından kullanılmaya başladığını söylemektedir. Bu dönemde duygular daha çok “psikolojik” temelli olarak ele alınmıştır. Antropoloji, sosyoloji, tarih gibi bilim dalları tarafından incelenmesi için 20. yüzyılın sonlarına dek beklemek gerecektir. O zamana kadar filozoflar, doktorlar, ahlak kuramcıları ve teologlar, ruhsal durumları teorileştirmek için genellikle birden fazla kavram kullanıyorlardı (Dixon, 2012:339). Bu kavramlar arasında “tutku”, “haz”, “sezgi” (Dixon, 2012: 338), “arzu”, “duyum”, “duygulanım” (Frevert, 2016:52) ya da “ruh kazaları”, “ahlaki hisler” (Watt Smith,

² Wierzbicka, çalışmasında duygular tarihi açısından “mutluluk” kavramının anlamsal olarak farklılaşmasını incelemektedir. Bu farklılaşmaya göre, mutluluk çok nadir bir şeyken, çok genel ve olabilmek ihtimali çok yüksek bir şeye dönüşmüştür. Sonrasında sayılabilir, nicel bir görüntü alırken, özgür iradenin devreye girmesiyle inatla kovalanan bir duygu olmuştur. Wierzbicka, İngilizce’ye ve onunla gelen etnomerkezciliğe bu nedenle bağlanmamak gerektiğinin altını çizer. Ayrıntılı bilgi için bkz. Anna Wierzbicka, *The “History of Emotions” and the Future of Emotion Research*, Emotion Review, Vol. 2., No. 3, (July 2010), ss. 269-273.

2018: 16) gibi tanımlamalar yer alıyordu. Kavramlardan kaynaklanan bu farklılıkların ve özellikle tutkular ve hazların ön plana çıkmasının kaynağı olarak Stoacılık ve Hristiyanlığa dönmemiz gerektiğini söyleyen Dixon (2012:339), Stoacıların bütün tutkulara ruhun hastalıkları olarak davrandığını ve bilge bir insanın mantığa başvurarak kendisini tedavi edebileceğini düşündüklerini aktarmaktadır.

Frevert'in (2016: 50); antik Batı duygular teorisine bir bakış sunduğunu söylediği *pathos* kavramı duygular tarihi açısından incelenmesi gereken bir önemdedir. Platon'a göre, bedeni harekete geçiren ve verili bir nesneden gelen, memnun eden ya da etmeyen hislerin oluşmasını sağlayan güçlü *pathos* kavramı insan ruhu tarafından bilinmektedir. Aristoteles de tıpkı hocası Platon gibi insanların küçük yaştan itibaren haz ve acıyı öğrenme açısından eğitilebileceğini vurgulamıştır. Ruhu tutkular, güçler ve alışkanlıkların merkezi olarak tasarlayan Aristoteles, tutkuların (örneğin; istek, öfke, kızgınlık, özgüven, kıskançlık, neşe, aşk, nefret, özlem, acı gibi) insanın birincil harekete geçirenleri olduğunu düşünmektedir (Frevert, 2016: 50).

Aristoteles, *Retorik* (1995) isimli eserinde, bir ikna etme yöntemi olarak hitabetin nasıl yapılacağını anlatır. Bunu anlatırken de duyguların çok önemli işlevlere sahip olduğunu söyler. Retorikte esas olan, dinleyicilerin / izleyicilerin duygularını harekete geçirmektir. Ona göre, öfke, acıma, korku ya da karşıtlarını içeren *pathos*, kişinin yargısını etkileyerek içinde bulunduğu durumu dönüştürme gücüne sahiptir (Frevert, 2016: 50).

Konstan'a göre (2018: 46); antik dönem duygu tanımlamalarından en etkilisini Aristoteles, *Retorik*'in ikinci kitabında yapmıştır. *Retorik*'te Aristoteles, *pathé* (*pathos*'un çoğulu) dediği ve öfke, aşk, nefret, korku, utanç, kıskançlık, minnet, şefkat, kızgınlık içeren bir dizi duygunun yanında *zélos* dediği (İngilizce'deki *zeal* –heves/şevk – ve *jealousy* – kıskançlık – kavramlarını birleşimi) rekabetçi bir tutkudan bahsetmektedir. Aristoteles'in duygular gamını modern bir yöntemle özelleştirmesinin yanı sıra duyguların bilişsel yorumlanmasının da önünü açan kişi olduğunu söyleyen Konstan (2018: 47), Aristo için duyguların yalnızca uyarılma durumları değil, özellikle toplumsal etkileşimlerin ürünü olduklarını ve toplumsal statü, değer ve ahlaki duyarlılığı ön şart olarak kabul ettiğini vurgulamaktadır. *Retorik* eseri, duygular ve duyguların tarihi açısından araştırmacılar için bir kılavuz niteliği taşımıştır. Antik dönem duygularına ışık tutmasının yanı sıra, retorik ve duygu ilişkisini de gündeme

getirmiştir. Avrupa Orta Çağ ve duygular tarihçisi Rosenwein, Aristoteles’in adımlarını takip ederek, duyguların retorikten ayrı olarak düşünölemeyeceğini iddia eder. Ona göre;

Duygusal ifade her zaman retoriktir. Yalnızca duygu kelimelerinden bahsetmeyiz, onları cümleler içinde inşa ederiz. Yalnızca “kızgın” kelimesini kullanmayız örneğin. “Ona kızgınım” deriz. Bu bir konuşmanın başlangıcıdır ve bu konuşma şöyle devam edebilir: “Ona kızgınım çünkü beni aşağıladı ve sen benim arkadaşım olduğun için, ona olan öfkemde bana hak verirsın diye düşünüyorum”. Bu retoriktir: ikna etmek için tasarlanmış bir ifadedir. (Rosenwein, 2016: 8-9).

Ortaçağ’da kilisenin yaşayış üzerindeki etkisini ve bilginin tek elde toplanmasını konu edinen Eco’nun *Gölün Adı* (2013) romanı, Aristoteles’in yazdığı, tek kopyası olan ve ne yazık ki günümüze ulaşamamış eseri Poetika’nın yalnızca güldürü ve gülmeyi işlemesi sebebiyle ortadan kaldırılmaya layık görölmesini anlatır. Buna göre, gülmek eylemi ve beraberinde gelen mutluluk en büyük kötölöklere sebep olacaktır. Bu dönemde duygular kesinlikle ve kesinlikle gündelik yaşamdan ve insan zihninden, bedeninden uzak tutulması gereken zararlı şeyler olarak görölmüştür. Polisiye bir roman olan *Gölün Adı*’nın kurgu içeren bölümleri olduğunu inkar etmiyoruz elbette, ancak gerçek olan şeyler, dönemin akıl-duygu ikiliğinde kilisenin oynadığı etki ve duygunun kapı dışarı edilmesinin açıklığıdır.

Yunanların *pathos* kavramından beslenen Stoacı filozoflar, “*pathos*” un insanların hayatında önemli bir yere sahip olduğunu düşünüyordardı. Frevert (2016:51), Stoacıların bununla beraber, çağdaşlarını iyi ve kötü *pathos* arasında ayırım yapmaya zorladıklarından bahsetmektedir: Neşeye boyun eğin ama şehvetten uzak durun; korku dolu olmak yerine sağduyulu olun; mantıklı bir istek için arzuyla savaşın gibi. Watt Smith’e göre (2018: 23-4); Stoacılar bir tutkunun ilk izlerini fark edebilirlerse onu daha iyi kontrol edebileceklerini düşünüyordardı. Ensedeki tüylerin ürpermeye başladığı ilk an yakalanırsa kör bir paniğe kapılmamak konusunda insan kendini ikna edebilir diye düşünüyordardı.

Stoacıların ardından “tutkular” özellikle üzerinde durulan bir duygu çeşidi olarak dikkate alınmaya başlandı. Fransiskenli bir rahip olan Thomas Aquinas, 13. yüzyılda duygulanımlar ve tutkular hakkında etkileyici görüşlere sahiptir. *Passiones* (tutkular) kavramını, bedensel dönüşümün eşlik ettiğı aktif duygusal arzular olarak tanımlayan kolektif bir terim olarak seçti (Frevert: 2016:51). Aquinas, tutkulara tartışmasız kötücöl bir nitelik yüklemiyordu, ancak

irade yine de her şeyin üstündeydi. Tutkuları kalıba koymak, düzenlemek ve yönetmek için iradeye ihtiyaç vardı. Akıl, kişileri düzen içerisinde tuttuğu müddetçe erdemli olunabilirdi.

Augustine'in yanı sıra, Aquinas da duygular ve düşüncelerle ilgilenmiştir. Augustine'e göre korkudan titremeyen ya da hüznün acısını çekmeyen bir kişi gerçek huzuru bulamaz, tüm insanlığı kaybederdi (Augustine'den akt. Dixon, 2018: 339). Augustine ve Aquinas gibi Latince yazan Hristiyan yazarlar insanların ne hissettiği konusunda nasıl düşünmek gerektiğiyle ilgili temel düşünceleri ortaya attılar ve bu düşünceler Avrupalılar tarafından 18. yüzyıla kadar kullanıldı. Dönemsel olarak incelendiğinde, duyguların görünmezliğinin artık söz konusu olmadığı açıkça görülmektedir. Ancak bu kez de, duyguların din alanına girişi ve oradan çıkamayışına tanık olmaktayız. Yukarıda da bahsedildiği gibi Hristiyanlık, duyguların din alanında sıkışmasına ve anlamsal olarak mantığın karşısına oturtulmasına neden olmuştur. Aydınlanma ile birlikte aklın kutsallaşması iyice keskinleşti ve akıl ve hisler arasındaki keskin ayırım, duyguların mantıksız, akıl dışı ve kimi zaman gereksiz olarak görüldüğü bakış açısını perçinledi (Plamper, 2015: 24).

Orta Çağ duyguların hem gün yüzüne çıktığı hem de bir o kadar bastırılmaya çalışıldığı bir dönem olarak tasvir edilebilir. Mantık-erkek, duygu-kadın algısının da aynı zamanda vurgulandığı bir dönemdir. Cinsiyetlendirmeyeyle ilgili olarak Rosenwein, özellikle Orta Çağ'da kadınlara yönelik pek çok ayrımcı bakış açısının hüküm sürdüğünden bahseder. Çocuk sahibi olan kadınların acıyla karşılaşınca çığlık atma izinlerinin olduğunu söyleyen Rosenwein (2002: 844); ideal kadının ise, acı çeken İsa'yla özdeşleşmenin bir işareti olarak, acıyı şikâyet etmeden minnetle karşılayan kişi olduğunun altını çizer. Belirli topluluklar duyguları cinsiyetlendirmiştir.

17. yüzyıla gelindiğinde René Descartes, tutku meselesine farklı bir bakış açısı kazandırdı. *Les passions de l'âme* dediği “ruhun tutkuları” kavramıyla ruh ve beden arasında harekete geçirici bir dinamik olarak tutkuları ele aldı, beden ve duygular arasında bir bağ kurdu. Duyguyu ruha ait olarak ele alan Descartes, duyguları “ruhun heyecanları” (Descartes, 2017b: 45) olarak tanımlar. Descartes'a göre (2017a:11) “ruhun tutkularını tanımak için, onun işlevlerinin bedeninkilerden ayırt edilmesi gerekir”. Yani “duygular, ruhun algılarıdır ya da ruhun hisleri veya heyecanları” (Descartes, 2017b:44). Ruhta tutku olanın bedende eylem olduğunu belirten Descartes, ruh ve bedeni kesin bir çizgiyle ayırmakla birlikte, ruhun

bedenle yakın bir ilişki içerisinde olduğunu da belirtir. Aydınlanma Çağı boyunca, bedenle ilgili bu gelişmeler, tıp doktorları ve bilim insanları tarafından artan bir ilgiyle karşılandı. Ortaçağ düşünürleri tutkuları bedeni ve fizyolojisini ihmal eden iradenin hareketleri olarak ele alırken, Fransız doktorlar ve filozoflar bedeni duyguların bulunduğu yer olarak keşfetmiş ve işlevsel mükemmelliğin bir mekanizması olarak yüceltmışlerdir. Aynı zamanda ruh kavramı, tutkuları ve duyguları kapsayacak şekilde ayrı ve bağımsız bir olarak genişletildi. Hristiyan düşüncesi ruhun, bilme/anlama ve istek duymayı içerdiğini düşünürken, 18. yüzyıl kıta felsefesi üçüncü bir şey daha ekledi: his (feeling). Bu gelişmeler, duygulara verilmesi gereken önemin artması yönünde çıkan seslerin daha net duyulur olmasını sağladı. 18. yüzyıla gelindiğinde artık duygular olmadan bir insanın makineden farksız olacağı konuşuluyordu. Frevert (2016: 51-2); 1765 yılında Fransız ansiklopedi yazarlarının *la sensibilité* (duyarlılık, hassasiyet) kavramını insanlığın anası³ olarak belirlediğinden bahsetmektedir. Belirli hisler diğerlerinden daha yaralayıcı olsa da, her biri insan yaşamını heyecanlı ve yaşamaya değer kılmaya katkı sağlamaktadır düşüncesi hakim geldi. Hatta tutku insan kalbini ve zihnini tamamen tüketse bile, önünde sonunda kişinin mutluluğunu ve toplumun genelinin refahını arttırdığı düşünülüyordu (Frevert, 2016: 52).

Stearns & Stearns (1985:818), tarihçilerin zamanla duygular üzerine daha fazla çalışmaya yer verdiklerinden bahsetmiş ve Fransa, İngiltere, Almanya ve Amerika sömürgeleri üzerinde duyguların tarihi üzerine çalışanların 17. ve 18. yüzyıllarda, daha önceki yüzyıllara karşılaştırıldığında, aileye dönük duygu çalışmalarında⁴ önemli bir artış olduğunu söylemişlerdir. Bu çalışmalar ise daha çok modernite öncesi soğuk ve uzak aileden, modernite dönemi sevgi dolu aile örnekleriyle doludur (Stearns&Stearns, 1985:821). Ortaçağ'da

³ Buradaki “anası” meselesiyle ilgili olarak, ruh ve beden ikiliğinin zamanla oluşmaya başlamasının ardından, duyguların hassasiyetle eş tutularak kadınlara özel algılanması yahut onlara atfedilmesi gerçeğiyle yani duyguların cinsiyetlendirilmesiyle karşılaşırız.

⁴ Stearns ve Stearns'e göre (1985:819), ailede özellikle çocuklar üzerindeki öfke kontrolü sıklıkla ele alınan çalışma konuları arasındaydı. Sonrasında endüstrileşmenin artması ve erkeklerin kamusal alandaki varlıklarının çoğalmasıyla birlikte bireysellik baş gösterdi ve aile dışında yeni bağlar kurulması ihtiyacı doğdu. İş dünyasının rekabetçi karakteri, erkekler üzerinde duygusal anlamda ciddi bir baskıya yol açtı ve daha duygusal ve güvenli bir sığınak sağlayan aileye geri dönüş oldu. Stearns ve Stearns, endüstrileşmenin bu anlamda, duygusal değişime odaklandığı için duygular tarihi açısından bir dönüm noktası niteliğine sahip olduğunu söylemektedir. Stearns'ün “keder” üzerine çalışmalarını inceleyen Lupton (2002:34-35); Stearns'ün aileye dönüş olmasıyla ilgili değişimleri, 19. yüzyılın sonu ile 20. yüzyılın başı arasındaki ölüm oranlarında, özellikle çocukların ölüm oranlarında kendini gösteren gözle görülür düşüşe bağladığını söylemektedir. Ayrıca Matt ve Stearns de (2014:3) bu dönemde aile ilişkilerinin yanında çalışma yaşamı, sınıf ilişkileri ve kimlik, dini bağlılık ve politik ifadenin de bu değişimden nasibini aldıklarından bahsederler. Sonuç olarak iş, politika, bilim ve dinin tarihi duygular noktasından ele alınmaya başlamıştır.

duyguların “çocuksu”⁵ ve mantık dışı görülmesiyle kıyaslandığında, *duyguların ciddiye alınması*⁶ anlamında epey bir yol kat edildiğini söylemek mümkündür. Rosenwein da (2002:827); Orta Çağ’da çocuksu bir duygusal yaşam olduğunu, modern çağda ise öz-disiplin, kontrol ve baskılamanın söz konusu olduğunu belirtmektedir. Yani Batı’nın tarihi, artan bir duygusal kısıtlamanın tarihidir.

Rosenwein, modernleşmeyle birlikte Batı’da duyguların kontrol altına alındığı fikrini hiç kuşkusuz Norbert Elias’tan almıştır. Elias’ın Hitler Almanyası’ndan kaçtıktan sonra 1939 yılında yazdığı “Uygarlık Süreci” isimli iki ciltlik eseri, dünyadaki uygarlaşma ve modernleşme sürecini ele alır ve bunu yaparken duyguların da bir uygarlaşma sürecinden geçtiğinden bahseder. Fransa’daki soyluluk, krallık ve saray toplumu üzerine hazırlamış olduğu doçentlik tezini temel alan Elias (2017a:69); Ortaçağ’dan uygarlaşma sürecine, Batı’nın davranış biçimlerinden yola çıkarak uygarlaşmayı metinler, anlatılar ve tablolar üzerinden sorgulamış, bunu yaparken de duyguların da değişime uğradığı gerçeğini göz ardı etmemiştir. Görgü kurallarının değişmesi, yemek ve sofrada adabının ortaya çıkması, konuşmanın “uygarlaşması” gibi değişiklikler saray toplumunun özelliklerini değiştirmiş, bu değişiklik duygularına da sirayet etmiştir. Duyarlılık ve zarafet gibi duygu ve davranış şekillerine artan oranda önem verilmeye başlandığından bahseden Elias (2017a:212); “belirli bir toplumsal duruma uygun olarak, önce üst tabaka arasında duygular ve duyulanım özellikleri değişmiş ve genel toplumun oluşumuyla birlikte, değişen bu duyulanım standardı bütün topluma yayılmıştır” demektedir⁷. Elias’a göre Ortaçağ’da duygusallık tavan yaparken, modern çağ ise, “uygarlaşma süreci” boyunca duyguları evcilleştirme ve dizginlemeyi öğretmiştir (Rosenwein, 2016:11). Kontrol edilmeyen ve birden ortaya çıkan arzular ve güçlü duygular yerini iki kez düşünmeye ve davranışların belli sonuçları olabileceği gerçeğini hesaba katmaya mecbur bırakmıştır (Frevert, 2016:60). “Toplumsal etkileşimlerde duyguları ve bastırılmamış heyecanları denetim altına almak ve düzenlemek üzere tavırlar icat edilmiştir. Sözü edilen olgular kamusal hayata müdahale ettikleri oranda, sıkı düzenlemeye tabi tutulmuştur (Mestrovic, 1999:195)”. Elias buna “rasyonelleşme” adını vermektedir.

⁵ 14. ve 15. yüzyıllarda duyguların çocuksu karakteri üzerine bir çalışma için bkz. Johan Huizinga (1924), *The Waning of the Middle Ages, A Study of the Forms of Life, Thought, and Art in France and the Netherlands in the Fourteenth and Fifteenth Centuries*, Translated by. F. Hopman, Penguin Books.

⁶ Vurgu bana ait.

⁷ Elias, duygulara yüklediği yukarıdan aşağı inen hiyerarşik algısı ve yalnızca saray çevresini ele aldığı için Krieken tarafından eleştirilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Robert van Krieken (2014), *Norbert Elias and Emotions in History*, Emotions and Social Change Historical and Sociological Perspectives içinde, eds. David Lemmings, Ann Brooks, 1st Edition, Routledge: New York, s.19-42.

Rasyonelleşmenin sahneye çıkmasıyla birlikte, duygular mantık zemininde değerlendirilmeye ve yorumlanmaya başlandı. Amerikalı fizyolog ve filozof William James, 1884 yılında yazdığı “What is an emotion?” makalesinde, bedeni ön plana çıkararak görece olarak duygulara farklı bir bakış açısı getirmeye meyletmıştır. Standart duygularla ilgili doğal düşünme biçimimizin bazı durumların zihinsel algısının, duygu denilen zihinsel duygulanımı harekete geçirdiğini ve bu zihin durumunun da bedensel ifadeye yansıdığı yönünde olduğunu söyleyen James (1884: 189-190); bedensel değişikliklerin direkt olarak harekete geçirici durum algısını takip ettiğini ve bu değişikliklere karşı hissettiğimiz şeyin duygu olduğundan bahsetmektedir. Genel algıya göre, bir miras kaybettüğümüzde; üzülür ve ağlarız, bir ayı ile karşılaştığımızda korkar ve kaçarız, bir rakip tarafından aşağılandığımızda kızar ve saldırırız. Ancak James’e göre (1884:190); bu sıra doğru değildir, zihinsel bir durum hemen diğerine indirgenemez, bedensel tezahürler ilk olarak ikisinin arasında yer almalıdır, daha rasyonel olan durum üzgünüz çünkü ağlıyoruz, kızgınız çünkü saldırıyoruz, korkuyoruz çünkü titriyoruz olmalıdır. “Dolayısıyla bu perspektife göre, fiziksel tepki duyguyu önceler ve durumun yargılanmasını dayanak alan belli biçimlerde yorumlanır” (Lupton, 2002: 29). “Fiziksel tepkinin önce geldiğini ve “epifenomen” diye adlandırdığı öznel niteliğin hemen sonrasında ikincil olarak ortaya çıktığını düşünüyordu” (Tiffany Watt Smith, 2018: 18).

James’e göre, duygular fizyolojik rahatsızlıkların algılarıydı. Bu rahatsızlıklar ya da değişiklikler temel olarak istemsiz ve içgüdüsel bir şekilde gerçekleşiyordu; bunlar beyne dürtüleri gönderen duyu organları aracılığıyla işleniyor, daha sonra kaslara ve iç organlara gidiyor ve geri geliyorlardı. Bu geçiş kortekse döndükten sonra duygu olarak algılanıyorlardı (Frevert, 2016:52). Yani duygular, bedenden bağımsız ve istem dışı hisler olarak tanımlanıyordu. Dolayısıyla rasyonel değildiler. James’in bu çalışması, duyguların tarihi açısından bakıldığında, bugün gelinen noktada duyguların toplumsallığı meselesi yönünden, bir psikolog gözünden bakılması sebebiyle eksikleri olduğunu söylemek mümkündür. Ancak yine de, 1860’lı yıllara kadar duyguların özellikle felsefi ve dini alanda sıkışıp kalması göz önünde bulundurulduğunda, bedeni duygularla birlikte ele aldığı için önceki yüzyıllarda var olmayan bir psikoloji disiplinine sahip olması açısından önemlidir.

Çoğu 20. yüzyıl psikoloğu, James’in düşüncelerine tamamen katılmasa da, bilinç ve duygu arasındaki bu ikiliği genel olarak kabul ettiler (Frevert, 2016:52). Devamında gelen çalışmalar, duyguları daha seküler bir zemine oturtabilmek için beden üzerindeki

değişikliklere yöneldi. Charles Darwin 1872 yılında yazdığı *The Expression Of Emotion In Man And Animals* (2009) isimli eserinde, duyguların milyonlarca yıldır süregelen evrimsel bir sürecin sonucunda oluştuğunu iddia etti. Dünyanın dört bir ucundaki misyonerlere ve kaşiflere karşılaştıkları yerel halkların keder ya da heyecan gibi duyguları nasıl ifade ettiklerini soran anketler yolluyordu. Kendi üzerinde de deneyler yapıp gülümsediğinde ya da titrediğinde kullandığı kasları belirlemeye çalışıyordu. Hatta küçük oğlu William'ı inceleyip, özenle tepkilerini kaydetti: “Sekiz günlükken çok somurttu... neredeyse beş haftalıkken gülümsedi”.(Smith, 2018: 17-8).

Duyguları ciddi ve bilimsel anlamda dikkate değer bir konu olarak gören Darwin'in bu yaklaşımı çok uzun yıllar sonra bile etkisini kaybetmedi ve 1972 yılında Paul Ekman⁸ tarafından temel yüz ifadelerinin olduğu ve bunların da evrensel olduğu yönünde yapılan çalışma ile desteklendi. Rosenwein ve Cristiani'ye göre (2018:40); Darwin'in ve James'in çalışmaları bedensel fenomenlere dayanıyordu, düşünceyle ilişkisizdi ve yaradılıştan geldiği düşünülüyordu. Lupton da duygular sosyolojisinin gerekliliği ve eksikliklerini sorguladığı çalışmasında Darwin'i “kalıtsal duygular”ın savunucularından biri olarak ele alır ve Darwin'in duyguların insan gelişmesinin hayvansı mirası olduğu ve düşünce ile akla kıyasla itkilere daha fazla tabi olduğu şeklinde bir yaklaşım sergilediğini söyler (2002:26-27). Darwin'e göre esas alan insanın hayatta kalma içgüdüdür.

1930'lu yıllarda duyguların önemine dikkat çeken bir başka kişi, Annales Okulu tarihçilerinden Lucien Febvre'dü. Frevert (2018:35); Annales tarihçisi Lucien Febvre'ün 1930'lu yılların sonunda hislere daha fazla dikkat edilmesi yönünde çağrıda bulunduğunu ve insan duygularının genişletilmesi için bir araştırma başlattığını ancak çağdaşları tarafından takip edilmediğinden yakınır. Rosenwein (2002:831); Avrupa'da duygular tarihi çalışmalarının, Annales Okulu'nun yaklaşımlarında temellendiğini ve Febvre tarafından temsil edildiğini söyler. *Longue durée*⁹ yaklaşımını benimseyen Annales tarihçilerinden Marc Bloch, Fernand Braudel, Philippe Aries ve Roger Chartier, Lucien Febvre'in arkasından günlük faaliyetler, özel yaşam ve önceki nesillerin *mentalitelerinin* (zihniyetlerinin)¹⁰ tarihini araştırmışlar ve duyguların tarihsel araştırmasına öncülük etmişlerdir (Matt ve Stearns,

⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz. Paul Ekman, *Emotions Revealed, Recognizing Faces and Feelings to Improve Communication and Emotional Life*, Times Books, 2003.

⁹ Gündelik yaşamı ve toplumsal yapıyı başkalaştıran değişimin yavaş ahengi.

¹⁰ Çevirinin alındığı kaynak: Peter Burke (2008), *Kültür Tarihi*, çev. Mete Tunçay, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2. Baskı, s.6

2014:3). Frevert'e göre (2016:61), Febvre dikkatini duygular –kendi deyimiyle hisler – tarihine çevirdiğinde, bunu keskin bir kültürel ve politik umutsuzluk hissiyle yapmıştı. Onun jenerasyonu Avrupa uygarlığının düşüşü, barbarca duyguların ve pratiklerin geri dönüşü olarak algılanan şeye ve özgürlük, eşitlik ve dayanışma açısından hiç ilerleme olmamasına şahit olmuştur. Bu nedenle Lucien Febvre, duyguların tarihsel gelişimine ve içinde bulunduğu dönemde geldiği noktaya bakmanın çok ama çok önemli olduğunu vurgulamıştır.

Rosenwein (2002:822-3); 1940'lı yıllarda Febvre'ün duygu çalışmalarına verdiği önemden bahseder. “Duygusal yaşam her daim entelektüel yaşamın dışına taşar. Nefretin, korkunun, zalimliğin, aşkın tarihi gibi boş lakırdılarla bizi rahatsız etmeyi bırakın diyebilirsiniz. Ama bu boş lakırdılar, yarın evreni kokuşmuş cesetler çukuruna çevirecek” diyen Febvre'ün bahsettiği duygulara dikkatimizi çeken Rosenwein, bahsedilen tüm “irrasyonel” duyguların Febvre'e göre beraber hareket ettiğini vurgular. Mantık dışı kabul edilen olumsuz duygular Febvre'e göre faşist kabusları defetme gücüne sahiptir. Çünkü “fikirler ve kurumlar tarihi, psikolojik dediğim ilkel görüş olmadan bir tarihçinin anlayabileceği ya da anlatabileceği konular değildir” demektedir. Febvre, tarihçileri insan psikolojisini evrensel ve sürekli değil, akıcı ve tarihsel olarak olasılıklı görmeye çağırmıştır (Matt ve Stearns, 2014:3).

Rosenwein'a göre (2002:831); Annales Okulu, pozitivist tarihçilerin yalnızca elitleri araştırma konusu yapmasına karşı çıkmış ve odak noktasına kitleleri koymuştur. Ancak, Rosenwein Annales Okulu tarihçilerini, kitleleri kendi zihinsel yapılarının pasif köleleri olarak gösterdiği yönünde eleştirir ve insanları çevrelerindeki dünyayı anlamlandırmaya ilişkin olarak sınırlı ve yetersiz olarak gördüklerinden bahseder. Rosenwein'a göre (2002:832); Orta Çağ tarihçilerinin büyük anlatılar peşinden gitmesinin sebebi Annales Okulu'dur. Rosenwein (2002:833), Febvre'ün insanları bir araya getiren temel şeyler olarak gördüğünü fakat aynı zamanda ilkel olarak ele aldığını söyler. Duyguların yaratıldığı kuruluşlar, diller, fikirler ve insan uygarlığı kurumlarını ortaya çıkarmıştır, ancak duygular üretilen bu kültürden ayrı olarak tutulmuştur. Febvre'e göre duygular uygarlaşmış yaşamın bir parçası değildir, ama bu yaşamın oluşmasında önemli bir yere sahiptirler. Rosenwein, Febvre'in fikirlerinin çok önemli olmasına rağmen, çok küçük bir grup tarihçi tarafından takip edildiğini söyler. Febvre'e göre bir tarihçinin görevi çeşitli zaman aralıklarını tanımlamak ve bunların nasıl ve neden böyle işlediğini açıklamaktır. Febvre, faşizmi açıklayan ve daha rasyonel bir düzen üzerine inşa edilmiş ilkeleri açıklayan ahlaki bir tarih anlayışı için çağrıda

bulunmaktaydı. Rosenwein’a göre Febvre’in çağrısı tarih olarak maskelenmiş bir kamu politikasıydı. Stearns&Stearns de duygular tarihine sosyolojik açıdan baktıkları çalışmalarında Febvre’ü anmadan geçmemişlerdir ve Lucien Febvre’ün "psikolojik anakronizmi (kronolojik hata)” bırakmamız ve “çağın detaylı bir ruhsal donanımını kurmamız” için "tarihi psikoloji"nin gerekli olduğunu söylediğinden bahsetmişlerdir (1985: 816).

Duyguların zihin ve bedenin ötesine geçerek kültürel açıdan da ele alınması gerekliliği 1960’lı ve 1970’li yıllara denk gelmektedir. 1960’lı yıllardaki bilişsel teoriler genel olarak bireye odaklandılar ve aynı olayda “eğer iki kişi değerlendirmelerinde farklılaşırlarsa” farklı duygulara sahip oldukları anlamına gelir bakış açısını benimsediler (Rosenwein ve Cristiani, 2018:40). 1970’li yıllara gelindiğinde ise filozoflar, sosyologlar ve psikologlar dikkatlerini toplumsal kurallar ve normlar tarafından idare edilen ve yönetilen çevreye yönelttiler. Bu nedenle, toplumsal inşacılar (ya da inşacılar) bazı toplulukların bir duyguya diğer topluluklardan daha fazla kıymet verdiğini ya da hiç vermediğini vurguladılar (Rosenwein ve Cristiani, 2018: 40). Bir kişinin hislerinin yaş, toplumsal cinsiyet, toplumsal sınıf ve etnisiteye bağlanabileceği düşünceleri ortaya çıktı. Toplumsal bağlamlar ve dini inançların, tutku, arzu, iştah ya da sezgi olarak deneyimlenen şeyin gerçekte ne olabileceğine dair önemli çerçeveler olarak düşünüldü (Frevert, 2016: 56).

Bu dönemde farklı topluluklar ve dil gruplarındaki farklı duygu tanımlamaları dikkate alınmaya başlamıştır. Aslında, “İngilizce konuşan kültürlerin önemsiz bulduğu kimi duyguları diğer kültürlerin çok ciddiye alabildiği (Watt Smith, 2018:20)” ortaya çıkmaya başlamıştır. Dillerin duygularla farklı ilişkiler içerisinde olduğu görülmüş ve şu soru akla gelmiştir: “Eğer farklı insanlar duyguları farklı şekillerde kavramsallaştırıyorsa onları farklı şekilde de *hissediyor*¹¹ olabilirler miydi?” (Watt Smith, 2018:20). Kültürel değerler şahsi deneyimlerimize nasıl yansıyor? Duygularımız gerçekten tamamıyla bize mi aittir? (Watt Smith, 2018:21).

1970’li yıllarla birlikte başlayan terapi dalgasıyla kendilik/benlik üstüne ciddi bir ilgi olmuş ve duygular bu anlamda bir anlamda merkeze oturmuştur. Harekete geçirici güçler olarak görülen yeni toplumsal hareketler keşfedilmiş, aynı zamanda din gibi baskıcı etkilerden

¹¹ Vurgu Watt Smith’e ait.

ayrıştırılarak incelenmeye değer görülmüştür (Frevert, 2016:62). Böylece duyguların evrenselliği sorgulanmaya ve zaman, mekân, kültür gibi değişkenler hesaba katılmaya başlandı. Duyguların anlamlarının tarihsel olarak değişimi Frevert tarafından şu şekilde özetlenmektedir:

13. yüzyılda yaşayan bir rahip ya da rahibenin ölümcül bir günah işlemesi¹² ölüm cezasıyla çarptırılmasını gerektirir ve ruh arayışı ve kişisel suçluluktan kaynaklanan acılı hisleri beraberinde getirir. Aksine, 17. yüzyılda yaşayan ve kalbinde bir ağırlık olduğunu hisseden bir yazarın tamamıyla farklı bir kendilik algısı vardır ve melankoliyle şekillenmiş bir etki durumu söz konusudur. Benzer olarak 21. yüzyılda antidepresan kullanan bir kişi ölümcül günah kavramından bir o kadar uzaktır (Frevert, 2016:54).

Frevert, antropologların duyguların kültürel olarak anlaşılmasında ve çalışılmasında emeklerinin büyük olduğundan bahseder. Ona göre (2018:36); antropologlar, başka insanların hislerini yorumlamak için diğer araştırmacıları kendi duygu bilgilerini kullanmama yönünde uyarılmışlardır. Duygu bilgisi ve duygusal pratiklerin kültürel anlamın çoklu katmanlarına gömülü olduğunu söyleyen Frevert, antropologların ardından tarihçilerin de bu katmanları göz önünde bulundurarak, duyguyu geçici, uzamsal ve toplumsal farklılıklar olarak hesaba katmaya başladıklarını söylemektedir.

20. yüzyılın ikinci yarısına doğru gelindiğinde, Batı dünyasında duygular hem özel alanda hem de kamusal alanda daha fazla önem kazanmaya başladı. Özellikle, özel alanda duygular keskin bir şekilde öznel olarak değerlendiriliyordu. Bir kişinin hislerinin kişiye özel olduğu ve onu canlı, insan, kendine özgü ve benzersiz yapan şeylerin duygular olduğundan bahsediliyordu. Frevert'e göre (2018:37); 1960'lar ve 1970'lerde 'benlik/kendilik' yeniden keşfedildiğinde kuşku duyulmayan tek bir şey vardı: her şeyin ötesinde duygusal bir benlik vardır. Duygular bu nedenle bireyselliğin birincil işaretleri olarak görüldü.

1985 yılında Peter N. Stearns ve Carol Z. Stearns'in yazdığı makale¹³, duygular tarihine yeni ve kapsamlı bir bakış açısı kazandırmıştır. Stearns&Stearns'in "emotionology (duygubilim)"

¹² Burada ölümcül günahtan bahsederken Frevert, "acedia (asidiya)"yı örnek verir. Acedia dini topluluklarda ölümcül günahlardan biri olarak görülmektedir. Uykusuzluk, ateş, ağrı, dizlerde yorgunluk gibi fiziksel özellikleri içeren bu durumun, şeytanın varlığının harici etkilerle gelerek bedene yerleştiği, onu dönüştürdüğü düşünülür. Ruh yeterince güçlü değilse, bedeni bu tür etkilerden koruyamaz ve kişi şeytani bir hastalığa yakalanır. Bu da o kişinin Tanrı'ya olan inanç ve bağlılığının yeterince güçlü olmadığı şeklinde yorumlanır (Frevert, 2016:54). Acedia ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Tiffany Watt Smith (2018), *Duygular Sözlüğü Acıma'dan Zevklenmeye*, Çev. Hale Şirin, Kolektif Kitap: İstanbul, s.29-31.

¹³ Peter N. Stearns ve Carol Z. Stearns (Oct. 1985), *Emotionology: Clarifying the History of Emotions and Emotional Standards*, The American Historical Review, Vol. 90, No. 4, s. 813-836

kavramı, bir toplumun duygusal standartlarını, bireylerin ya da grupların duygusal deneyimlerinden ayırmak için kullanılmıştır. Bu çalışma duygulara toplumsal anlamda bir dayanak sağlama açısından önemli bir konumu işgal etmektedir. Duygubilim kavramının tanımı çalışmada şu şekilde yapılmıştır: “temel duyguları ve duyguların ifade ediliş şekillerini devam ettiren, bir toplumun ya da bir toplumdaki belirli bir grubun davranışları ya da standartları (Stearns & Stearns, 1985:813).” İnsanların duygularını nasıl hissettikleri ya da yansıttıkları değil, daha ziyade insanların toplum arasında ağlamak, kızmak ya da fiziksel öfke göstermek gibi durumlarda ne düşündüğüyle ilgilenmişlerdir. Çalışma, insanların önünde sonunda hissedecekleri duygular hakkında ne düşündüklerini ele almaktadır (Rosenwein, 2002: 824).

Duygubilim kavramının kabul edilen değerler ve duygusal deneyimi ayırmak için gerekli olduğunu söyleyen Stearns & Stearns (1985: 824), çalışmayı yapmaktaki amaçlarının toplumsal kurum ve kuruluşların bazı duygulara nötr ya da kayıtsız kalırken, diğerlerini nasıl ve neden desteklediğini ya da engellediğini ortaya çıkarmak olduğundan bahsetmişlerdir. Onlara göre (1985:814), genellikle konuşulmasa ve tartışılmasa bile her toplumun kendine özgü duygusal standartları bulunur ve toplumlar özellikle bu standartlarda farklılaşırlar. Tarihçiler de artık duygu olayına ilgi duymaya başlamışlardır ve toplumların duygusal standartlarının zamanla ve sürekli değiştiği gözlemlenmiştir. Duygusal standartlardaki değişimler, toplumsal değişimin diğer yönlerini ortaya çıkarabilir ve hatta bu değişime katkı sağlayabilir. Aynı zamanda, tarihi ya da olmayan herhangi bir soruşturmayı ön yargılı kılan çağdaş duygusal değerleri tanımlamak ve diğerlerinin duygusal deneyimlerini incelemek için araştırmacılara yardım eder (Stearns & Stearns, 1985: 824).

Günümüze yaklaştıkça duygular çok daha fazla ilgi çekmeye başlamıştır. Özellikle yalnızca psikolojinin ve psikologların tekelinde gibi görülen algı kırılmaya başlamış, duygu ve zekanın birbirinden ayrılmak zorunda olmadığı yönünde çalışmalar ortaya çıkmıştır. Daniel Goleman’ın 1995 yılında yazdığı çok satan kitabı *Duygusal Zeka* (2018) bu alanda bir patlama yaşanmasına neden olmuştur. 40’tan fazla dile çevrilen ve 5 milyondan fazla satan kitap, yalnızca bireysel anlamda duyguların dikkate alınmasını sağlamakla kalmamış, aynı zamanda ticari anlamda milyar dolarlık girişimlerin sahneye çıkmasına yardımcı olmuştur. Yönetim teknikleri içine dahil edilen duygusal zeka pek çok ülkedeki insan kaynakları tarafından geniş çapta kullanılmıştır ve bugün de kullanılmaktadır (Frevert, 2018:37).

Sosyolog Arlie Hochschild'ın literatüre armağan ettiği “duygusal emek” kavramı ise duygu çalışmalarına çok farklı bir boyut katılmasına yardımcı olmuştur. *The Managed Heart* (1983) isimli eserinde Hochschild, insan duygularının ticarileştirilmesini ele almıştır. Havayolu hosteslerini incelediği çalışmasında Hochschild, hosteslerin ne tür bir muameleyle karşılaşsın karşılaşsın hep gülümsemek zorunda olmalarını, yolcular onlara bağırdığında bile sesini çıkarmayarak, gülümsemeye devam etmeleri gerektiğinin öğretildiğini söylemiştir. Bu tür bir “duygusal emek” ile toplumun “his kuralları”nın faaliyete geçtiğini, duyguları ve ifadeleri kontrol altına aldığını, böylece insanların ifadelerini kontrol ettiğini ve insanlara nasıl hissetmesi, nasıl ifade etmesi ve hislerini toplumsal olarak nasıl baskılaması gerektiğinin öğretildiğinden bahsetmiştir.

Duyguların ticarileştirilmesi ile ilgili günümüzde öne çıkan isimlerden bir diğeri Eva Illouz'dür. Illouz, *Soğuk Yakınlıklar* (2011) kitabında, meseleyi biraz daha ileri götürerek “duygusal kapitalizm”den bahsetmektedir. Tüketim toplumlarının oluşmasının ardından duyguların satış üzerinde ne denli etkili olduğunun fark edilmesiyle birlikte, bunun bir satış amacı olarak kullanılması kaçınılmaz olmuştur. Çeşitli olumlu duygularla süslenen ürünlerin daha çok satılabileceği düşüncesinin hâkim olması, Illouz'ya göre aşkın da bundan nasibini almasını sağlamıştır. Illouz'nün çalışmaları romantik aşk¹⁴ gibi duyguların nasıl ticarileştirildiği ve geniş bir nesneler ve ürünler yelpazesine bağlandığını işlemektedir. Ayrıca Illouz (2011:113), internetin duygulara etkisini aşk özelinde inceleyerek, internetin bedeni nasıl dönüştürdüğünü, daha açık bir dille teknolojinin bedeni ve duyguları nasıl yeniden ifade ettiğini sorunsallaştırmıştır.

Duyguların tarihine atılan bu kısa bakış, duyguların görünürlüğünün tarihsel çizgisini kavrama ve geçmişten bugüne kazandığı önemi görme açısından önem arz etmektedir. Frevert (2016:53), bu tür çalışmaların yapılmasıyla ilgili olarak, daha çok sosyolojik, ekonomik, kültürel ve siyasi tarih göz önünde bulundurularak, duyguların karışık kompozisyonları, anlamları ve pratiklerine ışık tutulması gerektiğini söylemektedir. Önceleri dinin tekelinde olan duyguların, sonrasında uzun yıllar felsefe ve psikoloji alanına sıkışması, daha sonra ise antropologlar, tarihçiler ve sosyologların çalışma konusu haline gelmesi bu alanda yapılan –

¹⁴ Romantik aşk, tarihi olarak üzerinde yeni çalışılmaya başlanan bir duygu değildir. Matt ve Stearns (2014:2); romantik-aşk temelli evliliklerin Batı dünyasında 17. yüzyılda çalışılmaya başlandığını, 18. yüzyılda hızla yayıldığını ve 19. yüzyıla gelindiğinde temel çalışmalar arasına girdiğini söyler. Susan J. Matt ve Peter N. Stearns (2014), *Introduction, Doing Emotions History* içinde, University of Illinois Press, s. 1-13.

ve yapılacak – çalışmaların bir gereklilik olduğunu göstermektedir¹⁵. Ancak duyguların tarihsel olarak anlamlarının değişmesine dayanan karışıklığının, duygunun tanımlanması söz konusu olduğunda da ortaya çıktığı görülmektedir. Farklı yaklaşımlara sahip duygu araştırmacıları, bu yaklaşımlar çerçevesinde duyguyu farklı kavramlarla ifade ederek, duygular sosyolojisine giden yolu açmışlardır. Bu nedenle duygular sosyolojisi araştırmacıları ve duygu anlayışlarına bakmadan önce, literatürde duygunun hangi anlamlarda ve hangi kavramlara karşılık geldiğine bakmak gerekmektedir.

1.2. Duyguda Mutabık Kalmak

*“Döne döne dolaştı ve böylece çok değerli bir şey öğrendi:
Hiçbir duygu nihai değildir”.*
Jeanette Winterson, *Tek Meyve Portakal Değildir*

Kavram olarak duygu, tek bir şeye karşılık geliyormuş gibi görünse de, dillerde farklı karşılıklıklarla kullanılabilir. Türkçe’de duyguya karşılık gelen “his, sezgi, duyum, duygulanım, tutku, ruh hali vb.” gibi pek çok kavram bulunmaktadır. Her ne kadar “duygu” çatısı altında toplanıyorlar ve birbirleri yerine kullanılıyorlarsa da, her biri farklı bir tanıma mevcuttur ve duygular alanında yapılan çalışmalarda araştırmacılar, duyguyu psikolojik, evrimsel, biyolojik, toplumsal ve kültürel yaklaşımların farklı tanımlamalarıyla kullanılmışlardır. İngilizce literatüre bakıldığında “emotion”(duygu), “affect” (duygulanım), “feeling” (his), duyguları tanımlamak için kullanılan kavramlardan bir kaçı olarak karşımıza çıkmaktadır (Tenhouten, 2007:2).

Duygu (*emotion*) kavramı, karşılıklı ilişkiye dayalı (Frijda, 1987), ilkel bir davranış pratiği (Strasser, 1970) ya da rasyonel ya da irrasyonel yapılar (Aristo, 1995) olarak tanımlanmıştır. Duygular sosyolojisi alanında çalışanların duygu tanımlamalarına bakıldığında, Kemper (1987) duyguyu “özerk-motorsal-bilişsel durumlar” olarak tanımlarken, Hochschild (1979) “bir hatıra, bir düşünce ya da bir görüntüyle bedensel işbirliği” tanımını önermektedir. Duyguları sosyolojik olarak ve sembolik-etkileşimci bir bakış açısıyla inceleyen Denzin de

¹⁵ Duygular tarihi alanında bilgiye ulaşılacak bazı siteler için bkz: Les emotions au Moyen Age (EMMA) (editors: Damien Boquet and Piroška Nagy) emma.hypotheses.org, Australian Research Council Centre of Excellence for the History of Emotions, www.historyofemotions.org.au, Queen Mary Centre for the History of the Emotions publicizes lectures and conferences at www.qmul.ac.uk/emotions and hosts a History of Emotions Blog, emotionsblog.history.qmul.ac.uk, H-Emotions, sponsored by H-Net Humanities and Social Sciences Online, networks.h-net.org/h-emotions, Max Planck Institute for Human Development, www.mpib-berlin.mpg.de/en/research/history-of-emotions, The Queen Mary Centre for the History of the Emotions <https://projects.history.qmul.ac.uk/emotions/>

çeşitli duygu tanımlamaları yapmıştır. Ona göre; (2009: 3); duygu (*emotions*), kişisel hislerdir. Duygusalılık (*emotionality*), duygusal olma sürecidir ve bireyi toplumsal etkileşim dünyasının içine yerleştirir. Ruh hali (*moods*); özel durumsal deneyimlerin baskın olduğu zihnin duygu durumlarıdır. His (*feeling*); yaşayan bedenin duyumsamasıdır. Bütün duygular onları hisseden, tanımlayan ve deneyimleyen bireyi referans alır. Ancak duygular diğer etkileşimde bulunan bireylerle ilişki içindeyken hissedildiği için duygusalılık (*emotionality*), bireyi diğerlerine yakınlaştırır. Denzin'e göre (2009:3); tüm duygusal olma deneyimleri durumsal, yansıtıcı ve ilişkiseldir.

Duygu (*emotion*) ve duygulanım (*affect*) kavramları Ben-Ze'ev (2000), Denzin (2009) ve Ahmed (Schmitz, 2014) gibi isimlerin çalışmalarında keskin bir çizgiyle ayrılmaktan ziyade, birbirleri ile ilişkili olarak kullanılmışlardır. Ben-Ze'ev (2000:79) duygulanımı (*affect*) duygunun geçmesinin ardından kalan ve uzun süreli olabilen şey olarak tanımlarken, Denzin (2009:135) birden ortaya çıkma özelliğinden bahseder. Duygulanım (*affect*) kavramını kullanmaya isteksiz olduğunu söyleyen Ahmed (Schmitz, 2014: 97); daha anlaşılabilir olması için günlük hayatta kullanılan karşılığını (duygu-*emotion*) kullanmayı seçtiğini ve bir şeye karşılık verilen bir hise sahip olmak anlamında kullanılsa da, bundan çok daha karmaşık ve toplumsal aracılı olduğunu belirtmektedir. Duygulanımın (*affect*) bedene vurgu yapan yapısı ve bedenin nasıl “etkilediği” ve “etkilendiğini” incelemesinden ziyade, duygu (*emotion*) kelimesini nesnelerin duygusallığını ve tarihle olan ilişkisini içermesinden dolayı tercih ettiğini söylemektedir (Schmitz, 2014:97). Ancak Ahmed de iki kavram arasında keskin bir çizgi olduğuna dair anlayışı reddeder. Ona göre (Schmitz, 2014:98); duygu (*emotion*) aracılı olarak toplumsal bir şey olmak ve hareket etmekle birlikte, aynı zamanda bireyin çeşitli şekillerde duygulanımların (*affect*) dolaştığı bir dünyaya nasıl ulaştığını da göstermektedir. İkisinin arasında bir ayırım yapmanın geçmişi karanlıkta bıraktığını ve bazı bedenlerin başta nasıl oluştuğunu anlamayı engellediğini söyleyen Ahmed (Schmitz, 2014:98); bu tür bir ayırım yapmanın dünyada var olan doğal bir karşılığımıza denk gelmediğini belirterek, iki kavramın birbirinden ayrı düşünülmemesi gerektiğini belirtmektedir. Ancak yine de Ahmed (2014:29); duyum (*sentiment*), duygu (*emotion*), duygulanım (*affect*), bilinç (*cognition*) ve algı (*perception*) kavramlarının hem disiplinler arasında hem de disiplinler içinde tartışmalı olduğunu kabul etmektedir.

Lupton’a göre de (2002) duygu (*emotion*), his (*feeling*), ruh hali (*mood*), duyum (*sensation*) gibi tanımlamaların kullanıldığını ancak, bu kavramlar arasında kesin bir ayrım yapmanın söz konusu olmayacağından bahseder. Ona göre (2002: 16); “bu girişimler “duygu” adını verdiklerimiz ile duyguları yaşama biçimlerimizin, hep daha geniş bir sosyo-kültürel çerçevede içerisinde anlam kazandığını fark edemememizden” kaynaklanmaktadır. Duyguların değişken, uçucu, ele gelmez bir doğaya sahip olmaları, ayrıca değişen toplumsal, kültürel ve tarihsel bağlamlardan ortaya çıkıp bunlarla iç içe geçmeleri, kesin bir kategorileştirme yapmanın elverişli olmamasına yol açmaktadır (Lupton, 2002:16). Akademik ya da gündelik hayatta, duyguları tanımlamak veya konuşmak için yapılan her çaba Lupton’a göre (2002:15), duygunun uçucu, kaygan ve “rapdetilmesi” zor olduğu gerçeğiyle karşılaşmak zorundadır.

Massumi ise (2019b), duygulanım (*affect*) ve duygu (*emotion*) arasında bir ayrıma gider. Duygulardan bahsederken duygulanım (*affect*) tanımını kullanmayı yeğleyen Massumi, bunu Spinozacı bir anlayışla yapar ve işin içine bedeninin de dahil olması nedeniyle duygulanımın (*affect*) duygudan (*emotion*) farklı bir anlama sahip olduğunu söylemektedir. Ona göre (2019b:20); duygulanım (*affect*) tam da bedenin hareketlerine bağlı olduğu için duyguya indirgenemez. Sadece öznel değildir, fakat bu hiçbir öznel yanı olmadığı anlamına da gelmez. (...) Duygu (*emotion*) ise, bu süregiden deneyimin derinliğinin belli bir anda kişisel olarak nasıl kaydedildiğini gösterir”. Yani duygulanım bedeni dışarıda bırakmamak suretiyle karşılıklı bir ilişki içerisinde nesnelliği, öznelliği, bireyselliği de işin içine alarak ilerlerken, duygulanımın (*affect*) çok kısmi bir ifadesi olan duygu (*emotion*) ise, etkileme ve etkilenmeyi içeren karşılıklı ilişkiden beslenmekten ziyade kişisel olanda kaydedilerek sabitletlenir ve temelinde anılar arasında sınırlı bir seçime dayanır (Massumi, 2019b:20).

Görüldüğü gibi, duygulardan bahsedilirken hangi kavramın kullanılacağına dair farklı bakış açıları bulunmaktadır. Bunun sebebi ise Izard’a göre (2010:385); duygu (*emotion*) kavramının bir tanımlaması olmaması değil, aksine çok fazla tanıma sahip olmasıdır. Benzer yaklaşımlara, sosyoloji veya antropolojiyle kıyaslandığında psikolojide farklı adlar verilebildiği gibi bu disiplinler içerisinde bile çeşitli yaklaşımların nasıl kategorileştirileceği veya adlandırılacağı konusunda bir görüş birliği bulunmamaktadır (Lupton, 2002:24). Duygu araştırmacılarının bir skandalla karşı karşıya olduğunu söyleyen Russell (2012:337); alanda çalışanların duygu kavramı üzerinde bir uzlaşma sağlayamadığını ve bu nedenle hangi olayların duygu örnekleri olduğunu ve hangi duygu teorileriyle açıklanması gerektiğini

bilmediklerini belirtmektedir. Hatta bazı araştırmacılar “duygu” kavramının psikolojiden çıkarılması gerektiğine inanmaktadırlar (Dixon, 2012: 338).

Turner (2009:341); alanda farklı kavramların ve farklı tanımlamaların kullanılmasının sebebini çalışan araştırmacının konunun ilgili olan kısmına odaklanmasına bağlamaktadır. Biyolojik, nörolojik, davranışsal, kültürel, yapısal ya da durumsal çalışmalar yapan araştırmacılar bunlara bağlı olarak farklı tanımlamalar yapmaktadır. Örneğin demektedir Turner (2009:341); şayet duygunun nörolojik boyutları vurgulanıyorsa, o zaman duygular bedensel sistemlerin uyarılması olarak ele alınır; eğer kültür vurgulanıyorsa, o zaman ideolojiler, kurallar ve duygu dağarcıkları kritik öneme sahip olur; duyguların bilişsel boyutlarının altı çiziliyorsa, tanımın parçalarından biri bilinçli hisler üzerine kurulu olur. Araştırmacının vurguladığı bileşenlerin kombinasyonuna bağlı olarak, duygu tanımları değişiklik gösterebilir. Bu tanımsal sorunlar, Turner’a göre sosyologların baş etmek zorunda oldukları bir gerçektir.

Duygunun ne olduğunun herkes tarafından bilindiğinin varsayılması, ancak tanımlama konusundaki zorluklar, duygu araştırmacılarının duyguları evrensel, biyolojik, kültürel, toplumsal gibi açılardan ele almalarını ve duygular sosyolojisi alanında farklı yaklaşımların doğmasını sağlamıştır. Duyguları merak eden, nasıl oluştuklarını ve ne anlama geldiklerini tanımlamaya çalışan araştırmacılar açısından duygunun gelişimine bakıldığında, önceleri biyolojik ve evrensel bakış açıları yayginken, günümüze doğru geldikçe duygunun ilişkisel boyutunu ele alan yaklaşımlara daha sık rastlanmaktadır.

1.3. Duygular Sosyolojisi Yaklaşımları

*Biz hissedecek şekilde tasarlanıp inşa edildik,
dolayısıyla hiçbir zihinsel halimiz,
hiçbir düşüncemiz yoktur ki
aynı zamanda bir duygu durumu olmasın”.*

Jeanette Winterson, Normal Olmak Varken Neden Mutlu Olasın

Duygular öncelikli olarak tarihi bağlamda ve Darwin’in başını çektiği biyolojik belirlenimcilik ve evrimsel görüş çerçevesinde ele alınmıştır. Biyolojik yaklaşım, duyguların kalıtsal olduğunu ve evrim süreci içerisinde insanla birlikte geliştiğinden bahsetmektedir. Bu görüşe göre; insanlar olarak bizler, doğuştan belli duygularla doğarız ve belli olaylar

karşısında belli duyguları gösteririz. Toplumsallaşma ve kültür gibi öğeleri dışarıda bırakan bu yaklaşım, duyguların daha çok bireysel alanda yer aldığını varsaymakta ve duyguları steril bir bakış açısıyla ele almaktadır. Ayrıca bu görüşe göre duygular, mantıklı haller değildir ve insanın duyguyla haşır neşir olma yoğunluğu, irrasyonel kararlar almasına neden olmaktadır. Genellikle olaylara verilen tepkiler olarak ele alınan duygular (öfkelenince kızarma, mutlu olunca gülme, korkunca geri çekilme gibi), fiziksel eylemlerin tetikleyicileri olarak görüldüklerinden, dışa yansımadıkları zamanlarda hiç dikkate alınmamışlar ve önemslenmemişlerdir denilebilir. Turner da duyguların biyolojik boyutundan bahsetmiş, ancak Darwin'in aksine duygu ve mantığın birbirinden ayrılmasını kabul etmemiştir. Bu tür bir ayrımın baştan yanlış ve hatalı olduğunu söyleyen Turner (2009:343); beynin yapısına bağlı olarak, nöronların prefrontal korteks (düşüncenin merkezi) amigdala (korku ve kızgınlığın bulunduğu korteks altı bölüm) ile bağlantıya geçmesi söz konusu olduğunu ve bu nedenle rasyonel olabilmede ve karar vermede duyguların merkezi bir role sahip olduğunu belirtmektedir. Mantıklı olmak, beynin işleyen yapısından ayrı olarak düşünülemeyeceği ve amigdala sistem dışı bırakılamayacağı için, bu tür bir ayrımın yapılmasının mümkün olmayacağı söylenmektedir.

Duyguları toplumsal ve kültürel olarak inceleyenler duyguların evrenselliğe sahip olduğu iddiasını bir nebze kabul etmekle birlikte, esas olarak toplumsal bir varlık olan insanın içinde yaşadığı çevreden ve kültürden etkilenecek duygulara sahip olduğunu ileri sürmektedir. Bu görüşü savunanlar, duyguların sadece kişiye özel olmayıp, topluluk açısından değerlendirilebileceğini, kişilerin toplumlarına özgü duygular geliştirdiklerini ve içinde yaşanan toplumun duygunun kişideki anlamını değiştirebileceğini söylemektedirler. Bu yaklaşımı paylaşılanların en önemli ortak özelliği duyguların toplumsal etkileşime başından beri dahil olduğunun yadsınamayacağı ve duygusal deneyimin dışarıda bırakılamayacağı gerçeğidir. Ancak duyguların toplumsal olarak şekillendiğini ve edinildiğini söyleyenler arasında da bir görüş birliğinin bulunduğunu söylemek zordur. Lupton (2002:25); bütün insanların doğuştan sahip oldukları bir dizi temel duygu bulunduğunu ileri süren kalıtsal yaklaşım ve duyguların şu veya bu düzeyde öğrenilmiş davranış veya tepkiler olarak görme eğiliminde olan (2002:31) sosyo-kültürel yaklaşımın yanı sıra, daha “zayıf” bir tez olarak nitelendirdiği; duyguların toplumsal etkileşime maruz kaldığını onaylamakla birlikte, doğuştan gelen duygusal tepkilerin varlığını da hesaba katan kişiler olduğunu söylemektedir. Duyguların toplumsal şeyler olduğunu söyleyen E. Doyle McCarthy (1989:63) ise

sosyologların yaptıkları bu ayrımlara dikkat çekmiş ve 19. yüzyıl ve öncesinde duygulara daha çok medikal ve psikoloji bilimi çerçevesinde bakıldığını ve “duygu bilgisi”nin ön plana çıkarılarak, duygunun kendisinin bilimsellik içerisinde ele alındığı belirtmekte, 19. yüzyıl sonrasında ise sosyologların ilgisinin insanların deneyimlerine ve bilgisine yönelerek, bugün nasıl hissettikleri, duygular ve hislerden ne şekilde bahsettikleri ve insanların duygular ile ilgili ne bildiğinin ele alındığını söylemektedir.

Duyguların biyolojik ve sosyolojik olmasıyla ilgili bu tartışmalar duygular sosyolojisinde önemli bir yer tutmaktadır. Günümüze doğru geldikçe bu iki yaklaşımın keskin bir şekilde birbirinden ayrılmasından çok, beraber bulunabileceğini söyleyen araştırmacılar ortaya çıkmıştır. Ancak duyguların ölçülmeye çok müsait olmayan yapısı nedeniyle, araştırmacıların bakış açılarında da bir bütünlük olduğunu söylemek zordur. Kemper’a göre (1990:20); duygular çalışan her sosyoloğun, duyguların fizyolojik bir alt katmanı olduğunu kabul etmeleri gerekmektedir. Buradaki tartışma noktası ise, bu fizyolojinin ne kadar önemli ve belirleyici olduğu noktasındaki görüş ayrılıklarıdır. Hatta, birbirlerinin yaklaşımını inceleyen araştırmacıların her biri, diğerinin bakış açısını farklı yorumlayabilmekte ve duygular sosyolojisi açısından farklı bir başlık altına yerleştirebilmektedir. Örneğin Kemper (1990:20); Gordon’ın duyum (sentiment) olarak ele aldığı duyguların, ham duygusal uyarılmaların üstüne toplumsal olarak inşa edildiğinden bahsettiğini söylemekte ve Gordon’ı biyolojik belirlenimci bir bakış açısına yakın bir yere konumlandırmaktadır. Buna göre eğer öfke ham duygu ise, toplumsal mekanizmalar hiddet, karamsarlık ve kıskançlık gibi sezgi / hisleri yaratır ve bu değişkenleri mümkün hale getiren toplumsal inşa ve duygusal kültürdür. Turner da (2009:341), insan bedeninin duygularla olan bağlantısının dışarıda bırakılmasını, toplumsal inşacıların aşırılığı olarak yorumlamaktadır. Duyguların kültür ve yapısal bağlamlar tarafından yönlendirildiği gerçeğini kabul eden Turner, duyguların uyarılmasının bir etiketleme sürecinden ziyade, duyguların tümünün beden sistemlerinin aktif olmasına bağlı bir süreç olduğunu söylemektedir. Duyguların bu aktivasyonu tam olarak sosyo-kültürel bağlamlar tarafından belirlenmediği gibi, his kuralları, his ideolojileri ve duygusal dağarcıklar tarafından çerçevelenmemiştir. Hatta otonom sinir sistemi, nörotransmitter (sinir taşıyıcısı), genel olarak endokrin sistemi ve kas-iskelet sistemi gibi insan vücudunun temelini oluşturan gerçekliklere bağlı duyguların sıklıkla bu sosyokültürel kısıtlamalar tarafından ihmal edildiğini söyleyen Turner’a göre (2009:341), bugün hala pek çok sosyolog bu gerçeği görmezden gelmekte ve duyguların biyolojisini ihmal etmektedir. Araştırmacıların bu iki

gruba verdikleri isimlerin de farklı olduğu görülmektedir. Lupton (1998: 24-65), bu durumu “kalıtsal olarak duygular” ve “sosyo-kültürel kurmalar olarak duygular” şeklinde iki başlık altında değerlendirirken, duygulara evrenselci, pozitivist ve toplumsal inşacı bir bakışla bakan Kemper (1987), duyguları “biyolojik” ve “sosyolojik” şeklinde ayırım yapmayı tercih etmiştir (1990: 20-21). Bericat’a göre (2016: 492), birincil ve ikincil duygular söz konusudur. Birincil duygular evrensel, fiziksel, evrimsel ve biyolojik ve nörolojik olarak içsel olan duygulardır. İkincil duygular ise birincil duyguların birleşiminden doğabilir, toplumsal ve kültürel olarak konumlandırılmışlardır.

Bahsi geçen çalışmalarda duyguların, 20. yüzyılın ikinci yarısından sonra toplumsal olana dahil edildiği görülmektedir. Bu durum, uzun bir süre duygunun sosyoloji alanında ihmal edilmesinden kaynaklanmaktadır. Duyguların bu ihmeline vurgu yapan, sembolik etkileşimci duygu teorisyenleri Thomas J. Scheff, *Emotions, The Social Bond and Human Reality, Part/Whole Analysis* (1997)’de parça/ bütün ilişkisi üzerinden duygularla bağlantılı olarak toplumsal bağları incelemektedir. Niteliksel çalışmaların dahi söylemin sözlü kısmını analiz etmesine rağmen, zengin sözsüz kısmını görmezden geldiğini söyleyen Scheff (1997:11); bu durumu piyanistin yalnızca sol el ile çalmasına benzetmektedir. Turner’a göre (2009:340); bu ihmalin bir sebebi, erken dönem sosyolojisinin toplumu ve onun gelişimiyle ilgili endişeleri bir bütün olarak ele alarak makro açıdan bakması ve diğer ilgilileri ikincil, dolaylı ve eksik kuramlaştırılmış olarak görmeleridir.

Duyguların sosyolojik araştırmaların içine dahil edilmesinin gereklilik olduğunu söyleyen Bericat da (2016); duygular sosyolojisi sayesinde duygunun ne olduğu, sayısız duygunun varlığı ve duygusal sürecin kompleks yapısının anlaşıldığını, insan duygularının toplumsal doğası ve toplumsal fenomenlerin duygusal doğasının görünür olduğunu ve korku, güven, utanç gibi pek çok duygunun sosyolojik analizini yapabilmenin yanı sıra, toplumsal cinsiyet, iş hayatı, organizasyonlar ve toplumsal hareketler gibi sosyolojinin alanlarında duygusal analizleri de yapabilmenin mümkün olduğundan bahsetmektedir. Bericat’a göre (2016: 495) duygular sosyolojisinin iki önemli görevi vardır. Birincisi, duyguların toplumsal doğasını tartışmak, ikincisi ise toplumsal gerçekliğin duygusal doğasını tartışmaktır. Bericat’a göre duygular toplumsal bir doğaya sahiptirler çünkü “toplumsal bir olay karşısında ne hissettiğimiz etkileşimin içeriğine, değişimden elde ettiğimiz dengeye, bizi diğerleriyle bağlayan toplumsal ilişkinin şekline, ilgili norm ve değerlere ve diğer toplumsal faktörlere”

bağlıdır. Aynı zamanda toplumsal gerçeklik de duygusal bir doğaya sahiptir. Çünkü istisnasız tüm sosyal fenomenlerde duygular vardır ve temel bir rol oynarlar. Bericat (2016: 496); ailemiz ve arkadaşlarımızı içeren samimi ilişkilerimizde olduğu gibi, kolektif olaylarda da duyguların merkezi bir yere sahip olduğunu söylemektedir. Ona göre, duyguların toplumsal çalışmalara dahil edilmesi, toplumsal fenomenlerin daha spesifik ve detaylı açıklanmasına olanak sağlamaktadır (Bericat, 2016: 497). Bericat (2016: 498), 19. yüzyıl düşünürlerinin çalışmalarına duyguları spontan ve doğal bir tavırla eklediklerinden bahsetmektedir. Pozitivist paradigma ve bilişsel yaklaşımların hakim olduğu 20. yüzyılın ortalarına kadar ise duyguların tamamen ihmal edildiğinden yakındır. Ona göre, yalnızca postmodern toplumsal ve kültürel değişim, yeni yaklaşımlara kapı aralamış ve sosyal bilimlerde ve duyguların karşılaşması mümkün olmuştur.

Ancak, yine de duygular sosyolojisi kavramsal olarak belirtilen tarihlerde çıkmış olsa da, duyguların tarihsel incelenmesine bakıldığında Marx (işçinin yabancılaşması), Durkheim (toplumsal ritüeller), ve Freud (anksiyete) gibi isimlerin de çalışmalarında duygulara yer verdiği görülebilmektedir. Duygular sosyolojisinin bir alan olarak ortaya çıktığı 1970’den çok önce duyguların bu bağlamda izini süren pek çok düşünür bulunmaktadır. Kökleri Antik döneme kadar uzanan duygular o dönemde klasikçi bir anlayışla kategorize edilmiş, olumlu / olumsuz gibi değerlerle bütünleştirilerek bir anlam kazandırılmış ve her şeyden önce bazı duyguların bireylerde yerleşik olduğunun, diğerlerinin ise bu yerleşik duyguların çeşitli şekillerde (fiziksel, toplumsal) tetiklenerek oluştuğunun altı çizilmiştir. Antik Yunan’dan başlayarak duygu incelemesi yapanları ele almak, duygunun geçmişle olan bağını ve bugünkü duygu çalışmalarına nasıl yansydıklarını görmek açısından önemlidir.

1.3.1. Duygulara Sosyolojik Yaklaşan Düşünürler: Aristoteles, Durkheim, Descartes ve Spinoza’da Duygu Tanımları

Aristoteles, Eski Yunan’da duyguları toplumsal olarak farklı bir bakış açısından ele alan ilk filozoflar arasında yer almaktadır. Aristoteles, duyguların insanların özel dünyalarında kalan ve hiçbir şeye etki etmeyen bir olgu olmasından ziyade, toplumsal ilişkiler ağında birbirinden etkilenerken ve değişerek hareket ettiğini düşünmektedir. Ona göre duygular belli şekillerde birbirinin içine geçmektedir. Örneğin Aristoteles’in formülünde zevk, acı, sevgi ve nefrete eşlik eder (Ahmed, 2014:15). Konstan’a göre (2018:47); Aristoteles, duygular gamını modern

bir yöntemle özelleştirmesinin yanı sıra, duyguların bilişsel yorumlanmasının da önünü açan kişidir. Aristo için duygular yalnızca uyarılmanın yalıtılabilir durumları değil, özellikle toplumsal etkileşimlerin ürünüdürler ve toplumsal statü, değer ve ahlaki duyarlılığı ön şart olarak kabul ederler (Konstan, 2018: 47).

Konstan (2018: 46); Aristoteles'in antik dönem duygu tanımlamalarından en etkilisini *Retorik*'in ikinci kitabında yapmıştır. *Retorik*'te Aristoteles, *pathé* (pathos'un çoğulu) dediği ve öfke, aşk, nefret, korku, utanç, kıskançlık, minnet, şefkat, kızgınlık içeren bir dizi duygunun yanında *zélos* dediği (İngilizce'deki *zeal* –heves/şevk – ve *jealousy* – kıskançlık – kavramlarını birleşimi) rekabetçi bir tutkudan bahsetmektedir. Aristoteles'te *pathos* daha çok dışarıya karşı verilen tepki kapsamında ele alınmıştır. Bunlar genellikle edilgin durumlara işaret etmiş ve ortaya çıkması için öncelikle dış etkenlerin varlığına işaret edilmiştir (Gökalp, 2019:21). Ancak aynı zamanda bir hareketi de içermektedir. Duygunun hareket eden özelliğine işaret eden bu görüşüyle Aristo, karşılıklı bedenlerin temasını içeren duygu oluşumunu destekler bir görüşe sahiptir.

Retorik (1995) eserinde, “belli bir durumda elde var olan inandırma yollarını gözlemleme yetisi” olarak tanımladığı retoriği inceleyen Aristoteles (1995:19), (1) konuşmacının, konuşmasını inandırıcı kılacak bir kişisel karakteri açığa vurma gücü; (2) dinleyenlerin coşkularını uyandırma gücü; (3) bir hakikati ya da sözde hakikati inandırıcı kanıtlar yoluyla tanıtlama gücüne sahip olması gerektiğini söylemektedir. Aristoteles'in dinleyicide uyanmasını beklediği ve coşkular olarak adlandırdığı şey duygulara denk gelmektedir. Bu duyguları; öfke, sakinlik, dostluk ve düşmanlık, utanç ve utanmazlık, sevecenlik ve zalimlik, acıma, hiddet, kıskançlık ve gıpta olarak sıralamaktadır. Böyle bir durumda, konuşma dinleyicide coşku uyandırmışsa, inandırma dinleyicinin kendisinden de gelebilir. Çünkü, “mutlu ve dostluk duygularıyla dolu olduğumuz zamanlardaki yargılarımız, sıkıntı içinde ve düşmanlık duygularıyla dolu olduğumuz zamanlardakiler ile aynı değildir” (Aristoteles, 1995:38).

Bahsi geçen üç unsuru sağlayan kişiler, (1) mantıksal olarak düşünebilmeli, (2) insan karakterini ve erdimini çeşitli biçimleri içinde anlayabilmeli, (3) coşkuları anlayabilmeli – yani, onları adlandırabilmeli ve tanımlayabilmeli, nedenlerini ve harekete geçirilme yollarını bilebilmelidir (Aristoteles, 1995:38). Aristoteles'in duygu yaklaşımında karşılıklı etkileşim ön

plana çıkmaktadır. Toplulukları ikna yöntemi olarak duyguların kullanılmasından bahseden Aristoteles, aslında özellikle politik konuşmalardaki duygusal manipölasyonun içeriğine dikkat çekmektedir. Konuşmacının başarılı olabilmesinin çok önemli bir koşulu, dinleyicide istediğı duyguları yaratabilmesidir.

Aristoteles duyguları haz ve acı boyutlarıyla ele almak ve bu duyguları bireysel ve toplumsal temelde ilişkilendirerek, benzerlik ve farklılık noktasından açıklamaktadır. Acımanın farklı yönleri olduğunu söyleyen Aristoteles'e göre (1984:70); acıdığımız insanlar, bize çok yakın olmamak koşuluyla tanıdığımız insanlardır. Çok yakın olurlarsa, kendimizi tehlikede hissederiz. Bunun sebebi, yakınlığımızdan dolayı aynı acının bize bulaşma ihtimalinden korkmamızdır. Aynı zamanda bizimle aynı yaş, karakter, mizaç, toplumsal durum ya da doğum gibi benzer özellikler gösterenlere karşı da acıma duyarız. Bunun sebebi, yaşanan talihsizliğin bizim de başımıza gelebilme ihtimalidir. Burada unutulmaması gereken genel ilke, kendimiz için korktuklarımızın, başkasının başına geldiğinde acıma duygumuzu harekete geçirmesidir. Hatta bize yakın olan diğerleri acı çektiğı zaman, acıma duygumuz tetiklenir (yüzyıl önce ne tür felaketlerin yaşandığını bilemeyiz ya da bundan yüz yıl sonra neler olacağını öngöremeyiz bu nedenle bu tür olaylar karşısında az da olsa acıma hissederiz). Ancak aynı acının bizim de başımıza gelebileceğı ihtimali bir anlamda korkuyu doğurur ve bu korku, bizim diğerini nesneleştirmemize sebep olur.

Aristoteles'te acı duygusu, başkalarıyla ilişkilendirilmiştir. Ona göre (1995:116); acıma, yıkıcı ve acı verici bir kötülüğün, bunu hak etmemiş bir kişinin başına geldiğini gördüğümüzde, bizim ya da bir arkadaşımızın başına da gelebileceğini, dahası bunun çok yakında olabileceğini beklediğimizde duyduğumuz acı hissi olarak tanımlanabilir. Başlarına bir kötülük gelebileceğini düşünenler, daha önce başlarına böyle bir kötülük gelmiş ve onu atlatmış olanlardır (...)” (Aristoteles, 1995: 117). Onun acı tanımında hiyerarşik bir ilişkiden bahsedilebilir. Yani acı duygusu, karşı tarafın kötü durumunun, iyi durumda olanda bıraktığı bir duygudur. Aristoteles'in bu hiyerarşiye dayalı acı kavramına katkı sunan Frevert'e göre (2016:55); antik dönem acıma duygusu yapısal olarak güç ile bağlantılıdır. Acıma ya da merhametin küresel tarihine bakarken dikkat edilmesi gereken şey acıyanlar ve acınanlar arasındaki yapısal asimetridir. Acıyanlar yalnızca bunu yapabilenlerdir. Kadınların ve yaşlıların kaderi merhamet dilenmek olmuştur ve acıma ya da acımama güçlü olanın elindedir. Frevert'e göre (2016:55); acıma davranışı 18. yüzyılda değişikliğe uğramıştır.

Aristocu anlamdaki acıma / merhamet duygusunun insanın en doğal ve en ahlaki yanlarından biri olduğunun keşfedilmesi üzerine tiyatrodan, edebiyatta ve müzikte bu duygulardan bahsedilmeye başlanmıştır. Yazarların, okuyucuların merhametini kazanmak için yazdıkları öyküler, senaryolar ve romanların duyarlı ve hassas vatandaşlar olmaları yönünde ilham verme amacıyla olduğunu söyleyen Frevert, köleliğin ortadan kaldırılması ve kölelerin özgürleştirilmeleri için Avrupa ve Kuzey Amerika'daki kadın ve erkeklerin kampanya yapmalarının da bu döneme denk geldiğini söylemektedir.

Aristo'ya göre (1995:98-99) öfke, bir insanın kendisiyle ya da arkadaşıyla ilgili şeye haksız yere yöneltilmiş apaçık bir saygısızlıktan dolayı apaçık bir öç almaya, acı eşliğinde bir dürtü olarak tanımlanabilir. Öfke, (...) her zaman belli bir zevkle birlikte olmalıdır – öç alma beklentisinden ortaya çıkan bir zevktir bu. Çünkü hiç kimse ulaşamayacağı bir şeyi amaçlamayacağına göre, öfkelenen insan ulaşabileceği bir şeyi hedef alıyor demektir, hedefimize ulaşacağımız inancı ise hoştur. Aristoteles aynı zamanda farklı duygusal ve fiziksel durumların tetikleyicisi olarak öfkeden şu şekilde bahsetmektedir: (...) hastalık, yoksulluk, aşk, susuzluk ya da doyurulmamış başka arzular nedeniyle üzülen, acı çeken insanlar öfkelenmeye hazırdırlar, kolaylıkla tahrik olurlar (Aristo, 1995: 101).

Aristoteles'e göre (1995: 10) nefret duygusu, acı ve hazda hazır bulunmaktadır. Aristoteles klasik tanımında nefret ile öfkeyi şu şekilde ayırt etmiştir “Normal olarak kızgınlık sadece belirli bir kişiye yöneltilir, oysa nefret bütün bir insan sınıfına karşı olabilir” (Allport'tan akt. Ahmed, 2014: 67). Aristoteles, öfkenin kişinin kendisine karşı işlenen suçlardan kaynaklanırken, nefret için böyle bir durumun oluşmasına gerek olmadığını söylemektedir. Öfke her zaman bireylerle ilgili bir durumken, nefret sınıflara yönlendirilir. Dahası, öfke zamanla iyileştirilebilirken, nefret iyileştirilemez bir yapıya sahiptir. Öfkeye acı eşlik eder, nefrete etmez, öfkeli kişi acı hissederken, nefret duyan kişi bunu hissetmez. Öfke duyan kişinin, kendisini incitenler için bir süre sonra acıma duygusunu hissedebilir, fakat nefret eden, bir kere nefret ettiği kişiye hiçbir koşulda acıma hissetmez (Aristoteles, 1995: 62). Aristoteles'e göre, nefret ve sevgi arasında da karşılıklı bir ilişki söz konusudur.

Korkunun ise; “ilerideki yıkıcı ya da acı verici kötü bir şeyin zihindeki tablosuna bağlı bir acı ya da rahatsız olarak tanımlanabileceğini söylemektedir (Aristoteles, 1995:108). Ona göre, çok uzak şeylerden korkmayız: Örneğin, hepimiz öleceğimizi biliriz, ama ölüm hemen

bugünden yarına olacak bir şey olmadığı için tedirgin olmayız. Bu nedenle, Aristoteles, korkuya neden olan şeylerin, bizi yok edecek ya da bizde büyük acılar doğuracak şekilde zararı dokunacak güce sahip olduğunu hissettiğimiz şeyler olduğundan bahsetmektedir. Bu nedenle bu tür şeylerin belirtileri korku vericidir, korkunç olan şeyin kendisinin çok yakında olduğunu hissettirir bize; korkulan şeyin yaklaşması, ‘tehlike’ dediğimiz şeydir” (Aristoteles, 1995: 109). Utancı ise acı ve rahatsızlık olarak tanımlamakta ve utanç duyulacak şeylerden bir tanesinin onurdan yoksun olmak olduğunu söylemektedir. (Aristoteles, 1995:111-112).

Bir diğer filozof olan Rene Descartes Descartes, *Felsefenin İlkeleri* (2017b) isimli eserinde “düşünmek nedir?” sorusunu sormakta ve bu konuyu duygularla bağdaştırmaktadır. “Düşünmek sadece anlamak, istemek, hayal kurmak değil, aynı zamanda hissetmektir (sentir)” (akt: Baker, 2014: 68). Yani, klasik düşünce nosyonuna ilk kez “duygusal” bir boyut getirilmektedir (Baker, 2014:68). Duyguları kategorilere ayıran Descartes, altı “ilkel tutku” olduğunu düşünüyordu: merak, sevgi, nefret, arzu, sevinç ve üzüntü (Watt Smith, 2018: 21). Ahmed’e göre (2014:14); Descartes’ın duyguları “tutku” altında değerlendirmesinin ve ilkel kategorisine koymasının sebebi, nesneleri bize zararlı ya da yararlı olmaları açısından incelemesidir. Descartes’te fayda ve zarar noktasından sevgi ve nefret duygularına erişilmektedir. Ancak ona göre duygular yalnızca kalbi mesken tutmaz (Descartes, 2017b:49). Onun için insanın iç dünyasında meydana gelen olayların sorumlusunun ruh mu beden mi olduğu tartışmalıdır. Dönemsel olarak ruh ve beden ikiliği üzerine düşüncelerini yoğunlaştırarak duyguları sınıflandıran Descartes’a göre duygular, edilgendir ve dışarıdan müdahaleyle deneyimlenirler. Yani 1649 yılında yazdığı *Passionessive Affectus Animae* (Duygular ya da Ruh Halleri) (2017a) eserinde Descartes, duyguların içgüdüsel ve psikolojik olduğunu değil, aksine toplumsal olarak ve etkileşim yoluyla kazanıldığını düşünmektedir.

Rene Descartes’ın gerçek bir yenilikçi olduğunu söyleyen Plamper (2015: 18); modernitenin en etkileyici filozoflarından biri olmasının yanı sıra, akıl-beden düalizminin ötesinde aynı zamanda duygu ve mantık düalizmini de ortaya atarak düalizmin kurucusu sıfatını taşıdığından bahsetmektedir. Plamper’a göre (2015:19); Descartes Tanrı’yı rasyonelleştirerek ve onu mantığın özü yaparak açık bir şekilde Augustine ve Thomas Aquinas gibi Hristiyan filozoflardan kendisini ayırmış ve Tanrı’yı duygu ve mantıkla bezemiştir. Örneğin, korkuyu iradenin bir unsuru olarak ele almış, korkunun kontrol edilmesini bir tutkunun bastırılması olarak değil, bir tutkunun diğeri üzerindeki zaferi olarak görmüştür. Descartes, (2017a)

niyetinin duyguları “bir hekim” olarak araştırmak olduğundan ve onları ruhtan ayırarak, tıpkı yaşayan organizmalar gibi, mekanizmalar olarak çalışılabileceğinden bahsetmiştir. Bir kişinin parmağının diğerinin gözüne gittikçe yaklaşması örneğini veren Descartes, parmağın bir arkadaşımıza ait olduğunu bilsek de, bedenimizin korku ve korunma mekanizmalarıyla cevap verdiğinden ve bu nedenle gözümüzü kırptığımızdan söz eder. Bu tür bir durumda zihnimiz işlevsiz kalmaktadır, çünkü beden makinemiz, gözümüze doğru gelen el hareketinin, beynimizdeki başka bir hareketi uyandırarak coşkun kaslara yönelmesi ve göz kapaklarının kapanmasına neden olması şeklinde biçimlenmiştir (Plamper, 2015:19). Dolayısıyla duygu toplumsal olandan dışlamamakla birlikte, duygunun biyoloji kısmının ihmal edilmemesi gerektiğini düşünmektedir. Descartes da kızgınlık ve öfke arasında bir ayrıma gider: Ona göre (2017a:76); “(...) başkalarının yapmış olduğu bir kötülük, bizimle ilgisi olmadığında, sadece yapanlara karşı bir Kızgınlık duymamıza neden olur; ama bizimle ilgili olduğunda o zaman bir de Öfke doğurur”.

Erken bir dönemde duyguları toplumsal olarak ele alan bir diğer isim Durkheim’dır. Durkheim, duygular sosyolojisi teorilerinden ritüel teorisini duygularla harmanlayarak araştırma yapan ilk isimlerden birisi olmuştur. 20. yüzyılın başında tamamladığı *Dini Hayatın İlkel Biçimleri* (2018a) isimli eserinde Avustralyalı Aborijinlerin yaşamlarını din bağlamında incelemiş ve ritüelin grup yaşamındaki önemli yerini ortaya koymuştur. Dini ritüellerin insanları bir araya getirerek etkileşimi ve çeşitli duyguları oluşturduğu görüşünü ortaya koyan Durkheim, bu duyguların “kolektif” olmasının önemine dikkat çekmiştir. “Durkheim, bu ritüeller yoluyla yoğun duyguların üretildiğini ve bunların ise daha sonra toplumsal bağları yapıştırmak üzere bir tutkal görevi görüp kolektif dayanışmayı ürettiğini savlamıştır (Lupton, 2002:36). Ona göre din (2018a: 394-5); “bütünüyle ferdi bilincin içinde olarak görüldüğünde bile, onu besleyen hayat kaynağı toplumda bulunur. ... Gerçekte sahih bir imana sahip olan bir insan, onu yayma hususunda karşı konulamaz bir ihtiyaç hisseder. Bunu gerçekleştirmek için, münzeviliği terk eder, başkalarına yaklaşır, onları ikna etmenin yollarını araştırır ve sebep olduğu kanaatlerin gayreti, onun kanaatlerini güçlendirir. Bu coşku eğer tek başına bırakılırsa hızla zayıflar”.

“Kolektif coşku¹⁶” olarak nitelendirdiği bu birlikte olma haliyle ilgili olarak Durkheim’in işaret ettiği önemli noktalardan biri, toplum ve birey arasındaki etkileşimin kaçınılmazlığıdır. Durkheim, incelediği örnek temelinde toplumu bireyin üstünde görmektedir. Bireyin birey olabilmesi, toplumsal olarak belirlenmiş kurallar çerçevesinde mümkün olabilmektedir. Öyle ki, sadece belli ritüeller değil, aynı zamanda ritüellere bağlı duyguların yaşanması da toplumsal birliktelikten geçer, birey varlığını toplumla kanıtlar hale gelir. Çünkü, üyesi olduğu topluma güçlü bir şekilde bağlı olan bireyin toplumun acılarına ve mutluluklarına katıldığı kabul edilir. Öte taraftan “ilgisiz olmak, onu topluma bağlayan bağları koparmak, toplumdan ümidini kesmek ve kendini yalanlamak anlamına gelir” (Durkheim, 2018a:378-9). Lupton’a göre (2002:36); Durkheim’in çalışması, toplumsal düzenin sadece “rasyonel” düşünce veya akla uygun eylemle değil, aynı zamanda grup düzeyinde geliştirilen duyguları uyandıran bağlarla da temelden desteklendiğini düşündürür.

Durkheim’in çalışmasındaki önemli noktalardan biri, ritüellerin vazgeçilmezi olarak görülen sembollerdir. İncelediği klanlarda bazı hayvan ve bitki isimlerinin klanın amblemi olarak görüldüğünü söyleyen Durkheim, bunun sebebinin topluluğa ya da kutsal sayılan şeylere karşı hissettiklerimizin somut hale gelmesi olduğunu söylemektedir. “Böylece sembol, bu şeyin yerini alır ve ortaya çıkan heyecanlar, bu sembole nakledilir. Sevilen, korkulan ve saygı gösterilen bu semboldür. Bu sembol için kendimizi feda ederiz” (Durkheim, 2018a:216). Durkheim, bu topluluklardaki totemleri, millet unsurlarından olan bayrakla ilişkilendirmektedir. “Bayrak için ölmek, ülke için ölmektir”. Bayrak, doğrudan doğruya eyleme sebep olabilir. Çünkü “müşterek tasavvurlar, çoğunlukla ilgili oldukları eşyaya, onlarda herhangi bir biçim ya da derecede bulunmayan nitelikleri atfederler. En sıradan nesneden, en güçlü kutsal bir varlık meydana getirebilirler” (Durkheim, 2018a:222). Ancak, burada bayrağın bir sembol olduğunun unutulduğunu söyleyen Durkheim, bayrağa temsil ettiği şeyin bizatihi kendisi gibi davranıldığından bahsetmektedir. Çünkü ona göre (2018c: 130); bir inanç ya da duygunun birbirleriyle ilişki içindeki insanların oluşturduğu bir toplulukça ortaklaşa duyulmasının, kendi başına o inanç ya da duyguya ne büyük bir güç kazandıracağı bilinen bir gerçektir.

¹⁶ Durkheim’in eserinde “collective effervescence” dediği kavram, bazı kaynaklarda “toplumsal hezeyan” olarak da çevrilmiştir. Bkz: Emile Durkheim (2004), Sosyolojik Yöntemin Kuralları, Çev. Cenk Saraçoğlu, Bordo Siyah Yayınları, İstanbul.

Durkheim, dini ve kutsal olanı yalnızca dini olana indirgemez. İnsanlara da tıpkı dini unsurlar gibi kutsallık atfedilebilir. “İnsanın getirildiği bu yüksek toplumsal konumların aldığı saygı, nitelik olarak dini saygıdan farklı değildir” (Durkheim, 2018a:210). Ek olarak, toplum insanların yanı sıra fikirleri de kutsallaştırır. Bu anlamda Durkheim, Fransız Devrimi’nin toplumun kendini tanrılaştırması ya da tanrılar yaratma yeteneğinin açık bir örneği olduğunu dile getirmektedir. Durkheim’a göre (2018a:210-1); bu zaman diliminde doğaları gereği laik ve dini olmayan şeyler, kamuoyu tarafından kutsal şeylere dönüştürülmüştür. Bunlar, Vatan, Özgürlük ve Akıldır. Bunların da kendine özgü dogmaları, sembolleri, mihrapları ve bayramları vardır.

Durkheim’ın çalışması her ne kadar ilkel topluluklar üzerine odaklansa da, topluluk, birey ve din¹⁷ üzerinden kolektif ve bireysel duyguların betimlenmesini incelediği için duygular sosyolojisi açısından dikkate değer bir yerde durmaktadır. Çünkü; “Durkheim, okurları sanat, dans, müzik, dil, fikirler, inançlar, etik kurallar, ekonomik düzenlemeler (özel mülkiyet fikri, sözleşme), devlet, kan bağı, aile, evlilik, eğitim, felsefe, metafizik ve nihayet bilim kadar bizatihi kültürün dinsel orijinlerini araştırmaya sevkeder. Bütün bu kurumlar her şeyden önce bir dindi ve çağdaş toplumlarda bile dinsel bir nitelik içermeyi sürdürmektedir (Mestrovic, 1999:208). Summers-Effler (2006:136); Durkheim’ın teorisinin en güçlü kısmının, incelediği mekanizmaların analizinde dayanışma ve kültürün oluşmasında yoğun duyguların ortaya çıkması olduğunu söylemektedir. Bu duyguların birey ve toplum etkileşimini temel alması ise, çalışmanın yapıldığı dönem dikkate alındığında, duyguların yalnızca psikolojik boyutu olduğu yönündeki bakış açılarını alaşağı etmesi açısından önemlidir¹⁸.

Durkheim, duyguların bireysel bağlamından çok, toplumsal bağlamı üzerinde durmuştur. Ona göre (2018b:31); “Eğer toplum belirli davranış biçimlerini ayıplıyorsa, bunun sebebi bu davranış biçimlerinin toplumun temel birtakım duygularını rencide etmesidir ve bu duygular da, aynı bireyin duygularının onun fiziksel tabiatıyla ve zihinsel yapısıyla ilişkili olması gibi, toplumun yapısıyla ilişkilidir”. Birey-toplum ilişkisini açıklayan Durkheim, her ikisini göz

¹⁷ Durkheim din üzerine yoğunlaşmasının sebebini eserinde şu ifadelerle açıklamaktadır: “Bugün, yasanın, ahlakın ve bilimsel düşüncenin, dinden doğduğunu, uzun bir süre onunla karışmış bir biçimde bulunduklarını ve hala da onun ruhuyla dolu olarak varlığını devam ettirdiklerini kabul etme hususunda uzlaşabiliriz. (...) İnsanlar yalnızca, bilginin –önemli bir parçası olan – içeriğini değil, aynı zamanda bilginin işlendiği şekli de dine borçludurlar”. (Durkheim, 2018b:18). Fisher ve Chon (1989:3); Durkheim’ın insan toplumunun köklerini bulma motivasyonu ile dini ele aldığından bahsederler.

¹⁸ “Spiritualistler psikolojinin alanını biyolojinin alanından nasıl ayırıyorlarsa, bizler de psikolojinin alanını toplumsalın alanından öyle ayırıyoruz” (Durkheim, 2018b:17).

önünde bulundurarak “kolektif duygu” kavramından bahseder. Durkheim’ın “Kolektif duygu” olarak nitelendirdiği şey, topluluktaki bireylerin benzer ve ortak duygularının toplamından daha farklı bir şeyi ifade etmektedir. Ona göre (2018b:62) kolektif duygu; bireylerin ortak deneyimlerinin ve onların bilinçleri arasındaki etkileşimin bir ürünü olarak ortaya çıkar. Durkheim’a göre, bir toplumun tamamının aynı duygulara sahip olması, topluluktaki bireylerin birbiriyle uyumundan değil, tek bir kuvvetin tüm bireyleri aynı yöne sürüklemesinden kaynaklanmaktadır. “Aslında her bir bireyin duygusu, geri kalan bireyler tarafından oluşturulmuştur” (Durkheim, 2018b:63).

Duygular açısından bu şekilde toplum ve birey arasında karşılıklı bir ilişki oluşturan, birini diğerinin koşulu yapmakla birlikte aynı zamanda birey ve toplumun duygularını keskin bir şekilde ayırarak, bireyi bir anlamda etkisiz hale getirdiği düşünülebilen Durkheim, toplumsal duygular ve bireysel duyguların birbirinden farklı olabileceğini vurgulamaktadır. Ona göre (2018b:56); bireysel olarak hissettiğimiz şeylerle toplumca paylaşılan genel duygular birbiriyle tam anlamıyla örtüşseler bile toplumun içindeyken hissettiğimiz şeyler yalnız olduğumuz bir durumda hissedeceğimiz şeylerden tamamen farklıdır. “Coşku” ya da “galeyan” olarak tanımlanan bu kolektif duyguların her zaman bireyin kendi duygularıyla uyumlu olmasa da var olmaya devam etmesinin mümkün olduğunu söyleyen Durkheim, toplumsal olarak var olan duyguların bizden önce yerleşmiş olduğunu söylemekte ve bireyin üzerindeki topluluk baskısının ortadan kalktığı anda, bireyin kendisini “kaptırdığı” bu duygulardan uzaklaşabileceğini belirtmektedir. Buradaki önemli noktalardan bir tanesi de, bireyin kolektif duygular içerisindeyken, hiç kendisine benzemeyen birine dönüşebileceği, Durkheim’ın tabiriyle çeşitli zalimlikler yapabileceği ihtimalinin olmasıdır. Durkheim’ın sosyal bilimler yaklaşımında her ne kadar bireyin muktedirliği ile ilgili soru işaretleri olsa da, Durkheim bireyi tamamen pasifize etmemiş¹⁹, önceden oluşmuş toplumsal fenomen ya da olguların kendisini bireylere dayatmak suretiyle, kendisini bireylerde yeniden ürettiğini söyleyerek toplum-birey ikiliğindeki kaçınılmazlığı vurgulamıştır. Durkheim toplumsallık içinde oluşan duygulardan bazılarını farklı bir bakış açısıyla yaklaşmıştır. Örneğin; öfkenin genellikle yıkıcılığı ve yararsızlığının, sadece bir yönü olduğunu söyleyen Durkheim (2018c:129), gerçekte öfkenin, kişisel duygumuzun tehlikelere göğüs germesine yardımcı

¹⁹ “Her şeye rağmen, bireysel faktörün önemini reddetmiyoruz. (...) Eğer şahsiyetin temel unsuru, bizim toplumsal parçamız ise, öte yandan farklı fertler bir araya gelmezlerse, toplumsal hayat olamaz ve bu toplumsal hayat, onların her birinin tek tek olduklarından daha zengin, daha çok ve daha farklı olacaktır. Bu yüzden, bireysel faktör, gayri şahsi faktörün bir şartıdır. Ve aksi, daha az doğrudur. Çünkü toplumun kendisi, bireysel farklılığın önemli bir kaynağıdır (Durkheim, 2018a: 262).

olmak üzere, bizdeki gizil ve kullanılabilir güçlerin aşırı uyarılıp daha da artırılması durumu olduğunu belirtmektedir. Öfkeyi yedek bir duygu olarak nitelendiren Durkheim, barış durumunda savaşıacak ölçüde donanımlı olmayan duygumuzun yedek bir güç olarak öfkeyi çağırdığını söylemektedir.

1.3.2. Duygular Sosyolojisi Kurucuları: Hocschild, Kemper ve Denzin'in Toplumsal Duygu Yaklaşımları

Bericat (2016: 497), ve Kemper'a göre (1997:260); duygular sosyolojisinin kurucuları arasındaki isimlerden biri Arlie R. Hochschild'dır. Hochschild (1983) duyguların kültürel olarak farklılaştığını söyleyerek, hislerin ve duyguların sosyolojisini yazmış ve duyguları sembolik etkileşimci bir analize tabi tutmuştur. Hochschild duyguyu (1983:219); “biyolojik olarak verili ve en önemli duyumuzdur. Öteki duygular –işitme, dokunma ve koku- gibi dünyayla ilişkimiz hakkında bilgi edinmemizi sağlayan bir araçtır ve dolayısıyla insan grup yaşamında hayati bir önemi vardır” şeklinde tanımlamaktadır.

Duygu ve toplumsal cinsiyet arasındaki ilişkiye odaklanan Hochschild, *Managed Heart (İdareli Yakınlık)* (1983) eserinde, duygunun mantık ve akıl karşısına konumlandırılarak, algıyı parçaladığı ve insanların irrasyonel hareket etmesine sebep olduğuna yönelik görüşü eleştirir. Ona göre (1983: 30); “Korku ile dolu bir insan elbette hatalı davranabilir, hatta düşünemeyebilir. Ama duygudan azade bir insanın bir görüş, hatıra ya da fanteziye ilişkin ne bir rehberi vardır, ne de uyarı sistemi... Aslında duygu, “mantıklı bakış” a giden politik bir yoldur”.

1979 yılında yayınladığı makalesinde Hochschild, “his kuralları (feeling rules)” ve “duygusal emek (emotion work)²⁰” dediği kavramlarla, kültür, siyaset ve duygular arasındaki var olan ilişkiyi göstermeye çalışmıştır. Hochschild'ın çalışmalarında kültür; neyi, ne zaman ve nasıl hissettiğimizi açıklamaktadır. “Toplumsal inşacı” bir perspektif izleyen Hocschild, bireylerin belirli durumlar karşısında ne hissedeceklerini ve duygularını nasıl ifade edeceklerini belirleyen ideolojiler, normlar, dağarcıklar ve diğer sembolik elementlerin yer aldığı bir duygu kültürünün toplum tarafından oluşturulduğunu söylemektedir (Turner, 2009:341).

²⁰ Kavram sonrasında Blauvelt ve Illouz tarafından geliştirilerek kullanılmıştır. Blauvelt (2007), 1780-1830 yılları arasında çalışan Amerikan kadınlarının iş yaşamındaki duygu durumlarını, tuttıkları günlükler üzerinden inceleyerek, kadınların duygularını ifade etmelerinin toplumun beklentileriyle örtüştüğünü söyler. Illouz (2011) ise duygusal kapitalizm çerçevesinde yakınlıklarımızı ele alır.

Ancak bu bakış açısında aynı zamanda duyguların biyolojik bir temeli olduğu düşüncesi de kendine yer bulmaktadır. Bazı duygular evrensel olabilir, hatta duyguların bazı ifadeleri de evrensel olabilir. Hochschild'ın vurgulamak istediği, bu duyguların temelindeki biyolojik destek ne olursa olsun, insanların hissetmeleri ve ifade etmeleri gereken duyguların çoğunlukla kültür tarafından belirlendiğidir (Turner, 2009:341).

Hochschild duygusal emeğin görünür bir duygusal sistemin yalnızca bir parçasını oluşturduğunu söylemektedir. Bu duygusal sistem ise “duygusal iş”, toplumsal “his kuralları” ve insanların kamusal ve özel alanlardaki çok sayıda değişiminin birleşiminden oluşmaktadır (Hochschild, 1983:ix-x). Bir insanın duygularıyla nasıl hareket ettiğini, hareketlerine ne zaman son verdiğini hatta hissetmeyi ne zaman bitirdiğini merak eden Hochschild, duygunun benliğin bir aracı olarak işlev gördüğünü, gördüklerimiz ve görmeyi umduklarımız arasındaki bağlantıya dair bize hızlı bir geri dönüş yapan ve bununla ilgili hazır hissettiğimizde bize ne yapacağımızı söyleyen bir araç olduğunu söylemektedir (1983:x).

Hochschild, duygusal emek kavramını, kamusal olarak yüzsüz ve bedensel görüntü oluşturabilmek için duyguların yönetimi anlamında kullanmaktadır. Ona göre duygusal emeğin bir değişim değeri mevcuttur çünkü bir ücret karşılığında satılmaktadır (Hochschild, 1983:7). Havayolu çalışanları ve host ve hosteslerle çalışma yapan Hochschild, “profesyonel” olma örtüsünün altına gizlenmiş ve çalışanlar için bir “değer” olarak vurgulanan “gülümseme”ye zorlanmayı araştırmış ve çalışanların olmadan yolcuları memnun edebilmek, rahatlatabilmek, endişelerini giderebilmek ve hiçbir sorun olmadığını vurgulayabilmek için yorgunluklarını ya da nasıl hissettiklerini tamamen dışarıda tutmak zorunda kaldıklarından bahsetmiştir. Sosyolog Arlie Hochschild, toplumun “his kuralları” veya “duygu kuralları” dediği şeylerle çalışanlara duyguları ve ifadelerini kontrol ettiğini ve insanlara nasıl hissetmesi, nasıl ifade etmesi ve toplumsal olarak hislerini nasıl baskılaması gerektiğini öğrettiğinden bahseder. Hochschild, hava yollarında çalışan hosteslerin eğitim okullarında yalnızca gülümsemeyi değil, aynı zamanda yolcular onlara bağırduğında dahi cana yakın hissetmesi gerektiğinin öğretildiğini söylemektedir (Rosenwein, 2002: 824). Ona göre bu iş ortamında gülümsemek geri kalan her şeyin önünde yer almaktadır ve çalışanlar “memnun” ya da “mutlu” görünmeye zorlanarak bir tür “duygusal emek” harcamaktadırlar. Her zaman kamusal hizmet işlerinin var olduğunu söyleyen Hochschild (1983:8), bu tür işlerin farkının toplumsal olarak tasarlanmış ve tamamen tepeden örgütlenmiş olması olduğunu belirtir.

Havayolu çalışanı olmak diğer işlerle kıyaslandığında, her ne kadar tatmin edici ücret ve sosyal statüye sahip olsa da, çalışanın kendi emeği üzerindeki kontrolünü gittikçe azaltmaktadır. Hochschild'a göre (1983:9); duygusal emek potansiyel olarak iyidir. Çünkü hiç kimse asık suratlı bir garson, huysuz bir bankacı ya da istediğimiz bir şey olup olmadığını sormayan ve gözlerini kaçırarak bir havayolu çalışanıyla karşılaşmak istemez. Burada aslında bizim görebileceğimiz şey ise; kamusal alandaki nezaketin ne kadar kırılabilir olduğu. Bu kırılabilirlik elbette işin içerisine para girmesi ve bir emeğin satın alınmasına bağlıdır. Yoksa bu çalışmanın konusu olan sosyal medyanın da kamusal bir alan olduğu düşünüldüğünde aynı nezaket kurallarının ve kırılabilirliğin burada işlemediğini söylemek mümkündür. Hochschild'ın duygusal emek kavramını duyguların performatifliği üzerinden değerlendirdiğini söyleyen Rosenwein'a göre (2016:6); onun çalışmasında kabin uçuş ekibinin duygusal eğitiminin sonucu, başarılı adayların performe etmeleri söylenen duyguları içselleştirmesi anlamına gelmektedir. Sinir bozucu yolculara gerçek manada gülümsemeyi ve kendi duygularını bastırmayı öğrenmişlerdir. Çalışanlar, bir uçakta çıkabilecek muhtemel sorunları önceden prova etmiş ve her birine uygun duygusal tepkiler geliştirmiştir (Mestrovic, 1999:279). Duygusal emek ve duygu yönetimi eş anlamlı kelimeler olarak kullanan Hochschild, bu terimlerle aynı eylemlerin özel bağlamda bir değere sahip olarak gerçekleşmelerini ifade etmektedir (Hochschild, 1983: 7). Ona göre, duygusal yönetim 20. yüzyıl boyunca birey cephesinde değişim eçirdikçe daha az açık ve daha az iradi bir hale gelmektedir; dolayısıyla hisler ekonomik buyruklara koşumlanmıştır (Lupton, 2002:38).

Lupton'a göre (1998:32); duyguları toplumsal ve biyolojik olarak ele alan yaklaşımın için kullandığı 'zayıf tez'in savunucularından biri Theodore D. Kemper'dır. Toplumsal ve biyolojik olan arasında net bir çizgi belirlememiş olmasıyla birlikte, Kemper duygular sosyolojisi alanında ismi anılan ve duyguların ihmal edilmişliğinden dem vuran kişiler arasındadır. Kemper'a göre (1990:3); duygular; psikanaliz ve kültürel antropoloji gibi yarı bilimsel disiplinlerin varlığı altında bilimsel çalışmanın ücra köşelerine sürgün edilmişlerdir. Davranışlar, karizma ya da toplumsal sınıf kimliği gibi taraflardan zaman zaman kullanılmış olmakla birlikte, Kemper bu kullanımın bilinçliliğini sorgulamakta ve felsefeciler arasında da duyguların bir ilgi alanı olmaktan öteye gidemeyip, zihin beden problemine sıkışmış olduğunu söylemektedir. Kemper (1978), duyguları birincil ve ikincil olmak üzere iki gruba ayırmıştır. Buna göre birincil gruptaki duygular; öfke, korku, depresyon ve tatmin (mutluluk) olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu duygular Kemper'a göre (1997:263); evrimsel açıdan

önemli, kültürler arası evrensel, ontogenetik olarak erken ortaya çıkan ve toplumsal ilişkilerin önemli çıktılarıyla ampirik olarak bağlantılıdır.

İkincil duyguları suçluluk, utanç, gurur, minnettarlık, aşk, nostalji, can sıkıntısı şeklinde sıralayan Kemper (1997:263), bu duyguların tanımlayan ve etiketleyen toplumsallaşma araçları vasıtasıyla gerçekleştiğini ve bireyin “birincil” duygularından gelen otonomik tepkileri deneyimlediği sırada oluştuğunu söylemektedir. Dolayısıyla ikincil duygular, birincil duygulara bağlı olarak oluşmaktadır ve birincil ve ikincil duyguların bir araya gelmesi, duygular sosyolojisindeki hem pozitivist hem de toplumsal inşacı bakış açılarına katkı sağlamaktadır (Kemper, 1997:263).

Peki, öfke, korku, depresyon ve mutluluk (tatmin) nasıl oluşmaktadır? Kemper (1997:275), birincil duyguların iktidar-statü etkileşiminin güçlü çıktıları sonucu oluştuğunu söylemektedir. Korku, aktörlerin başkalarının gücüne maruz kaldığı etkileşimin sonuçlarından kaynaklanmaktadır, çünkü bu güç kendilerinden daha büyüktür. Öfke; beklenen, alışılmış ya da hak edilmiş statünün, düşürülen statünün sorumlusu olarak görülen başka bir aktör tarafından inkar edilmesi ya da geri çekilmesi durumunda ortaya çıkan etkileşimlerin sonucudur. Depresyon, statünün kaybolduğu veya reddedildiği, ancak aktörün, istenen faydayı elde etmedeki kaybından veya yetersizliğinden sorumlu olduğunu kabul ettiği etkileşim sonuçlarından kaynaklanır. Mutluluk (tatmin) ise güç sonucunun tehditkar olmadığı ve statü durumunun arzu edilen ve beklenene uyum sağlaması sonucu oluşan etkileşimlerden doğar. Bu şekilde, güç ve statü etkileşimi birincil duygularla bağlantılı hale gelmektedir.

Kemper, duyguların biyolojik ve sosyolojik olmasıyla ilgili ikiye bölünen duygular sosyolojisi camiası için yeni ve kapsamlı bir formül geliştirme amacıyla olmuştur. *How Many Emotions Are There?* (1997) isimli makalesinde duyguların evrimselliği ve toplumsal inşada yer almasıyla ilgili olarak incelemeler yapan Kemper, bir duygu olmanın önceliğini otonomik olmasına bağlamaktadır. Diğer türlü his/duyum ya da bilişten bahsedebileceğimizi belirten Kemper (1997:264); toplumsal inşacı bakış açısının duyguların sayısı ile ilgili bir sınırlama getirmemesini eleştirmekte ve duyguların inşasının, bahsedilen otonomik seçeneklerin sayısı ile sınırlandırıldığını iddia etmektedir. Duyguların içinde bulunan toplum ve kültüre göre şekillendiğini söyleyen toplumsal inşacıların sınırsız sayıda duygu olduğunu söylemelerinin aksine Kemper, duygu biçimlenmesindeki özgürlüğün derecelerinin otonom

bakış açısıyla sınırlandırılabilirliğini ve bunun da duygular sosyolojisinde pozitivist bir bakış açısını desteklediğini söylemektedir.

Norman K. Denzin, duygular alanına sosyolojik olarak yaklaşan ilk çalışmacılardan bir diğeridir. Hiçbir sosyolog ya da psikoloğun detaylı olarak duygusallığa, yaşanmış bilinçliliğin, öz-hislerin, kişisel ahlaki anlamların ve öznelerarasılığın farklı yüzeyleri olarak bakmadığını söyleyen Denzin, fenomenolojinin sembolik etkileşimcilik ve yorumsamacı teoriyle birleştirildiğinde beşeri bilimlerde duygular anlamında önemli bir adım atılacağını düşünmüştür (Denzin, 2009: xiv).

Denzin'e göre (2009:1); insanlar duygular tarafından harekete geçirilir ve bir insanın kim olduğunu anlamak için önce duyguları anlamak gereklidir. Aynı şekilde duyguyu anlamamanın yolu da insanı anlamaktan geçer. Toplum ve insan ikiliğini ayrı kavramlar olarak ele almak yerine, ikisinin kesişimine vurgu yapan Denzin, duygular vasıtasıyla insanların yüzeysel ve özel tanımlamalar yaptıklarını, kim olduklarının anlamını bulduklarını belirtir. Ona göre (2009:1); “duygular ve ruh halleri, bireyin dünyayı anlama yollarıdır”.

“Duygusallık kişi ile toplumun kesişiminde yatar, çünkü insanlar her gün deneyimleyip hissettikleri duygular yoluyla ve kendilerini hissedişleriyle toplumlarına bağlanırlar. İnsanla ilgili tüm disiplinlerde duygusallığın incelenmesine merkezi bir yer vermenin zorunlu olmasının nedeni budur; çünkü insan olmak duygusal olmak demektir (akt. Lupton, (2002:15).

Denzin için duygusallık kavramı Ding an Sich²¹'tir. Bu kavram, duygunun yaşanmış bir deneyim olarak nasıl inşa edildiğini, duygusal hisin ve özneler arasılığın biçimlerini, vahşi duyguları, geçiciliği, aydınlanma anlarını ve diğer soruların yanında duyguların şekil değiştirmesini ifade etmektedir (Kemper, 1990:12). Fenomenolojiden ödünç aldığı bakış açısıyla Denzin, duygusallıktaki kültürel kısıtlamalar, benlik ve biyografide duygu ilişkisi ve duygusallığın toplumsal cinsiyete göre farklılıkları gibi konuları ele almıştır.

Denzin, 1984 yılında tamamladığı *On Understanding Emotion* (2009) isimli kitabını yazarken, “duygular sosyolojisi” isimli bir alt disiplinin olmadığından bahseder. Bu dönemde duygunun bir “tecrübe” olarak henüz ele alınmadığından ama alanın kısa bir süre içerisinde önemli bir patlama yaşadığını söyleyen Denzin, 1980'lerde yayımlanan ve duygulara

²¹ Kant'ın kullandığı ve “kendinde olan” anlamına gelen kavram.

odaklanan psikoloji literatürünün, duygusallığın önemli özelliklerinin fenomenolojik olarak incelenmesinin eksiklerden biri olduğunu gördüğünü belirtmektedir (Denzin, 2009: viii).

Günümüz modern insanının, aileleri, sevdikleri kişiler ve ruh sağlıklarını da içeren özel yaşamları üzerinde kontrolü kaybettikleri duygusunun çok yoğun olduğundan bahseden Denzin, özel sıkıntılar ve kamusal meseleleri birbirinden ayıran çizginin süzülerek yok olduğunu söylemektedir. Böyle bir durumda dünyanın neresinde olursa olsun insanların dünyada yaşananların girdabına kapılmaktan başka çarelerinin kalmadığını ve özel alanda yaşamının kamusal bir kabusa dönüştüğünü söyleyen Denzin, karamsar bir şekilde karanlık ve acı zamanlarda yaşadığımızı ve demokratik hayatın kuşatma altında olduğunu vurgular (Denzin, 2009:ix).

11 Eylül 2002’de yaşanan “İkiz Kuleler Saldırısı”nın ardından dünyanın farklı bir yere doğru yöneldiğini belirten Denzin, özellikle bu dönemde eleştirel duygular sosyolojisi çalışmanın öneminden bahsetmektedir. Terörist saldırısının ardından Amerika’nın gittikçe daha çok militarize olduğunu, silahlı güçler ve görülebilir güvenlik kameralarının havaalanları, alışveriş merkezleri, hastaneler, okullar ve hatta üniversite kampüslerinde konuşlandırılmasının, ulusal güvenliği koruma kisvesi altında ırkçı fişlemelere yol açtığını söylemektedir (Denzin, 2009: ix). Bu noktada radikal toplumsal bir değişime yol açmak için performatif politikalar talep etmemiz gerektiğini söyleyen Denzin, sivil, kamusal olarak sorumlu eleştirel bir pedagojinin hayata geçirilmesi ve kendilik, ırk, toplumsal cinsiyet, sınıf, toplum ve demokrasi gibi meselelerin merkeze alınmasının gerekli olduğunun altını çizmektedir. Denzin’e göre (2009: x); bu tür performatif bir söylem; sosyolojik ve etnolojik tahayyülde temellenmekte ve neo-liberal dünya düzeninin faşist yapılarının özünü anlamada yardımcı olmaktadır.

Denzin’in duygulara yaklaşımını “makro” olarak değerlendiren Kemper (1990: 8); filmler ve televizyona odaklanan Denzin’in alkol ve alkolizmle ilgili dramaların semiyotik bir okumasını yaparak, sınıf ve toplumsal cinsiyetin kültürel ve toplumsal tanımlarının, karakterlerin duygusal durumunun alt yazısını ortaya çıkardığını ve bu yapımlardaki duygusal mantığa vurgu yaptığını söylemektedir. Denzin’in herhangi bir duygular teorisi arayışında olmadığını söyleyen Kemper (1990:13), daha çok duygusallığın (emotionality) bu tür bir dünyada nasıl “yaşandığı” ile ilgilendiğini belirtmektedir. Zamanımızın kültürel ürünleriyle ilgilenen Denzin, kavramları beyan edildiği şekliyle ele almaz, toplumun hayat verdiği

duyguların sınırları ve sebepleriyle eleştirerek ele alır. Ona göre izleyicilerin ihtiyaçları ve duygusal benlikleri filmler tarafından şekillendirilir. Üretim sürecinin belirli tarihi bir anında, özellikle belirli duyguların uygun ve arzu edilebilir görüldüğü yerlerde, duygusal olmayı ve duygusal olmanın ne anlama geldiğini öğrenirler. Denzin için kitle iletişim araçları, insanların duygularını şekillendirir ve ne şekilde hissetmeleri gerektiği yönünde yönlendirmelerde bulunur.

1.3.3. Çağdaş Duygular Sosyolojisi Düşünürleri: Baker, Ahmed, Lupton, Massumi ve Mestrovic’ de Hareketli ve Bedenli Duygular

Baker, Türkiye’de duygular sosyolojisi alanında çalışmaya ilk başlayan kişilerdendir. Baker’in duygulara yaklaşımı, felsefeyi temel alacak şekilde Spinozacı bir bakış açısıyla, psikanaliz ve sinemayı da dahil ederek geliştirilmiş bir yaklaşımdır. İçinde yaşadığımız toplumların en büyük sorunlarından biri olarak “kanaati” gören Baker, kanaatin zaman içerisinde düşüncenin yerine geçtiğinden yakınmaktadır. Hisler ve sezgiler sosyolojisi olarak adlandırdığı duygular sosyolojisinin Aristoteles’in “pratik bilgelik” dediği düzene ait olduğunu, ancak bugün bahsedilen “pratiğin”, bilimsel bilgiden ziyade, sadece enformasyon ve kanaate dayanmakta olduğunu söylemektedir (Baker, 2014:137). Bu nedenle “duygular sosyolojisi”nin yerini “kanaatler sosyolojisi” almış, duygu ve kanaat birbirinin yerine geçmiştir.

Baker’in duygu ve kanaat ayrımında, duygular geçmişte yaşanan deneyimlere dayalıyken, kanaatler daha çok önvarsayar ve ona göre (2014:13); bu varsayılan şey “bilimsel bilgi” değil, duygunun ta kendisidir. Bununla birlikte hisler yönlendirilse bile sezgiler yönlendirilemez. Baker’e göre (2014:137) sezgiler, insanın kendini kamunun kanaatinden ve imajların temsil edilişinden²² kurtarabilmenin yoludur.

Ulus Baker (2014:25-26), duygular sosyolojisinin olabilirliğinden bahsederken, toplumsal tipler ve toplumsal manzaralar yaratımının sosyolojiyi yenileme çabaları açısından zorunluluk olduğundan bahseder ve “Sadece, “duygular” ile onları somut yaşam koşulları içinde görselleştirebilme ihtimali arasında güçlü bağlar olduğunu iddia ediyoruz” der. Baker, kanaatlerden duygular sosyolojisine bir yön çizdiği çalışmasında kanaatlerin “ifade edilişinin

²² Baker, burada reklamcılığın kamuyu algısal düzeyde yerinden oynatabilecek aşkın imajlar yaratabileceğini iddia ettiğinden bahsetmektedir (2014:137).

biricik seyriyle bireyleri ve toplumsal grupları oluşturan şey” olduğundan bahseder (2014:36). Kanaatin eski ve modern tanımlarını ele alan Baker, “modern çağda kanaatlerin herhangi bir bilginin parçası olarak varsayılmadığını, tersine müphem bir fikirler, duygular, bilgiler, malumatlar toplamı olarak görüldüğünü” söyler (2014:42). Bununla birlikte modernlikte, kanaatler ve dile getirilişleri, modern-öncesi toplumlarda mevcut olmayan olağandışı bir bolluk kazanmış durumdadır: onlar artık “bilgi” alanına ait değildirler (Baker, 2014:43).

Bilgi ve duyguyu birbirini dışlamayacak şekilde ele alan Baker, bu konuda Ahmed (2014) ile hem fikir görünmektedir. Duyguların sadece hissettiklerimiz değil, bizden önceki geçmiş yorumlara bağlı şekilde hissedebileceklerimizi de kapsadığını belirten Ahmed (2014:215), bu durumu duygulara doğrudan değil de aracılı olarak odaklanmak şeklinde yorumlamaktadır. Bu odaklanma şekli ise, bilginin duygu ve hislerin bedensel dünyasından ayrılamayacağını hatırlatır; bilgi bizi terleten, ürperten, titreten, özellikle beden yüzeylerimizde, dokunduğumuz ve dünyanın bize dokunduğu tenimizde hissedilen tüm duygulara bağlıdır (Ahmed, 2014:215). Ahmed’in betimlemesi hesaba katıldığında, kanaatlerin bilginin yanında ne kadar yavan kaldığı açıkça görülmektedir.

Bu kanaatlerin edinilme şekli ise başta televizyon olmak üzere kitle iletişim araçları tarafından dolaşıma sokulması yolu ile gerçekleşmektedir. Kanaatler burada, kitleler tarafından alınılanmakta ve bireylerin diline, iletişim pratiklerine ve bilincine yerleşerek, yeniden üretilmektedir. Ancak bu durum basit bir yeniden üretim olarak ele alınamaz. Televizyon kendi gerçekliğini üretir, fakat kanaatleri manipüle eder ya da yansıtırken, onları “kanaatler” olarak aynen üretir (Baker,2014:282). Dolayısıyla yeniden üretme durumunda kanaatler varlıklarını devam ettirirler. Baker’e göre (2014:345) televizyon, dil, imajlar, görüntüler ve müziği içermesi nedeniyle “gösteri toplumu”nu oluşturan, imajların “benzeri” daha doğrusu “sureti” haline gelmiş, başlı başına bir kanaatler toplumdur. Giderek her yeni kuşağın imajlarla daha fazla kuşatılır hale geldiğini söyleyen Baker (2014:107), kanaat toplumlarının imaj, gösteri ile kontrol, sanallık, izleme ve “yakalama” toplumlarından başka bir şey olmadığı fikrindedir.

Dolaşıma sokulma yoğunluğu göz önünde bulundurulduğunda, kanaatler kolaylıkla duyguların yerini almaktadır. “Görüş” (vision) ve “duyuşu” (hearing) temel insani yaşam-deneyimleri olarak yeniden-temellük etmemizin bu nedenle zorunlu olduğunu söyleyen

Baker'e göre (2014:127); bunlar günümüzde, eskilerin duyular, insanın beş çıplak duyusu olarak adlandırdıkları şeye indirgenemezler: görme ve işitme güçlerini arttıran "makinelere" ya da "uzantıları" yaratabilen, daha fazla bir şeydirler. Bunlar kitle iletişimine sebep olan saf araçlar değildir, çünkü bir fotoğraf bazen sayfalarca yazıdan çok daha fazla enformasyon sunabilmektedir (Baker, 2014:128).

Duygular ise yekpare oluşlar değildir. Kesin çizgilerle ayıranlar olduğu gibi, birbirinin içine geçen, birbirine 'yapışan' ve birbirinden türeyen bir yapıya sahip olduğunu düşünenler de bulunmaktadır. Baker de (2014:173), duygunun bir geçiş, yani, diğer duygulardan bir türetim olduğunu düşünmektedir. Bu, aynı zamanda Spinozacı bir yaklaşımdır. Spinozanın benzersiz bir duygu kuramı geliştirdiğini söyleyen Baker (2014:181-2), onun duyguları tanımlama yönteminin duyguları ve hisleri ele alan herhangi bir başkasından çok derin şekilde farklı olduğunu belirtmektedir.

Baker'de duygular sosyolojisi ikili bir deneyim olmalıdır: birincisi edebiyat, özellikle romana doğru taşırken, ikincisi sinemaya götürür, özellikle "belgesel"e. Ancak ona göre (2011:45); üçüncü bir deneyim daha bulunmaktadır. Daha temel nitelikli bu boyut, Spinoza'nın "duygular teorisi"dir. Baker, her şeyin toplumsal hayat içinde imajların, kanaatlerin ve düşüncelerin aslında bir etkilenmeler ve duygulanmalar süreci içinde anlam kazanabileceğini söylemektedir. Duygular sosyolojisi alanının gündelik hayatla bağının önemine dikkat çeken Baker (2014:213), "gündelik hayata ne kadar çok nüfuz edilirse, yapılan çalışmanın tarihsel olmak yerine o kadar çok "sosyolojik" olacağını" söylemektedir.

Baker (2014:173); günümüzde aşk, nefret, horgörü, sempati, umut, özen vb. duyumsal hallerimizin (hisler ya da tutkular) "kurumlarımıza" –aile, siyaset, günlük yaşam, estetik ve ahlaki yaşam deneyimleri- ait olduğuna inandığımızı, bu inancın ise Spinozacı anlayışla edinildiğini söylemektedir. Çünkü Spinozacı anlayışa göre, duygular yalnızca bireye özgü değil, gruplara, sınıflara ve ülkelere yayılması mümkün şeylerdir. Spinoza'nın "ulusların da duyguları, fikirleri, simgeleri, boş inançları olduğu gerçeğinin farkında olduğunu söyleyen Baker (2014: 344); Spinoza'nın "bireyliğin" çoğul olduğuna, ruhun dalgalanışına tabi olduğuna, tıpkı toplumlar gibi, bizzat bir "beden" olarak tanımlandığına inandığını belirtmektedir. Baker'in Spinoza felsefesinin izinden giderek akılla doğa arasına duygu ve duygulanımı yerleştirmeyi düşündüğünü söyleyen Uslu (2015:65); Spinoza'da bedenin nasıl

ve ne düşündüğümüzü anlamak için bir model olarak önerildiğini anlatmaktadır. Bilgi alanımızdan dışlanamayacak olan beden, bilmeyi ve düşünmeyi anlamaya başladığımız ilk noktadır. Birey kendi bedenini ancak başka bedenler tarafından etkilendiğinde hissetmektedir.

Duyguların politik durumundan ve bedenler arasında nasıl geçişler yaptığından örnekler veren Sara Ahmed'in yaklaşımları “duygu politikalarını anlamak” açısından büyük önem taşımaktadır. Ahmed duyguların oldukça sosyal olduğunu düşünmektedir. Ona göre (2008:10); sonuç olarak diğerlerinin yakınlıkları tarafından harekete geçirilir, diğerleriyle birlikte ve diğerleri nedeniyle hissederiz. Ahmed için duygular; ötekilere yakınlaşmak ya da onlardan uzaklaşmanın yanında, zamanla birlikte eylemlerin tekrar etmesiyle bedenlerin yüzeylerinin kendilerini de değiştirmektedir. Dolayısıyla duyguları incelemek bir anlamda duyguların aslında tepkiler olduğunu göstermektedir (Ahmed, 2014:13). Bu şekilde bedenlerin neler yapabileceğinin şekilleneceğini söyleyen Ahmed, “duygular nedir?” sorusu yerine, “duygular ne yapar?” sorusunu sormayı tercih etmekte ve duyguların nasıl “yapıştıklarını” incelemektedir. Ahmed’e göre (2014:243) dilin ne kadar etkili bir iktidar formu olarak işlediğini gösteren “yapışkan göstergeler” modelinde duygular, bizi hareket geçirme şekilleriyle bazı bedenleri ötekilerle eşitlerken aynı zamanda onlarla birlikte başka figürlere de yapışmaktadır.

Duyguların belirli nesneler vasıtasıyla şekillendiğini belirten Ahmed (2014:15); bu durumun yalnızca duyguların nesnelerin içinde “ikamet” eden şeyler olmadığını, aynı zamanda nesnelerin çoğunlukla duyguların sebepleri olarak yorumlandığını vurgulamaktadır. Marksist eleştirinin sermaye mantığını kullanan Sara Ahmed, duyguların da artı değer kazanarak bir sermayeye dönüştüğünden bahseder. Ona göre (2014: 63); “duygu bir nesne ya da göstergede ikamet etmez, nesneler ve göstergeler arasındaki dolaşımın (=duygusal değer birikiminin) bir sonucudur. Göstergeler arasındaki hareketin bir sonucu olarak göstergenin tesir değeri yükselir: Daha çok gösterge dolaşıma girdikçe, daha da tesirli olurlar”. Ahmed, duyguların bu şekilde dolaşım sonucu oluşmasına “tesir ekonomileri ” ismini verir (Ahmed, 2004). Tesir ekonomileri vasıtasıyla, çeşitli figürler birbirine yapıştırılarak ortak bir duygu nesnesine dönüştürülebilmektedir. Örneğin; psikoloji literatüründen ödünç aldığı “çocuğun ayıyı görmesi, korkup kaçması” hikayesinde çocuğun niçin ayıdan korktuğunu şu şekilde anlatmaktadır: “Korku, bırakın ayıyı, çocuğun içinde bile değildir; mesele ayı ile çocuğun

girdiği temasın şeklidir. Bu temas, şu an ulaşılması mümkün olmayan geçmiş temaslarla şekillenir ki, bu da ayının korkunç olarak algılanmasını sağlar”(Ahmed, 2014:17).

Bir nesne olarak ayının izlenimine sahip olmak, bu izlenimin bizlerde aynı zamanda iz bırakmasına neden olmaktadır. Duyguların ilişkiselliğini gösteren bu durum, ayı ile girilen temasın tehlikeli olarak düşünülmesinden dolayı korku duygusunu ortaya çıkarmaktadır. Çocuk korku ile dolduğu için, ayı “korkutucu” bir nesneye dönüşmektedir. Göçmenler için de aynı durum söz konusudur. Nefret, “nefret figürleri”ni birbirine yapıştırıp iltica ve göçmenlik söylemlerinde onları ortak bir tehdide dönüştürerek işlemektedir (Ahmed, 2014:26).

Ahmed; Hochschild ve Baker gibi duyguların bilimsel bilgiye ulaşmada bir yol olduğunu düşünmektedir. Hochschild, Kemper, Collins gibi duyguları psikolojik değil, toplumsal ve kültürel pratikler olarak ele alan düşünürlerle hemfikir²³ olan Ahmed, duyguların sosyalliğini ele almaktadır. Karşılıklı bir etkileşim ve temas yoluyla edinilen duyguların, bu şekilde nesnelere ya da başkalarına doğru dışarı hareket ettiğini ve bireye doğru ise geri geldiğini söylemekte, bu durumu “içten dışa” ve “dıştan içe” şeklinde nitelendirmektedir. Duyguların bireyin kendisine dönmesiyle birlikte, kitlenin de hisleri olduğunu ve bireyin kitlenin hislerini kendi hisleri olarak deneyimlemesini içeren “kitle psikolojisi”ni destekleyen bir durum ortaya çıkmaktadır (Ahmed, 2014:19). Bu da “ulusal yas” kavramını açıklamaktadır. Yaşanan olaylar nedeniyle ulusun yaşadığı yas duygusu, bireyler tarafından da deneyimlenmekte ve kendi yası şeklinde yorumlanmaktadır.

Duyguların bu şekilde aramızda hareket ettiğini, etmediği zamanlarda ise hareket halinde olduğunu söyleyen yazar, duygu (emotion) kelimesinin, “hareket etmek” anlamına gelen *emovere*’den türediğini belirtmektedir. His ve his nesneleri kelimelerinin dolaşımda olmasının ve etkiler üretmesinin, nasıl hareket ettiklerini, yapıştıklarını ve kaydıklarını inceleyen Ahmed (2014:25); bizim de onlarla beraber hareket ederek, yapışıp kaydığımızı söylemektedir. Ancak bu hareketleri gerçekleştiren yalnızca bireyler ve nesneler değildir. Aynı zamanda Ahmed’e göre metinler de hareket ederler yani bir duyguyu dolaşıma sokar, ulaştırır, değiştirir, kimi zaman ise geri döndürürler. Örneğin; yukarıda geçen “ulusal yas” duygusunu bir metinden okumak mümkündür. “Ulus yas tutuyor” başlığını içeren bir yazıda, Ahmed’e göre (2014:24);

²³ Ancak yine de Ahmed (2014:20), kendi modelinin “ve” diyerek kestirmeden gitmeyi reddettiğini ve duyguların nesne olarak ruhsal ve sosyal olanın inşasında, ruhsal ya da sosyal olanın “nesnelliliğinin” bir nedenden ziyade sonuç olduğu süreçte büyük önem taşıdığını sözlerine eklemektedir.

ulusu *yas tutan bir özneymiş*²⁴ gibi üretmek ve duygu ortaklığını sağlamaktır. Bireyin kendisini ulusla bağdaştırması, tehdidin yöneldiği yerin de ortaklaşmasını gerektirmektedir. Bu da doğal olarak örgütlenme sürecinin tekrar etmesini sağlar; böylelikle ulus da kendisine saldırılmış olarak kendini bireylerle hizalar (Ahmed, 2014:97); yani duygular performatiftir.

Performatifliğin yanında, farklı duygular da bir arada yer alabilmektedir. Bu durum metinler için de geçerlidir. Ahmed (2014:24); “Ulus yas tutuyor” metninin içinde kızgınlık, nefret ve sevginin bir arada var olabileceğini söylemektedir: Sevgimiz kederimiz için, kaybımız nefretimiz için gerekli şartları oluşturabilir. Sevgi nesnesi olan ulusun kaybı, belli nesnelerin varlığına bağlandığında, yas duygusu nefrete dönüşmektedir. Duyguların bu yapışkanlığına meydan okumanın imkansız olmadığını ve şeyleri yapıştıkları yerden kurtarabileceğimize dair inancımızı korumamız gerektiğini söyleyen Ahmed’e göre (2014: 28) duygular; dünyayı döndürmezler. Ancak kendileri dönerler ve bu dönüş her zaman başladığı yere dönmediğinden, izini sürmenin yolu duygulara odaklanmaktan geçmektedir.

Ahmed, duygunun cinsiyet boyutuna da değinmektedir. Ona göre (2014:11); duygular, doğaya “daha yakın” oldukları, arzularıyla yönetildikleri ve akıl, irade, yargı yoluyla bedenlerin ötesine geçmeyi çok da başaramadıkları ima edilen kadınlarla ilişkilendirilir. Kadının bu şekilde konumlandırılmış olması, hem gündelik hayatta, hem de iş hayatında çeşitli zorlukla karşılaşmasına neden olmaktadır. Kadınların gün içerisinde verdiği, vereceği kararlar mantıktan uzak olduğu gerekçesiyle kimi zaman kuşkuyla yaklaşılabilmektedir. Duygunun düşünce olduğu varsayımına karşı çıkmamız gerektiğini söyleyen Ahmed (2014:214), bu tür bir yaklaşımın kadınların duygusallıkla, erkeklerin de mantıkla birleştirilmesinden doğduğunu belirtmektedir. Kadınların mantıkları yerine duygularıyla hareket ettiği, bu nedenle mantıksız şeyler yapmaya yöneldiği algısı, duyguların toplumsal cinsiyet açısından belirli bir bölünmeye tabi tutulduğunu ortaya koymaktadır.

Sara Ahmed bu duygu tanımlamaları çerçevesinde acı tanımını temas ve tesirleri kullanarak yapmaktadır. Bu duyguyu içeren metinlerin, okuyucuyla duygusal bir ilişki içerisine girdiğini belirten Ahmed, metnin başkalarının acılarıyla ilgili olmasına rağmen, okurun hislerine hitap ettiğini vurgulamaktadır. Metin içeriğinde acının kaynağı olarak yer alanlar, acıma nesnesine dönüştürülmüş, okur ise özne konumuna getirilmiştir. Bu nedenle ona göre, başkasının acısını

²⁴ Vurgu Ahmed’e ait.

benim acım olarak duymak mümkün değildir. Onların hisleri “benim hislerimin” nesnesi olmaya devam ederken, benim hislerim onlarınkine yalnızca yaklaşır (Ahmed, 2014:34). Ahmed’in yaklaşımı da, Aristoteles ve Frevert gibi, acının hiyerarşik bir ilişkiye dayandığı düşüncesini içermektedir. Ahmed, acının toplumsal bir duygu olduğunu söylemektedir (2014:43). Acı bir anlamda yalnızlığı da içermektedir. Çünkü, bahsedildiği gibi Ahmed, başkasının acısını anlamamanın mümkün olmadığını düşünmektedir. Ötekinin acısını kendi kederimize dönüştürmeyi mümkün kılan onların nasıl hissettiğini bildiğimiz varsayımının ta kendisidir (Ahmed, 2014: 46). Bu nedenle sevdiğimiz kişilerin bizim acılarımızı anlamamaları bizlere daha fazla acı verir. Acının bu yalnızlığa mahkum yapısı ise, her ne kadar herkes aksini düşünse de asla kişiye özel değildir.

Ahmed, öfke duygusunu ulus açısından incelemektedir. Ona göre bu duygunun oluşması için “ben-sen”, “biz-siz” ikiliğinin oluşmasına ihtiyaç vardır. Bu şekilde ulus temelinde oluşturulan “ötekiler (sen)”, benim elimde olanı alma tehlikesiyle birlikte gelmektedirler. Burada sadece elinde olanı alma değil, aynı zamanda yaşamın sonu demek olan “ulus”un yok olma tehdidi de söz konusu olduğundan, ötekilere öfke duyulmaktadır (Ahmed, 2014:23). Ben ve biz kavramları ulusun bedeninde birleşerek, “yığınlar” olarak ifade edilen gayrimeşru ötekilere karşı belirli bir öfke geliştirmek anlamına gelir (Ahmed, 2014:9). Ötekilere karşı duyulan bu öfke, ötekilerden ayrı ya da mesafeli duran bir beden olarak kendini gösterir (Ahmed, 2014:13). Bu mesafeli beden, öteki ile ortak noktası olmayan, tamamen farklı bir bedendir.

Duyguların birbirinin üstünden kayan yapısını vurgulayan Ahmed’e göre öfke duygusuyla birlikte iğrenme de hissedilebilmektedir. Duyguların nesneler vasıtasıyla işler hale geldiğini söyleyen Ahmed’e göre kişinin iğrenme hissetmesi için rahatsız eden bir nesneye ihtiyaç vardır. İğrenme de tıpkı diğer duygular gibi, bedenlerin yüzeylerini dönüştürerek ya da onların üzerinde işleyerek bedenleri etkiler (Ahmed, 2014:110). İğrenme bir nesne hakkındadır, yani kişinin mide bulantısı bir nesneye atfedilir (“Midem bulanıyor, sen midemi bulandırdın, sen mide bulandırıcısın”) (Ahmed, 2014: 110). Nesneden iğrenebilmek için temastan ziyade, belirli bir tarih olması gerektiğini söyleyen Ahmed (2014:113), karşılaştığımız nesnenin bünyesi gereği iğrenç olmadığından, nesne ile karşılaşma meydana gelmeden önce iğrenç olduğunun belirli nesnelerle ilişkisi yoluyla belirlendiğinden bahsetmektedir. Bu nedenle iğrenmeden “içgüdüsel bir his” olarak bahsetmez. Bunun yerine

ötekiler hakkında edindiğimiz izlenimlerin altında yatan düşünceler ve o izlenimlerin bedenler olarak ortaya çıkması vasıtasıyla oluşurlar (Ahmed, 2014:108). Bazı nesnelerin ilk olarak nasıl “rahatsız edici” hissedilmeye başladığı soran Ahmed, bu rahatsız ediciliğin (iğrenmeyle birlikte) nesneye ait bir özellik olmadığını, bunun yerine “iğrenme”nin kısmen duygusal bir tepki olarak nesnelere atfedilmiş olduğunu varsaydığından bahseder (Ahmed, 2015: 110). Bu duygu da, diğerleriyle olan mesafeyi barındırmaktadır. İğrenme duygusu ancak, nesnenin bize yaklaşmış olması ile gerçekleşmektedir.

Birbirine değer duygulardan diğer ikisi ise sevgi ve nefrettir. Ahmed, bir şeylere duyulan sevginin, diğerlerine karşı nefret duyulmasını da beraberinde getirdiğini söylemektedir. Bu nedenle internetteki nefret gruplarının kendilerini genellikle sevgi örgütleri olarak tanımlamalarının çok yaygın olduğunu söyleyen Ahmed’e göre (2014:59), bu tersine çevirme durumunun (bunu sevdiğimiz için yapıyor ve söylüyoruz, nefret ettiğimiz için değil), meşrulaştırma ve ikna yöntemi olarak çok işe yaramaktadır. “(...) “nefret” sadece “ben”i “biz” ile (beyaz beden, beyaz ulus) bağdaştırmıyor, “sen”i de “onlar” yapıyor (siyahi beden, siyahi insanlar)” (Ahmed, 2014: 73).

Ahmed’in nefret duygusunun nesnesini ötekiler oluşturmaktadır. Bahsi geçen ötekinin somut biri ya da bir şey olmasına gerek yoktur. İhtiyaç duyulan şey, hayali ötekiler tarafından tehlikeye sokulan bir özne anlatısıdır. Hayali ötekiler yakınlıklarıyla bu özneyi sadece elindekileri (iş, güvence, sağlık) almakla değil, ayrıca onun yerine geçmekle de tehdit eder (Ahmed, 2014:60). Öteki, sevgi nesnesinin karşısında bir tehdit unsuru olarak belirlediğinde, nefret duygusunun muhatabı olmak durumunda kalır. Sevdiğimiz için nefret ederiz ve bizi bir araya getiren şey bu nefrettir (Ahmed, 2014:60). Nefret duygusu bir acı söylemi kullanmaktadır. Hayali ötekilerin “istilas” ile “incinmiş” hatta yaralanmış olan özne, ötekilerin bedenlerini duyduğu bu acı söylemine dayanarak “nefret edilen”e dönüştürür. Onların sıradan beyaz öznenin incinmesine “neden oldukları” varsayılır, hatta yakınlıkları kötü hislerin kökeni olarak kabul edilir (Ahmed, 2014:61). Bunun gerçekleşebilmesi için gerçek bir karşılaşmaya ihtiyaç yoktur. Geçmişten gelen kişisel olmayan deneyimler, nefret anlatısının kurulmasına yardımcı olmaktadır.

Ahmed, Aristoteles gibi nefretin bu tür anlatılarda bir kişiye değil, figürlere ve nesnelere yönlendiğini ve tüm figürleri birleştirerek onları “ortak tehdit” haline getirdiğini

söylemektedir. Nefretin belirli bir kişi ya da nesnede ikamet etmediği bu yaklaşımda, nefret ekonomiktir, farklılık ve yer değiştirme ilişkilerindeki gösterenler arasında gezinir durur (Ahmed, 2014:61). Bu durum, nefretin ekonomik bakımdan dolaşımda kalmasını sağlayarak, sürekli bazı ötekileri diğerlerinden ayırır. Henüz gelmemiş olanlar beklendiğinden nefret sürekli varlığını devam ettirir. Böyle bir “düzenbazı bekleme” söylemi ise ulusu korumak bahanesiyle ötekilere uygulanan şiddetin tekrarlanmasını haklı göstermektedir (Ahmed, 2015:65). Ahmed’in yaklaşımında nefret kişiye özel de olabilir ama o zaman da yine özel genelle bağdaştırılarak duygu yaşanır. “Senden nefret ediyorum çünkü sen şöyle ya da böylesin”; burada “şöyle” ya da “böyle” bireyin temsil ettiği veya yerini aldığı bir gruba gönderme yapar (Ahmed, 2015:68). Ahmed, nefret duygusuna göç ve göçmenler üzerinden de bakar. Özellikle iltica talep edenlere yönelik duyulan nefret duygusunun gerçekleşmesini şu şekilde açıklamaktadır: “Geçerli nedenlerle iltica talep etmek isteyenlere kalma izni verdiği için ulus misafirperverdir. Fakat aynı zamanda, bu misafirperverliğin sınırlarını ve koşullarını belirlemek için bazılarını (düzmece iltica talep edenler gibi) nefret uyandıran (düzenbaz) olarak inşa eder” (Ahmed, 2015: 64).

Ahmed (2014:84-85), nefretin kimi zaman korkuyu temel aldığından ve korkunun yakınlık ilişkileri gerektirdiğinden bahsetmektedir. Ona göre (2014:83) korku nesnesi üstbelirlenmiştir. Yani bazı nesneler diğerlerine göre daha korkutucudur ve bu karşılaşmayı gerektirmeyen bir şekilde önceden belirlenmiştir. Bu üstbelirlenmiş korku nesnesinin bir örneği uluslararası terörist figürüdür. Terörist figürünün, iltica talep eden figürüne dönüştürüldüğünü özellikle vurgulayan Ahmed (2014:104), buradaki örtük varsayımın, ulustaki tüm bedenlerin içinde uluslararası terörist olma ihtimalinin en yüksek olanların iltica talep edenler olduğuna gönderme yapması olduğunu söyler. Tıpkı teröristler gibi onlar da potansiyel hırsız ve ulusun sınırlarını bozarak onu ele geçirmeye çalışan kişiler olarak görülmektedir. Bu nedenle dünyanın her yerindeki iltica ile ilgili yeni kısıtlamalar yeni terör yasalarıyla bağlantılıdır” (Ahmed, 2014: 104). Korkunun yalnızca şimdiki zamanda kalmayarak geleceğe tecelli ettiğini söyleyen Ahmed (2014:86), korkunun sürekli bir yaralanma ve incinme beklentisini içerdiğini, yani korktuğumuz nesnenin sadece karşımızda ya da önümüzde değil, ayrıca gelecekte beklenen bir acı olarak bizi şimdiden baskısı altına aldığını belirtmektedir. Oluşturulan korku nesneleri varlığını devam ettirmekte ve bireyin kendi varlığına ya da ulusun varlığına bir tehdit olarak kalmaktadır. Korku nesneleri zaman içerisinde birbirlerinin yerine geçmeye başlar” (Ahmed, 2015:89). Korkunun, bazı bedenlerin kendini temsil eden ve

onun adına hareket eden kolektif bedenle özdeşleşmesiyle korku daha fazla yer kaplayabilir (Ahmed, 2014:98). Ahmed (2014:105), iltica edenlerin ve teröristlerin birbirine geçmiş olmasının, her daim tehlike yaratabilme potansiyelini içermesi nedeniyle tehdit içerdiğinden ve “evsizlerin”, “korkumuzun” kaynağı olarak inşa edilmesinin yeni sınır denetimi şekillerinin geliştirilmesine sebep olduğundan bahsetmektedir.

Ahmed’in yaklaşımına benzer şekilde, Lupton da (2002:16) duyguların ne olduğunu değil, kendimizi duyduğumuzun ve öznelliğimizin biçimlenmesinde hangi temel rolleri oynadığını incelemeye çalışmıştır. Duyguların herhangi bir kategorilendirmeye çok elverişli olmadığını düşünen Lupton’a göre (2002:12-13); duyguların uzun yıllar çalışmalarda ihmal edilmesinin nedenlerinden biri, duygusal ifadenin aklın ve rasyonelliğin antitezi olarak düşünülmesi ve geleneksel olarak “uygarlaşmamış” davranışla, bayağılıkla ve alt tabakalarla bağlantılandırılmasıdır. Ona göre (2002:17); duyguları tanımlama biçimimiz, yaşamlarımıza, yaşamımızdaki olaylara, başka insanlara, nesnelere ve yerlere gösterdiğimiz tepkilerin sebeplerini ve ömrümüz boyunca belirli davranış örüntüleri gösterme eğilimlerimizin sebeplerini anlamayı sağlar. Lupton, duyguların toplumsal ve kültürel süreçler yoluyla biçimlendirildiğini, deneyimlendiğini ve yorumlandığını söylemektedir. Lupton’ın çalışmalarında öne çıkan kavram ise “duygusal deneyim”dir. O, duyguların işin içerisine dahil edilmeden genel bir tecrübeden bahsedilmeyeceği görüşündedir. Lupton’a göre duygusal bir deneyim;

1. Kültürel tanımlar ve toplumsal ilişkilerce üretilir.
2. Başkalarıyla etkileşime girerek toplumsal bağlamda üretilir.
3. Toplumsal durumun bilgisiyle, özgül duygular denilebilen fiziksel duyularla beraber hareket eder.
4. Bedenli duyum ve duyguların söze dökülme yollarıdır.
5. Duyguların hatırlatıcısı ve saklayıcısı nesnelerde bulunur (2002:10-11).

1995 yılında bir mülakat çalışması gerçekleştiren Lupton (2002:67) amacını, bireylerin duygusal deneyimlerinin kişisel biyografilerine, duygu ve duygusal yönetim anlayışlarına ve

duyguyu onlardaki kendilik kavramıyla ilişkilendirme yollarını ayrıntılı incelemek olarak açıklamaktadır. Görüşmelerin sonucunda Lupton, duygu tanımlamasının bireyler açısından değişiklik gösterdiğini, bu tanımlamalar arasında duygunun; kendini ifade etme aracı, düşünce ya da hislerin iletisi veya sinyali, kişisel güç, insanlığın bulunduğu yer, yaşamın asli parçası ve rasyonelliğin zıddı olarak betimlendiğini belirtmektedir (Lupton, 2002:109). Ayrıca duygunun nasıl oluştuğuna dair; beden, düşünce ürünü, uyarana karşı içgüdüsel tepki, zihin ve bedenin karşılıklı ilişkisi, ruhun parçası ve öğrenme ve deneyimin ürünü şeklinde açıklandığını bulmuştur. Lupton’ın çalışmasında ayrıca duygular tanımlanırken çeşitli ikiliklerden faydalandığı görülmektedir. Bunlar; “içeri – dışarı”, “yüksek – çökkün”, “sıcak – soğuk (ılık)”, “sıkışma – hafifleme” şeklinde ifade edilirken, duygunun nasıl hissedilip ifade edilmesinde; “açık – kapalı”, “sert – yumuşak”, “sıcak – soğuk (ılık)” ve “sulu – kuru” gibi zıtlıkların kullanılması yazarın dikkatini çekmiştir. Lupton, bu ifadelerden yola çıkarak, duyguların bedenli şeyler olduğuna dair anlayış üzerinden duyguları ve sosyolojik ilişkisini değerlendirmektedir. Duyguların “içeride” ve “dışarıda” bırakılmış hallerinin duygu ifadelerinde sıklıkla kullanıldığını söyleyen Lupton, bu nedenle duyguların beden ve kendilikten bağımsız düşünülemediğini ve buna bağlı olarak toplumsal cinsiyet açısından incelenmesinin de bir gereklilik olduğunu vurgulamaktadır.

Felsefeci ve sosyal teorisyen Brian Massumi, duygular sosyolojisi alanına girildiğinde, ismi zikredilmesi gerekenlerden bir diğeridir. Duyguların hem gündelik hayatta, hem de sosyal, siyasal ve ekonomik alanlarda dikkate alınması gerekliliğini vurgulayan Massumi, duygunun yaşamın her safhasında ilişkisel olarak etkileyici bir konumda bulunduğunu savunmakta ve “duygulanım” (affect) kavramını tercih ederek kişisel duygulardan daha yoğun bir tanımlamayla bu ilişkiler bütününe açıklamaya çalışmaktadır. Duyguyu, yaşamın doğrudan politik değer taşıyan bir boyutu olarak ele alan Massumi (2019b:7); duygu kavramının başından itibaren politik yönelimli olduğunu ve duygu *içinden*²⁵ düşünmek gerektiğini söylemektedir. Gündelik olan duygudan ayırmak için “duygulanım” kavramını kullanmayı tercih eden Massumi, kullanım şeklini Spinoza’dan ödünç almaktadır. Çünkü ona göre, Spinoza’nın “affectio” kavramında değindiği gibi duygu etkileme (affecting) ve etkilenmenin (being affected) gücüdür ve duygulanımda kesinlikle karşılıklı bir ilişki söz konusudur, bu nedenle çaprazsaldır. Bu yüzden, “duyguda asla yalnız değilizdir” (Massumi, 2019b:22). Massumi’ye göre bu çaprazsallık hem karşılıklı ilişkiye dayanan doğasından hem de nesnel ve

²⁵ Vurgu, Massumi’ye ait.

özel olanı aynı anda içermesinden kaynaklanmaktadır. Fakat aynı zamanda, “Duygu esasen karşılaşmadaki ilişkilerle ilgili olsa da, ilişkideki bireylikleri olumlu anlamda üreten de odur. Çaprazsallığı bakımından duygu, tuhaf bir şekilde çokdeğerliklidir” (Massumi, 2019b:10).

Spinoza’nın bedeni temel alan yaklaşımını benimseyen Massumi, bahsedilen karşılıklı etkileşimde bedenin ön planda olduğunu vurgular ve ona göre “bir bedenin etkileme veya etkilenme yetisi – yani onun duygulanım yükü – sabit bir şey değildir” (Massumi, 2019a:17). Dolayısıyla duygular hissedilirken belirli, tek, anlamsal olarak sabit bir duygudan bahsedilemez. Massumi’nin görüşüne göre bireyler duygulanım yükünün koşullarına bağlı olarak bir akıntı gibi sakince yükselip alçalabilir, ya da bir dalga gibi kabarıp zirveye ulaşabilir, ya da bazen sadece dibe vurabilir (Massumi, 2019a:17). Bu betimlemelere bakıldığında özellikle bedenin hareketlerinin / devinimlerinin vurgulandığı açıkça görülmektedir. Massumi’nin bu tür benzetmeler yapmasının sebebi, duygulanımı “azla yetinmek yerine daha çoğa ulaşmak” anlamında ve aslında Sara Ahmed’e benzer bir tutumla (Duygular ne yapar?), “nereye gidebileceğimiz ve ne yapabileceğimiz”den (Massumi, 2019a:17) bahsetmek için kullanmasıdır.

Bedenin devinimlerine bağlı geçişler, etkileme ve etkilenme özelliklerine bağlı olarak hem öznel hem de değildir ve karşılıklı bir ilişkiyi içinde barındırır. “Bu, bedenin devinimlerine her geçişte onunla kalacak bir derinlik verir – hafızada, alışkanlıklarda, tepkilerde, arzuda ve yönelimlerde toplanır, birikir. Duygu, bu deneyimin derinliğinin herhangi bir andaki ifadesidir” (Massumi, 2019a:17). Bu bağlamda duygu, duygulanımdan azade değil, tam tersine onun kısmi de olsa dışavurumudur. Kısmidir, çünkü duyguya dair teklik ve sabitlikten bahsedilemez. “Belirli bir duyguyu hissettiğimizde veya belirli bir şeyi düşündüğümüzde, o anda ortaya çıkabilecek olan diğer tüm hatıralar, alışkanlıklar, yönelimler nereye gider?” diye soran Massumi (2019a:17); duygulanımın bütün potansiyelleri içinde barındırdığını ve bu potansiyellerin tamamını her zaman deneyimimizin belirli bir parçası haline getiremesek de sanal olarak orada var olmaya devam ettiklerini ve duyguyu oluştururken bu potansiyellerden faydalanmanın kaçınılmaz olduğunu söylemektedir.

Yalnızca duyguların değil hayatın kendisinin bedenli (embodied) şekilde yaşandığını söyleyen Massumi, diğerleriyle olan etkileşim sebebiyle hayatın hiçbir zaman kişisel olarak algılanamayacağını belirtir. Dolayısıyla duygulanım söz konusu olduğunda da sadece kişisel

bir şeyden bahsetmek mümkün değildir. Duygularımız bize aitlermiş gibi görünmelerine rağmen, Massumi açısından baktığımızda hayat içerisindeki devinimlerimiz ve diğerleriyle olan etkileme/etkilenme boyutundaki ilişkilerimiz, duygularımızın da biçimlenmesine sebep olur. “Yoğun bir duygulanım beraberinde hayatın daha genişçe bir alanına yerleşiyor olma hissi getirir – başka insanlara ve başka yerlere dair güçlü bir aidiyet hissini” (Massumi, 2019a:18). Burada bahsedilen “aidiyet hissi”nin bir ortaklığa gönderme yaptığının ve duyguların her zaman bireysel deneyimin bir ürünü olmayarak toplumsallaşabileceğine atıfta bulunduğu altını çizmekte fayda bulunmaktadır.

Massumi’nin duygulara yaklaşımında “deneyim” kavramı kilit bir noktada yer almaktadır. Hayatı yaşayış şeklimizi bir deneyim olarak ele alan Massumi, dilin duygulanıma dair deneyimdeki yerini yabana atmaz. Ona göre dili yalnızca belirli kelimelerin anlamlarını içeren ve bu anlama dair iletişim yaratan bir olgu olarak görmek yeterli değildir. Dilin yeni deneyimlere yol açması anlamında mizah ve şiirsel ifadeyi örnek olarak veren Massumi, dilin ilk olarak bir deneyimi yakalayarak bunu kodlayıp normalleştirerek nötr bir çerçeve içine koyduğunu, ikinci olarak ise yukarıda bahsedilen duygulanımsal devinimleri açık bir şekilde ilettiğini, böylece iki yönlü bir işleve sahip olduğunu söylemektedir (Massumi, 2019a:21). İkinci işlev devinimleri yönetmekle ilgili olabileceği gibi, “devinimlerde seyre çıkmakla” da ilgilidir. Massumi bu noktada yaşanan tecrübenin içine dalmak manasında kendimizi akışa bırakmamız gerektiğinden bahsetmektedir. Ancak onun için burada deneyimler, dışarıdan seyirci olunan nesnelerden ötedir. Çünkü; “deneyimler biziz; biz deneyimlerimizden oluşuyoruz. Biz durumlarımızız; o durumlar içerisindeki hareketlerimiziz biz. Her şeye dışarıdan bakan soyut varlıklar değiliz; onlara iştirak ediş halimiziz biz” (Massumi, 2019a:21).

Gerçek anlamda duygunun bir lüks haline geldiğini söyleyen Mestrovic (1999: 144), duygunun bir eyleme yol açmamasından ötürü, artık duyguötecisi bir toplumda yaşadığımızı öne sürmektedir. Bu toplumda “her duygu kişinin duygularının eyleme sevk etme ihtimali olmadığı müddetçe hoşgörülebilir” (Mestrovic, 1999:146). Özellikle kitle iletişim araçlarından canlı yayınlanan savaş ve felaket haberleri bizlerin duygularında çeşitli değişikliklere yol açmış, bir anlamda Baudrillard’cı bakış açısından gerçekliğini yitirmiştir. Çünkü yaşanan trajediler karşısında hangi duyguyu hissedersen hissedelim, hiçbir şey değişmemektedir. “Örneğin, Bosna’daki soykırıma tepki, soykırımı durdurma gayretine

girmek değil, eğer felaketten canlarını kurtarabilmişlerse, sağ kalan soykırım mağdurlarına *insancıl yardım*²⁶ göndermekten ibaretti” (Mestrovic, 1999:156). “Böylelikle, bu yeni şefkat artık bir lüks meta, bir tüketim malı haline geldi ve sonuçta tıpkı insanın satın aldığı bir şeyden sıkılması gibi “şefkat bikkınlığı” ortaya çıktı” (Mestrovic, 1999: 145). Mestrovic’in duyguötesi tipler dediği bu kişiler duyguya sahip olmayan kişiler değildir. Daha ziyade her alandaki her duyguyu yaşayan, ancak duyguların sahiciliğini göstermek için uygun bir eyleme kalkışmayan kişilerdir. Yahut bu kişilerin hissettikleri duygular eyleme dönüşmediği müddetçe kuru duygu yığınları olmaktan öteye geçememektedir. Kitle iletişim araçları vasıtasıyla yapılan duygu bombardımanı nedeniyle duygu bir yük ve eylem sorumluluğunda değildir artık. Bu nedenle herkes her türlü duyguyu tadabilir.

Mestrovic, Riesman’ın *Yalnız Kalabalıklar* (2016) isimli eserinden yola çıktığı “Duyguötesi Toplum” isimli çalışmasında günümüz insanının duygu durumuna odaklanır ve Riesman’ın “samanyolu” metaforundan yola çıkar. Buna göre; “geçmişte, geleneksel, iç-yönelimli tipler hayatlarına yön vermek için bir ya da birkaç sabit “yıldız” odaklanırdı. Ama biz bilgiç duyguötesi tipler herhangi bir görüş açısına bağlanamayacak kadar çok şey biliyor, çok şey hissediyoruz. Bu yüzden de biz çarpışan açıklamaların ve beraberinde gelen çarpışan duyguların Samanyolu galaksisine maruz kalıyoruz. Sonuç olarak, biz bunların hiçbirine bağlanamıyor ve kararlılıkla davranamıyoruz. Bu, duyguötesiliğin hem vaadi hem de trajedisidir” (Mestrovic, 1999: 37-8).

Mestrovic’in duyguötesi toplumunun bireylerini David Riesman kitabın girişinde şu şekilde tanımlamaktadır (Mestrovic, 1999: 48): “bireyler bezgin, bir şeye bulaşmaya tövbeli hale gelmiş ama olayların anlamlı olduğunu yeterince iyi bilecek kadar ve hatta belki de önceki bir dönemde bireylerin belirli birtakım bireylere ve çevrelerinde olup biten olaylara derin bir empatiyle ya da o denli derin bir antipatiyle tepki göstermiş olduklarını da bilecek kadar akıllıdır”. Duyguötesi bakış açısı, bu bakış açısını benimseyenleri geçmişte belli bir sorumluluk ve ilgi duydukları gezegenin o parçasında (...) olan bitenlere karşı herhangi bir yükümlülük ya da sorumluluk duygusundan kurtarmıştır (Mestrovic, 1999: 49).

Mestrovic’in duygu-ötesi ya da duygu-sonrası olarak yorumladığı toplum biçiminde duygular kaybolmamıştır ve hatta duygu ötecilikte dahi duygusal olanın hala önemli bir yeri

²⁶ Vurgu, Mestrovic’e ait.

bulunmaktadır. Ancak ona göre (1999:98) yeni bir entelektüelleştirilmiş, mekanik, seri üretilmiş duygular melezi dünya sahnesine çıkmıştır. Onun anlattığı dünya, “kültür endüstrisi tarafından *yerinden edilmiş*²⁷, yanlış yerleştirilmiş ve manipüle edilmiş duygular içinde yüzen köksüz kurguların somut bir dünyasıdır” (Mestrovic, 1999: 120). “Açıktır ki, duygular vardır ancak geçmiş devirlerin duygularıyla aynı türden değildir” (Mestrovic, 1999:134). Baudrillard’ın savunduğu biçimiyle acıma ve şefkat duygularının yeryüzünde bulunmadığı iddiasının tersine, Mestrovic, “şefkat yorgunluğu”na yol açan haddinden fazla şefkatin ortada dolaştığını iddia etmektedir. Bu şefkat ise bizim anladığımız anlamdaki merhameti ve sevgiyi içeren şefkat değil, “onun yerine kültür endüstrisinin ısıtıp önümüze sürdüğü, gerçekte acımaya çok benzeyen içi dışına çıkmış bir şefkattir” (Mestrovic, 1999:98). Bu da şefkatin insanları birbirine bağlayan özelliğinin yerine, acıma vasıtasıyla insanları yalıtarak, tepeden bakma lüksü olanlar ile çaresiz olanlar olarak insanların ikiye bölünmesine yol açmaktadır.

Mestrovic, öteki-yönelimli tiplerin duygularını Veblen’in “vekaleten tüketim” kavramından esinlenerek duyguların – her zaman olmamakla birlikte – vekaleten hissedilmesinden bahseder. Bu duygu hissedışı, geçmişe, hatta yakın geçmişe doğrudur. Çoğu duygu geçmiş tarihten ya da başka bazı geçmiş bağamlardan ödünç alınır, öyle ki, öteki-yönelimli tip şimdide yaşasa bile geçmiş kanalıyla vekaleten hisseder (Mestrovic, 1999:158). Suriyeli mülteciler meselesinde hissedilen, duyulan duygular, rahatsızlıklar geçmişle bağlantılandırılarak inşa edilmektedir. “Geçmişin paketlenmiş duygusal çarpıtmaları (Mestrovic, 1999:164) yapılırken, Mestrovic belli kanaat-oluşturucuların devreye girdiğini ve öteki-yönelimli tiplere hangi duyguları, nasıl hissetmeleri gerektiği yönünde yönlendirmelerde bulunduğunu anlatır. Burada öteki-yönelimli tipin de bir kanaat-oluşturucu pozisyonuna sahip olduğunu da unutmamak gerekir. “Öteki-yönelimli tip bu yüzden duygularını şimdiki zamanda, öteki kanaat-oluşturucular yoluyla, vekaleten yaşar ve herkes şu ya da bu yetkinlikte bir kanaat oluşturunur” (Mestrovic, 1999:159).

²⁷ Vurgu, Mestrovic’e ait.

2. KİTLE İLETİŞİM ARAÇLARI VE SOSYAL AĞLARDA DUYGULAR

2.1. Kitle İletişim Araçlarında Duygunun Dolaşımı

Sosyal iletişim ağlarına geçiş yapmadan önce –artık – geleneksel kategorisine konulan kitle iletişim araçlarındaki duyguların yerine ve dönüşümüne bakmak, adımları bütünleştirmek açısından faydalı görünmektedir. Zira duygular ve duyguların kullanımı kitle iletişim araçlarında hemen her türden içeriğe uygun olarak yeniden üretilmekte ve anlamlandırılmaktadır. Bunun için, öncesinde kitle iletişim araçları ve duygu içeriklerine bakmak gerekmektedir.

İlk sinema deneyimi olarak Lumiere kardeşlerden bahseden Baker, Lumiere’lerin kameraya ve görüşlerini çekme sürecine ilişkin insanları rahatsız etme noktasında hep bir kaygı taşıdıklarını belirtmektedir. Sinematografi bu dönemde özel değil, kamusal bir cihazdır. Halbuki bugün televizyon ve İnternet sayesinde, izlemenin “özelleşmesine” ve “kişiyeye özel” hale gelişine tanık oluyoruz (Baker, 2014:264). Bu kişiyeye özel hale geliş, duyguların bu medyadadaki dolaşımını, bireysel ve kolektif olarak temasını incelemeyi önemli hale getirmektedir.

Kitle iletişim araçlarının özellikleriyle ilgili olarak “kitle” kavramına yönelindiğinde; akla ilk gelen kalabalık bir insan grubunu tanımlayan niceliksel bir tanımlamadır. Ancak bahsi geçen kitlenin “yekpare, birbirine benzeyen” bir yığın olmadığı unutulmamalıdır. Basının ilk gelişim evrelerindeki izleyicilerinin az olmasından dolayı bir kitleden bahsedilmediğini söyleyen Thompson (2008), bu terimin rakamsal bir ifadeyi içermesini sığ bulmaktadır. Ona göre (2008:46); kitle iletişim konusunda en önemli nokta, verili sayıdaki izleyicilerin (veya nüfusun belirli bir oranının) ürünleri alması değil, ürünlerin ilke olarak alımlayıcılar çokluğuna ulaşmasıdır. Bu işlem gerçekleşirken ise medya ürünlerini tüketenleri, verileni “tıpkı suyu emen bir sünger gibi özümledikleri” (Thompson, 2008:46) düşünülmemelidir. Çünkü basın ve kitle iletişim araçlarının, bireylerin birbirleri arasında farklı eylem ve etkileşim yolları ve toplumsal ilişkiler ağını oluşturduğunu unutmamak gerekmektedir.

Anderson, büyük yankı uyandıran *Hayali Cemaatler* (2017) isimli eserinde, milliyetçiliğin kökenleri ve yayılmasını anlatırken, basılı ürünlerin ve buna bağlı okur kitlesinin ortaya

çıkmasının, – gerçekte öyle olmasa da – insanları zihnen ve fiziken yakınlaştırdığından bahsetmektedir. Özellikle gazetelerin yayılmasının ardından insanların her sabah belli saatler arasında bunları okuyarak bilgiyi edinmesini “kitlese bir ayın” (2017:50) olarak tanımlamaktadır. “Diğer yandan, kendi gazetesinin, tıpatıp aynılarının otobüste, berberde, komşularında tüketildiğine tanık olan gazete okuru, hayali dünyanın gündelik hayata köklerini sıkı sıkıya salmış olduğu konusunda teskin edilmiş olur” (Anderson, 2017:50).

Buradaki “tıpatıplık” vurgusunun, kitle iletişim araçlarının tüketicilerini birbirine benzetmesi ya da Thompson’ın yukarıda bahsettiği gibi izleyicilerin işlevsiz alıcılar olmasıyla ilgisi yoktur. Esas vurgu, tüketilen ürünün alımlanmasındaki ortaklık ve bireylerin, aynı gazeteyi okuyan tanıdıkları ya da tanımadıkları ile kurdukları toplumsal ilişki ve onlarla ilgili fikirleri ve duygularıdır. İletişim medyasının kullanımı, toplumsal dünyadaki yeni eylem ve etkileşim biçimlerini, yeni tür toplumsal ilişkileri, bireyin başkaları ve kendisiyle yeni ilişki biçimlerinin yaratımını içermektedir (Thompson, 1995:4). Modern ulus olmanın ayırt edici özelliği olan topluluk için anonimleşmeye duyulan güvenin artması (Anderson, 2017:50-1); ortaklık duygusunu geliştirmiş ve enformasyona bağlı olarak bireylere, toplumlara, kültüre vd.’ne yönelik duyguların ortaya çıkmasını sağlamıştır.

Kitle medyasının yeni duygusal sunuşlar getirdiğini söyleyenlerden biri E. Doyle McCarthy’dır. Özellikle grup aktivitelerini içeren spor müsabakalarından eğlenceli kareler, rock gruplarının verdiği popüler konserler gibi örneklerden bahseden McCarthy (2017:92), bu tür etkinliklerin yeni kamusal ve duygusal gösterimleri olduğunu ve bunların kitle medyasının yeni formları (kablolu televizyon, 24 saatlik haber kanalları, internet) ve yeni teknolojiler (ses ve görüntü aktaran, kamera olarak kullanılabilen ve bizi internete bağlı tutan cep telefonları) aracılığıyla yayıldığını ve tüketildiğini söylemektedir. Başka bir deyişle, toplumsal aktörlerin deneyimlediği gündelik hayatın yoğunluğu, temposu ve hızı, bugün bizim haber ve enformasyon almamızı sağlayan, bizi eğlendiren ya da diğerleriyle eğlenmemizi sağlayan ve farklı bilgi ve enformasyon kaynaklarıyla birbirimizle yeni ve daha kolay yollarla bağlantı kurduran yeni medya biçimlerine ulaştırmaktadır (McCarthy, 2017: 92).

Ahmed ve Stacey (2001), “tanıklık kültürü”nden bahsetmektedirler. Çağdaş kültürün bir çeşit “itiraf arzusu” ile donandığını söyleyen yazarlar, bu itiraflara tanıklıklar edildiğinden ve itiraf formlarının talk showları ve politik figürlerin açıklamalarını içeren kitle iletişim araçları

vasıtasıyla gerçekleştiğini belirtmektedirler. Ahmed ve Stacey (2001: 1); tecavüz ve çocuk istismarından hayatta kalanlara, kanser ve AIDS'e, ırkçı ve homofobik saldırılara, savaş ve işkenceye, köleliğin vahşetine, Holocaust'a ve ayrımcılığa tanıklık ettiğimizi söylemektedir. Bu "tanıklık kültürü", paylaşılan medyalaradaki olumsuzluk ve acı dolu içeriklere verilen duygusal tepkinin dönüşmesine neden olabilir. Suriyeli mültecilerin perişan görüntülerini gösteren "mülteci" halleri, onlar için duyulan "acı/merhamet" duygularının bir süre sonra Suriyeli mültecileri belirli duyguların nesnesine dönüşmesine neden olmaktadır. Sansasyonel hikayelerin acıyı, başkalarının acısının keder ve kızgınlıktan ziyade kahkaha ve eğlenceye neden olduğu bir tür medya gösterisine dönüştürebileceğini söyleyen Ahmed (2014: 48); toplumsal ıstırap anlatılarının gittikçe daha global bir boyut kazandığını vurgulamaktadır.

Mestrovic (1999:85); duyguların yoğun olarak kullanıldığı reklam mecrasıyla ilgili olarak şunları söyler: "Reklamlar artık tüketicileri kendi ürünlerinin modernist muhteva, etkililik ya da üstünlük temelinde rakiplerine göre daha iyi olduğuna ikna etmeye yeltenmiyor bile. Onun yerine, reklamlar bugünlerde genelde ürünle hiçbir ilişkisi olmayan duyguları satıyor. Nitekim, Pepsi "yeni neslin içeceği" oluyor. Nike tenis ayakkabılarının reklamı garip bir "Just do it" ifadesiyle yapılıyor. Benetton giysileri "the united colors of Benetton" gibi çokkültürcülük temelinde pazarlanıyor".

Frevert'e göre (2018: 38); medya yalnızca mesajların gönderilmesini ve alınmasını sağlayan bir araç değildir. Medyanın kendisi duygusal içeriklerle yüklüdür. Kişisel hikayeler gazeteler ve televizyon programlarında sıklıkla karşımıza çıkar. CNN muhabiri Anderson Cooper'ın 2005 yılında Haiti'deki depremde bir çocuğu canlı yayında kurtarması ve kanlar içindeki çocuğu kucağında taşıyarak yardım bölgesine ulaştırması²⁸ 'duygusal gazetecilik / duygu gazeteciliği (emo-journalism)' kavramının gazetecilik açısından baş köşeye oturmasına neden olmuştur. Frevert (2018:38), duygusal gazeteciliğin / duygu gazeteciliğinin izleyenlerin duygularını kışkırtıp harekete geçirdiğini, başka insanların duygularıyla karşılaşılmasını sağladığını ve empati kabiliyetiyle bağlantı kurduğunu söylemektedir. Kamuoyu yoklamaları ve satış rakamlarına bakıldığında, halkın aynı zamanda bundan hoşlandığını söylemektedir. Böylece 'özel' duygular kamusal duygulara dönüşmüştür: duygular kamusal olarak

²⁸ <https://www.youtube.com/watch?v=SfoiQXnbnf8> (Erişim Tarihi: 26.12.2018, 12.53). Cooper'ın örneğinde net bir şekilde görülen; siyahi çocuğun beyaz adam sayesinde kurtuluşudur. Duygusalılık sosuyla verilerek etkinin arttırıldığı bu haberdan sonra Cooper'ın bir kahraman ve sahtekar olduğuyla ilgili iki karşıt düşünce ortaya çıkmıştır. Frevert (2018:38), Cooper'ın aldığı olumlu tepkilerin ardından, haberlerinin tamamına duygusal gazetecilik bulaştırdığını söylemektedir.

‘hissedilir’ ve iletişime sokulur, kamusal olarak çerçeveselenmiş bir dilde ifade edilir, tanınır ve anlaşılır (Frevert, 2018:38).

Mestrovic, o dönemde duygusal gazeteciliğin henüz adı konulmamış olmasına rağmen, Frevert ile aynı görüştedir. Ona göre (1999:88); maksat makaraya naklen ölümü ve kurbanın yakınlarında bulunan diğerlerinin tepkisini filme almak ve sonra olayları kendileri nasıl gördüyse öyle görsünler diye televizyon izleyicisine bir duygu paketi olarak sunmaktır. 1990’lı yıllardan itibaren duyguların, duygu-ötesi bir platforma taşındığını ve özellikle kitle iletişim araçlarıyla muhteviyatının değiştirildiğini söyleyen Mestrovic’e göre (1999: 87); geçmiş yıllarda insanların savaşımlara, soykırımlara, cinayetlere tepki vermemesini, haberdar olmamalarıyla bağlantılandırabiliriz, ancak “1990’larda gezegenimizde yaşayan neredeyse herkes Bosna’daki soykırımı biliyordu ve günümüzün nakaratı şöyle özetlenebilir: “Şaşırdık (çünkü kimin mağdur olduğunu anlayamadık) ve acımdan bir hal olduk (çünkü bütün taraflar sıcak duyguları hak eder görünüyor)”. Mestrovic, olaylara yönelik duygusal tepkilerin artık o kadar da belirgin olmadığını, suçlu görünenin mağdur ya da tam tersinin olabileceğini söylüyor ve ekliyor: “İşte bu kesinlikle yeni bir olgu”.

“Kasırga ve hortumdan Bosna’daki soykırımı, kaçınılmaz olarak her felaket acıdan çıldırmak üzere olan mağdurun yüzüne bir mikrofon dayayan ve ‘bir keskin nişancı oğulunuz öldürdü, tecavüze uğradınız, araba kazasında karınızı kaybettiniz’ vb. “Neler hissediyorsunuz?” diye soran gazetecileri ekrana taşır. Yeter ki kişisel kayıplara tepki veren bireylerin özel alanları olsun, şimdi üzüntü ve öfke gibi duygular, hem de anında ve yerinden, dünya çapında yayımlanır olmuştur” (Mestrovic, 1999:204).

Postmodern toplumun üyelerinin sinema, televizyon ve siber uzamdan yansıyan imajlar vasıtasıyla kendiliklerini oluşturduğunu söyleyen Denzin (2009:viii); kültürün yalnızca kitle iletişimi ile dolayımlandırıldığını ancak, kültürün ve duygusal kendiliklerin gündelik hayatta kitle iletişimi tarafından inşa edildiğini ve bedenlendiğini belirtmektedir. Ona göre (2009: viii); postmodern yaşam, duyguları, etkileri, olayları, arzuları simüle eden TV ekranlarından, bilgisayar terminallerine, gözetleme kameralarından cep telefonlarına kadar çoklu elektronik ekranlardan gelen daimi mesajlar tarafından bölünmüştür ve gündelik yaşam ve gerçeklik; temsil ve simülasyon yoluyla her geçen gün daha fazla deneyimlenmektedir.

Kitle iletişim araçlarının zamanlarının geniş bir kısmını başkalarının duygularını irdeleyip iletmeye ayırdığını söyleyen Lupton (2002:18); özellikle izleyicilerde duygusal tepki

uyandıracağı varsayılan olayların haber yapılmasına odaklandığından bahsetmektedir. Bununla birlikte kitle iletişim araçlarının verdiği haberleri “duygusalılık” boyutunu ön plana çıkararak ya da haberlere “duygusalılık” katarak verme özenlerinin gözden kaçırılmaması gerekmektedir. Amerika’da uzun yıllar boyunca yayınlanan sohbet programı “Oprah Winfrey Show”²⁹’daki duygu malzemelerini ele alan Lupton şunları söylemektedir:

Aslında bu tür programlar, konukların en ıstıraplı ve özel duygularını ifşa etmelerine dayanır. Madonna gibi ünlü bir konuk, annesinin ölümünün onda uyandırdığı acılı duygularla birkaç damla gözyaşı akıtmaya ikna edilebilirse veya eski York Düşesi Sarah Ferguson sadakatsizliği ve Prens Andrew ile yaptığı kraliyet evliliğinin bozulmasıyla ilgili suçluluk ve utanç duygularını ifşa etmeye teşvik edilebilirse hedef on ikiden vurulur (Lupton, 2002:18).

Lupton, bu tür mecralarda duyguların ifşa edilerek bir meta haline getirildiğini ve izlenme oranlarını artırma ile doğru orantılı bir ifşa sürecinin işlediğinden bahsetmektedir. Yalnızca bu tür sohbet programlarında değil, haberlerde, halka açık törelerde, ulusal liderlerin yemin merasimlerinde veya olimpiyatlar ve futbol finalleri gibi spor olaylarında da duyguları harekete geçiren olayların takıntılı bir şekilde öne çıkarıldığını vurgulamaktadır (Lupton, 2002:18). Ona göre bu tür programların ilgi çekici olmasını sağlayan şeylerden bir tanesi, katılanların duyguların ifşa eder gibi görünmeleridir (Lupton, 2002:20). Konular sıradan ve basmakalıp olmasına rağmen, gerçeklikleriyle başkalarının sorunlarıyla duygudaşlık kurulması sağlanır ve Lupton’a göre (2002:28); izleyenleri çeken bu programlar duygusal temsillerdir.

Bu yüzden, duyguların dışavurumu etrafında dönen söylemler çeşitlenmekte ve başkalarının duygularını nasıl yaşayıp sergilediklerine ilişkin uygulama ve alışkanlıklar tarafından desteklenen neredeyse röntgenci sayılabilecek yeğin bir ilginin yanı sıra, hem özel hem de halka açık forumlarda duyguların ifşa edilmesini teşvik eden bir kışkırtma hareketi da kendini göstermektedir (Lupton, 2002:20).

Siyaset ve duygu ilişkisi üzerinden, Spinozacı bir anlamda duygulanım (*affect*) kavramını etkileme ve etkilenme ikili ilişkisi üzerinden analiz eden filozof ve sosyal teorisyen Brian Massumi de medyanın, duygulanımsal boyut üzerindeki etkisinin büyük olduğundan bahsetmektedir. Bildiğimiz anlamda bir iktidarın artık var olmadığını, onun yerine toplumlar için gerekli görülen disiplinin kapitalizmin duyguları kullanarak çeşitlilik üretme gücü tarafından sağlandığını belirten Massumi (2019a:24); bu şekilde en tuhaf duygulanımsal

²⁹ Oprah Winfrey Show, 1986-2011 yılları arasında yayınlanan, ünlülerle gerçekleştirilen, en uzun soluklu gündüz kuşağı sohbet programlarından biridir.

eğilimlerin para kaynağı oluşturdukları müddetçe kabul edilebilir hale geldiklerini söylemektedir. Bu karlılık meselesi bireysel ve kitlesel tüketim alanında kendini göstermekle birlikte, medyanın da bu kardan faydalandığını unutmamak gerekir. Massumi'nin görüşüne göre; 80'lerin sonu, 90'ların başından itibaren kitlesel tüketimin hız kazanması ve kitle iletişim araçlarının hayatlarımıza dahil olma oranlarının artmasıyla başlamış olmakla birlikte, özellikle 2001 yılında gerçekleşen 11 Eylül terör saldırılarının ardından medyanın olayların duygulanımsal boyutunu parlatması ve böylece *kitlesel duygulanıma*³⁰ yol açması söz konusu olmuştur.

Amerikan medyasında en ufak bir analiz duymak için haftalarca beklemek zorundaydınız. Her tarafta sadece insanların kalp parçaları hikayeleri, hayatını kaybeden kahramanlar ya da teröristlere dair korku öyküleri vardı. Medya bir bilgi ya da analiz üretmiyordu. Duygulanım ayarı [*affect modulation*] yapıyorlardı; bir 'sokaktaki adam' mitinden duygulanımsal hikayeler alıp bunu yayınlar aracılığıyla güçlendiriyorlardı. Başka bir geribildirim döngüsü yani... Bu döngü, insanların nereye gidebilecekleri veya ne yapabileceklerine dair imkanlarını nasıl deneyimlediklerini değiştiriyor" (Massumi, 2019a:28).

Massumi'nin deyişiyle "sokaktaki adam" mitiyle, medya alıcısı kitlenin özdeşleşmesi sağlanmış ve bu sonsuz bir güvenlik kaygısı oluşturarak insanların kendilerini korku içerisinde hapsolmuş şekilde hissetmelerine neden olmuştur. Bu kaygının ve korkunun bir sonucu olarak bireyler hareketlerini ve insanlarla iletişimlerini içgüdüsel olarak sınırlandırmış ve bu sınırlandırmayı duygusal ifadeyi içeren duygulanımsal bir boyutta gerçekleştirmişlerdir. İnsanlar üzerinde bu tür bir duygulanımsal etki yaratmanın önemli yollarından biri, medyanın birincil varlık amaçlarından olan karlılığın yabana atılmaması gerekliliğidir. Massumi'ye göre; 11 Eylül saldırıları sonrası ortaya çıkan en büyük korkulardan biri tüketici güveninde bir kriz oluşması ve bunun ekonomide bir durgunluğa sebep olmasıydı. Dolayısıyla herkes vatansever bir eylem olarak gururla harcama yapmaya davet ediliyordu (Massumi, 2019a:29). Yani medya güvensizlik ve korkudan besleniyor ve buna gurur ve vatanseverlik nitelikleri ekleyip büyütürken topluma geri veriyordu" (Massumi, 2019a:29). Gerçek zamanlı haber akışı içerisinde sürekli aynı imgelerin verilmesinin bir döngü oluşturduğunu söyleyen Massumi, döngünün devamının sağlanabilmesi için medya tarafından daha çok korku ve güvensizlik yaratılarak daha çok gurur ve vatanseverlik duygularının üretildiğinden bahsetmektedir. "Bazen Amerikan hükümet yetkilileri defalarca terör saldırısı uyarısı yapıp sonra bu uyarıları

³⁰ Vurgu bana ait.

geri çekerek sanki bilerek korku yaratmaya çalışıyorlardı – ve medya da bunu memnuniyetle karşılıyordu” (Massumi, 2019a:29).

Bosna ve Kosova arasındaki savaş üzerinden kitleler ve savaşı tetikleyenlerin duygularını kitle iletişim araçlarını da işin içerisine katarak inceleyen Mestrovic (1999: 34) geçmiş de dahil olmak üzere, günümüz ve gelecekteki savaşların ayırıcı özelliğinin, “insancılık aşkına zarafet ve hoşgörü maskesi altında yapılması, askeri bir zafer amaçlamaması ve yaygın bir acizlik duygusunu körüklemeleri” olduğunu söylemektedir.

2.2. Sosyal Ağlarda Duygular

*“Milletin gülüp eğlendiği,
keyiflendiği tiyatroların önünden geçerken
kolalı mendillerini burunlarına tutan Püritenler gördüm;
zevk kokusu alırlarsa kendilerine de bulaşacağından korkuyorlardı”
Jeanette Winterson, Vişnenin Cinsiyeti*

Sosyal ağ sitelerini, *ağlaşmış kamular*³¹ (*networked publics*) kavramı üzerinden inceleyen boyd (2011:39), bu kamuların özelliğinin ağ teknolojileri tarafından yeniden yapılandırılmış olmaları olduğunu söylemektedir. Bunlar eş zamanlı olarak; (1) ağlaşmış teknolojiler vasıtasıyla yapılandırılmış alanlardır ve (2) insanların, teknolojinin ve pratiklerinin kesişiminin bir sonucu olarak bir araya gelmiş hayali topluluklardır (boyd, 2011:39). Ağlaşmış kamular, diğer tür kamular gibi benzer işlevler sunarlar – insanları toplumsal, kültürel ve sivil amaçlar için bir araya getirir ve insanlara yakın arkadaşları ve ailelerinin ötesinde bir dünyayla irtibat kurmada yardımcı olurlar. Ağlaşmış kamular diğer tür kamularla ortak çok şey paylaşıırken, teknolojinin yapılandırma şekli, insanların bu çevrelerle nasıl etkileşime girdiğini belirleyen ayırt edici olanakları sunar. Bitlerin özellikleri – atomlardan farklı olarak – etkileşim için yeni fırsatlar oluşturur. Sonuç olarak, katılımı şekillendiren yeni dinamikler ortaya çıkar (boyd, 2011:39). boyd’a göre (2009:42), fiziksel yapılar atomlardan oluşurken, dijital yapılar bitlerin inşasından oluşur. Mimari yapılar olarak bitler ve atomların arasındaki fark, ağlaşmış kamuların diğer kamulardan farklı bir şekilde inşa edilmesidir. Ağlaşmış kamuların sağlayıcıları; temel olarak bitlerin varlıkları, bitler arasındaki bağlantılar ve bitlerin ve ağların yeni yollarla insanları birbirine bağlama yolları tarafından şekillendirilir.

³¹ Çeviriyi Prof. Dr. Mutlu Binark’a borçlu olduğumu belirtmek isterim.

boyd’a göre ağlaşmış kamular, katılımcıların davranışlarını zorla değiştirmezler ama bireylerin katılımını şekillendiren bir şekilde çevreyi yapılandırır. Kısacası, belirli çevrelerin mimarisi önemlidir ve ağlaşmış kamuların mimarisi, bu kamuların olanakları tarafından şekillendirilir (2011:39-40). Ağlaşmış kamular olarak sosyal ağların mimari açıdan dört özelliğe sahip olduğunu söyleyen boyd (2011:43); bunları şu şekilde kategorilendirir: profiller, Arkadaş listeleri, kamuya açık yorum yapma araçları ve akış tabanlı güncellemeler. Bu farklı özellikler, bitlerin ağlaşmış kamuların mimarisine nasıl entegre olduğunu göstermektedir.

Bu mimarinin en önemli özelliği kullanıcıların kendilerini aktif hissedebilmeleri için paylaşmaya yönelmeleridir. Hermida (2014) sosyal ağların “paylaşma” üzerinden birleştirmeye yaradığını öne sürmektedir. Sosyal medyanın dünyayı keşfetme, öğrenme ve anlama şeklimizi dönüştürdüğünü söyleyen Hermida’ya göre (2014:6), buradaki aslolan araçlar ve hizmetler değil, insanların paylaşmaya duyduğu bitmez tükenmez hevestir. Dolayısıyla paylaşma sosyal ağlarla birlikte ortaya çıkan bir durum değildir. Ancak sosyal ağlar paylaşmanın doğasını hız, içerik, geri dönüş gibi konular açısından önemli derecede değiştirmiştir. Paylaşımlar yapılırken, genellikle kişinin kendi ağı üzerinden kendisinin ilgilendiği ve diğerlerinin de duymasını ve görmesini istediğini şeyleri paylaştığı bilinen bir gerçektir. Bu paylaşımlar yapılırken bazı videoların, linklerin ya da yazıların diğerlerinden daha çok paylaşıldığı ve teknolojik anlamındaki tabirle “viral” hale geldiği görülmektedir. Peki bu paylaşımları diğerlerinden ayıran ve bazen yerelde bazen de dünya çapında çok kısa süre içerisinde yayılmasına ve duyulmasına yol açan şey tam olarak nedir?

İnternetin her çeşit enformasyona sahip olduğu ve kişisel ilgi alanlarımız için arayıp bulduğumuz dışında önümüze düşenleri okuyarak, izleyerek, dinleyerek vaktimizi geçirdiğimiz gerçeğini kabul etmek gerekir. Bu enformasyon okyanusunda boğulmadan diğerlerinin ne hakkında konuştuklarını bulmanın ve bilmenin tek yolu ise, onların paylaştıklarını kontrol etmektir. Kontrol etme ve bilgiden mahrum kalmama eylemi bazı kişiler için o denli önemlidir ki bir şeylerin kaçırıldığı ve yakalanamayacağı inancına sahip olanlara ait olan ve netlessfobi³² denilen teknolojik bir korku türü dahi ortaya çıkmıştır.

³² Kavramla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Dr. Umut Can Öztürk, “Bağlantıda Kalmak ya da Kalmamak İşte Tüm Korku Bu: İnternetsiz Kalma Korkusu ve Örgütsel Yansımaları”, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt:8 Sayı: 37, Nisan 2015, s.629-638.

Buzzfeed'in kurucusu Peretti (2007:159); küresel kapitalizmde bilgisayar başında oturarak mail göderen ve internette dolaşan yüz milyonlarca sıkılmış ofis çalışanın paylaşmanın niceliğini artıran bulaşıcılık özelliğini ortaya çıkardığını söylemektedir. Beyaz yaka profesyonellerinin günlerinin yarısını arkadaşlarıyla çeşitli medyalar paylaşmak olduğunu söyleyen Peretti, bu duruma Bored at Work Network (BWN – İşyerindeki Sıkıcı Ağ) adını vermektedir. BWN tarafından dağıtılan medyanın “bulaşıcı medya” olduğunu söyleyen Peretti, bu medya türünün küçük bir şekilde başlamasına rağmen, insanların arkadaşlarıyla paylaşması nedeniyle geniş bir kitleye ulaştığını söyler. Komik e-mailler, şaka siteleri, web tabanlı oyunlar, gülünç video klipler ve politik çağrılar, bu tür viral yayılmanın örnekleridir. Ona göre bulaşıcı medya en iyi toplumsal perspektiften bakıldığında anlaşılabilir. E-mail, sinema filmi ya oyun olup olmadığına bakılmaksızın insanla çalışan ağlar vasıtasıyla viral olarak nasıl yayıldığına dikkat edilmelidir. Bulaşıcı medyanın en önemli özelliği derhal arkadaşlarla paylaşılma istenmesidir. Paylaşmak ve medyayı tüketmek insanlarda tatmin duygusu oluşturanın yanı sıra, toplumsal süreçte de memnuniyet yaratır.

Geleneksel medya ile sosyal medya karşılaştırması yapan Peretti (2007:160); medyanın kendisinin toplumsal bir bağlamı olduğunu, TV Showları ve filmlerin de diyalogu güçlendirdiği, tartışmaya sevk ettiği ve bir arkadaşla söyleme gereği duymamız yönünde bizi harekete geçirdiği gerçeğinin unutulmaması gerektiğini söyler. Ancak bulaşıcı medyanın kendisi tabiatı gereği toplumsaldır, çünkü bir arkadaşlar ağı aracılığıyla dağıtılır ve bu yayılma sıklıkla diyalogu teşvik eder. Bu yüzden ona göre bulaşıcı medyanın, geleneksel medyanın çoğunluğundan daha büyük bir bilişsel etkiye sahip olduğunu söyler.

Jonah Berger, “Contagious / Why Things Catch On³³” isimli kitabında internette viral olan pek çok çalışmayı incelemiş ve bunların birbirine bağlandıkları ve ortaklaştıkları noktanın “duygu” olduğu sonucuna varmıştır. Ona göre “değer verdiğimizde paylaşıyoruz” (2013:97). Bir şeyin doğru, yanlış, olumlu ya da olumsuz olduğunu bilmek her zaman yeterli değildir ve insanların davranışlarını değiştirmesinde işe yaramaz. Tam bu noktada devreye duygu girer. Özelliklerin ya da gerçeklerin ne olduğu üzerinde ısrarcı olmaktan ziyade duygulara odaklanmamız gerekir; vurgulanan duygular insanların harekete geçmesini sağlar (Berger, 2013: 113). İnsanların küresel ısınma hakkında konuşmasını ve değiştirmek için bir şey

³³ Türkçesi için bkz. Jonah Berger, Contagious / Bir Ürünü Veya Fikri Popüler Yapan Nedir?, Türk Hava Yolları Yayınları, 2014.

yapmasını istiyorsak yalnızca problemin kendisini ortaya koymak ya da istatistikleri listelemek bir işe yaramaz. Bunun yerine insanların olaya kıymet vermelerini sağlamak gerekir. Bu yüzden kutup ayılarının nasıl öldüğünü ya da insanların çocuklarının sağlığının bundan nasıl etkileneceğini anlatmak gereklidir (Berger, 2013: 116-7).

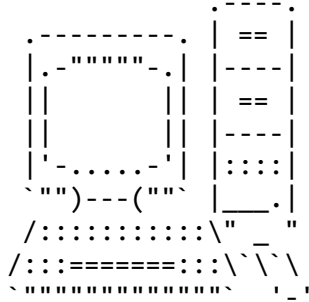
E-mail listelerini inceleyen Berger, bazı haberlerin neden diğerlerinden daha çok paylaşıldığını ve yayıldığını merak etmiş ve bir bilgisayar programı yardımıyla The New York Times gazetesinde yayınlanan yazıları altı ay boyunca incelemeye almıştır. Dünya haberlerinden, spora, sağlıktan teknolojiye en çok e-mail gönderilenlerin listesini oluşturmuş ve bunları öncelikle sağlık, spor, eğitim ve siyaset gibi kategoriler altında toplamıştır. İlk bulgularına göre eğitim haberleri spor haberlerinden, sağlık haberleri de siyaset haberlerinden daha çok ilgi uyandırmıştır. Bu analizin ardından Berger, elinde neden böyle olduğuna dair bir sonuç olmadığını farkındadır. Berger'e göre (2013: 101); insanların bir şeyi paylaşmaları için iki sebep vardır: ilgi çekici olması ve kullanışlı olması. İlgi çekici olanlar eğlendiricidir, kullanışlı bilgi paylaşmak ise insanlara yardımcı olur ve paylaşan kişinin süreçte iyi görünmesini sağlar. Bu nedenle Berger, bir grup asistanla birlikte analizini ilginç olma ve kullanışlı olma kategorilerine göre tekrar sınıflandırır. Google'ın nezlenin yayılmasını takip etmek için arama verilerini kullanmasıyla ilgili bir haber yüksek derecede ilgi çekici grupta yer alırken, Broadway oyunlarından birindeki oyuncu kadrosunun değişimiyle ilgili haber çok daha az ilgi çekici kategorisine konulmuştur. Kredi notunun kontrol edilmesiyle ilgili bir haber çok kullanışlı görülürken, bir opera sanatçısının ölümüyle ilgili haber daha az kullanışlı haber kategorisine yerleştirilmiştir. Bu puanlamalar istatistiki bir analiz programında en çok e-mail gönderilen haberlerin listesiyle karşılaştırılmıştır. Karşılaştırma sonucu, daha fazla ilgili çeken haberler kategorisine konulanların yüzde 25'inden fazlası, en fazla mail gönderilen haber listelerinde yer almaktayken, daha kullanışlı kategorisindeki haberler listenin yüzde 30'unu oluşturmaktadır. Bu sonuçlar neden sağlık ve eğitim haberlerinin daha çok paylaşılmasının çok daha kullanışlı olmasını ispat etmesi açısından önemlidir. Ancak yine de Berger ve ekibi için karanlıkta kalan bir kısım vardır: bilim haberleri. Bazı bilim haberleri siyaset, moda ya da iş hayatı haberlerinden çok daha fazla paylaşılmaktadır. Neden? Berger, tam bu noktada duyguların devreye girdiğinden bahsetmektedir. Bu duyguyu ise İngilizce'deki "awe" duygusuyla açıklamaktadır. Saygı, heyecan, korku gibi duyguları aynı andan içeren "awe" duygusu, sıklıkla sürpriz, beklenmediklik ve gizem içermektedir. AIDS ile ilgili yeni bir tedaviyi içeren ya da beyin kanseri olan birinin bile hokey kalecisi olacağıyla

ilgili bir haber yüksek oranda bu duyguyu içermektedir. Yapılan analizlerin ardından bu duygunun paylaşma oranını hayli arttırdığı sonucuna varılmıştır. Britian's Got Talent yarışmasına çıkan Susan Boyle³⁴, un insanlarda uyandırdığı duygu tam olarak budur ve bu nedenle yarışma videosu viral hale gelmiş ve çok kısa sürede yüz milyonlar tarafından izlenmiştir. Bu beklenmediklik, sürpriz ve gizem öğeleri Berger'e göre internette yayılmanın başlıca sebeplerindendir. Bu noktada Berger'in yalnızca olumlu duygular üzerinde durmadığını söylemek yerinde olur. Başlarda duyguları olumlu ve olumsuz olarak ayıran Berger, olumlu duyguların daha çok paylaşılmaya yol açtığı sonucuna varmışsa da öfke ve endişe gibi duyguların da fiziksel uyarılmalarının yüksek olmaları nedeniyle en az olumlu duygular kadar çok paylaşıldığı sonucuna varmıştır. Olumsuz duygular doğru kullanıldığında güçlü bir tartışmanın tetikleyicisi olabilirler (Berger, 2013: 118). Duygular insanları harekete geçirir. Bizi güldürür, bağırtır ve ağlatırlar. Bizi konuşturur, paylaşım yaptırır ve satın aldırır. Bu nedenle bilgi sağlama maksatlı istatistikler yerine duygulara odaklanmamız gerekir (Berger, 2013: 123). Sosyal ağlarda bulaşıcı bir şekilde yayılmanın en önemli koşulu duygulardır.

Berger, insanların belli deneyimleri yaşamalarının duygularını paylaşmaya teşvik edebileceğini söylemektedir. Başkalarıyla sık sık konuşmak duygusal deneyimi daha iyi hale getirebilir. İş yerinde terfi aldıktan sonra başkalarına söylersek, bu tebrik edilmemizi ve kendimizi iyi hissetmemizi sağlar ya da kovulduğumuzu başka insanlara söylememizin rahatlamamıza faydası dokunabilir. Bunun yanında duyguları paylaşmak bizi birbirimize bağlar. Susan Boyle örneğinde der Berger (2013: 105); bu videoyu bir arkadaşım ile paylaştığımda o kişi de benzer bir hissiyatı duyabilceğini söyler. İki kişinin de aynı şekilde hissetmesi toplumsal bağlantının derinleşmesine yardımcı olur. Benzerliklerin ortaya çıkmasına ve ortak ne kadar noktamız olduğunu görmemizi sağlar. Bu nedenle duyguları paylaşma tıpkı "toplumsal bir yapıştırıcı" gibidir, ortak şeyi hissetmemiz bizi birbirimize bağlar. Bu bağlamda sosyal ağlarda kullanılan "emojiler" duygu ortaklığını sağlama ve ortak duyguların ifadesinde kullanılmaları açısından incelenmeye değer bir konumda yer almaktadır.

³⁴ Susan Boyle, 2009 yılında İngiltere'de yayınlanan Britian's Got Talent isimli yetenek yarışmasına katılmıştır. Yarışmacı Berger'in ifadeleriyle gösterişsiz hatta demode bir dış görünüşe sahiptir. Salondaki izleyiciler, hayalinin profesyonel bir şarkıcı olmak olduğunu söyleyen Boyle'a gülmüş, hatta gözlerini devirmişlerdir. Boyle'un sorulan sorulara verdiği cevaplardaki özgüvensiz ve kekeleyen hali de jürinin onu hafife almasına neden olmuştur. Ancak Boyle, Les Miserables'ten "I Dreamed a Dream" şarkısını söylemeye başlar başlamaz, bütün salon nefesini tutmuş ve büyülenmiştir. Boyle, kendisinden beklenmeyecek derecede güzel bir sese sahiptir. İzleyiciler alkışlamaya ve hatta ağlamaya başlamışlardır. Performans videosu için bkz. <https://www.youtube.com/watch?v=RxPZh4AnWyk> (Erişim Tarihi: 24.05.2019).

Aslında Kurita'dan önce 1997 yılında ASCII (American Standard Code for Information Interchange) denilen bir harf ve sembolleri temsil eden dijital kodlar kullanılmaktaydı. Bu kodlar (Şekil 1.1) o dönemde kullanıcılar ASCII emotikonlarından web sitelerinde ve e-posta gönderirken faydalanmaktaydı.

Şekil 2.1. ASCII sanatı ile yapılmış bir bilgisayar

Kullanılan ilk emoticonlar (emoji + icon) olan :(ve :) 1982 yılında, Carnegie Mellon's School of Computer Science'ta görevli bir profesör olan Scott E. Fahlman tarafından kullanılmıştır. Fahlman'ın amacı ise ciddi konuşmaların yer aldığı paylaşımlar ile şaka içerenleri birbirinden ayırmaktı (Rodrigues vd. 2017:393). Emoticonlar yüz ifadeleri [Batı tarzı; örn; ;)], soyut kavramlar, duygular ve hisleri (örn; <3) içeren yeniden temsillerdir. Diğer emoticonlar ise doğrudan bakıldığında görülebilir [Doğu tarzı;örn; (*^.*^*)] (Rodrigues vd. 2017:393). Emojilerin Ekim 2011'de iOS'a ve Temmuz 2013'te pek çok Android platformuna dahil edilmesinin ardından emoji kullanımında ciddi bir sıçrayış oldu. Instagram ve Google'ın arama kısımlarına emojileri dahil etmesiyle, kullanıcılar kelimelere ihtiyaç duymadan aradıklarını emojiler vasıtasıyla aramaya başladılar. Instagram'a göre Mart 2015'te, kendi servislerinde yer alan paylaşımların yaklaşık yarısı emojilerden oluşuyordu³⁶. Instagram'ın 2015 yılında, 50 milyon İngilizce yorum arasında yaptığı çalışmasına göre, emoji içeren metin paylaşan ülkelerin başında Finlandiya (% 63) geliyor. İkinci sırada Fransa (%50), üçüncü sırada İngiltere (%48) yer alırken, son sırada ise Tanzanya (% 10) bulunuyor. Emojiler, kullanımı gündelik dilin yerine geçmenin ve "şey"leri temsil etmenin yanı sıra, gittikçe artan İnternet dili kullanımında da önemli bir yere sahiptir. Instagram'ın çalışmasına göre kullanılan emojilerin internet dilindeki karşılıkları şu şekildedir:

³⁶ <https://instagram-engineering.com/emojineering-part-1-machine-learning-for-emoji-trendsmachine-learning-for-emoji-trends-7f5f9cb979ad> (Erişim Tarihi: 19.09.2018, 17.33).

(1. Sırada kullanılan emoji): lolol, lmao, lololol, lolz, lmfao, lmaoo, lolololol, lol, ahahah, ahahha, lolll, ahaha, ahah, lmfao, ahha, lmaooo, lolll, lollll, ahahaha, ahaha, lml, lmfao

(2. Sırada kullanılan emoji): beautifull, gawgeous, gorgeous, perfff, georgous, gorgous, hottt, goregous, cuteeee, beautifullll, georgous, baeeeee, hotttt, babeee, sexyyyy, perfff, hawttt

(3. Sırada kullanılan emoji): xoxoxox, xoxoxo, xoxo, xoxoxoxo, xoxoxoxoxo, xoxoxoxox, xxoo, oxox, babycakes, muahhhh, mwahh, babe, boobear, loveyou, bunches, muahhhh, muahh, xoxox, muahhhhh

(9. Sırada kullanılan emoji): #keepitup, #fingerscrossed, aswell, haha, #impressed, #yourock, lol, #greatjob, bud, #goodjob, awesome, good, #muchlove, #proudfyou, job, #goodluck

(11. Sırada kullanılan emoji): ughh, ughhh, ughhhh, ugh, uggh, ugghh, ughhhhh, ughhhhhh, ugggh, lolol, wahhhh, rn, oml, uhg, agh, xc, omgg, omfg, omf, lololol, whyyy, lolll, wahhhhhh, tooo, kms

2017 yılında Avrupa Komisyonu (Resim 1.2), #FutureofEurope etiketiyle, Facebook kullanıcılarının Avrupa'nın geleceği ile ilgili favori senaryolarının ne olduğunu öğrenmek için, Facebook'ta yer alan emojileri kullanmasını istedi³⁷. Bu senaryolara göre;

LIKE (beğenme); Daha fazlasının yapılmasını isteyenleri

HEART (sevme); Daha etkili olarak daha az şeye odaklanılmasını isteyenleri,

HAHA (gülme); Devam edin diyenleri,

³⁷ <https://www.facebook.com/EuropeanCommission/posts/what-is-your-favourite-scenario-for-the-futureofeuropa-vote-with-emojis-belowthe/1455496714497804/> (Erişim Tarihi: 19.09.2018, 15:55).

WOW (şaşıрма); Birlikte daha çok şey yapılmasını isteyenleri,

SAD (üzülme); Tek pazardan başka bir şey istemeyenleri temsil etmekteydi.

Resim 2.2. Avrupa Komisyonu’nun kullandığı emojielerin anlamı

Paylaşımına 7.6K şaşırma, 2.4K beğenme, 975 sevme, 454 üzülme, 210 gülme, 71 kızgınlık ve 5 adet gökkuşağı olmak üzere toplam 11K emoji olarak bırakıldı. Avrupa’nın bir yol ayrımında olduğunun belirtildiği internet sitesinde, Facebook kullanıcılarını fikri alınarak Avrupa’nın şeklinin verilmesinde yardım istendiğinden bahsediliyordu.³⁸

Lu, Ai vd. (2016)³⁹ tarafından yapılan akıllı telefon kullanıcılarının emoji kullanımı üzerine araştırma (Tablo 1.3), emojielerin evrenselliği ya da kültüre göre şekillenip şekillenmediği farklı ülkelerdeki emoji kullanımı esas alınarak yapıldı. 212 ülkeden toplam 4 milyon akıllı telefon kullanıcısının dahil olduğu çalışmada 427 milyon mesaj incelendi.

³⁸ https://ec.europa.eu/commission/feedback-future-europe_en (Erişim Tarihi: 19.09.2018, 16.55).

³⁹ Lu, Ai vd. (2016), Learning from the Ubiquitous Language: an Empirical Analysis of Emoji Usage of Smartphone Users, UBICOMP, September 12-16 2016, s.770-780. (Bilgisayarda pdf’i var).

Çizelge 2.1. Lu, Aid vd'nin (2016) ülkelere göre emoji çalışması

	% emoji-msg	Top emoji
US	9.2	
Brazil	5.1	
Mexico	7.9	
France	19.8	
Spain	3.4	
Turkey	5.8	
Argentina	3.1	
Indonesia	3.2	
Russia	10.9	
Colombia	3.7	

Araştırmaya göre en çok emoji kullanılan ülke Fransa olurken, ülkeler arasında emoji kullanım içerikleri farklılaşıyor. Sadece küçük dijital ikonlar değil, ‘lingua franca’ (ortak iletişim dili) olarak da görülen emojielerin kullanımının yaygınlaşmasıyla birlikte önemi de giderek artmaktadır. Öyle ki, dünyanın ilk ve tek “emoji translator”ı bir iş kolu olarak doğdu. İrlandalı Keith Broni⁴⁰, emojielerin telefonlar, uygulamalar ve kültürler arası değişikliğe uğramasının üstünde durulması gereken bir konu olduğunu düşünmektedir. Broni’ye göre emojieler iş yaşamında çok yardımcı bir rol üstlenirler. Metne duygusal içerik ve sözlü olmayan iletişimi katar ve yalnızca gençler arasında değil daha yaşlı nesiller arasında da sıklıkla kullanılmaktadırlar. “Emojieler yüzyüze iletişimin doğasında olan sözsüz iletişimle dijital mesajları kullanışlı hale getiriyorlar: emojieler, normalde sesle, duruşla ya da jestle anlatabildiğimiz herhangi bir durumun duygusal bağlamını göstermeye yarıyorlar”.

Şu an ten renkleri de katıldığında 2500’den fazla emoji kullanılmaktadır⁴¹. Unicode daha fazlasını istekleri de göz önünde bulundurarak yapmaya devam etmektedir. Gelecek emoji adaylarının yer aldığı sayfada⁴² esneyen surat, mekanik kol, mekanik bacak, sağır insan, ayakta duran insan, dizlerinin üstüne çöken insan, flamingo figürlerinin yanı sıra, falafel, Hint tapınağı, sari (geleneksel Hintli kıyafeti) gibi kültürlerle ilgili farklı emojielere de yer verildiği

⁴⁰<https://www.cnn.com/2017/07/17/meet-a-guy-who-makes-a-living-translating-emojis.html> (Erişim Tarihi: 19.09.2018, 18.07).

⁴¹ <https://emojipedia.org/emoji/> (Emojielerin tamamına ulaşılabilen adres. Erişim Tarihi: 25.09.2018, 15.55). <http://unicode.org/emoji/charts/full-emoji-list.html> (Erişim Tarihi: 25.09.2018, 16.18).

⁴² <https://unicode.org/emoji/future/emoji-candidates.html> (Erişim Tarihi: 19.09.2018, 18.15).

görülmektedir. Hatta bir emoji'yi bağış yaparak evlat edinmek bile mümkündür⁴³. Emojilerin kullanımında farklı kültürlerde farklı anlamlara gelebilme ihtimali üzerinde durularak, kimseyi gücendirmemenin temel argüman olduğu vurgulanmaktadır. Emojilerin demokratik kullanımıyla ilgili yaptıkları araştırmalarında Sutton ve Lawson (2017)⁴⁴, diller ve kültürler için ortak bir emoji oluşturma platformunun kurulması gerektiğini söylemektedirler. Bununla ilgili olarak toplumda dezavantajlı olarak görülen grupları da kapsayan emojilerin sayısı gün geçtikçe artmaktadır. Emojilerin dijital teknolojiyi kullanan herkes tarafından faydalanılmasının kaçınılmaz olduğu göz önünde bulundurulduğunda, en baştan olması gerekenin bu olduğunu söylemek gerekmektedir. Çalışmanın yapıldığı sırada, Apple engelli bireylerin temsile dahil edildiği rehber köpek, tekerlekli sandalye ve baston gibi emojileri de içerisine alan bir dizi yeni emojiyi kullanıma açmaya hazırlanıyordu⁴⁵.

Emojipedia⁴⁶, emojilerin anlamlarıyla ilgili mutakabata varılması için ortaya çıkmış bir oluşumdur. Emojilerin anlamlarının doğru bir şekilde bilinmesi için bir tür emoji ansiklopedisi işlevi gören emojipedia emojiler anlamlarına ve kullanılma oranlarına kategorilere ayrılmaktadır. Ayrıca emojilerle ilgili en yeni haberlere de bu oluşumdan ulaşmak mümkündür. İlki 2016 yılında düzenlenen bir konvansiyon olan Emojicon⁴⁷ da emoji kullanımında hassaslığı ön plana çıkarmaktadır. Davranış kuralları rehberinde her ırk, cinsiyet, yönelim, fiziksel beceri, dış görünüş ve inanç gözetilmeksizin rahat bir ortam yaratmak isteyen herkese kapılarının açık olduğu belirtilen ve sonuncusu 14 Temmuz 2018 tarihinde Brooklyn'de gerçekleşen toplantıda dil, enformasyon teknolojileri, hukuk, sağlık ve daha birçok alanda emojilerin kullanımıyla ilgili konuşmalar yapılmaktadır.

emojination.org sitesi ise insanların emoji isteklerinin ön plana çıkarılmasında demokratik bir role sahiptir. Yılda 18.000 dolar ödeyen ve Oracle, IBM, Microsoft, Adobe, Apple, Google, Facebook, Shopify, Facebook, Shopify, Netflix, SAP, Huawei ve Umman hükümetinin üyeleri arasında yer aldığı Unicode Konsorsiyum'da hangi emojilerin kullanılacağına karar verilmektedir. Sadece beyaz, erkek ve mühendislerden oluşan bir grup tarafından emojilerin

⁴³ <https://unicode.org/consortium/adopt-a-character.html> (Erişim Tarihi: 19.09.2018, 18.22)

⁴⁴ Sutton, Selina & Lawson, Shaun (2017), A Provocation for Rethinking and Democratising Emoji Design, DIS'17 Companion, June 10-14, 2017.

⁴⁵ <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-49012562?fbclid=IwAR1XAajk96GrPoJXdu8QLrNGOTmRu5ESS3w00PTJVhoJBmCz0n8M9vgz2tY> (Erişim Tarihi: 30.07.2019, 17.43).

⁴⁶ <https://emojipedia.org/> (Erişim Tarihi: 25.09.2018, 15.24).

⁴⁷ <https://www.emojicon.co/> (Erişim Tarihi: 25.09.2018, 15.36).

onaylanmasının önüne geçmek için bir alt komite olan emojination oluşumu sıradan insanların emoji ile ilgili fikirlerini ve yatırımlarını beklemektedir. Hicab, sauna, kırmızı zarf, mantı, brokoli ve DNA emojiilerinin emoji klavyesine katılmasının sebebi olarak ise kendilerini görmektedirler⁴⁸. Emojilerin hayatın bir parçası olduğuna dair örneklerden bir diğeri ise, bible emojiidir. iTunes tarafından oluşturulan Bible Emoji: Scripture 4 Millennials kitabında İncil'in emojiiler kullanılarak yazılmış hali yer almaktadır. Ayrıca @BibleEmoji isimli Twitter hesabında da kitaptan cümlelere yer verilmektedir⁴⁹.

Emojilerin yüz ifadeleri, duygular, durumlar ve olayları yansıtmaya yönteminin geliştirildiği bazı uygulamalar da mevcuttur. Bitmoji⁵⁰ uygulaması ile kişinin kendisine benzeyen bir kopyasının dijital ortamdaki halini yapması mümkündür. Yüz şekli, saç, göz, vücut gibi özelliklerin seçilebildiği 'bitmoji'yi farklı uygulamalarda kullanılabilmektedir. Evrensel emoji ifadelerinin yetersiz olduğu yerlerde, kendi emojinizi yaratarak, kendinizi daha kesin ifade etme imkanı sağlanmaktadır. Bir sonraki aşama ise bütün telefonlar tarafından kullanılabilen Animojidir. Kameradan kişinin yüzü ve mimikleri algılanarak, panda, robot gibi pek çok farklı Animoji karakteri ile bu ifadeler animasyona dönüştürülebilmektedir.

Emojiler yalnızca duyguları ifade etmekle kalmaz aynı zamanda kelime kullanmadan istediğinizi anlatmanıza da yardımcı olurlar. Emoji Spelling Bee⁵¹ isimli yarışma ile cep telefonu olan bir grup insan bir araya gelmekte ve verilen ifadeleri yaklaşık bir dakikalık bir sürede yalnızca emojiileri kullanarak betimlemeye çalışmaktadırlar. Bir çeşit emoji kurgusunun yapıldığı etkinlikte emojiilerin konulduğu sıra belirli bir hikayenin oluşmasına yardımcı olmaktadır. Sinemada 'Kuleshov effect' olarak geçen ve karede kullanılan görüntüye bağlı olarak konunun ve duygunun değişmesini anlatan yaklaşımın emojiideki tezahürünün bu tür bir yorumlama olduğunu söylemenin yanlış olacağı düşünülmemektedir. Emojileri arka arkaya koyarak anlatılmak istenen, emojiiler değiştirilerek anlamın da değişmesine yardımcı olmaktadır (Örneğin bir araba ve arkasından gelen üzgün surat ifadesi, arabayla ilgili üzücü bir durum olduğunu anlamamıza yardımcı olurken, aynı araba ikonunun arkasından konulan güler yüz ifadesi daha sevindirici bir duruma gönderme yapmaktadır). Burada Baker'e dönüş yapmak gerekmektedir. Sinema üzerinden duygular sosyolojisini

⁴⁸ <http://www.emojination.org/> (Erişim Tarihi: 25.09.2018, 14.21).

⁴⁹ https://www.nytimes.com/2016/06/03/business/media/the-word-of-god-now-available-in-emoji.html?_r=0 (Erişim Tarihi: 19.09.2018, 18.39).

⁵⁰ <https://www.bitmoji.com/> (Erişim Tarihi: 25.09.2018, 16.04).

⁵¹ <http://www.emojispellingbee.com/> (Erişim Tarihi: 25.09.2018, 17.10).

incelediği çalışmasında Baker de montajın öneminden bahsetmektedir. Baker, her ne kadar en çok sinemaya yakışsa da, televizyonun ortaya çıkması ve gelişmesiyle birlikte, montajın sinemayla olan biricik bağının sekteye uğradığını söylemektedir. Ona göre (2011:46), montaj bu nedenle sinemanın ötesinde daha derin bir mefhum olarak düşünülmelidir. “Bir duygular sosyolojisi ağırlıkla “imajlar üretebilme” kapasitesine tekabül etmektedir” diyen Baker’in (2011:46) bu düşüncesini, emojiye uyarlamak mümkündür. Çeşitli imajlar vasıtasıyla montaj da işin içine katılarak bir tür duygu/ifade anlatımı gerçekleştirilmektedir.

Emojinin kullanıldığı ilginç yerlerden bahsetmek gerekirse;

DMR Business Statistics altında oluşturulan bir internet sitesinde⁵² emoji ile ilgili istenilen rakamsal bilgiye ulaşılabilmektedir. Şu anda kaç emojinin olduğu, emojinin ilk çıkış yılı, dünya emoji günü, Amerika’daki yetişkin internet kullanıcılarının sosyal medyada ya da SMS’ler yoluyla yüzde kaçının emoji kullandığı gibi bilgiler internet sitesinin kullanıcılara sağladığı bilgiler arasında yer almaktadır. 2017 tarihli bir istatistiğe göre, Facebook’ta kullanıcılar birbirlerini günlük 60 milyondan fazla emoji göndermektedir. Özellikle Facebook’un Dünya Emoji Günü olan 17 Temmuz’u kutladığı günlerde emoji sayısının çok daha arttığı söylenmektedir⁵³.

Emojilerin yalnızca duyguları ifade etmesinin dışında başka işlevleri olduğunu ortaya koyan çalışmalar da mevcuttur. Ellis (2018)⁵⁴, sosyal medya kullanıcılarının duygularını ifade etme şekli olarak emojileri kullanmasıyla ilgili yaptığı çalışmada önemli sonuçlara ulaşmıştır. Ellis’e göre insanlar sosyal medyada duygularını ifade etme aracı olarak emojilerden faydalanıyorlar. Ancak bunu yaparken, bir çeşit aldatmacayı da işin içine katabiliyorlar. Goffman’ın (2017:13)⁵⁵ yüz çalışması olarak ifade ettiği yüz-yüze görüşmede zor olabilecekken, sosyal medyada duyguları örtebilmek ya da başka bir duyguya sahipmiş gibi davranabilmek kullanıcılar için çok daha kolaydır. “Böylece temel gerçekleşmiş duygusal ifadelerin hafifletilmiş seçimi (negatif önyargılar) iletişimi kolaylaştırır. Önceden öngörülmuş

⁵² <https://expandedramblings.com/index.php/interesting-emoji-statistics/> (Erişim Tarihi: 25.09.2018)

⁵³ https://mashable.com/2017/07/17/facebook-world-emoji-day/?utm_campaign=Mash-Prod-RSS-Feedburner-All-Partial&utm_cid=Mash-Prod-RSS-Feedburner-All-Partial#sCx3rK65iPq0

⁵⁴ Ellis, Darren (2018), Social Media, Emoticons and Process, *Affect and Social Media Emotion, Mediation, Anxiety and Contagion* içinde, Ed. Tony Sampson, Stephen Maddison and Darren Ellis, Rowman&Littlefield:London, ss. 18-25.

⁵⁵ Goffman, E. (2017), Etkileşim Ritüelleri, Yüz Yüze Davranış Üzerine Denemeler, Heretik: Ankara.

olanı tam olarak temsil etmeyebilir, ancak istenen etkinin belli bir biçimini mümkün kılar” (Ellis, 2018: 23).

Buna ‘deneyimin emojileştirilmesi’ (emoticonisation of experience) ismini veren Ellis’e göre (2018: 24-5) emojiler çeşitli amaçlarla kullanılmaktadır. Hissedilen duygunun ifade edilmesinin yanı sıra, duygunun karmaşıklığını azaltmak, duygularını saklamak, açıklama yapmak ve somutlaştırmak (ifadenin müphemliğini azaltmak için) kişiler emojilerden faydalanmaktadır. Emoji, duygusal ifadeyi artırmak için kullanılırken, aynı zamanda ifadenin karmaşıklığını azaltmada da işlevsel bir etkiye sahiptir.

Emojilerle ilgili yakın zamanda yapılan araştırmalardan biri, duygusal ve romantik ilişkilerde emojilerin rolü üzerine olmuştur. Gesselmen, Ta ve Garcia’nın (2019) dijital iletişim tabanlı ilişkileri temel alarak ResearchNow⁵⁶ isimli global bir çevrimiçi örnekleme ve dijital veri toplama şirketinden aldıkları veriler ve 275 bireysel kullanıcı üzerinde olmak üzere iki analizi içeren bir çalışma gerçekleştirmişlerdir. Çalışmada emoji kullanım sıklığına ve emoji kullanımının daha duygusal ve cinsel yakınlık kurulmasındaki rolüne bakılmış ve emoji kullanımının ilk buluşmayı geçerek ikinci buluşmaya fırsat sağladığı ve daha romantik ve cinsel etkileşimleri sürdürmeyi olanaklı kıldığı sonucuna varılmıştır. Araştırma, emojilerin ilişki potansiyelinde olanlara önemli duygulanımsal bilgileri aktardığına ve potansiyel olarak daha başarılı samimi bağlantılar kurulmasını sağladığına dönük kanıtlar içermektedir.

Sosyal medyada bireysel kullanıcılar duygularını kamusal olarak görünür hale getirir ve ‘arkadaşlarını’ buna tanık olmaya ve bunu paylaşmaya davet ederler. 1982’den itibaren ‘emoticon’lar ya da ‘smiley’lerin e-postalara ve mesajlara eklenmesi, önemli derecede resmileştirilmiş ve evrensel olarak uygulanabilir olan kolektif bir duygusal dil oluşumunun kapısını aralamıştır (Frevert, 2018: 38).

Emojilerin gündelik hayatımızın ve dijital teknolojilerin bir parçası olduğunun başka bir kanıtı da Microsoft’un Kasım 2019’da piyasaya süreceğini söylediği emojili klavyelerdir⁵⁷. Klavye üzerinde bulunan emoji ikonu ile kullanıcılar bu tuşa basarak çıkan çeşitli emojilerden

⁵⁶ Şirketin ismi Dynata olarak değiştirilmiştir. <https://www.dynata.com/press/announcing-new-name-and-brand-research-now-ssi-is-now-dynata/> (Erişim Tarihi: 22.08.2019).

⁵⁷ “Microsoft has dedicated Office and emoji keys on its new keyboards” <https://www.theverge.com/2019/10/11/20909475/microsoft-office-key-emoji-key-keyboards> (Erişim Tarihi: 15.10.2019).

istediğini seçebilecek. Mobil internet teknolojisinin çok hızlı bir şekilde yükseldiği günümüzde bu tür bir yenilik ne derece etkili olur bilinmez ancak yine de özellikle iş ortamlarında kullanılabilir ve ilerleyen dönemlerde buna uyumlu klavyelere sahip laptoplar üretilerek, emoji klavyelerdeki yerini kalıcı olarak alabilir.

Bunların dışında emojiğin duygu ismi, kod ya da betimlemeye göre aratılabildiği ve Apple, Google, Facebook gibi arayüzlerde emojiğın nasıl görüldüğünün gözüktüğü bir sistem olan EmojiNet⁵⁸, Twitter’da paylaşılan emojiğeri eş zamanlı olarak gösteren Emoji Tracker⁵⁹, emojiğeri hangi anlamlara sahip olduğunu isim, fiil, sıfat kullanımlarını ve ne tür tanımlamalara sahip olduğunu gösteren Emoji Dictionary⁶⁰, emojiğeri anlamlarını ve günlük hayatta emojiğeri rahatça kullanabilmenin yollarını sunan iEmoji⁶¹, emojiğeri ilgili faydalanılabilecek siteler arasında yer almaktadır.

2.3. Facebook ve Duygular

Aralık 2018 verilerine göre Facebook’un dünya çapında 1.52 milyar aktif günlük kullanıcısı ve 2.32 milyar aylık aktif kullanıcısı bulunmaktadır⁶². 2019’daki internet kullanıcılarının sayısının 2.9 milyar⁶³ olduğu düşünülürse, Facebook’un sosyal ağlar arasında açık ara önde bir platform olduğu görülebilir. Facebook’un bu popülerliği de akademik anlamda bu alanda yapılan çalışmaların sayısının her geçen gün artmasına neden olmaktadır. Wilson vd.’nin (2012:203) Facebook’la ilgili yapılmış 412 çalışmayı inceledikleri makalelerinde, yapılan çalışmalar 5 gruba ayrılmıştır: kullanıcıların detaylı analizi, Facebook kullanma motivasyonları, kimlik temsili, toplumsal etkileşimlerde Facebook’un rolü ve mahremiyet ve enformasyon açıklama.

Peki Facebook neden bu kadar çok çalışılmaktadır? Wilson vd.’ne göre (2012:304), bunun üç sebebi bulunmaktadır: Birincisi; Facebook’ta diğerlerine bağlanma, tercihlerini ifade etme, durum güncellemesi yapma gibi özellikler sayesinde eylemler gerçekleştirilmekte ve bu durum daha somut ve gözlemlenebilir veriye ulaşmayı sağlamaktadır. İkinci sebep;

⁵⁸ (<http://emojinet.knoesis.org/home.php>) (Erişim 01.03.2019)

⁵⁹ (<http://www.emojitracker.com/>) (Erişim 01.03.2019)

⁶⁰ (<https://emojidictionary.emojifoundation.com/>) (Erişim 01.03.2019)

⁶¹ (<https://www.iemoji.com/>) (Erişim 01.03.2019).

⁶² <https://newsroom.fb.com/company-info/> (Erişim Tarihi: 06.03.2019, 12.32).

⁶³ <https://www.statista.com/statistics/278414/number-of-worldwide-social-network-users/> (Erişim Tarihi: 06.03.2019, 12.55).

Facebook'un gittikçe artan popülaritesidir. Facebook ve diğer sosyal ağlar sosyal bilimcilere ilginç gelmektedir, çünkü var olan toplumsal süreçleri yansıtmanın yanı sıra, yüz milyonlarca insanın birbirine bağlanma ve bilgi paylaşma şeklini değiştiren yeni süreçleri doğurmaktadır. Üçüncü sebep ise, kullanımı giderek artan sosyal ağların faydalarla birlikte toplumsal tehlikeleri de getirmesidir. Toplumsal bağları güçlendirmesi Facebook'un olumlu özelliklerinden biri iken, mahremiyet ve bilgi ifşasıyla ilgili endişeler de madalyonun diğer yüzünü oluşturmaktadır. Facebook günlük yaşantımızın içerisine her geçen gün daha fazla dahil olduğundan, platformu gözlemek ve karşılıklı ilişkileri temel alan yapısının incelemek bir gereklilik olarak karşımıza çıkmaktadır.

Facebook kurulduğu 2004 yılından bugüne, çeşitli özellikleri bünyesine katarak gelişmektedir. Öncelikle duvar (Wall) özelliğini kullanarak, hem kullanıcıların kendilerini ifade etmeleri hem de diğerleriyle etkileşime girmesini sağlamışlardır. Daha sonra 2006 yılında Haber Kaynağı (News Feed) özelliğini çıkararak, kullanıcıların “arkadaşlarının” paylaştıklarını tek bir sayfada görebilme ve o sayfa üzerinden içeriğe katkıda bulunabilme imkanını sağlamışlardır. 2007’de video, 2008’de Facebook chat, 2009’da “like” butonu, 2010’da kullanıcıların gittikleri yerlerde kendilerini ve arkadaşlarını etiketleyebildikleri ve arkadaşlarının dışında aynı yere gidenleri görebildikleri “places”, 2011’de mesajlaşmaya yarayan Facebook Messenger ve kullanıcının katıldığı tarihten itibaren bütün paylaşımlarına kolayca ulaşabileceği Zaman Tüneli (Timeline), 2015’te messenger üzerinden görüntülü görüşme ve canlı yayın yapma imkanı veren “Facebook Live” gibi özellikler sunmuştur. Facebook’un mimari yapısını oluşturan bu özelliklere bakıldığında etkileşime izin veren ve etkileşimin boyutunu geliştirerek değiştiren doğası dikkat çekmektedir. Facebook bu gelişmeleri kullanıcılara sunarken, duygu ifadelerini de unutmamıştır. 2009 yılında kullanıma sunduğu “like” butonu bir süre sonra ihtiyacı karşılayamamış ve kullanıcılar yalnızca “beğenme” üzerine kurulu bir duygu ifadesinin yetersizliğinden şikayet etmişlerdir. Özellikle “like” ile birlikte “dislike” (beğenmeme) butonunun getirilmesi gerektiği konuşulan bir konu olmuş ve “dislike” butonunun konulmasının gerekliliği tartışılmıştır⁶⁴. Zuckerberg konuyla

⁶⁴“Facebook working on ‘dislike button’, Zuckerberg says”, <https://www.theguardian.com/technology/2015/sep/15/facebook-dislike-button-mark-zuckerberg> (Erişim Tarihi: 08.07.2019),

Here’s Why Facebook Wants a ‘Dislike’ Button, <https://time.com/4035551/facebook-dislike-button-zuckerberg/> (Erişim Tarihi: 08.07.2019),

“Five Reasons Why Facebook Needs a ‘Dislike’ Button”, <https://www.fastcompany.com/1526375/five-reasons-why-facebook-needs-dislike-button> (Erişim Tarihi: 08.07.2019).

ilgili olarak⁶⁵, “like” butonunun kullanıcıların duygu tanımlamalarında yetersiz kaldığını, insanların çoğu zaman üzücü şeyleri de paylaştığını ve bu tür paylaşımların “beğenilmesinin” insanları rahatsız etmesinden dolayı, daha uygun duygu ifadelerine ihtiyaç olduğunu belirterek, daha fazla duygunun dahil edilmesinin daha güçlü ifadeleri getireceğini söylemiş ve konunun üzerinde çalıştıklarını belirtmiştir. Zuckerberg’ün 2014 yılında yaptığı açıklamadan yaklaşık 2 yıl sonra 2016’da emojilerden ödünç alarak “like”ın yanına, “love”, “haha”, “wow”, “sad”, “angry” duygularını içeren ve kullanıcıların paylaşımlara yönelik duygularını ifade edebilecekleri beş reaksiyon daha eklenmiştir (Resim 1.3).

Resim 2.3. Facebook’un 2016 yılında kullanıma sunduğu duygu reaksiyonları

Kullanıcılar bu tarihten itibaren yapılan paylaşımlara ve içeriklere bu altı duygu ifadesinden herhangi birisini kullanarak, duygularını daha iyi ifade edebilmektedirler. Ancak yine de bahsi geçen reaksiyonların anlamsal içeriklerinde farklılaşmalar mevcuttur, daha doğru bir deyişle kullanıcıların kullandıkları duygu reaksiyonlarının anlamları açısından bir belirsizlik söz konusu olmuştur. Özellikle “like” butonunun hala çok fazla kullanılması, paylaşılan içeriğe göre kullanıcının ne demek istediğinin belirlenmesini zorlaştırmaktadır. Bu nedenle “like”ın anlamının bahsedildiği gibi yalnızca “beğenme”yi içermediği ortaya çıkmıştır. “Like” butonunun bireylerin duygu yüklü iç dünyalarından, toplumların söylemsel kamusal alanlarına geçiş yaptığını söyleyen Peyton’a göre (2014:113); dışarıdan bir müdahale ile harekete geçen içsel duyuma bağlı olmasından ziyade, “beğeni” bugün bir birey, söylemsel bir unsur ve toplumsal bir durum arasındaki bağın dış etiketini akla getiren bilinçli rasyonelleşmiş bir eyleme dönüşmüştür. Dolayısıyla “beğeni” duygudan çok bir “hareket”e dönüşmüştür. Scissors vd.’nin (2016) çalışmasında da “beğeni” butonunun anlamının, karşılıklı ilişkiye girilen kişiye göre değiştiği görülmüştür. Facebook’ta duyguyu reaksiyonlar ve emojiler üzerinden inceleyen Tian vd.’ne göre (2017); bunların yanında yorumların da analize katılması, kullanıcıların duygu davranışlarının göstergelerini araştırabilmek açısından

⁶⁵ “Dislike button”, <https://www.facebook.com/zuck/videos/10101783733700161/?t=0>, (Erişim Tarihi: 08.07.2019).

iyi bir veri kaynağıdır. Dolayısıyla Facebook'ta yalnızca duygu reaksiyonlarına bakarak, kullanıcıların hangi duygularla hareket ettiklerini belirleyebilmek pek mümkün gözükmemektedir.

Ancak ortada olan şey, Facebook'un duyguların dolaşımına izin veren yapısıdır. 1980'li yıllardan itibaren insan-bilgisayar etkileşimi üzerine çalışmalar yapan Turkle (2011:xi), 1900'lı yıllarla birlikte yeni ağların ortaya çıkması sonucu, insanların bizatihi ağların kendisi haline gelerek, internet ya da net denilen “yer”de daha fazla yalnız olmadığı gerçeğiyle karşılaşmamızı sağladığını söylemektedir. Bu anlamda Turkle'in, belirli yaş grupları üzerinde yaptığı ve ifade etmede ve benlik sunumunda sosyal ağların yerini incelediği, *Alone Together* (2011) isimli çalışması, alandaki çarpıcı sonuçlara sahip araştırmalardan biridir. 300'ü çocuk/genç, 150'si yetişkin olmak üzere 450 kişi üzerinde yaptığı ve toplamda 15 yıllık bir çalışmanın ürünü olan etnografik araştırmasında Turkle, özellikle gençlerin sosyal ağlar ile olan ilişkilerini merak etmekteydi. Gençler ile Facebook özelinde yapılan görüşmelerden, bu sosyal ağa dahil olma açısından verdikleri önem açıkça görülüyordu. Ancak kendilik / benlik meselelerine gelindiğinde, hiç biri “gerçek” manada kendileri olarak ağlarda yer almadıklarından, bunun imkansız olduğundan bahsetmekteydi. Hatta görüşülen öğrencilerden bir tanesi Turkle'ı, Facebook'un ne kadar güvenilmez bir yer olduğu konusunda uyararak şu cümleleri kuruyordu: “Görüşüklerin arasından Facebook sayfasını göstererek bu gerçek benim diyenlere dikkat et. Sonuçta burası bir oyun alanı. Karakterler yaratıyoruz” (2011:183). Görüşmelerin sonucunda Turkle da aynı fikirdedir: “Bu ağlarda kendimizi sunduğumuzu düşünüyoruz, ama profilin geneli başka birine çıkıyor – genellikle olmak istediğimiz kişi fantezisine –” (2011:153). Turkle'in görüşüne göre, kendimizin idealize edilmiş versiyonlarını sunmamız ve bu şekilde etkileşime girmemiz insanları birbirinden uzaklaştırmakta ve daha fazla yalnız olduğumuz hissiyle bizi baş başa bırakmaktadır.

Bu çalışma açısından Turkle'in araştırmasını kıymetli kılan şey, sosyal ağlardaki dolaşan duygulara gönderme yapmasıdır. Turkle, insanların sosyal ağlardaki arkadaşlıklara güvenmediğini, hasta olduğumuzda gelip bakacak ya da ebeveynlerimiz vefat ettiğinde gelip bizimle yas tutacak kişiler olduklarına inanılmadığını, ama yine de siber uzamdaki duygusal talebin yüksek olduğundan bahsetmektedir (2011:153). Ona göre insanlar, dijital yaşamdan, kendilerine yenilikler getirecek olan bir “umut yeri” olarak söz etmektedir. Eskiden bunun için bir ayak sesi, araba sesi beklerken şimdi en küçük bir boşlukta, e-postalarımızı ve mesaj

kutularımızı kontrol etmekteyiz (Turkle, 2011:153). Teknoloji, duygularımızı şekillendirirken ifade etmeyi kolaylaştırmaktadır. İletişim kurulana kadar tam olarak deneyimlenmeyen duygulara yönelik bir duygusal stili desteklemektedir (Turkle, 2011:175). Turkle’ın çalışmasında sosyal ağları kullanarak yapılan çevrimiçi iletişimin duygularımızı iletmemize fırsat sağladığı kadar, başkalarının duygularını görmezden gelmeye de yaradığı ortaya çıkmıştır: “Göz kontağından kaçabilirsiniz. Başkalarının ne kadar kırıldıklarını ya da kızgın olduklarını söyleyen seslerini duymayabilirsiniz (2011:184)”.

Sosyal ağlardaki duyguları inceleyen ve çok ses getiren bir başka çalışma, duygusal bulaşıcılık yoluyla, insanlar farkında dahi olmadan deneyimlenebildiğini vurgulayan önemli bir çalışma Facebook üzerinde 2014 yılında yapılmıştır. Kramer, Guillory ve Hancock’un ortaklaşa çalışması olan; *“Experimental evidence of massive-scale emotional contagion through social networks”*ün önemli yanlarından biri, içeriğe özgü olarak Facebook kullanan kişilerin sosyal ağlardaki duygu durumlarını ve değişimlerini ele almasıydı. Ancak çalışmanın daha çok duyulmasının sebebi, 2012 yılında yapılan çalışmaya katılan 689.003 Facebook kullanıcısının çalışmaya katıldığından haberi olmayışı, Facebook’un çalışmayı yapanların yer aldığı Cornell ve California Üniversiteleri’ndeki araştırmacılara kullanıcıların bilgilerini açması ve çalışma kapsamında kullanıcıların duygu durumlarının haberleri olmadan değiştirilmesine bağlı olarak ortaya çıkan etik sorunlardı.

Facebook kullanan kişiler üzerinde ve Facebook’ta yapılan deneyde, yazarlar, Haber Kaynağı (News Feed) bölümünde yer alan duygusal içeriklerin oranını azaltarak, bireyler arasındaki yüz yüze iletişim dışında duygusal bulaşıcılığın var olup olmadığını ortaya çıkarmak istemişlerdir. Çalışmaya göre, olumlu ifadeler azaldığında, insanların olumlu paylaşımları azalarak, negatif paylaşımları artmış, negatif ifadeler azaldığında ise, olumlu olumlu paylaşımlar artış göstermiştir. Kramer vd.’ne göre (2014: 8788); bu sonuçlar, Facebook’ta başkaları tarafından ifade edilen duyguların bizim duygularımızı etkilediğini ve sosyal ağlar üzerinden büyük çaplı bir bulaşma olduğuna dair deneysel kanıtlar sunmaktadır. Yazarlara göre (2014:8788); bir diğer sonuç; geçerli varsayımların aksine, yüz yüz iletişim ve sözsüz ipuçlarının duygusal iletişim için kesinlikle gerekli olmadığı ve diğerlerinin olumlu deneyimlerini gözlemlemenin, insanlar için olumlu bir deneyim inşa ettiğine ulaşmalarıdır.

Çalışma, internet ağlarında duyguların geniş ölçekte dağılımını göstermesi açısından önemlidir. Buna göre, sosyal ağlarda özellikle arkadaşlarımızın paylaşımlarında karşılaştıklarımız, arkadaşımızın ruh haline bağlı olarak bizleri de etkileyebilir sonucu ortaya çıkmaktadır. Gün içindeki ruh halimizin değişimi, sosyal ağlarda tanıdıklarımızın paylaşımlarıyla şekillenebilir. Daha ileri gidersek, bir konu hakkındaki hissiyatımız, tanıdıklarımızın hissiyatlarıyla –sosyal ağlarda dahi – karşılaştığında bizi sorgulamaya itebilir ve o hissin değişmesine sebep olabilir.

Çalışma sonuçları açısından her ne kadar önemli olsa da, çalışmanın yöntemi ve yapılış şekli pek çok eleştiriye sebep oldu. Kramer vd. makalenin “etik”liği ile ilgili şu ifadelere yer verdiler (2014:8789): “Çalışma, Facebook’ta hesap açan tüm kullanıcıların uymayı kabul ettiği ve bu araştırma için onanmış rızayı oluşturan Facebook Veri Kullanımı Politikası ile tutarlıdır”. Facebook’a üye olmanın, bu tür araştırmalarda denek olarak kullanılmayı haber dahilinde olmadan kabul etmeyi beraberinde getirdiği düşüncesinden hareket eden araştırmacılar, “etik endişeler”i bir cümle ile geç(iştir)mişlerdir. Facebook News Feed takımından Daniel Schafer, Facebook Core Data Science Team’den Cameran Marlow, Moira Burke ve Eytan Bakshy’ye teşekkür edilen çalışmada, Facebook ile anlaşmalı olarak yürütülmesi durumunda herhangi bir sorun olmayacağı düşünülmüştür. Ancak hangi paylaşımların gizlendiği, hangilerinin ön plana çıkarıldığı, kullanıcıya ne tür ifadelerin gösterildiği çalışmada belirtilmediği için, siyasi (seçim davranışlarını kontrol etme) ve ekonomik (marka ve ürün tüketimine yönlendirme) belirsizlikler içermesine bağlı olarak akademik camiada yankı bulması sebebiyle, makalenin yayınlandığı dergi PNAS’ın editörü makalenin başlangıcına bir düzeltme yazısı koymak durumunda kalmıştır. Mark Zuckerberg’ün ardından ikinci isim olarak anılan COO Sheryl Sandberg, bir açıklama yapmış ve yaşananlardan dolayı üzgün olduklarını söyleyerek özür dilemiştir⁶⁶. Daha sonra Facebook, “Veri İlkesi Politikası”nı değiştirmiş⁶⁷ ve Facebook’a kaydolarak her türlü verinin işlenmesi ve kullanılmasını kabul ettirmeyi gerektiren bir yapıyı şart koşmuştur⁶⁸. Sampson vd.’ne göre

⁶⁶ “Facebook apologises for psychological experiments on users” <https://www.theguardian.com/technology/2014/jul/02/facebook-apologises-psychological-experiments-on-users> (Erişim Tarihi: 02.10.2019).

⁶⁷ “Facebook T&Cs introduced ‘research’ policy months after emotion study” <https://www.theguardian.com/technology/2014/jul/01/facebook-data-policy-research-emotion-study> (Erişim Tarihi: 02.10.2019).

⁶⁸ Profil bilgileri, cihaz, konum, alışveriş (kredi kartı, banka kartı), özel mesajlar, oyunlar, kısacası Facebook’ta çevrimiçi ya da çevrimdışıyken yapılan tüm işlemlerin Facebook tarafından reklam, güvenlik, araştırma ve diğer amaçlar vasıtasıyla kullanılabileceğini gösteren Veri İlkesi Politikası için bkz: https://www.facebook.com/full_data_use_policy (Erişim Tarihi: 02.10.2019).

(2018:2); deney, açık bir şekilde *dünyayı bir araya getiren*⁶⁹, ancak tüketici verilerini dikkatlice ve etik olmayan bir şekilde toplamak ve açıkça bu tür büyük çaplı manipölasyonlar yapmaktan para kazanmak için bunu yapan kurumsal bir sosyal medya kültürünü ortaya çıkarmıştır.

⁶⁹ Yazarlar, Facebook'un “*brings the world together*” sloganına gönderme yapıyor.

3. SURİYELİLER, MEDYA ve DUYGULAR

3.1. Göç Çerçevesinde Suriyeli Mülteciler ve Misafirlik Duygusu

Uluslararası Göç Örgütü'ne (IOM) göre⁷⁰; göçmen (migrant); “ikamet ettiği yerden ayrılarak aynı devlet sınırları içerisinde farklı bir yere giden ya da uluslararası sınırı geçerek hareket etmiş ya da hareket eden herkes” olarak tanımlanmaktadır. Ayrıca (1) kişinin yasal statüsüne, (2) hareketin gönüllü ya da gönülsüz olmasına (3) hareketin sebeplerinin neler olduğuna ya da (4) ne kadar süreyle kalınıyor olduğuna bakılmaksızın göçmen tanımı yapılmaktadır.

IOM'a göre evrensel olarak kabul edilmiş bir tanımı olmamakla birlikte, uluslararası göçmen, ülkesini ya da her zamanki yerini değiştiren kişi olarak istatistiksel amaçlar açısından tanımlanmaktadır. Uzun süreli bir göçmen, farklı bir ülkede en az bir yıl süresince ikamet eden kişiye denmekteyken, kısa dönemli göçmen, farklı bir ülkede üç aydan az olmamak koşuluyla bir yıldan daha az ikamet eden kişilerdir. IOM, bu tanımlara göre pek çok mülteci/sığınmacının (refugee), göçmen olduğunu söylerken, mültecilerin keskin yasal çerçevelerinin olduğunu hatırlatmaktadır. Çok uluslu bir Birleşmiş Milletler sözleşmesi olan Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair Sözleşme, 1951 Mülteci Sözleşmesi ya da diğer adıyla Cenevre Sözleşmesi'nin 1. maddesinde mültecinin tanımına yer verilmiştir. Sözleşmenin ilk haline göre mülteci; “1 Ocak 1951'den önce Avrupa'da meydana gelen olaylar sonucunda ve ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşünceleri yüzünden, zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve bu ülkenin korumasından yararlanamayan, ya da söz konusu korku nedeniyle yararlanmak istemeyen yahut tabiiyeti yoksa ve bu tür olaylar sonucu önceden yaşadığı ikamet ülkesinin dışında bulunan, oraya dönemeyen veya söz konusu korku nedeniyle dönmek istemeyen şahıs” şeklinde tanımlanmıştır⁷¹.

Bu ilk tanımda italik olarak yazılan yerlere bakıldığında zaman ve mekan kısıtlamasına bağlı bir mülteci tanımının yapıldığı görülmektedir. 1951'den önce ifadesi muğlak bir zaman dilimine atıf yaparken, mültecilik meselesinin yalnızca Avrupa ile sınırlandırılmış olması

⁷⁰ Migration and the 2030 Agenda, http://publications.iom.int/system/files/pdf/sdg_en.pdf (Erişim Tarihi: 23.08.2019).

⁷¹ <http://www.multeci.org.tr/wp-content/uploads/2016/12/1951-Cenevre-Sozlesmesi-1.pdf> (Erişim Tarihi: 23.08.2019).

dünyanın farklı yerlerindeki uzun yıllardır devam eden hareketliliğin görmezden gelinmesi anlamına gelebileceği ve mülteciliğin uluslararası boyutunu göz ardı ettiği için 1967 yılındaki Ek Protokol ile bu iki ifade mülteci tanımından çıkarılmış ve zaman ve mekandan bağımsız bir tanıma geçiş yapılmıştır.

Maddede yer alan diğer ifadelere bakıldığında ırk, din, tabiiyet, grup aidiyeti ya da siyasi düşünceleri nedeniyle zulme uğrama potansiyeliyle karşı karşıya olduğu için hareket eden her kişi mülteci / sığınmacı statüsündedir. Burada özellikle üzerinde durulması gereken konu; zulme uğrama potansiyeli nedeniyle duyulan korkuya bağlı olarak yer değiştirmedir. Zulme uğramadığı halde bir kişinin, bu ihtimalin söz konusu olması halinde dahi sığınmacı statüsüne girerek haklardan faydalanması gerekmektedir. Ancak teori ile pratiğin örtüşmediği zamanlardan geçtiğimiz gerçeğini göz önünde bulundurarak daha gerçekçi tanımlamalara ihtiyaç olduğu açıkça ortadadır.

Bu nedenle farklı göçmenlik anlayışlarına bakmakta yarar vardır. Göçmenlik ile ilgili olarak ufuk açıcı tanımlardan biri Balibar’a aittir. Ona göre (2000:275); göç ve göçmen kategorileri hem birleştirici hem de farklılaştırıcı kategoriler içermesi sebebiyle paradoks oluştururlar. Coğrafya, tarih, kültür ve yaşam tarzları ne olursa olsun bütün nüfusları tek bir tipte özümleme hatası söz konusudur. “Böylece, nasıl bir Kuzey Amerikalı çoğunlukla bir Çinli’yi, bir Japon’u, bir Vietnamlı’yı, hatta bir Filipinli’yi (hepsi *çekik göz*’dür⁷²) birbirinden ya da bir Portorikolu’yu bir Meksikalı’dan (hepsi *chicano’âm*) ayırt edip belirtmekten acizse bir Fransız da çoğunlukla bir Cezayirli’yi, bir Tunuslu’yu, bir Faslı’yı, bir Türk’ü birbirinden ayırmaktan acizdir (hepsi "Arap"tır, bu daha baştan basmakalıp ırkçı bir yargı oluşturan, genel kapsamlı bir adlandırmadır”). (Balibar, 2000:275).

Balibar, “yabancı” olarak görülenlerin tamamının karman çorman içine boca edildiği ve çok da sabitlenemeyen bir kategorinin söz konusu olduğundan bahsetmektedir: [B]ir Portekizli (Paris’te) bir İspanyol’dan daha çok, bir Arap ya da Siyah’ tan daha az "göçmen" olacaktır; bir İngiliz ya da bir Alman tabii ki "göçmen" olamaz; bir Yunanlı belki; İspanyol bir işçi, hele Faslı bir işçi "göçmen" olacaktır (Balibar, 2000:275).

⁷² Vurgular Balibar’a ait.

Balibar'ın söylemek istediği, göçmenin bakılan bölgeden sürekli değişen anlama sahip olduğudur. Buradan bakıldığında Mülteci Sözleşmesi'nin 1951 yılındaki ilk halinde “Avrupa’da meydana gelen olaylar” ifadesinin kullanılmasının ne denli bölge ve sınır merkezli olduğu ve sübjektif bir yapıya sahip olduğu daha iyi anlaşılabilir. Ayrıca Avrupa ülkelerinin, Suriye’de yaşanan savaş ortamından dolayı gerçekleşen kitlesel göç hareketine olan tepkisi düşünüldüğünde⁷³ bu sübjektif bakış açısının yasal sözleşmelerden kalkmış olmasına rağmen, günümüzdeki varlığını sürdürdüğü açık bir şekilde görülmektedir.

Hareket felsefesi üzerine çalışan ve 2015 yılında yayımladığı *The Figure of the Migrant (Göçmen Figürü)* kitabıyla alanda adından söz ettiren Thomas Nail, Avrupa’nın göçmenlere karşı olan bu tavrını bir kriz olarak nitelemektedir. Ona göre (2017:36)⁷⁴; Avrupalı devletler liberal demokrasinin bileşenleri ile bölgesel, politik, yasal ve ekonomik sınırlarla belirlenmiş haklar arasında sıkışmıştır. Ancak Nail, Avrupa’nın bir seçim yapmak zorunda olduğunu söyleyerek, gerçek krizin bu ikisinin bir arada olamayacağı gerçeğini görmemekten kaynaklandığını vurgulamaktadır.

Thomas Nail (2015:1); 21. yüzyılın göçmenin yüzyılı olacağını ve göçmenin “zamanımızın politik figürü” olduğunu söylemektedir. Bunun iki sebebi vardır: Birincisi, rakamsal olarak göçmenlerin dünya üzerindeki artan nüfusedir. İkincisi ise, nitel olarak, 21. yüzyılın önceden var olan tüm toplumsal sınır dışı etmelerin ve göçle ilgili direniş türlerinin yeniden ortaya çıkması ve hiç olmadığı kadar hüküm sürdüğü bir yüzyıl olmasıdır (Nail, 2017:35). Dünya tarihine bakıldığında her zamankinden çok daha fazla sayıda yer değiştirme olmasını; çevresel, ekonomik ve politik istikrarsızlıkların giderek artmasına bağlayan Nail, iklim değişikliği gibi unsurların da bu rakamları arttırdığını ve önümüzdeki yıllarda arttırmaya devam edeceğini belirtmektedir. Nail’in yaklaşımını diğerlerinden farklı kılan göçmen kavramını farklı bir bakış açısıyla betimlemesinden kaynaklanmaktadır. Bu bakış açısına göre hepimiz zamanla birer göçmene dönüşmekteyiz. Özellikle ekonomik sebeplerden dolayı daha refah bir seviyede yaşama isteği pek çok kişiyi bağlı bulunduğu ülkeden ya da en basitinden şehirden uzaklaştırmakta ve yeni arayışlara sürüklemektedir. Bu göç madalyonunun bir yüzünü oluştururken, konumuzla da ilgili olan ikinci kısım bu kadar olumlu bir yol haritasına sahip olamayan savaş ya da kötü koşullar nedeniyle terk-i diyar eyleme zorunluluğu diğer

⁷³ Kapıların kapatılması ve sınırlara binlerce km uzunluğunda çit ve duvarlar örülmesi.

⁷⁴ Göçmen Figürü, Thomas Nail ile Söyleşi, Eugene Wolters, çev. Cansu Yılmaz, Ayrıntı Dergisi, Ağustos/Eylül 2017, Sayı:22, ss.32-37.

yüzdedir. Bu nedenle ilkinde olduğu kadar hareket etme güvenli, kârlı ya da yeni fırsatlar içeren bir yapı değil; aksine tehlikeli, zoraki, güçlüklerle dolu ve tehdit edici bir yapıya sahiptir. Dolayısıyla Nail'e göre; günümüzdeki göç ve göçmenliğe yönelik olaylara hangi bakış açısından bakıldığı önem arz etmektedir. Bu ise, göçmenliği ulus-devlet sınırları dışında kalan ve yurttaşlık üzerinden betimleyerek dışlayıcı bir tanımlamaya bağlı kalarak değil, çağdaş politikanın kurucu bir koşulu olarak ele almaktan geçmektedir (Nail, 2017:33). Çünkü göç asla yeni bir olgu değildir. Ancak, günümüzde çeşitli ulus-devlet politikaları sebebiyle manası değiş(tiril)erek sakınılması, uzak durulması gereken bir tehdit unsuruna dönüş(türül)müştür. Bu durum, kontrol edilemez orandaki göçmen sayısı ile baş edemeyen ulus-devletin yetersizliğini ortaya koymakta ve ulus-devlet krizine işaret etmektedir (Nail, 2017:37).

Suriyeli mültecilerin Türkiye topraklarına adım attığı ilk günden itibaren onlar için kullanılan kavramlardan bir tanesi de “misafır”dır. Genel olarak devlet politikası bağlamında kullanılan bu kavram, “göçmen, mülteci, sığınmacı” kavramlarının aksine bireyin geldiği ülkedeki haklarının yasal bir çerçeveye oturtulmasını güçleştirmektedir. Suriyeli mültecilerle ilgili yapılan tanımlamalara tarihsel olarak bakmak, bu kavram kargaşasının ulaştığı yolu görmek açısından faydalı gözükmemektedir:

Savaş nedeniyle 2011 yılından itibaren Türkiye'ye giriş yapan Suriyeli mültecilerden önce 2010 yılında Türkiye ve Suriye arasındaki vize anlaşması gözden geçirilmiş ve Suriyeli mültecilerin vizesiz olarak Türkiye'ye gelip gitmesi sağlanmıştı. O dönemlere geri döndüğünde Suriyeli mültecilerden “turist”⁷⁵ olarak bahsedildiği ve yalnızca Avrupalı turistlerin değil, Araplar'ın da Türkiye'yi çok beğendiği ve daha fazla para harcama kapasiteleri olması nedeniyle yüzümüzü Araplar'a dönmemiz gerektiğini içeren haberlere yer verilmekteydi⁷⁶ (2015 yılında ise Suriyeli mültecilere yönelik vize uygulaması tekrar yürürlüğe konuldu⁷⁷).

⁷⁵ Örnekler için bkz: “Vize Kalktı Suriyeli Turistler Gelmeye Başladı” <http://www.fethiyedenhaber.com/haber/414/vize-kalkti-suriyeli-turistler-gelmeye-basladi.html> (Erişim Tarihi: 26.08.2019). “Suriyeli turistler Başbakan Erdoğan'a hayran”, <https://www.iskenderunhaber.com/2010/09/13/suriyeli-turistler-basbakan-erdogan%E2%80%99a-hayran/> (Erişim Tarihi: 26.08.2019).

⁷⁶ Türkiye Seyahat Acentaları Birliği, 2010 yılında 1 milyondan fazla Suriyeli turist beklediklerini ve Arap turist piyasasını Türkiye'ye çekebilmek için yapılması gerekenleri yazılı şekilde açıklamıştı: *Arap Turizm Pazarına*

Türkiye'ye giriş yapan Suriyeli mültecilerin sayısının arttıkça Suriyeli mültecilere karşı takınılan tavrın ve betimleyici ifadelerin de değiştiği görülmektedir. 2011 yılında, savaşın erken safhalarında Türkiye'ye gelen Suriyeli mültecilerin sayısından bahsedilirken 10binli rakamlar konuşuluyor ve Suriyeli mülteciler daha çok “misafir” olarak anılıyordu⁷⁸. 2012 Eylül ayına gelindiğinde Suriyeli mültecilerin sayısı 100 binin üzerine çıkmıştı⁷⁹. Bu zaman zarfında Suriyeli mülteciler Türkiye'nin çeşitli bölgelerinde oluşturulan sığınma kamplarında kalıyor ve haberlerde durumlarının geçiciliğinin altı çiziliyordu. 2012 yılı Aralık ayında Şanlıurfa'nın Akçakale ilçesinde yer alan kampta Arapça çeviriye içeren bir konuşma yapan dönemin Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan; “Biliyorum ki sizler şu anda gurbettesiniz; ama burası farklı bir gurbet, zira burası sizin ikinci evinizdir. Sizlere evinizdeki lüksü belki burada temin edemiyor olabiliriz; fakat bu şartlar içerisinde elimizden gelenin en iyisini yapmaya gayret ettik. Şu ana kadar bizim bu kamplarımızda yaklaşık 150 bin Suriyeli kardeşimiz bulunuyor. Ayrıca çeşitli vilayetlerimizdeki evlerde kalanlarla beraber bu sayı 220 bine ulaşmış durumda⁸⁰. (...) Biz, hangi inançtan olursa olsun tüm Suriye halkını bugüne kadar sevdik ve seviyoruz. Ayırmadık. Çünkü bizim aramızda 910 kilometre sınır var. Biz hem kardeşiz. Hem komşuyuz. İnşallah sonuna kadar yanınızdayız”⁸¹ diyerek Suriyeli mülteciler ile ilgili olarak elimizden geleni yapmamız gerektiğine vurgu yapmaktaydı. Suriyeli mülteciler hem sınıra, hem kültüre hem de dini öğelere yönelik ortaklıklar nedeniyle “kardeş”ve “komşu” statüsünde yer alıyorlardı. Türkiye'nin politik olarak Suriye'ye karşı olan tavrı, Suriye'nin bir terör devleti haline gelmesine kayıtsız kalamayacağımız ve tıpkı “ecdadımızın”⁸² yaptığı gibi, bizim de Avrupalılara benzemeyerek kapımızı zorda, darda kalana açmamız gerekliliği üzerine inşa edilmekteydi. Misafirliliğin çok mühim olduğunu

Yönelik Yeni Yaklaşımlar Ve Öneriler, https://www.tursab.org.tr/haberler/arap-turizm-pazarina-yonelik-yeni-yaklasimlar-ve-oneriler_1559 (Erişim Tarihi: 26.08.2019).

⁷⁷ “Dışişleri Bakanlığı'ndan Suriye'ye Vize Kararı” <https://www.haberturk.com/dunya/haber/1174424-disisleri-bakanligindan-suriyeye-vize-karari> (Erişim Tarihi: 26.08.2019).

⁷⁸ Esad'ın çağrısı sonuçsuz”, <https://www.haberler.com/halk-esad-a-guvenmiyor-2818690-haberi/> (Erişim Tarihi: 26.08.2019).

⁷⁹ “Angelina Jolie Türkiye'deki Sığınmacı Kamplarını Ziyaret Etti” <https://www.amerikaninsesi.com/a/angelina-jolie-turkiye-deki-siginmaci-kamplarini-ziyaret-etti/1507635.html> (Erişim Tarihi: 26.08.2019).

^{80 80} “Başbakan Erdoğan Akçakale'yi ziyaret etti” <http://beyazgazete.com/video/webtv/siyaset-3/basbakan-erdogan-akcakale-yi-ziyaret-etti-360559.html> (Erişim Tarihi: 26.08.2019).

⁸¹ “Başbakanımız Recep Tayyip ERDOĞAN ve Başbakan Yardımcımız Beşir ATALAY Akçakale Süleymanşah Çadirkentinde İncelemelerde Bulundu” <https://www.afad.gov.tr/tr/2270/Basbakanimiz-Recep-Tayyip-ERDOGAN-ve-Basbakan-Yardimcimiz-Besir-ATALAY-Akcakale-Suleymansah-Cadirkentinde-Incelemelerde-Bulundu> (Erişim Tarihi: 26.08.2019).

⁸² “Batılının yapmadığını biz yaptık. İsveç kralına, Macar kralına, Polonyalılar'a diğer devletlerden Osmanlı'nın çatısı altına sığınan mültecilere bizim ecdadımız kapısını açmış, onlarla sofrasındaki ekmeği paylaşmıştır” Recep Tayyip Erdoğan,

http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/diger/368660/Basbakan_Erdogan_Yargiya_gerekeni_soyledik.html (Erişim Tarihi: 26.08.2019).

söyleyen Başbakan Tayyip Erdoğan, Suriyeli mültecilere yönelik bakış açısı ile ilgili şu ifadelerde bulunmuştur: “Misafir bizim geleneklerimizde, inançlarımızda en az namus kadar, şeref kadar, onur kadar mübarektir. Hele hele ölümden, katliamdan, baskıdan, zulümden kaçmış kişi ya da kişiler bizim hanemize dahil oldukları andan itibaren bizim korumamız altındadır, güvencemiz altındadır. Bize sığınan emniyet içindedir. Bizim korumamız altındadır. Biz misafirin diline, dinine, inancına, mezhebine de asla ve asla bakmayız⁸³”. 2012 yılında Mısır’daki Kahire Üniversitesi’nde konuşma yapan Recep Tayyip Erdoğan, “Suriyeli mültecilere yönelik açık kapı politikasının devam ederek, ev sahipliği yapmaya devam edileceğini ve Mısır Devlet Başkanı Mursi’nin de desteği ile Suriye’de en kısa sürede barış ortamının sağlanacağını⁸⁴” söylemiştir. Dönemin haberlerine bakıldığında sıklıkla, şartlar ne olursa olsun kapımızın Suriyeli mültecilere her daim açık olacağı ve akrabalık ilişkilerimizden dolayı onlara sırt çevirmenin vicdan ve ahlak yoksunluğu anlamına geleceği ve ev sahipleri olarak misafirlerimiz olan Suriyeli kardeşleri sonuna kadar rahat ettirmenin önemli olduğuna dair açıklamalar karşımıza çıkmaktadır.

2011 ve 2012 yıllarına bakıldığında, Suriyeli mültecilere siyasiler açısından yaklaşımın daha korumacı olduğu açıkça görülmektedir. Zaman zaman Suriyeli mültecilerin üzerine konulan misafir etiketinin Suriyeli mülteciler ile olan ilişkiler açısından eksik olduğu görülmüş ve misafirliğin geçici statüsünden dolayı, Suriyeli mültecilerin ev sahibi olduğu vurgulanmıştır. Nizip Belediye Başkanı Hacı Fevzi Akdoğan, Başbakan Recep Tayyip Erdoğan’ın adının verildiği Suriyeli bebeğe altın takarken, “Siz bizlerin misafiri değilsiniz. Sizler Nizip, Gaziantep ve Türkiye’de ev sahibisiniz. Biz sizlerle akrabayız, kardeşiz. Bizim için Halep ne ise Gaziantep O’dur, Gaziantep neyse Filistin O’dur, Filistin neyse Bosna O’dur. Çünkü biz kardeşiz⁸⁵” açıklamasında bulunmuştur. Suriyeli mültecilerin bu dönem için korumaya muhtaç, savaştan kaçarak kapımıza sığınmış mağdur kimseler olduğu yönündeki anlatı hem siyaset hem de medya açısından sıklıkla kullanılmıştır⁸⁶.

⁸³ “Başbakan Erdoğan: Yargıya gerekeni söyledik”, http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/diger/368660/Basbakan_Erdogan__Yargiya_gerekeni_soyledik.html (Erişim Tarihi: 26.08.2019).

⁸⁴ “Erdoğan: Er ya da geç katledilen o masum yavrucağların hesabı mutlaka ama mutlaka sorulacaktır” <http://www.milliyet.com.tr/siyaset/erdogan-er-ya-da-gec-katledilen-o-masum-yavrucağların-hesabi-mutlaka-ama-mutlaka-sorulacaktır-1628623> (Erişim Tarihi: 26.08.2019).

⁸⁵ “Suriyeli ‘Recep Tayyip’ Bebeğe Altın Takılar” <https://www.haberler.com/suriyeli-recep-tayyip-bebege-altin-takilar-3945461-haberi/> (Erişim Tarihi: 26.08.2019).

⁸⁶ “Erdoğan eliyle Araplara pasta yedirirse” <https://www.internethaber.com/erdogan-eliyle-araplara-pasta-yedirirse-481178h.htm> (Erişim Tarihi: 26.08.2019).

2013 yılına gelindiğinde Türkiye’de yaklaşık olarak 500 bin adet Suriyeli’nin misafir edildiğinden bahsedilmektedir⁸⁷. İnsani ve vicdani olanın bu olduğu, hak ve adaletten yana herkesin bu yaklaşımda olması gerektiği ve huzurlu bir ülke olarak komşularımız ve kardeşlerimizle refah içinde yaşamaya katkı sağlamanın koşulunun yine buradan geçtiği üzerinde durulmaktadır. Suriyeli mültecilere karşı devlet ve hükümet politikası komşuluk, kardeşlik, akrabalık üzerinden yürütülmüş ve savaştan kaçarak Türkiye’ye sığınan Suriyeli mülteciler bu zaman zarfında baş üstünde tutulan misafirlik geleneği içinde zikredilmiş ve ev sahibi olmanın sorumluluğu ile misafiri memnun etmenin gerekliliğine dair bir yaklaşım izlendiğine dönük ifadelerde bulunulmuştur. Ancak zamanla Suriyeli mültecilerin sayısının giderek ve hızla artması⁸⁸ öncelikli olarak mali kaynaklar açısından sıkıntı yarattığına dair söylemlerin dolaşmasıyla sonuçlanmaya başlamıştır. Recep Tayyip Erdoğan, 2014 yılında Gaziantep’teki İslahiye Çadırkent’inde Suriyeli mültecilere yönelik yaptığı konuşmasında şu ifadelere yer vermiştir: “Bizim medeniyetimizde kültürümüzde geleneklerimizde misafir berekettir, misafir şereftir. Siz hem bize ensar olma vasfını bahsettiniz, hem de evimizi bereketlendirdiniz, şereflendirdiniz, evimizi şenlendirdiniz. Şu an itibariyle topraklarımızda misafir olan Suriyeli ağırlıklı olmak üzere Iraklı kardeşlerimizle beraber bir buçuk milyon mülteci var. Bildiğiniz gibi en son IŞİD önünden kaçan yaklaşık 200 bin Suriyeli de topraklarımıza sığındı. Bu kadar büyük kitleyi arzu ettiğimiz şekilde ağırlamak takdir edersiniz ki mümkün olmuyor. Elimizden geleni azami ölçüde yaptık, yapacağız. (...) Şu ana kadar sadece topraklarımızdaki misafir için edeben, ama biliniz diye söylüyorum 4 milyar doları aşkın kaynak kullandık. Topraklarımızın dışında Suriye ve Irak’a gönderdiğimiz yardımlar yarım milyar doları aştı⁸⁹”.

Batı’nın Suriyeli mültecilere sınır kapılarını kapatmaları, sınırdan geçmemeleri için çit ve duvar örmeleri ve deniz yoluyla gelen binlerce göçmenin surlarda boğularak ölüşüne seyirci kalışının yanında, Suriyeli mülteciler ile ilgili maddi bir yardımda bulunmayışı, Suriyeli

⁸⁷ “2 milyondan fazla Suriyeli vatanını toprağını evini, barkını terk edip komşu ülkelere göç etti. Sadece Türkiye’de 500 bin Suriyeli kardeşimizi misafir ediyoruz. Bunların 200 bini çadırlarda, 300 bini çeşitli vilayetlerde evlerde”. DHA: “Beyaz Saray’a ne oluyor?” Recep Tayyip Erdoğan, <http://everywheretaksim.net/tr/dha-beyaz-saraya-ne-oluyor-recep-tayyip-erdogan/> (Erişim Tarihi: 26.08.2019).

⁸⁸ Başlarda yalnızca pasaportlu olanların sınırdan geçmesine izin veriliyor ve kayıt altında tutulabiliyorken, savaşın şiddetlenmesi nedeniyle kaçan Suriyeliler’in önemli bir kısmı pasaportsuz ve kayıtsız olarak sınırdan geçmek durumunda kaldı. Suriyeliler’in konumlarının yasal çerçeve ile belirlenememesinin en önemli sebeplerinden biri olarak gösterilen bu durum, kayıtlı Suriyeli dışında kalan rakamı belirlemenin de önünde engel olarak duruyor.

⁸⁹ “Erdoğan Suriyeli sığınmacılara seslendi” <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/erdogan-suriyeli-siginmacilara-seslendi-27342780> (Erişim Tarihi: 26.08.2019).

mültecilerin artan nüfusuyla birlikte ele alınınca, özellikle parasal açıdan ülkeyi zor durumda bıraktığı ve sorunların ortaya çıktığının habercisi niteliğindedir. Özellikle, çeşitli şehirlerde Suriyeli mültecilerin “zarar verdiklerini” merkeze alan haberlerin⁹⁰ sayısının gün geçtikçe artması, hem siyasi, hem ekonomik hem de sosyal açıdan rahatsızlıkların oluştuğuna dair seslerin çıkmasına sebep oldu. Suriyeli mültecilerin durumunun bir “kriz” olduğuna dair nitelendirmesi de bugünlerde başlayacaktı.

Birleşmiş Milletler Mülteci Yüksek Komiserliği’nin (UNHCR) 2018 yılı raporuna göre⁹¹ zulüm, çatışma, şiddet ve insan hakları ihlallerinin sonucu olarak dünya üzerinde zorla yerinden edilen insanların sayısı 70.8 milyona ulaşmıştır⁹². Mültecilerin %67 gibi büyük bir kısmı 5 ülke vatandaşlarından oluşmaktadır: 6.7 milyon mülteci Suriye’den, 2.7 milyon mülteci Afganistan’dan, 2.3 milyon Güney Sudan’dan, 1.1 milyon Myanmar’dan ve 0.9 milyon Somali’den çıkmak zorunda kalmış ve farklı ülkelere hareket etmişlerdir. Mültecilerin sayıca en fazla oldukları ülke ise 3.2 milyon mülteci ile Türkiye’dir. Onu 1.4 milyon ile Pakistan, 1.2 milyon ile Uganda, 1.1 milyon ile Sudan ve 1.1 milyon ile Almanya takip etmektedir. Avrupalı devletlerin Suriyeli mültecilerden ‘korunmak’ için uyguladıkları politikalar⁹³ göz önünde bulundurulduğunda yalnızca mülteciler açısından bir krizden değil, aynı zamanda günümüz toplumlarının büyük bir kriz içinde olduğundan bahsetmek mümkündür.

⁹⁰ Suriyeli mültecilerin sınıra yakınlığı nedeniyle sayıca fazla olduğu Gaziantep’teki yerel basının Suriyeliler’e yaklaşımı ve Gaziantep’li esnaf ve Suriyeliler arasındaki sorunların ele alındığı yerel basın analiziyle ilgili iki çalışma için bkz: Yücebaş, M. (2015), *Gaziantep’te “Esnaf”ın Suriyeli “Duyarlılığı”*: *Gaziantep Yerel Basını Üzerine Bir İnceleme*, 7th International Conference, Building Cultural Bridges, 23-24 Nisan 2015, Almatı, Kazakistan. Yücebaş, M. (2015), *Gaziantep Yerel Basınında Suriyeli İmgesi, Yeni Taşranın Yeni Suskunları: Suriyeliler*, Birikim Dergisi, 311, ss. 38-47.

⁹¹ UNHCR, “Global Trends: Forced Displacement in 2018”, <https://www.unhcr.org/statistics/unhcrstats/5d08d7ee7/unhcr-global-trends-2018.html>, (Erişim Tarihi: 22.08.2019).

⁹² 2009 raporuna göre bu rakam 40 milyon civarında idi.

⁹³ Avrupa ülkelerinden yalnızca Almanya –belirli bir süre için– kapısını mültecilere aralamıştır. Makedonya, Yunanistan, Macaristan, Fransa ve İspanya’da ise mültecilerin geçişini önlemek için sınırlara duvarlar ve çitler örülmüştür. Bkz: <https://data2.unhcr.org/fr/documents/download/55249> (Erişim Tarihi: 22.08.2019). Bulgaristan, Türkiye ile olan sınırında 2014 yılında başlayıp 2017 yılında bitirdiği 236 km uzunluğunda bir çit inşa etmiş ve bu çit 85 milyon Euro’ya mal olmuştur. Bkz: *Immigration Detention in Bulgaria: Fewer Migrants and Refugees, More Fences* <https://www.globaldetentionproject.org/immigration-detention-bulgaria-fewer-migrants-refugees-fences> (Erişim Tarihi: 22.08.2019).

Medyanın yanı sıra, akademik camia da Suriyeli mültecilerin mali açıdan sebep olduğu krizlerle ilgili yayınlar yapmaya başladı ve “Suriyeli Krizi”⁹⁴ ya da “Mülteci Krizi”⁹⁵ ifadeleri gündelik dil literatürümüze giriş yaptı. Ancak yine de sağduyulu denilebilecek bir yaklaşım izlenmeye devam etti ve Suriyeli mültecilerin Türkiye topraklarında istedikleri kadar kalabilecekleri yönünde açıklamalar yapılmaya devam etti. Suça karışan Suriyeli mülteciler ve yabancılarla ilgili olarak Tayyip Erdoğan şunları söyledi:

“Elbette bir buçuk milyon insan içinde zaman zaman olumsuz işlerin içine girenler olabilir. Bunu tüm Suriyeli misafirlerimize teşmil etmek yanlıştır. Zaman zaman bazı haddini bilmeyenler ensar olma ruhunu anlayamamış bazıları olumsuz hareketler de sergileyebilirler. Bu da tüm milletimize teşmil edilmemelidir. Siz kendi arzunuzla topraklarınıza dönünceye kadar biz sizi misafir etmeye devam edeceğiz”⁹⁶.

Türkiye açısından ise Suriyeli mültecilere bu denli hoşgörülü yaklaşıldığını söylemek ne yazık ki mümkün olmadı. Türkiye’nin çeşitli şehirlerinde yaşandığı söylenen ve çıkan haberler, Suriyeli mültecilerin verdikleri zararların altının çizilmesine yol açtı. Özellikle Gaziantep’te Suriyeli bir kiracının evden çıkmak istemeyerek ev sahibini öldürdüğüyle ilgili haberin⁹⁷ yayılması sonrası, Gaziantep’te kalabalık bir grup gösteriler yaparak Suriyeli mültecileri istemediklerini söylediler. Ayrıca Suriyeli mültecilere ait olan arabaları ve dükkan gibi yerleri taşlar ve sopalarla saldırarak tahrip ettiler. Bu olayların ardından Gaziantep Valisi, 2 bine yakın Suriyeli ailenin tahliye edilerek kamplara gönderildiğini söyledi⁹⁸. Suriyeli mültecilerin kaçak ve ucuza çalıştırılması sonucu yerel halkın istihdamında yaşanan düşüklük ve Gaziantep’te kira fiyatlarının artması gibi ekonomik sebepler ve sonuçların halkın bu tepkisine sebep olduğunun medyada sıkça yer alması, Türkiye’de yaşayanların Suriyeli mültecilere olan tepkilerini arttırdı. Bu tür olayların yaşandığı sürece kadar, Suriyeli mültecilerin yalnızca canları istediğinde ülkemizden gidebilecekleri söylenirken, bu tarihten sonra Suriyeli mülteciler için savaş bittiği anda ülkelerine döneceklerinden ilk kez

⁹⁴ Suriyeliler’in misafirliğinin tartışmalı olduğunu ve mali açıdan büyük bir yük oluşturduklarını söyleyen Özdemir’in çalışması için bkz: Özdemir, E. (2017), *Suriyeli Mülteciler Krizinin Türkiye’ye Etkileri*, ANKASAM, 1 (3), ss.114-140.

⁹⁵ Ortak bir çalışma için bkz: Dinçer vd. (2013), *Suriyeli Mülteciler Krizi ve Türkiye, Sonu Gelmeyen Misafirlik*, Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu&Brookings Enstitüsü,

⁹⁶ “Erdoğan Suriyeli sığınmacılara seslendi” <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/erdogan-suriyeli-siginmacilara-seslendi-27342780> (Erişim Tarihi: 26.08.2019).

⁹⁷ “Gaziantep’te Suriyeli gerginliği” <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/gaziantep-te-suriyeli-gerginligi-26993691> (Erişim Tarihi: 26.08.2019).

⁹⁸ “Gaziantep’te risk altındaki 400 Suriyeli aile tahliye edildi”, <https://t24.com.tr/haber/gaziantep-te-suriyeliler-tahliye-ediliyor,267628> (Erişim Tarihi: 26.08.2019).

bahsedilmeye başlandı⁹⁹. Dönemin Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan, olayların yaşandığı Ağustos 2014'te Gaziantep'te yaptığı konuşmada şunları söylemekteydi: “Şu anda da zor şartlarda bulunan Suriyeli kardeşlerimize kucak açtık. Bu kalıcı bir durum değil, bu ilelebet devam edecek bir durum değil. İnşallah Suriye'de şartlar düzeldiğinde, Suriye'de o eli kanlı rejim gittiğinde buradaki kardeşlerimiz de şehirlerine, köylerine, evlerine geri dönecekler¹⁰⁰”.

2016 yılında gerçekleşen Birleşmiş Milletler Çölleşme ile Mücadele 12. Taraflar Konferansı'nda konuşan Recep Tayyip Erdoğan, Suriyeli mültecilerin sayısının 2.2 milyona ulaştığını ve ülke olarak yapılan harcamanın 8 milyar dolar olduğunu açıkladı. Dünyadan gelen desteğin 417 milyon dolar olduğunu söyleyen Erdoğan, Batılı ülkeler için temel hak olan yaşama hakkının Suriyeli mülteciler için bir lüks olarak görüldüğünü belirterek Batı'yı ve Avrupa'yı eleştirdi¹⁰¹. 2016 Eylül ayında ise Türkiye'nin Suriyeli mülteciler için toplam harcaması STK'lar ile birlikte 25 milyar dolar iken, BM'den ise 525 milyon dolar alınmıştır¹⁰². Suriyeli mültecilerin sayısı giderek artarken, mali yükümlülükler de artmaktaydı ve Türkiye Cumhuriyeti'nin bunları karşılayabilecek gücü olmadığından bahsedilerek, Suriyeli mültecilerin mümkün olan en kısa zamanda eve dönmesi gerektiğinin altı çizilmekteydi.

Bu noktada Suriyeli mültecilerin yasal haklarıyla ilgili olarak oturmuş bir çerçevenin olmayışı, Suriyeli mültecilerin “geri dönüş” ihtimali ve “savaşın bitmesine” bağlanmasından kaynaklanmaktadır. Türkiye'de genellikle söz konusu Suriyeli mülteciler olduğunda “geldikleri gibi gidecekleri” algısı, Suriyeli mülteciler geldikten çok kısa bir süre sonra dolaşıma sokulmuş, siyasi yetkililer savaşın kısa süre içerisinde sonlanarak, Esed'in mağlup

⁹⁹ Balkan Savaşı'na odaklandığı çalışmasında Mestrovic, hem politik kişiliklerin hem de entelektüellerin savaşa bakış açısını eleştirir. Savaşı destekleyenler olduğu kadar, hoşgörüyü barışın sağlanacağını düşünenler de ona göre boş bir özlemin peşinde koşanlardır, üstelik Mestrovic bu kişilerin samimiyetine de inanmaz. Ona göre (1999: 39); “Kosova, barışçı bir çözüm bulunduğu mültecilerin bombalanmış köylerine geri dönmek isteyecekleri umuduyla, hayali bir hoşgörü ütopyası için duydukları bu özlemin bir uzantısıdır”. Buz (2009:303-4); Türkiye'yi geçiş ülkesi olarak düşünen ancak çeşitli sorunlar nedeniyle Türkiye'de kalmak durumunda kalan sığınmacıların “mekânsal hareketliliğinin ‘varış ülkesine gitmeyi bekleme’ geçiciliğiyle, ‘Türkiye’de kalmanın son seçenek olarak belirlenmesi’ kalıcılığı arasındaki ‘yersizlik, mekânsızlık’ geriliminde ifadesini bulduğunu belirtmektedir. Bu mekânsızlık hissi Suriyeli mültecilerin kendilerini herhangi bir yere ait hissetmemelerine sebep olmaktadır. “Ev” denilen yerin anlamı, zorunlu hareketlilik / hareketsizlik nedeniyle kişinin doğup büyüdüğü yer ile eş anlamlı hale gelmekte ve “ev, sığınmacılar için çoğunlukla “kendi köken ülkelerindeki ev” olarak algılanmaktadır. Oysa ülkelere dönmeleri mümkün değildir (Buz, 2009:317)”.

¹⁰⁰ “Erdoğan: ‘Haddini bil edepsiz kadın!’” <https://www.posta.com.tr/erdogan-haddini-bil-edepsiz-kadin-239392> (Erişim Tarihi: 26.08.2019).

¹⁰¹ “BM Çölleşme ile Mücadele 12. Taraflar Konferansı” <https://m.timeturk.com/bm-collesme-ile-mucadele-12-taraflar-konferansi/haber-75765-m> (Erişim Tarihi: 27.08.2019).

¹⁰² “Erdoğan: Suriyeliler için vatandaşlık sürecini başlattık” <https://www.yenicaggazetesi.com.tr/erdogan-suriyeliler-icin-vatandasik-surecini-baslattik-146551h.htm> (Erişim Tarihi: 27.08.2019).

olacağını ve Suriyeli mültecilerin güvenli ülke topraklarına geri dönebilecekleri üzerinde sıklıkla durulmuştur. Bu nedenle Suriyeli mültecilerin Türkiye topraklarındaki yasal konumunun ne olacağı konusu sürekli ertelenmiştir. “Öncelikle Suriye iç savaşının sonuçlanması ve Suriye hükümetinin yenilmesine verildiği için mültecilerin durumu savaşın akıbetine bağlanmıştı. Savaş ne kadar çabuk biterse mülteciler evlerine o kadar çabuk dönecekti” (Alpman, 2019: 8). Bu nedenle “misafir, kardeş, komşu” söylemlerinin yanında Suriyeli mültecilerin “resmi” statüsü “sığınmacı” olarak geçmektedir. “Çünkü Türkiye’nin 1951 BM Mülteci Sözleşmesi’ne koyduğu çekince sonucu, sadece Avrupa’dan gelenlere “mülteci” statüsü tanınmakta”dır (Türmen, 2019:20). 1994 İltica ve Sığınma Yönetmeliği Avrupa dışından gelen sığınmacıların “üçüncü bir ülke tarafından kabul edilene kadar Türkiye’de ikamet etmelerine izin” vererek geçici koruma sağlamaktadır (Türmen, 2019: 20). Bu geçici korumalık, durumun hem Suriyeli mülteciler, hem Türkiye’de yaşayanlar hem de siyasiler açısından zora girmesine sebep olmaktadır.

Öyle ki Suriyeli mültecilerin Türkiye topraklarındaki sayısı arttıkça ve geri dönüşlerinin ihtimali azaldıkça, siyasi arenadaki yaklaşım ve buna paralel olarak Türkiye’de yaşayan insanların Suriyeli mültecilere yaklaşımında ciddi değişiklikler baş göstermiş ve Suriyeli mültecilere vatandaşlık hakkı verilmesi 2016 yılından itibaren gündeme gelerek, İç İşleri Bakanlığı’nın bu konuda çeşitli adımlar attığı duyurulmuştur. Bu süre zarfında Türkiye’ye gelen Suriyeli mültecilerin sayısının 3 milyonu aştığından bahsedilmektedir¹⁰³. Sonrasında Türkiye’nin Suriyeli mültecilere olan tavrında ciddi bir değişiklik söz konusu olmuştur. Dönemin Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, toplantılarda ve konuşmalarında Batı’ya ve Avrupa’ya dönük eleştirilerine devam ederek, “enayi” olmadıklarını belirtmiş ve “Kapıları açar, hadi iyi yolculuklar deriz¹⁰⁴” diyerek, Suriyeli mültecilerin Avrupa ve Batı’dan geçebilmesi için sınır kapılarının açılması gerektiğini vurgulamış ve ülke olarak sabır gösterildiğini, bundan sonra gereği ne ise yapmaktan çekinmeyeceklerini açıkça söylemiştir. Suriye halkına yönelik, siyasi olarak herhangi bir tepki medya açısından söz konusu olmazken, Suriyeli mültecilerin maddi yükünün fazlalığı onları gözden çıkarma politikasına dönmek zorunda kalmıştır. Misafirlik de bir yere kadardır.

¹⁰³ “Suriyeli Kardeşlerimize Vatandaşlık İmkânı Vereceğiz”, <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/45574/suriyeli-kardeslerimize-vatandaslik-imkani-verecegiz.html> (Erişim Tarihi: 27.08.2019).

¹⁰⁴ “Erdoğan’dan AB’ye mülteci krizi tepkisi: Alnımızda enayi yazmıyor” https://www.bbc.com/turkce/haberler/2016/02/160211_erdogan_omer_celik_multeciler_aciklama (Erişim Tarihi: 27.08.2019).

Suriyeli mültecilerden “misafirlik” statüsü ile bahsedilmesi, misafirliğin konumu ve bırakabileceği duygulardan bahsetmeyi gerekli kılmaktadır. Geleneksel ve kültürel kodlar çerçevesinde belirlenen misafirlik, ev sahipliği ile birlikte bir anlam kazanmaktadır. Misafir, ancak ev sahibi kapısını ona açtığında misafir olabilmektedir. Misafir olabilmek ise belli şartlara tabidir. Öncelikle, misafir ev sahibinin ona gösterdiği yerde uyuyabilir, ona verdiği yemeği yiyebilir, onun izin verdiği ölçüde evinde kalabilir. Dolayısıyla misafirlik ve ev sahipliği üzerinden bir tahakküm ilişkisinin olduğunu görmek zor değildir. Suriyeli mülteciler açısından bakıldığında, sürekli misafir olarak vurgulanmaları, Türkiye’de yaşayanlar açısından ev sahipliğinin, tahammül gösterme üzerinden kurulmuştur. Çünkü; “[M]isafir, her ne kadar hoş görülen bir tip olsa da bu onun sınırları olmadığı anlamına gelmez. Misafir, çoğu zaman davet edilendir. Davetsiz misafir, ev sahibini hazırlıksız yakaladığı için, -eğer aralarında sıkı bir bağ yoksa- ev sahibi tarafından çok hoş görülmez. Misafirin gittiği yere ilişkin temel bazı beklentileri olsa da bu beklentiler her zaman için karşılanmayabilir. Misafir, oluşan bu duruma rıza gösterir” (Gökçen ve Ulutaş, 2019: 119).

[...] kalış süresi olağan misafirlik sınırlarını aşan bir noktaya gelindiğinde ‘misafirlik’ adeta ‘sınır belirleme’, ‘haddini bilme’ olarak algılanmaktadır. Keza misafirlik, içinde barındırdığı bütün olumluluğa ve sempatiye rağmen bir hak sahipliğini içemez. ‘Misafirlik’ kendisine verilen ile yetinmeyi gerektirir. ‘Misafirlik’ kavramının yerel hak tarafından da son dönemlerde özellikle bu ‘sınırlılık’ vurgusu ile kullanıldığı gözlenmektedir (Erdoğan, 2018:62).

Misafirin rıza göstermesi; sessizliğe mahkum edilmesi, elindekiyle yetinmesi¹⁰⁵, çizilmiş sınırlar içerisinde varlık gösterebilmesi ve fazlasını talep etmemesi anlamına gelmektedir. “Misafir, gittiği mekândaki kurulu düzene müdahale etmez. Misafirlik tipinde var olana geçicilik, onu, birçok konuda sabra yöneltmektedir. Sabır, sadece misafire ait değildir, ev sahibi de misafire ve taleplerine karşı sabırlıdır” (Gökçen ve Ulutaş, 2019: 119). Karşılıklı bir sabır ve tahammül ilişkisinin iç içe geçtiği misafirlik ve ev sahipliği meselesinde gönüllülük esasının yanı sıra “kısa süreli¹⁰⁶” konaklama gerekliliği de misafire yaklaşımı belirlemektedir. Misafirin bu konumu, Suriyeli mültecilerin yasal statüsünün bu şekilde “misafirlik” çerçevesinde belirlenmiş olması ve sürekli geçiciliklerinin vurgulanması, Suriyeli mültecilere yönelik duyguların belirlenmesinde önemli rol oynamıştır.

¹⁰⁵ “Misafir umduğunu değil, bulduğunu yer” Atasözü.

¹⁰⁶ TDK’da misafir; “Bir yere ya da birinin evine kısa bir süre kalmak için gelen kimse, mihman” şeklinde tanımlanmıştır. Ayrıca, “misafirlik üç gündür” sözü hem dini hem de toplumsal açıdan, misafirliğin kısa olması gerektiğine referans yapar.

Misafirlik her ne kadar çok olumlu duygulara gönderme yapsa da, Suriyeli mültecilerin belirsiz durumu, olumlu duyguları ortadan kaldırmaktadır. Özellikle “yabancı”nın topraklara dahil olması ve ne zaman gideceğinin bilinmemesi, güvenlik açısından bireylerin kafasında sorular doğmasına neden olmaktadır. Bauman (2015:60), değişimden, eski güvenliğin yitiminden, eski adetlerin gözden düşmesinden, şimdiki durumun belirsizliğinden ve geleceğin getirebileceği felaketlerden bizzat yeni gelenlerin sorumlu tutulduğunu söylemektedir. Bu bağlamda Bauman (2018:71), göçmenleri “yerkürenin uzak köşelerinden “arka bahçemiz”e boca edilen atık insanlar olarak tanımlamaktadır. Göçmenleri bir korku nesnesi olarak konumlamaya neden olan bu durum, göçmenlerle bir yakınlığa ihtiyaç duymaktadır.

Misafirin bu fiziksel yakınlığının oluşturduğu duyguların yazılı basındaki temsilini inceleyen Doğanay ve Çoban Keneş (2016:149), Türkiye’de yaşayanların mültecilerle ilgili görüşlerinin oluşmasında medyanın etkili bir konumda olduğunu belirtmektedirler. Onlara göre (2016:149);

Yeni iletişim araçları ve olanaklarıyla duygu anlatımlarına dayalı enformasyon akışının hızlanması, geleneksel iletişim araçlarının enformasyon ve haber üretimini bu yeni anlatım olanaklarına uyumlu hale getirme girişimleri (gazetelerin online baskılarındaki okur yorumlarına olanak tanıyan haber ve yazı formatları), kırılgan ve büyük ölçüde korumasız, hatta seslerini medyada duyurabilme, örgütlenme, protesto etme, dayanışma olanaklarından neredeyse tümüyle yoksun bulunan, dilsizleştirilmiş “mültecilerin”, ayrımcı söylemlerin hedefine yerleştirilmelerini kolaylaştırmaktadır.

Ayrıca Doğanay vd.’nin (2019) 2017-2018 yıllarını içine alan ulusal ve yerel medyadaki mülteci ve göç haberlerini inceledikleri çalışmalarında, mültecilerin ve göçmenlerin dramatik olaylar ve trajediler söz konusu olduğunda daha fazla haber değeri kazandığı, hem haberlerde hem de köşe yazılarında mülteci ve göçmenlere yönelik ayrımcı ifadelerin, ırkçı söylemlere özgü stratejilerin ve mülteci ve göçmenleri hedef gösteren, damgalayan, önyargıları besleyen söylemlerin yer bulduğu belirtilmektedir. Bu durum, Suriyeli mültecilerin basındaki yansımalarının geçen zamana rağmen olumlu anlamda değişme göstermediği anlamına gelmektedir.

Taştan, Haklı ve Osmanoğlu (2017) tarafından hazırlanan “Suriyeli Sığınmacılara Dair Tehdit Algısı: Önyargılar ve Gerçekler” başlıklı raporda medyada Suriyeli mülteciler ile ilgili çıkan haberlerden dolayı Türkiye’de yaşayanların belirli olumsuz fikirlere sahip olduğu ancak bu

algının aksine gerçeklerin farklı olduğu belirtilmiştir. Ankara’da yaşayan 400 kişi ile yapılan yüz yüze görüşmelerden elde edilen verilere göre, ekonomi, güvenlik ve sosyo-kültürel alanlarda Suriyeli mülteciler ile ilgili endişeler olduğu ortaya çıkmıştır. İşsizliğin artması, güvenliğin azalması, eğitim kalitesinin düşmesi gibi konuların sebebi olarak görülen Suriyeli mültecilere yönelik bu algının oluşmasında özellikle medyanın büyük etkisi olduğunun söylendiği çalışmanın ilginç sonuçlarından bir tanesi (2017:7); “Suriyeli mülteciler tehlikelidir” ve “Suriyeli mültecilerden korkarım” ifadesinin büyük oranda paylaşılmasına rağmen, araştırmaya katılanların 5’te 1’inin sokakta hiç Suriyeli birini görmemiş yahut onunla karşılaşmamış olmasıdır.

3.2. Medyada Suriyeli Mültecilere Yönelik Duygular: Aylan Kurdi Örneği

Ölüm ve beraberinde gelen kayıp karşısında insanlar genellikle üzüntü, keder, öfke gibi duygularla yoğrulur. Ancak bu çalışmada savunulduğu gibi; kitle iletişim araçlarının ve sosyal medyanın duyguları eğip bükmesi ya da manipüle ederek içeriklerini değiştirmesi ölüm için de söz konusudur. Araştırmanın konusu olması dolayısıyla Suriyeli göçmenlerin ölümü medya araçlarında sıklıkla karşılaşılan haberler arasında yer almaktadır.

Duyguları tetikleme noktasında uzlaşılan ölümün medya araçlarında sunulması da tetiklenmesi beklenen duyguların yoğunlaştırılmış haliyle karşımıza çıkmaktadır. Bu yoğunlaşmış duygulara maruz kalışımız, olayların gösteriliş şeklinin birbirine benzemesi ve sıklıkla olması nedeniyle, bir süre sonra sıradan bir şeye dönüşmek zorunda kalmıştır. Mestrovic (1999:246), bu duruma “ölümün cismanileşmesi” adını vermektedir. Yani, ölüm sıradan, dünyevi ve Durkheimci anlamda onu kutsal kılan ritüeller ve kolektif coşkudan mahrum, normal bir gündelik olay haline getirilmiştir.

1990’larda, bir aile büyük bir ihtimalle televizyonda akşam haberlerini izlerken yemek masasına oturacak ve haberlerde bir BM barış gözlemcisinin gözleri önünde Saraybosna kaldırımları üzerine saçılan bir çocuğun beynini, bir tren kazasında parçalanmış cesetleri ya da yeni bir kanlı cinayet sahnesini seyredecektir. Aile yemeğine devam eder. Daha acıklısı çocukların artık ölümü bir giz olarak görmemeleridir. Çocukları bir morga götürmeyi aklının ucundan bile geçirmeyenler Batılı çocukların televizyonda sanki morgdaymış gibi ölüm imgelerine maruz kaldıklarını unutmuş görünüyor. *Bir bakıma, televizyon bir morg simülasyonu haline gelmiştir*¹⁰⁷ (Mestrovic, 1999: 246).

¹⁰⁷ Vurgu bana ait.

Mestrovic'in kitabını 1990'lı yıllarda yazdığı göz önünde bulundurulursa, daha çok kitle iletişim araçları ve küreselleşmeyle birlikte gelen duyguların dönüşümüne eğilmiş olduğu açıkça görülebilir. Ancak Mestrovic, ilerleyen dönemlerde internet kaynaklı ciddi bir enformasyon dönüşümü ve buna bağlı olarak da duygu dönüşümü olacağını belirtmiştir. Televizyonların bir morg simülasyonu haline geldiğini söylemesi, özellikle Körfez Savaşı'nın ardından savaşların, ölümlerin, kazaların ve trajik olarak nitelendirilebilecek olayların, duygusal boyutunun özellikle ön plana çıkarılarak haberin konusu haline getirilmesinden kaynaklıdır. Onun gözlüklerinden bakacak olursak, günümüzde bu tür karamsar bir bakış açısının katmerlendiğini söylemek yanlış olmaz. Özellikle küresel göçün ekonomik, politik vb. pek çok sebeplerle daha görünür olması ve haberin kaynağı haline gelmesi, göç ve göçmenlerle ilgili her türlü olayın medyada sunulmasına neden olmaktadır. Bir "facia" olarak sunulan haberlerde¹⁰⁸ özellikle çocukların bedenleri, başarılı gençlerin talihsizlikleri, ailelerin hikayeleri satır aralarına konuk olmakta ve kaçak olmalarının altı çizilerek; batarak, donarak, vurularak, zehirlenerek, en iyi ihtimalle hastalanarak hayatlarını kaybettiklerinden bahsedilmektedir.

Zorunlu savaştan, çatışmadan, yoksulluktan ve kaynaklarından kaçarak yaşamaya çalışmak için yola çıkan göçmenlerin ölümleri medyada çoğu kez birer rakam olmaktan öteye geçememektedir¹⁰⁹. Ancak bazı hikayeler diğerlerinden daha kıymetli görülmektedir. 2015 yılında Türkiye'den Yunanistan'a geçerken bindikleri tekne batan ve bedeni kıyıya vuran 3 yaşındaki Aylan Kurdi'nin DHA Muhabiri Nilüfer Demir tarafından çekilen fotoğrafı dünyada ilgi uyandırmıştır. Uluslararası Göç Örgütü (IOM)'nün verilerine göre¹¹⁰ 2015 yılında 6.584 göçmen ve mülteci hayatlarını kaybetmiştir. Buna karşın Aylan bebeğin ölümü imgesel olarak o kadar kuvvetliydi ki hafızalarda diğer bütün ölümlerden daha fazla yer kaplamıştır (Küçükparlak, 2016:82). Bu yüksek rakamın içerisinde Aylan Kurdi'nin bu denli

¹⁰⁸ Facia olarak nitelendiren haberlerden yalnızca birkaçı: "Akdeniz'de göçmen teknesi faciası: En az 50 kişi hayatını kaybetti", <https://www.cnnturk.com/dunya/son-dakika-akdenizde-gocmen-teknesi-faciasi-en-az-50-kisi-hayatini-kaybetti>, "Çanakkale'de kaçak göçmen faciası! 4 kişi hayatını kaybetti", <https://www.sabah.com.tr/galeri/turkiye/canakkalede-kacak-gocmen-faciasi-4-kisi-hayatini-kaybetti>, "Ayvalık'ta kaçak göçmen faciası", <https://www.cnnturk.com/turkiye/ayvalikta-kacak-gocmen-faciasi-9-olu>, "Balıkesir'de kaçak göçmen faciası-9 ölü", <https://www.takvim.com.tr/guncel/2019/05/03/son-dakika-balikesirde-kacak-gocmen-faciasi-9-olu> (Erişim Tarihleri: 17.05.2019).

¹⁰⁹ Mültecilerin ölümünü rakamdan öteye koyarak, hikayelerini anlatan karşı kıyıda bir kitap için bkz: Kolektif (2015), Kıyıya Vuran İnsanlık 2015 Mülteci Ölümleri Almancağı, Dipnot Yayınları: Ankara.

¹¹⁰ <https://missingmigrants.iom.int/> (Erişim Tarihi: 17.05.2019)

konusulması ve ilgi uyandırmasının sebebi nedir¹¹¹? Olaydakinin henüz 3 yaşında bir çocuk olmasının etkisi elbette büyüktür. Ancak fotoğrafın yarattığı etki, Aylan'ın ölümünden daha güçlüdür. Duygu yüklü ifadelerle süslemeye dahi gerek kalmadan, fotoğraf olayın trajikliğini gözümüze sokmaktadır. “Onun için yapabileceğim hiçbir şey yoktu. Ben de çığlığını duyurmak için deklanşöre bastım” diyen DHA Muhabiri Nilüfer Demir¹¹², bu fotoğraf ile Birleşmiş Milletler Gazeteciler Derneği'nden “Altın Ödül” aldı¹¹³. Sonrasında Aylan, “göçmen krizinin” simgesi haline dönüşmüş ve şarkısı¹¹⁴, illüstrasyonları¹¹⁵, kısa filmi¹¹⁶, animasyonu¹¹⁷, sergisi¹¹⁸, kalemi¹¹⁹, sinema filmi¹²⁰ yapılmış, hatta bir kurtarma gemisine ismi verilmiştir¹²¹. Dünyada uyanan bu yankı, ne yazık ki daha fazla göçmen ve mültecinin ölmesinin önüne geçememiştir. Üstelik Aylan'ın ardından çok fazla göçmen ve mülteci çocuk hayatını kaybetmiştir, ama hiç biri bu duygusal sahneyi içeren bir fotoğraf karesine konuk olmadıklarından birkaç haberin içerisinde yer almaktan öteye gidememişlerdir. Hatta artık isimleri bile yoktur¹²² ve hikayeleri öldükten ancak 4 yıl sonra duyulabilir¹²³.

¹¹¹ Aynı olayda, Aylan'ın kardeşlerinden biri ve annesi de hayatını kaybetmiştir. Ancak hiçbirinin ölümü Aylan'ın fotoğrafının yarattığı etkiyi verememiştir. “Aylan Kurdi ve ailesinin öyküsü”, https://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/09/150904_alan_kurdi_oykusu (Erişim Tarihi: 26.08.2019).

¹¹² “Dünyayı sarsan fotoğrafın hikayesi”, <https://www.yenisafak.com/dunya/dunyayi-sarsan-fotograf-hikayesi-2239904> (Erişim Tarihi: 17.05.2019).

¹¹³ “Dha Muhabiri Nilüfer Demir BM Gazeteciler Derneği 'Altın Ödül'ünü Aldı” <https://www.haberler.com/dha-muhabiri-nilufer-demir-bm-gazeteciler-dernegi-9072831-haberi/> (Erişim Tarihi: 17.05.2019).

¹¹⁴ “Aylan Kurdi'nin hikayesi şarkı oldu”, <https://www.vanekspres.com/gundem/aylan-kurdinin-hikayesi-sarki-oldu-h4197.html> (Erişim Tarihi: 17.05.2019)

¹¹⁵ “Kıyıya vuran Suriyeli çocuk Aylan Kurdi için dünya ayakta!” <https://www.internethaber.com/kiyiya-vuran-suriyeli-cocuk-aylan-kurdi-icin-dunya-ayakta-foto-galerisi-1211382.htm?page=6> (Erişim Tarihi: 17.05.2019).

¹¹⁶ “Suriyeli minik Aylan'ın dramı kısa film oldu” <https://www.sabah.com.tr/kultur-sanat/2015/11/19/suriyeli-minik-aylanin-drami-kisa-film-oldu> (Erişim Tarihi: 17.05.2019).

¹¹⁷ “Uçurtma Avcısı'nın yazarı, Aylan Kurdi'nin hikayesini animasyona dönüştürdü”, <https://www.ntv.com.tr/sanat/ucurtma-avcisinin-yazarı-aylan-kurdinin-hikayesini-animasyona-donusturdu,v6WBkHF2-Um9gVbRhUDLHg> (Erişim Tarihi: 17.05.2019).

¹¹⁸ “Aylan Kurdi ölmeseydi...” <https://www.cnnturk.com/turkiye/aylan-kurdi-olmeseydi?page=1> (Erişim Tarihi: 17.05.2019).

¹¹⁹ “Aylan bebeğin acısını kalemine naksetti”, <https://www.sabah.com.tr/yasam/2017/01/03/aylan-bebegin-acisini-kalemine-naksetti> (Erişim Tarihi: 17.05.2019).

¹²⁰ Filmde çeşitli oyuncuların yanı sıra İç İşleri Bakanı Süleyman Soylu ve CHP Genel Başkan Yardımcısı Bülent Kuşoğlu da yer alıyor. Filmde Avrupa'nın mültecilere sırtını dönmesi ve yaşanan dramlarla ilgili olarak “Mültecilerin yanındayız” mesajı veriliyor. “Aylan bebeğin hayatı film oldu! Süleyman Soylu ve Bülent Kuşoğlu sürprizi” <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/aylan-bebegin-hayati-film-oldu-suleyman-soylu-ve-bulent-kusoglu-surprizi-41303025> (Erişim Tarihi: 19.08.2019).

¹²¹ “Kurtarma gemisine Aylan Kurdi'nin adı verildi” http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/dunya/1241493/Kurtarma_gemisine_Aylan_Kurdi_nin_adi_verildi.html (Erişim Tarihi: 17.05.2019).

¹²² “Ege'de ikinci Aylan Kurdi dramı” <http://www.detaykibris.com/egede-ikinci-aylan-kurdi-drami-96108h.htm> (Erişim Tarihi: 17.05.2019).

¹²³ “Ömer Çelik: Türkiye Fırat'ın doğusundaki tehdidi bertaraf edecektir” <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/son-dakika-omer-celik-turkiye-firatin-dogusundaki-tehdidi-bertaraf-edecektir-41090155> (erişim Tarihi: 17.06.2019).

Aylan Kurdi'den ikonik bir imge olarak bahseden Ticktin (2016:258), fotoğraf ile dünyanın dikkatinin çekildiğini, korku ve farklılıkla gelen karmaşık korkunun yerine sempatiye neden olduğunu ve “mülteci krizine” yeni bir yüz eklendiğini söylemektedir: masumiyet. Ticktin (2016:257), çocukların yardımseverliğin yüzü olarak kullanıldığını ve kıtlık, savaş ya da doğal afetlerin masum kurbanları olarak temsil edildiğini söylemekte; onların masumiyetinin, insanların şefkatini nitelendiren şey olduğunu belirtmektedir. Ona göre çocuklar masumiyet açısından “mükemmel kurbanlar”dır (2016:257). Ahmed de çocuklar söz konusu olduğunda insanların daha fazla etkilendiğini, çocuk-ulus ilişkisi çerçevesinde şu şekilde değerlendirmektedir:

(...) Ulusu etkileyen şeyin bir çocuğun acısı olması bir rastlantı değildir. Çocuk masumiyetin yüzünü temsil eder; çocuk vasıtasıyla farklılık tehdidi bin benzerlik vaadi ya da umuduna dönüşür. O çocuk benim olabilirdi; çocuğun acısı, benim kaybım olabilecek bir kayıp gibi herhangi bir çocuğun hayali kaybıyla evrenselleştirilir. Çocuğun acısı bizi ötekilere yakınlaştırandır; çünkü çocuğun acısıyla yüzleştirdiğinde başka birinin hissetmesi gereken acıyla özdeşleşirim (2014: 241).

Ancak Ahmed'in bahsettiği yakınlaşma eylemi, aynı ulus sınırları içerisinde bulunan bir çocuğun bedeni söz konusu olduğunda gerçekleşmektedir. Çünkü “bazı ötekilerin acılarından etkilenmek (‘hakkını alamayan fakirler’, masum çocuk, yaralı kahraman) diğer ötekilerden etkilenmeyecek bir yere yükselmektir (acıları benim sempatiye ya da saygıma layık olmayan ötekiler)” (Ahmed, 2014:241). Mülteci ya da göçmen bir çocuğun bedeni, çocuk olmasından kaynaklı olarak insanlarda bir süreliğine bir duygu yoğunluğuna neden olsa da, sonrasında acı duyulmayan diğer bedenlerle aynı kefeye konulmaya mahkûm olmaktadır. Çünkü Ahmed'in deyişiyle “acı ortaklığı” diye bir şey yoktur. Ötekinin acısıyla yüzleştirdiğinde okurun hissetmesi gereken “kızgınlık” ya da “keder” okurun ötekiyle kayıtsızlık yerine cömertliğe dayalı bir ilişkiye girmesine imkân verir. “Kızgınlık” ya da “keder” gibi negatif duygulardan okurunmuş gibi bahsedilir: Ötekilerin acısı “bizim” olur; onların acılarını bizim kederimize dönüştüren ve hatta belki de tesirsizleştiren bir el koymadır bu. Keder duyarak “onlarla olmak” mümkün değildir: Paylaşıyor gibi görünen negatif duygular, okur ve mağduru bir denklik ilişkisine sokmaz (...)” (Ahmed, 2014:34).

Bu noktada yine Mestrovic'e dönmekte fayda vardır. Medyadaki ölümlerin bizi ölüme kayıtsız kıldığını söyleyen Mestrovic, özellikle çocukların ölümünün ardından sahici öfke ve keder duygularını yaratacak ve aynı zamanda akıtacak kolektif coşku ve kolektif ritüellerin

yokluğunda, çağdaş bireyin çoğu kez özel, duyguötecisi bir keder, öfke ve korku yaşadığını söylemektedir. Ona göre (1999:246); bunlar öte-duygulardır ve gündelik hayatın geriye kalan duyguötecisi kalıplarını çabucak özümserler. Dolayısıyla paylaşılan keder ve hüznün duyguları, çocuğun tüm masumiyeti göz önünde bulundurulsa dahi kolayca uçacak cinstendir.

Suriyeli mültecilere yönelik duyguların çocuklar söz konusu olduğunda aldığı durum, Aylan'ın arkasından ortaya çıkanlarda açık bir şekilde görülmektedir. Ancak sosyal ağlarda Suriyeli mülteciler ile ilgili farklı içerikteki haberlere de yer verilmektedir. Bu farklı içerikteki haberlerin, Facebook kullanıcılarındaki duygusunun ne olduğunu belirlemek, Suriyeli mültecilere yönelik duyguların sosyal ağlardaki karşılığını bulmak açısından önemlidir.

4. FACEBOOK'TA NİTEL VE NİCEL YÖNTEM VE BULGULARI

4.1. Çevrimiçi Anketin Kapsamı

İlk örnekleri 1990'lı yılların başından itibaren kullanılmaya başlayan çevrimiçi anketler, Web 2.0'dan önce e-posta yolu ile yapılmaktaydı (Comley, 2002: 156). Sosyal ağların gelişmesi ile birlikte, çevrimiçi ortamlardan veri toplamanın pek çok farklı yönü ortaya çıkmıştır. Bu ağlar üzerinden paylaşılan anketler, çevrimiçi anket kapsamına girmektedir. Özellikle ticari içerikli ve şirketler tarafından yapılan çalışmalarda kullanılan çevrimiçi anketin faydaları; verinin geleneksel anketle kıyaslandığında çok daha hızlı toplanması ve maliyetinin daha az olmasıdır.

Çalışmanın Facebook üzerinde yapılması ve sosyal ağlardaki duyguları ölçmeyi amaçlamayı açısından, çevrimiçi anket oluşturulmuş ve Facebook üzerinden dolaşıma sokulmuştur. Çalışmanın evrenini Facebook kullanan kişiler oluşturmaktadır. Ankete katılan kullanıcıların örnekleme dahil olabilmesi için en az 18 yaşında olmaları gerekmektedir, bu bağlamda 469 kullanıcı ankete katılmıştır. Ankette, demografik özelliklerin yanında (yaş, cinsiyet, eğitim durumu, internet kullanım bilgisi ve Facebook katılım bilgileri), duygular çerçevesinde Facebook kullanım motivasyonları, Facebook'taki paylaşımların duygu yönü, Facebook'ta bir duygu dili olarak emoji kullanımı ve kullanıcıların gündelik hayatta ve sosyal ağlarda Suriyeli mültecilere yönelik duygularını belirlemeyi amaçlayan ifadeler kullanılmış ve kullanıcıların “Kesinlikle katılıyorum”, “Katılıyorum”, “Kararsızım”, “Katılmıyorum”, “Kesinlikle Katılmıyorum” şeklinde yanıtlayabilecekleri 5'li likert ölçeğinden faydalanılmıştır. Anket, toplam 47 ifadeden oluşmaktadır.

Anket soruları hazırlanırken, alanda daha önce yapılmış ve geçerliliği ve güvenilirliği sağlanmış olan Özdemir vd.'nin (2019), Kurtoğlu ve Özbölük'ün (2018), Tarcan'ın (2015) ve Uçar'ın (2016) araştırmalarında kullandıkları ölçeklerden faydalanılarak yeni bir ölçek oluşturulmuştur.

Buna göre; anket analizinin araştırma soruları şu şekildedir:

1. Sosyal ağlarda duyguların cinsiyetinden bahsedilebilir mi? Sosyal ağlarda duygu ifadeleri cinsiyetler açısından farklılaşmakta mıdır?

2. İnterneti kullanma bilgisi, Facebook'taki haberlere güvenme oranına etki etmekte midir?
3. Emojiler, duyguları ifade etmede nasıl kullanılmaktadır?
4. Sosyal ağlarda Suriyeli mülteciler hakkındaki görüşlerin duygusu nedir?
5. Sosyal ağlardaki duygu içerikleri, Facebook kullanıcılarının duygularını yönlendirir mi?

Anketler SPSS programı ile analiz edilmiştir. Anket çalışmasının geçerliği için çalışmanın korelasyon matrisi oluşturulmuş, Barlett testi ve Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) testi ile açımlayıcı faktör analizi yapılmıştır. Cronbach Alfa değerine göre çalışma 701- .899 arasında güvenilir olarak çıkmıştır.

4.2. Nitel İçerik Analizinin Kapsamı

“Yeni medya” terimi, geleneksel medyadan (kitap, televizyon ve radyo) farklı olarak, sayısal medyayı, özellikle etkileşimsel medyayı, internet ağlarını ve sosyal iletişim medyasını nitelenmek için kullanılmaktadır (Binark, 2014:15). Çalışma özelinde kullanılan ve yeni medya içerisinde yer alan sosyal ağlardan olan Facebook, dünya çapındaki yoğun kullanıcı sayısı ve mimari özellikleri sayesinde izin verdiği etkileşim nedeniyle, incelenmeye değer bir konumdadır. Ancak sosyal ağlarda yer alan metinleri, geleneksel kitle iletişim araçları için kullanılan yöntemlerle çözümlemek ne derece mümkün olmaktadır?

Yeni medya ortamlarındaki metinlerin, geleneksel medya metinlerinden farkını belirten Binark (2014:17), şu özelliklerden bahsetmektedir: metinlerarasılık/hipermetinsellik, düzçizgisel olmama, yazar olarak okur/yazarsılokur konumu, multimedia biçemselliği ve metnin geçiciliği veyahut ortadan kalkması durumu. Metinlerarasılık/hipermetinsellik özelliği, linkler vasıtasıyla farklı pek çok sayfa ve metin arasında hareket etmeyi sağlamakta ve geleneksel medya metinlerinde yer alan metnin “başlangıç” ve “son” özelliğini ortadan kaldırarak, sayısız metinle karşılaşmaya yol açmaktadır. Bu nedenle araştırmacının yeni medya metinlerini analiz ederken sınırlamaya gitmesi gerekmektedir. Yeni medya ortamlarının başka bir özelliği Web 2.0 ile birlikte, kullanıcıların yalnızca “okuyucu” değil, aynı zamanda metne katkı sağlayan” yazar” konumuna gelmekte ve ürettiği içeriği başkalarıyla paylaşabilmektedir. Kitle iletişim araçlarından farklı olarak, kullanıcılar geri

iletişime imkan tanımayan pasif bir konumdan çok, ağ içeriklerini değiştirme imkanı olan aktif kişilerdir. Bu aktiflik metni (yeniden) üretmeyi sağlamakta ve yazar ve okur arasında işbirliğini kurmaktadır (Binark, 2014:18). Multimedya biçemselliği, içerikte yalnızca metnin değil, farklı görsel, işitsel öğelerin de bulunması anlamına gelmektedir. Facebook’a bakıldığında, haber kaynağında paylaşılabilen metin, resim, video, ses gibi pek çok özelliği ile farklı medyaları bir araya getirdiği görülmektedir. Metnin geçiciliği ise, internet ortamında yer alan bilgilerin kalıcılığı sorununu gündeme getirmektedir. Belirli bir zaman diliminde ulaşılan içerik, bir süre sonra görünmez hale gelebilir. Bu durumda araştırmacının yapması gereken, araştırma süresince içeriklerin kaydını tutmak ve geriye dönme riskini almaması gerektiğidir.

Var olan görgül araştırma tekniklerinin yukarıda bahsedilen özellikleri nedeniyle yeni medya ortamında kullanılamayacağını söyleyen Bayraktutan vd. (2012:26); bu ortamların dinamik yapısı ve etkileşimsellik özelliğinin, içerik çözümlemesinde yeni sorular sorulmasını gerekli kıldığını belirtmektedir. Çalışmada 2011 genel seçimlerini konu alarak, siyasal iletişim ve pratiklerini inceleyen yazarlar, nitel ve nicel yöntemleri birlikte kullanmışlardır.

Yeni medya metnlerinin analizi, kitle iletişim araçlarındaki metinlerden yukarıda bahsedilen özellikleri nedeniyle farklılaştığı için, bu çalışmada yeni medya metnlerinin analizinde nitel içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. Nitel içerik analizi, bir araştırma nesnesi belirleyerek, cevaplarının iletişimlerin içeriğinden sağlanmasında kullanılmaktadır. Dolayısıyla, iletişim-merkezlidir (Williamson, vd. 2018:453). Araştırma problemi belirli bir tür iletişim türünün araştırmaya uygunluğunu belirlemek için yapılabileceği gibi (örn; bir siyasi parti liderinin konuşmalarının bir bölümü, genel olarak basılı haber medyası ya da farklı medyalar arasındaki karşılaştırmalar), seçilmiş medyanın birimleştirilerek analiz edilmesini de kapsamaktadır (örn; bir konuşmanın belli bölümleri, gazete, reklamlar, TV haberlerinin bölümleri) (Williamson, vd.2018:455).

Çalışmanın nitel analiz boyutu yeni medya alanında yapılması etik tartışmalarını da beraberinde getirmektedir. Yeni medya çalışmalarında, metin içeriğinin değişmesi, araştırma örnekleminin ve araştırmacının konumunun değişmesi, analiz edilen içeriğe ulaşılan yöntemin değişmesi, araştırmacının etik sorumluluğunu gündeme getirmektedir. Facebook’taki gruplarda yapılan çalışmalardan veri toplamak, grupların “herkese açık” yapısı nedeniyle,

geleneksel veri toplama yöntemlerine nazaran çok daha kolaydır. Bu kolaylık, erişilen verinin istenildiği gibi kullanılabileceği anlamına gelmemektedir.

Yeni ortaya çıkan ya da eskiden beri var olup da artan meselelerin çözümü ve yeni etik rehber ilkelerin yaratılması için disiplinlerarası ve kültürlerarası çabaların 1990'lı yıllardan itibaren giderek arttığı gözlemlenmektedir (Dedeoğlu, 2016:11). “İnternet Araştırmaları Birliği” olarak çevrilen, Association of Internet Reserchers (AoIR), belirli etik kodlar belirleyen oluşumlardan biridir. Çalışmada AoIR'ın etik rehberi¹²⁴ temel alınarak, yorumları analize dahil edilen kullanıcılara erişimin sağlanmaması için, kullanıcılara ilişkin hiçbir bilgiye yer verilmemiş ve yorumların kamuya açık yapısından dolayı, yorum içerikleri birebir olarak çalışma içerisinde yer almamıştır.

Araştırma için, metin içerikleri konu, hedef ve duygu başlıkları altında kategorize edilerek, tema belirleme ve kodlama yöntemi seçilmiştir. Bu bağlamda bahsedilen birimler belirlenerek, bir kodlama cetveli oluşturulmuş ve bu birimlerin sayısal değerleri excel veri tabanına aktarılmıştır. Araştırma, Facebook üzerindeki duyguları, Suriyeli mülteciler özelinde incelediğinden, Facebook'ta yer alan yayın kuruluşlarının haberleri altındaki içeriklerin incelenmesi amaçlanmıştır. Buna bağlı olarak, DW Türkçe yayın kuruluşunun Facebook'taki sayfasına gidilerek, 2011 yılından itibaren Suriyeli mülteciler ile ilgili yapılan paylaşımların içeriği, bir yazılım vasıtasıyla bilgisayara kaydedilmiştir¹²⁵. DW Türkçe'nin “165174814436” Facebook ID numaralı ve <https://www.facebook.com/dwturkce/> URL adresinde bulunan beğeni ve takip sayfasındaki 2011 ve 2019 yıllarındaki paylaşımlara, kullanıcıların göstermiş oldukları reaksiyonlar ve yorumlar alınmıştır. DW Türkçe Facebook beğeni ve takip sayfasında yer alan bütün gönderiler açık kaynak kodlu PHP dili kullanılarak geliştirilen yazılımla Facebook Graph API Explorer aracının izin verdiği sınırlar içerisinde; “id, message, like_count, created_time, permalink_url, post_id, reactions” alanlarıyla birlikte çekilmiş, yine açık kaynak kodlu MySQL veritabanına aktarılmıştır. Çalışmanın amaç ve yöntemi doğrultusunda bütün gönderiler incelenerek, elde edilen bütün bulgular yine bu amaç ve yöntem çerçevesinde değerlendirilmiştir.

¹²⁴ Markham ve Buchanan (2015). Etik ilkelerin yer aldığı sayfa için bkz. <http://www.aoir.org/reports/ethics2.pdf>. (Erişim Tarihi: 19.07.2019).

¹²⁵ Verilerin elde edilmesi hususundaki içten yardımlarından dolayı bağımsız araştırmacı Hakan Türkoğlu'na çok teşekkür ederim.

Araştırmada, DW Türkçe sayfasında yayınlanmış, 2011 ve 2019 yılları arasındaki 21 paylaşım analize dahil edilmiştir. Bu paylaşımların 17 tanesi, reaksiyonlar ve yorumlara bağlı olarak genel bir değerlendirmeye tabi tutulmakla birlikte, 2016, 2017, 2018 ve 2019 yıllarında yayınlanmış ve Suriyeli mülteciler ile ilgili önemli gelişmeleri içeren 4 paylaşım, oluşturulan tematik çerçeve ve kodlama yöntemi ile çözümlenmiştir.

Araştırmanın tema belirleme ve kodlama yöntemi aşağıdaki araştırma soruları bağlamında belirlenmiştir:

1. Facebook'taki "duygu reaksiyonları" kullanıcılar tarafından nasıl kullanılmaktadır?
2. Facebook kullanıcılarının Suriyeli mültecilere yönelik duyguları nelerdir?
3. Facebook'ta Suriyeli mültecilere yönelik duyguların ifade edilmesinde hangi kavramlar kullanılmaktadır?
4. Facebook kullanıcıları Suriyeli mülteciler hakkındaki duygularını birbirlerine nasıl yönlendirmektedir?
5. Facebook kullanıcıları, Suriyeli mülteciler konusunda başka ülkelere ve uluslara hangi duygularla yaklaşmaktadır?
6. Facebook kullanıcıları, siyasi açıdan Türkiye'nin mülteci politikası ile hangi duyguları hissetmektedir?
7. Facebook kullanıcıları, Suriyeli mülteciler konusunda bireysel ve Türkiye temelli hangi duyguları taşımaktadırlar?

Bu sorular ışığında oluşturulan birimleştirme ve alt kategorilerin kodlama çizelgesi şu şekildedir:

Çizelge 4.1. Araştırmanın nitel içerik analizi birimleştirmeleri

Yorumun Konusu	Yorumun Hedefi	Yorumun Duygusu
Suriyeli mültecileri Türkiye’de istemeyenler	Suriyeli mülteciler Suriyeli mültecileri Türkiye’de isteyenler	Öfke, Nefret, Korku Öfke, Nefret, Durum belirtme
Suriyeli mültecileri Türkiye’de isteyenler	Suriyeli mülteciler Suriyeli mültecileri Türkiye’de İstemeyenler	Sevgi (merhamet/acıma) Öfke, Nefret, Durum belirtme
Siyasetçileri eleştirenler	Siyasetçiler (Recep Tayyip Erdoğan, Kemal Kılıçdaroğlu, Devlet Bahçeli) Siyasi partiler (AK Parti, CHP, MHP)	Sevgi, öfke, nefret, korku Sevgi, öfke, nefret, korku
Yabancı ülkeleri eleştirenler	Avrupa ülkeleri, Orta Doğu ve Arap ülkeleri, Amerika	Öfke, nefret
Yayın kuruluşunu eleştirenler	DW Türkçe	Öfke, nefret, durum belirtme
Diğer / Kodlama dışı	-	-

Yorumun konusu: Paylaşım altında yer alan içeriğin genel anlatısını içermektedir. Buna göre;

1. Suriyeli mültecileri Türkiye’de istemeyenler: Suriyeli mültecilerin Türkiye’den gitmesi yönünde ifadeleri içeren yorumlardır.
2. Suriyeli mültecileri Türkiye’de isteyenler: Suriyeli mültecilerin zor durumda olduğunu düşünerek kalmalarını destekleyen ifadelerin olduğu yorumlardır.
3. Siyasetçileri eleştirenler: Suriyeli mültecilerin Türkiye’de olması ve genel mülteci politikasıyla ilgili siyasi partiler ve liderlerinin sorumlu olduğunu ifade edenlerin yer aldığı yorumlardır.
4. Yabancı ülkeleri eleştirenler: Avrupa ülkeleri, Amerika, Orta Doğu ülkeleri ve Arabistan’a yönelik Suriyeli mültecilerin durumuyla ilgili verilen tepkileri içeren yorumlardır.
5. Yayın kuruluşunu eleştirenler: Yayın kuruluşunu yaptığı içerikler nedeniyle Suriyeli mülteciler temelinde eleştiren yorumları içermektedir.

6. Diğer / kodlama dışı: Bahsi geçen kategoriler dışında kalan ya da içeriği anlaşılmayan yorumları içermektedir. Her analizde yer almadığı için hepsine dahil edilmemiştir.

Yorumun hedefi: Konuya bağlı olarak oluşturulmuştur ve yorumun doğrudan muhatabını içermektedir. Alt kategorileri şunlardır:

1. Suriyeli mülteciler: Doğrudan Suriyeli mültecilere yönelik yapılan yorumları içermektedir. Suriyeli mültecileri istemeyenler ve isteyenlerin yorum içeriklerindeki hedefi oluşturmaktadır.

2. Suriyeli mültecileri Türkiye’de isteyenler: Suriyeli mültecilerin Türkiye’de olmasını istemeyenlerin, isteyenlere verdikleri yanıtları içermektedir. Farklı görüşteki kullanıcıların duygu ifadelerini belirlemek maksadıyla çalışmaya dahil edilmiştir.

3. Suriyeli mültecileri Türkiye’de istemeyenler: Suriyeli mültecilerin bulunmasını destekleyenlerin, istemeyenlere verdikleri yanıtları içermektedir.

4. Siyasetçiler: Bu genel kategorinin altında meclisteki tüm siyasi partiler ve parti liderleri yer almaktadır.

5. Yabancı ülkeler: Bu genel kategorinin altında Avrupa, Avrupa birlikleri, Amerika, Orta Doğu ve Arap ülkeleri yer almaktadır.

6. Yayın kuruluşu: Çalışma özelinde DW Türkçe incelendiği için, bu kategorinin hedefi DW Türkçe olarak belirlenmiştir. Ayrıca bir habere bağlı olarak, haberin yorumcusu ve hazırlayıcısı Nevşin Mengü, bu kapsamda yer alan bir diğer hedefi oluşturmaktadır.

Yorumun duygusu: Çalışmanın temel amacı olan, sosyal ağ kullanıcılarının birbirlerine, Suriyeli mültecilere ve yukarıda yer alan diğer kategorilere ilişkin duygularını belirlemek büyük önem taşımaktadır. Bu bağlamda haberde yer alan ifadelere bakılarak, yorumun duygusu ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Haberde kullanılan kelimeler, ifade etme şekilleri gibi özellikler, duygunun belirlenmesinde yardımcı olmuştur. Yorumların analizinde başvurulan duygular şunlardır:

1. Öfke

2. Nefret

3. Korku

4. Sevgi

5. Durum belirtme

6. Diğer / Kodlama dışı

Konu, hedef ve duygu kategorileri oluşturulduktan sonra, haber yorumlarının içeriğinin analizine geçilmiştir. Bu noktada her bir yorum, yukarıdaki maddelerin kodlanmış halleriyle excel tablosuna aktarılmış, her bir kategori için farklı renklerle betimlenerek, birbirine karışması önlenmiştir. Analize dahil edilen paylaşımlarda yer alan yorumların tamamı incelenirken, 03.01.2019 tarihli paylaşımın 2.600 yorumu olması nedeniyle tamamı çalışmaya dahil edilememiştir. Diğer haberlerde yer alan yorum sayılarıyla bir denge kurabilmek için, yorumların 260 tanesi analize dahil edilmiş ve buna göre kategorileştirme yapılmıştır.

Yorumların analizi için kullanılan bir diğer yöntem, nitel araştırmalarda da kullanılan “kelime sıklığını” belirlemedir. Buna bağlı olarak, yorum içeriklerinde Suriyeli mültecileri, siyasetçileri, yabancı ülkeleri, yayın kuruluşunu ve kullanıcıların kendilerini içeren betimlemelerde duyguyu içeren ve sıklıkla kullanılan kelimeler için excel’de tablo oluşturulmuştur. Tabloda kelimelere ve kaç kez kullanıldığına yer verilmiş ve bir veri görselleştirme programı yardımıyla “kelime/etiket bulutu” oluşturulmuştur. Özellikle büyük veri çalışmalarında kullanılan kelime bulutu, dil ya da metin verisini görselleştirmeye yaramakta ve çeşitli çevrimiçi dönüştürücüler vasıtasıyla belirli kelimelerin tekrarlanmasını ya da bir web sayfasından metin verisini toplamayı sağlamaktadır (Jin, 2017:788). İnternetin Web 2.0 özelliği ile oluşturulan bulut, sıklıkla kullanılan kelimeleri büyük, az kullanılanları küçük boyutlarda yazan ve bir şekil yardımıyla kelimeleri bir araya toplayarak, amaca bağlı olarak kullanılan kavramların genel görüntüsünü ortaya çıkarmaktadır. Kelime bulutunda sıklıkları ölçülen kavramlar, yorum kategorileriyle birleştirilerek, Suriyeli mülteciler özelindeki kullanıcıların duyguları ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

Yalnızca Facebook'taki haberleri ele almak, Facebook'un bireylerle girdiği duygu ilişkilerinin boyutunu belirlemek açısından yeterli kalmamaktadır. Bu nedenle çalışma, 2011-2019 yılları arasında Facebook kullanıcılarının Suriyeli mültecilere yönelik duygularının oluşumunu haberler üzerinden incelerken, aynı zamanda Facebook'un duygu ilişkilerini kapsayan bir alan olduğunu belirleyebilmek maksadıyla, Facebook kullanıcılarının, Facebook'taki duygu motivasyonları, paylaşımların duygu yönü, emoji kullanımı ve son olarak Suriyeli mültecilere yönelik duygularını Facebook'ta dolaşıma sokulan bir çevrimiçi anket uygulaması çalışmaya dahil edilmiştir.

4.3. Araştırma Bulguları

4.3.1. Anket Çalışmasının Bulguları

Demografik özellikler ve internet ve Facebook kullanımı

Çalışmaya katılanların demografik özellikleri ilgili bilgilerin oranları aşağıdaki çizelge 4.2'de ayrıntılı şekilde verilmiştir:

Çizelge 4.2. Anket katılımcılarının demografik özellikleri

		n	%
Cinsiyet	Kadın	203	44,1
	Kadın	257	55,9
Yaş	18-24	116	25,2
	25-34	152	33,0
	35-44	112	24,3
	44-55	43	9,3
	55 ve üstü	37	8,0
Eğitim	Okuma yazma biliyor	1	0,2
	İlkokul mezunu	19	4,1
	Ortaokul mezunu	29	6,3
	Lise mezunu	172	37,4
	Üniversite mezunu	196	42,6
	Yüksek lisans ve üstü mezunu	43	9,3
Meslek	Öğrenci	113	24,6
	Memur	64	13,9
	Ev Hanımı	33	7,2
	Özel sektör	126	27,4
	İşsiz	43	9,3
	Diğer	81	17,6

Çalışmaya katılan ve analize dahil edilen 460 kişinin %44,1'i kadın, %55,9'u erkek kategorisini seçmişlerdir. Yaş oranlarına bakıldığında; 18-24 yaş arası %25,2, 25-34 yaş arası %33, 35-44 yaş arası %24,3, 45-54 yaş arası %9,3, 55 yaş ve üstünün %8 olduğu görülmüştür. Ankete katılanların %0,2'si “okuma yazma biliyor”, %4,1'i “ilkokul mezunu”, %6,3'ü “ortaokul mezunu”, %37,4'ü “lise mezunu”, %42,6'sı “üniversite mezunu”, %9,3'ü “yüksek lisans ve üstü mezunu”dur. Meslek grupları açısından çalışmaya katılanların %24,6'sı öğrenci, %13,9'u memur, %7,2'si ev hanımı, %27,4'ü özel sektör çalışanı, %9,3'ü işsiz ve %17,6'sı diğer seçeneğini işaretlemişlerdir.

Çalışmaya katılanların internet ve Facebook kullanımı ile ilgili bilgilerin oranları aşağıdaki Çizelge 4.3'de ayrıntılı şekilde verilmiştir:

Çizelge 4.3. Anket katılımcılarının internet ve Facebook kullanımı

		n	%
Günde ortalama kaç saat internete giriyorsunuz?	1-2 saat arası	66	14,3
	2-3 saat arası	105	22,8
	3-4 saat arası	109	23,7
	4-5 saat arası	80	17,4
	5 saatten fazla	100	21,7
İnternet ile ilgili bilgi seviyenizi nasıl tanımlarsınız?	Çok iyi biliyorum	100	22,2
	İyi derecede biliyorum	245	53,3
	İlgiliyim ancak yeterli bilgim yok	93	20,2
	Çok az bilgiliyim	20	4,3
Facebook'a ne zaman kayıt oldunuz?	1 yıldan az	16	3,5
	1 yıl önce	7	1,5
	2 yıl önce	15	3,3
	3 yıl önce	9	2,0
	3 yıldan fazla	413	89,8
Facebook'a ne kadar sıklıkla giriş yapıyorsunuz?	Haftada bir/birkaç kez	120	26,1
	Günde bir/birkaç kez	148	32,2
	Günde birkaç kezden fazla	192	41,7
Tahmini olarak bir gün içinde Facebook'ta ne kadar zaman geçiriyorsunuz?	0-1 saat arası	236	51,3
	1-2 saat arası	114	24,8
	2-3 saat arası	59	12,8
	3 saatten fazla	51	11,1

Katılımcıların ortalama internet kullanımına bakıldığında; %14,3'ünün günde 1-2 saat, %22,8'inin günde 2-3 saat, %23,7'sinin günde 3-4 saat, %17,4'ünün günde 4-5 saat, %21,7'sinin ise günde 5 saatten fazla kullandıklarını belirtmişlerdir. Katılımcılar internet bilgi seviyelerini; %22,2 oranında “çok iyi biliyorum”, %53,3 oranında “iyi derecede biliyorum”,

%20,2 oranında “ilgiliyim ancak yeterli bilgim yok”, %4,3 oranında ise “çok az bilgiliyim” şeklinde tanımlamışlardır.

Kullanıcıların tamamı Facebook kullanıcısıdır. %3,5’i 1 yıldan az, %1,5’u 1 yıl önce, %3,3’ü 2 yıl önce, % 2’si 3 yıl önce, %89,8’i 3 yıldan fazla süredir Facebook’u kullanmaktadır. Dolayısıyla katılımcıların deneyimli birer Facebook kullanıcısı olduğu söylenebilir. Facebook’a giriş sıklık oranları da bunu doğrulamaktadır. Buna göre %26,1’i haftada bir/birkaç kez, yüzde 32,2’si günde bir/birkaç kez, %41,7’si günde birkaç kezden fazla Facebook’a girmektedir. Facebook’u günde 0-1 saat kullananların oranı %51,3, 1-2 saat kullananların oranı %24,8, 2-3 saat arası kullananların oranı %12,8, 3 saatten fazla kullananların oranı ise %11,1’dir.

Duygular çerçevesinde Facebook kullanım motivasyonları

Facebook’un kullanıcılardaki duygu boyutunu belirleyebilmek ve Facebook’un duygularla kullanılan bir alan olduğunu görebilmek için kullanıcılara Facebook ve duygularla ilgili çeşitli ifadelerle katılıp katılmadıkları sorulmuş ve “Kesinlikle katılıyorum=1”, “Katılıyorum=2”, “Kararsızım=3”, “Katılmıyorum=4” ve “Kesinlikle katılmıyorum=5” seçeneklerinden birini işaretlemişleri istenmiştir. Bu ifadelerle verilen yanıtlara göre oluşturulan Çizelge 4.4 aşağıdaki gibidir:

Çizelge 4.4. Facebook kullanım motivasyonlarında duygunun yeri

	1	2	3	4	5
Facebook kendimi istediğim gibi ifade etme ortamı sağlıyor	19,1	33,7	24,6	19,3	3,3
Facebook içimi dökerek rahatlamamı sağlıyor	17,6	19,8	22,6	33,5	6,5
Facebook, hislerimi rahatça ifade edebilmem için fırsat sağlıyor.	18,5	30,9	16,3	30,0	4,3
Facebook başkalarının hislerini anlamamı sağlıyor	13,3	51,1	21,1	12,3	2,2
Facebook “gruplar” ve “sayfalar” ile bana benzeyen insanları bulmamı sağlıyor.	20,7	56,1	11,1	10,4	1,7
Facebook stres atmamı sağlıyor	18,5	42,6	18,7	17,4	2,8

Bu bağlamda “Facebook kendimi istediğim gibi ifade etme ortamı sağlıyor” ifadesine katılarak, duygularını bu ağda kullandıklarını belirten kullanıcıların toplam oranı (kesinlikle katılıyorum ve katılıyorum) %52,8’dir. “Facebook içimi dökerek rahatlamamı sağlıyor”

ifadesine katılanların ve katılmayanların oranı birbirine yakın çıkmıştır. %37,4 oranında kişi bu ifadeye katılmışken, araştırmaya katılanların %40'ı katılmadıklarını belirtmişlerdir. “Facebook, hislerimi rahatça ifade edebilmem için fırsat sağlıyor” diyerek doğrudan Facebook ve duyguların temel alındığı ifadeye toplamda %49,1 oranında kullanıcı, katıldıklarını belirtmişlerdir. Bakıldığında neredeyse kullanıcıların yarısı, Facebook’un hislerini rahatça ifade edebildikleri bir ortam olduğunu ve Facebook kullanılırken duyguların dışarıda bırakılmadığını onaylamışlardır. Kullanıcılar kendi duygularının yanında, Facebook’un diğerlerinin duygularını anlamada araç olarak kullanılmasını içeren “Facebook, başkalarının hislerini anlamamı sağlıyor” ifadesine toplam %64,4 oranında katılmışlardır. Kullanıcılar kendi duygularını Facebook’ta ifade ederken çekimser olsalar da, başkalarının duygularını anlamada Facebook etkili bir yere sahiptir. Facebook’un gruplar ve sayfalar özelliğini kullanarak, kendilerine benzeyen kişileri bulduklarını belirten kişilerin oranı %76,8’dir. Facebook’taki sayfa ve grupların her biri belli bir amaç doğrultusunda kurulmuştur ve buralarda bir araya gelen insanların “ortak duygu” adı verilen bir duygu geliştirmesi mümkündür. Kullanıcılar kendileri ile yakın düşünüp hissedilen kişileri bulabilmek için Facebook’u bu anlamda bir araç olarak kullanmaktadırlar. “Facebook stres atmamı sağlıyor” diyerek, Facebook’taki dolaşımın duygu anlamında bir rahatlamaya yol açtığını belirtenlerin oranı %61,1’dir. Görülmektedir ki, kullanıcılar Facebook’u kullanırken duygulardan bağımsız hareket etmemektedirler. Facebook kullanıcılarında belli duyguların oluşmasına katkı sağlarken, var olan duyguları ifade edebilmek için de uygun bir araç olarak görülmektedir.

Facebook’taki paylaşımların duygu yönü

Facebook’un kendisinin duygunun dolaşımına izin veren yapısı, “paylaşma” eylemine ne tür duyguların eşlik ettiğini görebilmek açısından önemlidir. Bu kapsamda anketin bu bölümünde kullanıcıların paylaşım yaparken hissettikleri duyguları ve yapılan paylaşımların duygu açısından neye denk geldiğini belirleyebilmek için paylaşım ve duygusunu temel alan bazı ifadeler kullanıcıların ne oranda katılıp katılmadıklarına bakılmış ve oranlara Çizelge 4.5’de yer verilmiştir.

Çizelge 4.5. Facebook'taki paylaşımların duygu yönü

	1	2	3	4	5
Facebook'ta arkadaşımın yaptığı üzücü bir paylaşımdan etkilenirim.	12,6	53,7	18,9	12,6	2,2
Paylaştıklarımı kimse beğenmezse kendimi kötü hissederim.	8,5	23,0	15,6	35,9	17,0
Paylaşımına gelen yorum hoşuma gitmezse silebilirim.	14,6	28,2	15,9	30,0	11,3
Facebook'ta gördüğüm üzücü haberlerden etkilenirim.	16,6	56,2	15	8,1	4,1
Facebook'ta paylaşılan mutlu içerikler benim de mutlu olmamı sağlar.	18,3	56,4	13,4	8	3,9

Çizelge 4.5'e göre; kullanıcılar Facebook'ta karşılaştıkları içeriklere duygu içeren tepkiler verebilmektedir. “Arkadaşlık” üzerinden sosyalleşmeyi sağlayan Facebook'ta paylaşılanların kullanıcıları içeriğin duygusuna göre yönlendirdiği düşüncesine katılanların oranı, katılmayanlardan daha fazladır. İkili ilişkiler temelinde “arkadaş”ın üzücü paylaşımlardan etkilendiğini söyleyenlerin oranı %66,3'tür. Daha genel olarak “Facebook'ta gördüğüm üzücü haberlerden etkilendiğini” söyleyenlerin oranı %72,8'dir. Aynı şekilde “Facebook'taki mutlu içeriklerin mutlu olmayı sağladığına” yönelik ifadeye katılanlar %74,7'sini oluşturmaktadır. Buna göre, katılımcıların karşılıklı ilişki içerisinde dahil olduğu Facebook, ağında yer alan içerikler vasıtasıyla kullanıcıların duygu durumlarını değiştirebilmekte ve yönlendirebilmektedir. Kramer vd.'nin (2014) çalışmasının veri toplama yöntemi her ne kadar sorunlu olsa da, bu çalışmanın sonucunu destekler niteliktedir. Kramer vd.'nin (2014) çalışmasında kullanıcıların bilgisi dahilinde olmadan yönlendirme yapılmış olması sorunu ortaya çıkarırken, bu anket çalışmasında kullanıcıların belirli içeriklerin onların duygu durumunu yönlendirip yönlendirmediği ifadesine katılım oranının yüksek oluşu, kullanıcıların bu tür yönlendirmelerin farkında olmasa da, duygu durum değişikliğine yol açığının farkında olduğunu göstermektedir. Kullanıcının kendi paylaşımları üzerinden hissedebileceği duyguları içeren ifadelerden olan “Paylaştıklarımı kimse beğenmezse kendimi kötü hissederim” (%31,5) ve “Paylaşımına gelen yorum hoşuma gitmezse silebilirim” (%42,8) diyenlerin oranı, diğer ifadelerle kıyaslandığında en düşük oranlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle, kullanıcıların kendi paylaşımları ile ilgili daha düşük bir duygu içeriğine sahipken, diğerleriyle olan etkileşime dair duygu içeriklerinden etkilenmeye daha müsait bir yapıda oldukları ortaya çıkmıştır. Scissors vd.'nin (2016) çalışmasında da, kullanıcıların ne kadar “beğeni” aldıkları değil, “beğeni”lerin kimden geldiğinin daha önemli olduğu ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla kullanıcılar, Facebook'taki duygu pratiklerini

gerçekleştirirken, duygu içeriklerinin niceliğinden ziyade niteliğine dikkate almaktadırlar denilebilir.

Facebook'ta duygu dili olarak emoji kullanımı

2017 verilerine göre Facebook'ta her gün 60 milyondan fazla emoji paylaşılmaktadır. Emojinin duygu ifadelerinin yerine geçen yapısı, dijital teknoloji kullanıcılarının duygularını "daha hızlı", bazen de "daha iyi" ifade edebilmeleri için fırsat sağlamaktadır. Bu bağlamda çalışmada Facebook'ta emoji kullanımının duygu içeren yönünü ortaya çıkarabilmek amacıyla, emoji kullanımını duyguyla ilişkilendiren ifadelere katılımcıların katılıp katılmadıkları sorulmuştur. Buna göre oluşturulan Çizelge 4.6 aşağıdaki gibidir:

Çizelge 4.6. Facebook'ta duygu dili olarak emoji kullanımı

	1	2	3	4	5
Facebook'ta emoji kullanmak kendimi daha iyi ifade etmemi sağlar.	18,5	41,1	16,5	16,8	7,1
Facebook'ta çoğu zaman yazı yazmak yerine emoji kullanmayı tercih ederim.	12,8	33,1	16,7	27,7	9,7
Facebook'taki emojilerin anlamı açıktır.	15,5	47,4	19,7	11,5	5,9
Emojiyi anlatmak istediğim duyguya en uygun olacak şekilde seçerim.	19,8	59,5	9,2	6,9	4,6
Facebook'ta iletişime kapalı olduğumda emoji kullanırım.	8,7	31,0	24,8	26,2	9,3

Bu çizelgeye göre, Facebook kullanıcılarının büyük kısmı (%65,8) kendilerini bu ortamda ifade edebilmek için emojilerden faydalanmaktadır. Simgeler vasıtasıyla ortak bir duygu dilini yarattığı söylenen emojilerin Facebook'ta da bu denli yoğun kullanılması, emojilerin gündelik hayatın bir parçası haline geldiğini göstermektedir. Ayrıca kullanıcıların büyük bir kısmı (%83), kullandıkları emojileri duygu durumlarına uygun olarak seçmekte ve duygularını bu şekilde ifade etmektedirler. Dolayısıyla emoji kullanma oranının yüksek olmasıyla beraber, emojinin duyguya dair neler içerdiği konusunda katılımcılar kendi duygularını temel almaktadırlar. Bu nedenle Facebook'ta dolaşan emojileri kullanıcılar, ruh hallerinden bağımsız bir şekilde simge kullanımına gitmek yerine, kendi duygularını temel alarak, onlarla eşleşen emojileri kullanmayı tercih etmektedir. Facebook kullanıcıları, duyguların dolaştığı bir ortam olan Facebook'ta duygu ifadelerinde emoji kullanımından büyük oranda faydalanmaktadırlar. Ayrıca emojinin kullanımında anlamın içeriğine dair

kullanıcılardaki kafa karışıklığı (%11,1) çıkmışken, emojiilerin anlamının açık olduğunu söyleyenler %70,8'dir. Dolayısıyla kullanıcıların büyük kısmı, duygularını simgeleyen emojiileri kullanırken, bu emojiileri; ifade etmek istedikleri duygunun anlamına uygun olarak seçmektedirler. Dolayısıyla Facebook'taki kullanıcıların hem emojiyi duygu ifadesinde sıklıkla kullandığı hem de duygu anlamlarını bilerek kullandığı görülmektedir. Ayrıca kullanıcıların yarısından fazlası (%55,4) çoğu zaman yazı yazmak yerine, duygu ifadelerinde bu küçük simgelerden faydalandıklarını belirtmiş ve katılımcıların yarısına yakını (%45,2) Facebook'ta iletişime kapalı olduklarında emojiileri kullandıklarını söylemişlerdir. Kısacası, Facebook emojiilerin duygu ifadesinde yoğun kullanıldığı bir alan olmakla birlikte, kullanıcıların kullandıkları emojiilerin duygu karşılıklarını çoğunlukla bildikleri görülmektedir.

Suriyeli mültecilere ve Facebook'taki paylaşımlarda Suriyeli mültecilere yönelik duygular

Anket çalışmasının bu bölümünde kullanıcıların genel olarak Suriyeli mülteciler ile ilgili duyguları ve Facebook'taki Suriyeli mültecilere yönelik içeriklerdeki duygusal tepkilerini bulmak amaçlanmıştır. Araştırmanın analiz boyutunu Suriyeli mülteciler oluşturduğundan, kullanıcıların onlarla ilgili karşılaştıkları içeriklere verdikleri reaksiyonları belirleyebilmek önemlidir. Buna göre ankette verilen duygu ifadelerine katılımcıların katılıp katılmadıkları sorulmuş ve cevapları Çizelge 4.7'deki gibi çıkmıştır.

Çizelge 4.7. Suriyeli mültecilere yönelik duygular ve Suriyeli mülteciler ile ilgili paylaşımların duygu yönü

	1	2	3	4	5
Suriyeliler gelmeden önce onlarla ilgili herhangi bir bilgim yoktu.	14,5	30,7	17,3	29,3	8,2
Suriyeliler'in zor durumda olduklarına inanıyorum.	8,2	18,2	27,1	34,2	12,3
Suriyeliler'in ülkelerine dönmek için önlerinde hiçbir engel yok.	18,3	22	27,5	18,8	13,2
Suriyeliler'in ülkemizden gitmelerini istiyorum.	29,9	24,8	25,7	10,9	8,9
Suriyeliler ile ilgili düşüncelerimi Facebook'ta rahatça paylaşıyorum.	10,7	26,3	24,2	23,1	15,7
Facebook'ta Suriyeliler ile ilgili yapılan paylaşımları okurum.	13,0	46,1	17,9	15,3	7,6
Facebook'ta Suriyeliler ile ilgili paylaşılan şeyler doğrudur.	2,9	6,5	40,3	28,5	21,8
Suriyeliler nedeniyle Facebook'ta bazı kişilerle tartıştığım olmuştur.	6,1	11,4	12,9	35,2	34,4
Facebook'ta Suriyeliler'i destekleyen kişileri görmek beni öfkeliendiriyor.	13,9	14,6	25,5	23,5	22,5
Facebook'ta Suriyeliler'i destekleyen paylaşımlar yapmıyorum.	32,5	35,6	14,8	10,4	6,7

Çizelge 4.7'ye bakıldığında kullanıcıların gündelik hayatta ve Facebook'ta Suriyeli mültecilere yönelik duyguları belirlemeye yönelik ifadeler yer verilmiştir. Kullanıcıların yarıya yakını (%45,3), Suriyeli mülteciler gelmeden önce onlarla ilgili herhangi bir bilgilerinin olmadığını söylemektedir. Bu durum kullanıcıların bir kısmının Suriyeli mültecilere yönelik oluşturdukları duyguların Türkiye'ye gelişlerinden ve karşılaştıkları içeriklerden sonra oluştuğunu göstermektedir. Katılımcılar çoğunlukla (%47,9) Suriyeli mültecilerin zor durumda olduklarını düşünmekle birlikte, %40,4 oranında Suriyeli mültecilerin evlerine dönmeleri için önlerinde herhangi bir engel bulunmadığını düşünmektedirler. Ayrıca Suriyeli mültecilerin bu engellerden bağımsız olarak gitmelerini isteyen kullanıcıların oranı %54,5 çıkmıştır. Facebook'ta Suriyeli mülteciler ile ilgili paylaşımlar ya da girilen etkileşimler, kullanıcıların Facebook'taki Suriyeli mülteciler ile olan duygu ilişkisinin tartışmalı boyutu ortaya çıkmaktadır. Kullanıcıların ifadelerine katılmama oranlarından ziyade "kararsız" olmaları, Suriyeli mülteciler ile ilgili duygularında çekimser oldukları anlamına gelebilmektedir. Ancak yine de, Suriyeli mülteciler ile ilgili paylaşımlardan rahatsız olanlar (%45,2) ve Suriyeli mültecileri destekleyen paylaşımlar yapmayanların (%71,7) oranı toplam oranlara bakıldığında dikkate değerdir. Katılımcılar paylaşımlardan aynı oranda rahatsız olmasa dahi, Suriyeli mültecileri destekleyen paylaşımlar yapmamaktadır. Ayrıca, kullanıcıların %41,5'inin Suriyeli mülteciler ile ilgili rahatça paylaşım yaparak duygularını ifade edebileceklerini söyleyenlerin yanı sıra, Suriyeli mülteciler nedeniyle Facebook'ta diğer kullanıcılarla tartışanlar (%50,5) olduğunu da göstermektedir. Kullanıcıların yarısından fazlası birbirleriyle Suriyeli mültecilere bakış açıları nedeniyle tartıştıklarını söylemişlerdir. Suriyeli mülteciler ile ilgili Facebook'ta paylaşılan içeriklerin doğruluğuna kullanıcıların yaklaşımı dikkat çekicidir. Facebook'ta Suriyeli mülteciler ile ilgili yapılan paylaşımları yaklaşık olarak kullanıcıların %60'ı okur ve bunlardan haberdar olurken, Facebook'ta Suriyeli mülteciler ilgili dolaşan haberlerin doğruluğuna inananların oranı %19,1'dir. Kararsız olanların oranının bu denli yüksek oluşu (%47,4), bir yandan Facebook kullanıcıların Suriyeli mülteciler ile ilgili paylaşımların yalan olduğuyla ilgili kafalarında soru işareti olduğuna ve bu paylaşımlar nedeniyle Suriyeli mültecilere hissettikleri duyguları sorguladıkları anlamına gelmektedir. Bu durum, sosyal ağlarda ifade edilenlerin içinde yer alan duyguların karşılıklı olarak iletildiğini, Suriyeli mülteciler açısından göstermektedir. Genel olarak bakıldığında hem gündelik hayattaki hem de Facebook üzerinden oluşturulan duygular açısından, kullanıcıların Suriyeli mülteciler hakkındaki duygularının değişkenlik gösterdiği görülmektedir. Suriyeli mültecilerin zor

durumda olduğunun düşünülmesine rağmen, geri dönmelerini destekleyenlerin oranı, Suriyeli mültecilere yönelik duygular ile dönmelerini istemeleri arasında net bir ayrım olmadığını göstermektedir. Kullanıcılar Suriyeli mültecilerin durumlarını üzücü olarak görmekte, ancak yine de Türkiye’de kalmalarını istememekte ve destekleyen paylaşımlar yapmamaktadır. Çalışmada ayrıca, kullanıcıların Suriyeli mültecilere yönelik duygularını bir emoji ile ifade etmesi istenmiştir. Buna göre çıkan sonuç Çizelge 4.8’de gösterilmektedir.

Çizelge 4.8. Suriyeli mültecilere yönelik duyguların emoji olarak ifade edilmesi

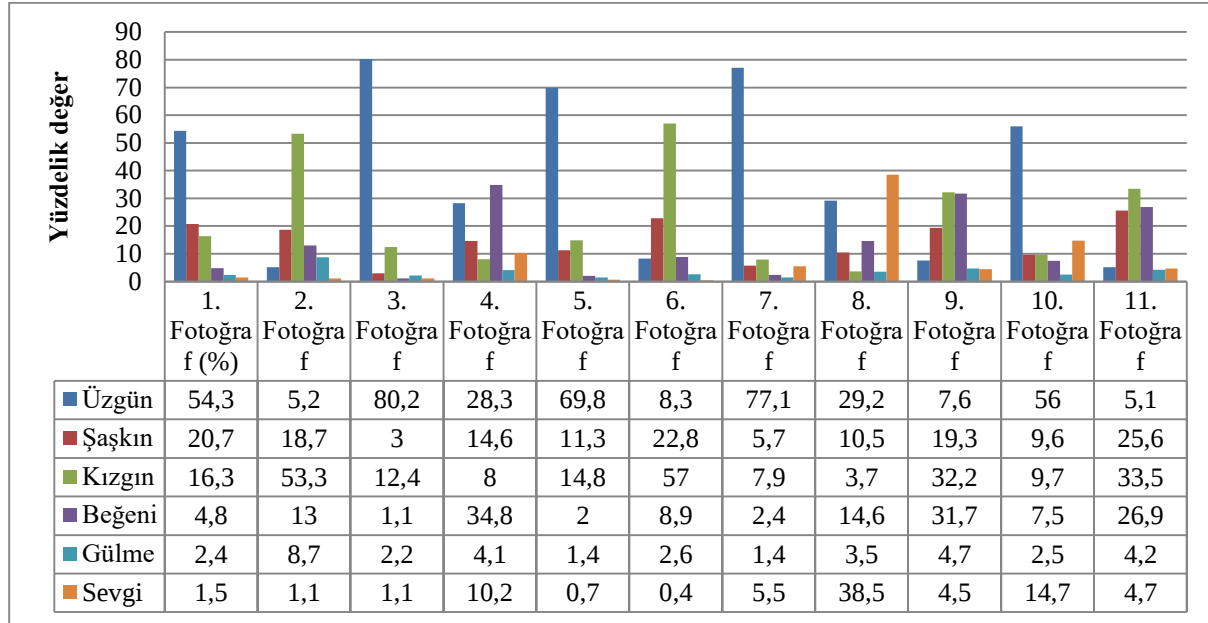
						
Suriyeliler ile ilgili duygunuzu en iyi yansıtan emojiyi seçiniz.	33,9	7,6	6,3	23	28,4	33,9

Çizelgeye göre “beğeni” ifadesini temsil eden ve “öfke”yi tanımlayan simgesi, eşit oranda çıkmıştır (%33,9). Öfke duygusunu Suriyeli mültecilere yönelik hissedilenlerde belli bir yere koymak mümkünken, “beğeni” ifadesinin tam olarak ne manaya geldiği üzerinde görüş ayrılıkları bulunmaktadır. “Beğeni” butonunun bireylerin duygu yüklü iç dünyalarından, toplumların söylemsel kamusal alanlarına geçiş yaptığını söyleyen Peyton’a göre (2014:113); dışarıdan bir müdahale ile harekete geçen içsel duyuma bağlı olmasından ziyade, “beğeni” bugün bir birey, söylemsel bir unsur ve toplumsal bir durum arasındaki bağın dış etiketini akla getiren bilinçli rasyonelleşmiş bir eyleme dönüşmüştür. Dolayısıyla “beğeni” duygudan çok bir “hareket”e dönüşmüştür. Scissors vd.’nin (2016) çalışmasında da “beğeni” butonunun anlamının, karşılıklı ilişkiye girilen kişiye göre değiştiği görülmüştür. Bu nedenle “beğeni” üzerinde herhangi bir uzlaşma olmadığından araştırma kapsamında Suriyeli mültecilere yönelik duygunun “beğeni” olması, Suriyeli mültecilerin “beğenildikleri” ya da “sevildiklerini” düşündürmemelidir. “Beğeni” butonunun karışık bir anlam setine sahip oluşu, bu durumu belirlemeyi engellemektedir. Bir duygu içermesi bakımından “öfke”yi temsil eden emojiinin en fazla çıkmış olması, kullanıcıların Suriyeli mülteciler ile ilgili genel duygularının öfke olduğunu göstermektedir. Görülmektedir ki; anket çalışmasında Suriyeli mültecilerin içinde bulunduğu duruma üzülenlerin oranı yarıya yakın olsa da, “öfke” duygusu belirgin bir farka sahiptir. İkinci sırada gelen duygu “üzüntü”yü temsil eden emojiisidir. İçerisine “acıma ve merhamet” duygularını da ekleyebileceğimiz bu emojiinin oranı %28,4 olarak

çıkıştır. Suriyeli mültecilere yönelik duyulan “acıma / merhamet” duyguları, Türkiye’den gitmelerini istemelerinin önünde bir engel değildir. Bu duygular karşıdaki kişiye karşı hissedilebilir, ancak Aristoteles (1995) ve Ahmed’in (2014) çalışmalarına bakıldığında “acıma” karşılıklı eşit bir ilişkiden çok, acıyan kişinin diğerine göre daha iyi ve üst bir pozisyonda yer aldığı hiyerarşik bir yapıdadır. “Acı ortaklığı” diye bir şeyin varlığından bahsedemeyerek, acıda her daim yalnız olduğumuzu söyleyen Ahmed’in bu görüşleri çalışmanın bu noktasını destekler görünmektedir. Suriyeli mültecilere duyulan acıma duygusu, onlarla bir ortak bir duygu kurulmasının önüne geçmiş ve bu duyguya rağmen, gitmeleri gerektiği düşünülmüştür. Üçüncü sıradaki duygu %23 ile 🙄 “şaşkınlık” ifadesini içermektedir. Şaşkınlık, beklenmeyen durumlara verilen duygu tepkisini içermektedir. Bu emojiyi Suriyeli mültecilere kızmak ve varlıklarını kabul etmek arasında kalanların verdiği düşünülmektedir. Suriyeli mülteciler ile ilgili şaşkın olduklarını ifade edenlerin, hem Suriyeli mültecilerin karşılaştıkları nedeniyle bu duyguyu hissedebilecekleri hem de Türkiye’ye geldikten sonra olanlara yönelik bir duyguyu işaret edebileceği söylenebilir. Bir diğer duygu karşılığını veren emoji ❤️ emojişidir. Bu emoji, sevilen, beğenilen paylaşımlara reaksiyon verilmektedir. Bu noktada Suriyeli mültecilere sevgi duygusunu besleyenlerin oranının %7,6 çıktığı görülmektedir. Diğer duygularla karşılaştırıldığında sevgi duygusunun bu kadar az çıkmış olması, katılımcıların Suriyeli mültecilere yönelik duygularını belirleme açısından önemlidir. Suriyeli mülteciler için üzölmek, Suriyeli mültecilere daha olumlu bir yaklaşım olduğunu düşöndörmektedir. Ancak onlar için üzölmek, onları sevmenin bir şartı olarak gözökmemektedir.

Anket çalışmasının bu bölümünde ayrıca, sosyal ağlarda yer alan Suriyeli mültecilerin çeşitli temsillerini içeren fotoğraflar kullanılmıştır. Bu bölümde, katılımcılara anket içerisine konulan ve Suriyeli mültecileri içeren görsellere, hissettikleri duyguyu, Facebook’un duygu reaksiyonları olan “beğeni”, “kızgın”, “sevgi”, “üzgün”, “gülme” ve “şaşkın” ifadeleri ile cevaplamaları istenmiştir. Kullanıcıların verdikleri cevaplar çizelge 4.9’da görölmektedir.

Çizelge 4.9. Facebook kullanıcılarının imajlara verdikleri duygu reaksiyonları

Buna göre, birinci fotoğrafta¹²⁶ yer alan kadın ve çocukların ön planda olduğu fotoğrafa %54,3 üzgün, %20,7 şaşkın, %16,3 kızgın, %4,8 beğeni, %2,4 gülme, %1,5 oranında sevgi ifadesi ile karşılık verilmiştir. Çalışmaya katılanların %61,1 gibi yüksek bir oranı, “Suriyeli ler’in ülkemizden gitmelerini istiyorum” ifadesine “kesinlikle katılıyorum” ve “katılıyorum” yanıtlarını vermişlerdir. Katılımcıların büyük bir kısmı Suriyeli mültecilerin gitmesini istemesine rağmen, Facebook’ta gördükleri imajlardan duygusal olarak etkilenmektedir. Ancak bu etkilenmenin, fikirlerini değiştirmedigini belirtmek gerekmektedir.

Zira, Suriyeli mültecilerin sahilde oturduğu ikinci fotoğrafa¹²⁷ bakıldığında; %53,3 kızgın, %13 beğeni, %8,7 gülme, %5,2 üzgün, %1,1 oranında sevgi ifadesinin bırakıldığı görülmüştür. Türkiye’de yaşayanlar, Suriyeli mültecilerin bu tür aktiviteler yapmasını uygun bulmamaktadır. Belirli aralıklarla Suriyeli mültecilerin sahilde keyif yaptıklarına dair çeşitli haberler medyada yer almaktadır¹²⁸. Genellikle “keyif” ve “sefa” sürme olarak verilen

¹²⁶ Ekler – 2. Anket Formu (soru 37, s.276)

¹²⁷ Ekler – 2. Anket Formu (soru 38, s.276)

¹²⁸ Suriyelilerin 'nargileli' deniz keyfi, <https://www.hurriyet.com.tr/suriyelilerin-nargileli-deniz-keyfi-40201160> (Erişim Tarihi: 18.08.2019).

Sahilde çırılçıplak dolaşan Suriyeliye vatandaşlardan sert tepki, <https://www.yenialanya.com/yasam/sahilde-cirilciplak-dolasan-suriyeliye-vatandaslardan-sert-tepki-h369813.html> (Erişim Tarihi: 18.08.2019). Sahilde çıplak bir şekilde dolaşan Suriyeli’nin vatandaşlar tarafından dövüldüğünü içeren haberin, teyit.org tarafından yanlış olduğu ortaya çıkarıldı. Haberdeki kişi hem Türk hem de Kıbrıs vatandaşı olan başka birini içermekteydi.

Suriyeli mültecilerin sahile gitmesi meselesi, kullanıcılarda da olumsuz duygular oluşmasına neden olmuştur. Bu çalışmaya katılanların yarısından fazlası, Suriyeli mültecilerin sahile gitmesine, tatil yapmasına ve medyanın jargonuyla “keyif çatmasına” öfke ile karşılık vermektedirler.

Üçüncü fotoğraf¹²⁹ olan ve Aylan Kurdi’nin sahildeki bedenini içeren fotoğraf, %80,2 üzgün, %12,4 kızgın, %3 şaşkın, %2,2 gülme, %1,1 sevgi ve %1,1 beğeni ifadesini almıştır. Aylan’ın ölümünün, dünya üzerinde büyük bir etki bıraktığından bahsedilmişti. Bu araştırma sonucunda da, katılımcıların en çok bu fotoğraftan duygusal olarak etkilendikleri ortaya çıkmıştır. Çalışmada Suriyeli mülteciler dışındaki “yabancı”lara verilen duygusal reaksiyonları ölçmek için, Afrikalı saat satan bir göçmenin fotoğrafına yer verilmiştir. Bölümün dördüncü fotoğrafı¹³⁰ olan bu fotoğrafa, kullanıcılar %34,8 oranında beğeni, %28,3 üzgün, %14,6 şaşkın, %10,2 sevgi, % 8 kızgın ve %4,1 oranında gülme ifadeleri ile karşılık vermişlerdir. Halk arasında “saat satan zenci” olarak geçen bu kişilere karşı, çalışmaya katılanların küçük bir kısmı öfke duymaktadır. Daha çok onaylama ve hoşlanma şeklinde okunabilecek beğenme, üzülme ve sevgi gibi duygular ön plana çıkmaktadır. Dolayısıyla, Türkiye’de “yabancı” noktasından Suriyeli mültecilere özel olarak bir öfke durumunun söz konusu olduğunu söylemek mümkündür.

Beşinci fotoğrafta¹³¹, bot ile sınırı geçmeye çalışan mültecilere yer verilmiştir. Kullanıcıların duygu reaksiyonları, %69,8 üzgün, %14,8 kızgın, %11,3 şaşkın, % 2 beğeni, %1,4 gülme, %0,7 oranında sevgi şeklinde olmuştur. Kullanıcılar, yeni medyada dolaşan Suriyeli mülteciler ile ilgili imajlardan duygusal olarak etkilenmektedir. Suriyeli mültecilerin bankamatığının önünde sıra olduğu içeren ve bayram parası aldıkları şeklindeki ifadelerle Facebook’ta dolaşıma sokulan altıncı görsele¹³² verilen tepkiler, %57 kızgın, %22,8 şaşkın, % 8,9 beğeni, %8,3 üzgün, %2,6 gülme, %0,4 oranında sevgidir. Kullanıcılar bu görsele öfke duygusu ile karşılık vermişlerdir. Ancak teyit.org’un 03.06.2019 tarihinde yayınladığı içeriğe

Teyit.org’un doğrulama içeriği için bkz: <https://teyit.org/videonun-denize-ciplak-girmeye-calistigi-icin-dovulen-suriyeliyi-gosterdigi-iddiasi/> (Erişim Tarihi: 18.08.2019).

Halk plajında deniz sefası, <https://www.milliyet.com.tr/gundem/halk-plajinda-deniz-sefasi-2885231>, (Erişim Tarihi: 18.08.2019).

¹²⁹ Ek.2. Anket Formu (soru 39, s.276)

¹³⁰ Ek. 2. Anket Formu (soru 40, s.277)

¹³¹ Ek. 2. Anket Formu (soru 41, s.277)

¹³² Ek. 2. Anket Formu (soru 42, s.277)

göre¹³³, Suriyeli mültecilerin bayram parası aldığı iddiası doğru değildir. Suriyeli mültecilerin aldıkları tek yardım, Avrupa Birliği tarafından finanse edilen Sosyal Uyum Yardımı (SUY) adı altında verilen aylık 120 liradır. Ancak kullanıcıların çoğunun görsele öfke ile karşılık vermesi, bilginin doğrusuna sahip olmadıklarını göstermektedir. Suriyeli mülteciler ile ilgili internette ve çalışma açısından Facebook'ta dolaşıma sokulan bazı bilgilerin yanlışlığı çeşitli kaynaklar tarafından ispatlanmasına rağmen, Facebook kullanıcılarının bu yöndeki duyguları değişmemektedir. Bunun sebebi olarak, kullanıcıların doğru bilgiye ulaşmayı gerekli görmemesi ya da aynı içeriklerin tekrar üretilerek dolaşıma sokulması görülebilir. Facebook katılımcılarının Suriyeli mültecilere yönelik öfkесinin arkasında yanlış bir şekilde dolaşıma sokulmuş, ancak doğrusu ortaya çıksa bile, kullanıcıların dikkatini çekmemiş ya da fikrini değiştirmemiştir. Baker (2014:214), bu noktada imajın kesinlikle tek yönlü olmadığını ve basit bir “yüzeye” indirgenemeyeceğini söylemektedir. O nedenle biz ondaki bütün yayımları, örüntüleri ve boyutları kavramak zorundayızdır.

Yedinci görselde¹³⁴, çadırda yaşayan ve çocukların ön planda olduğu Suriyeli bir ailenin imajı yer almaktadır. Kullanıcıların %77,1'i “üzgün” ifadesini seçmişlerdir. Yukarıdaki örneklerde de görüldüğü gibi Facebook kullanıcıları, Suriyeli mültecilerin durumunu, kişide “üzüntü” yaratacak şekilde yansıtan fotoğraflara “üzgün” duygu reaksiyonuyla karşılık vermektedirler. Suriyeli kız çocuklarının “Saçlara örgü, yüreklere kardeşlik”¹³⁵ sloganı altında saçlarının bakımının yapılması haberine ait ve sekizinci fotoğraf¹³⁶ olan Suriyeli bir kız çocuğunun görüntüsüne %38,5 sevgi, %29,2 üzgün, %14,6 beğeni ifadesi bırakılmıştır. Çocukların savaşın merhametli tarafını oluşturmaları sebebiyle, Suriyeli çocuklara yönelik kullanıcıların duyguları daha olumludur. “İlçemizde Suriyeli istemiyoruz” yazılı bir pankartın açıldığı Sinop'taki haberin¹³⁷ görselini ele alan dokuzuncu fotoğrafa¹³⁸, %32,2 oranında kızgın, %31,7 oranında beğeni ifadesi gelmiştir. En yüksek çıkan oranlara sahip bu duygulardan beğeni duygusunu, kullanıcıların görsel içeriğini onayladığı şeklinde okumak mümkündür. Suriyeli

¹³³ Suriyelilere bayram parası verildiği iddiası, <https://tevit.org/suriyelilere-bayram-parasi-verildigi-iddiasi/> (Erişim Tarihi: 20.08.2019).

¹³⁴ Ek. 2. Anket Formu (soru 43, s.278)

¹³⁵ Suriyeli 500 kıza saç bakımı, <https://www.cnnturk.com/yurttan-haberler/gaziantep/suriyeli-500-kiza-sac-bakimi> (Erişim Tarihi: 20.08.2019).

¹³⁶ ¹³⁶ Ek.2. Anket Formu (soru 44, s.278)

¹³⁷ 'İlçemizde Suriyeli istemiyoruz' pankartı kaldırıldı, <https://www.haberler.com/ilcemizde-suriyeli-istemiyoruz-pankarti-kaldirildi-12233612-haberi/> (Erişim Tarihi: 18.08.2019).

¹³⁸ Ek. 2. Anket Formu (soru 45, s.278)

bir çocuğun çöpte yemek aradığını¹³⁹ gösteren onuncu fotoğrafa¹⁴⁰ %56 oranında “üzgün” ifadesiyle, ikinci sırada %14,7 oranında “sevgi” ifadesiyle karşılık verilmiştir. Bu örnekte de görüldüğü gibi, çocukların sosyal ağlardaki bu tür görsellerinin dolaşımı, kullanıcıların duygusal manipülasyonuna sebep olmaktadır. Sosyal medya imgelerin / imajların / görüntülerin bolca kullanıldığı ve etkili olduğu bir alandır. Duyguların yazıyla hatta tanım ile ifade edilmelerinden çok daha iyi bir şekilde “görülebildiklerini” söyleyen Baker (2014:106), hareketsiz fotoğrafın belli bir anda herhangi bir yerde olduğu haliyle yaşamı yakalamayı başarması nedeniyle, toplumsal tipin “imaj” özelliğinin resimde de ortaya çıktığını belirtmektedir (Baker, 2014:98). Suriyeli mültecilere yönelik ırkçı yaklaşımların protesto edildiği haberinde¹⁴¹ yer alan “Suriyeli mülteciler kalsın, ırkçılar defolsun” yazılı pankartın yer aldığı on birinci fotoğrafa¹⁴², kullanıcıların %33,5’i kızgın ifadesi bırakmışlardır. %26,9’u beğeniyi tercih ederken, %25,6’sı şaşkın ifadesini kullanmışlardır. Bu paylaşımındaki beğeni oranının yüksekliği, görselin içeriğinin gerçekten beğenildiği ve desteklendiği manasında okunabilir.

Bunlara göre, kullanıcıların Suriyeli mültecilerin mülteci görünümelerini destekleyen ve çaresizlik içeren imajları kullanıcıların merhamet duygusunu uyandırmakta ve üzgün ifadesiyle karşılık vermelerine sebep olmaktadır. Ancak, gündelik hayattaki karşılaşmaları içeren sahilde olmaları, çöpleri karıştırmaları, halk arasından bazı kişilerin destekleyen ya da desteklemeyen tavırlarda bulunmaları, kullanıcıların öfke duygusunu tetiklemektedir. Suriyeli mülteciler, mülteci oldukları ve o şekilde göründükleri müddetçe, katılımcılar için bir sorun oluşmamaktadır. Diğer bir ifadeyle, Suriyeli mültecilerin, kullanıcıların kafasındaki mülteci görüntüsünü destekleyen görüntülere daha olumlu duygusal tepkiler verdikleri, etkileşime girilmesini gerektiren kamusal olaylarda ise daha öfkeli oldukları görülmüştür. Aynı şekilde, kız ve erkek çocuklarının görüntüleri de, kullanıcıların merhamet duygusunu harekete geçirmekte ve öfke duygusunun görece düşük olmasına neden olmaktadır.

Anket çalışmasındaki Suriyeli mülteciler ile ilgili görüşlerini ifade edebilecekleri ve zorunlu olmayan açık uçlu soruya toplam 160 kullanıcı yanıt vermiştir. Bu yanıtlarda kullanıcılar

¹³⁹ *Suriyeli Çocuklar Ekmeklerini Çöpten Çıkartıyor*, <https://www.haberler.com/suriyeli-cocuklar-ekmeklerini-copten-cikartiyor-7760483-haberi/> (17.08.2019).

¹⁴⁰ Ek.2. Anket Formu (soru 46, s.279)

¹⁴¹ *Suriyeli Muhacirlere Yönelik Irkçı Saldırıları Protesto Edildi!*, <https://www.umhd.org.tr/2019/07/suriyeli-muhacirlere-yonelik-irkci-saldirilar-protesto-edildi-kaynak-suriyeli-muhacirlere-yonelik-irkci-saldirilar-protesto-edildi/> (Erişim Tarihi: 20.08.2019).

¹⁴² Ek. 2. Anket Formu (soru 47, s.279)

Suriyeli mültecileri doğrudan istemediklerini belirten ifadelerin yanında, istememe sebeplerini ve neden ülkelerine geri dönmeleri gerektiğini söyleyenler de bulunmaktadır. Ayrıca Suriyeli mültecilerin savaş mağduru olması nedeniyle mülteci statüsünde sayılması ve durum normalleşene kadar Türkiye’de kalması gerektiğini söyleyenler de bulunmaktadır. Ancak ağırlıklı olarak Suriyeli mültecilerin Türkiye’den gitmesini isteyenlerin ifadelerine rastlanmıştır.

Anket maddelerinin genel değerlendirmesinin ardından, oluşturulan anketlerin geçerlilik ve güvenilirlik çalışmalarına ve alt boyutlar olarak adlandırılan 4 farklı anketin çeşitli değişkenler açısından incelenmesine yönelik istatistiksel analiz sonuçları ve açıklamalarına yer verilmektedir.

Katılımcıların anketlere verdikleri cevapların cinsiyete göre incelenmesi

Katılımcıların anketlere verdikleri cevapların cinsiyete göre farklılaşıp farklılaşmadığı ile ilgili yapılan t-testi sonuçları Çizelge 4.10’da verilmiştir.

Çizelge 4.10. Katılımcıların anket cevaplarının cinsiyete göre farklılaşması

	Cinsiyet	N	$\bar{X}$	Ss	sd	t	p
Facebook kullanım motivasyonları	Kadın	203	34,4729	8,60135	458	3,667	,000
	Erkek	257	31,2490	9,92040			
Facebook’taki paylaşımların duygu yönü	Kadın	203	22,0493	5,81033	458	1,074	,283
	Erkek	257	22,6887	6,72655			
Facebook’ta emoji kullanımı	Kadın	203	16,6946	3,89533	458	3,463	,001
	Erkek	257	18,2763	5,50901			
Facebook’ta Suriyeli mülteciler hakkındaki paylaşımlara verilen duygusal tepkiler	Kadın	203	20,3645	5,39023	458	,119	,905
	Erkek	257					

Çizelge 4.10 incelendiğinde, Facebook’taki paylaşımların duygu yönünün cinsiyete göre anlamlı bir şekilde farklılaşmadığı görülmektedir, $t(458) = 1.074$, $p < .05$. Facebook kullanıcıları Facebook’ta gerçekleşen ve duygu ifadesini gerektiren durumlarda kadın ve erkek açısından anlamlı bir şekilde farklılaşmamıştır. Facebookta Suriyeli mülteciler hakkındaki paylaşımlara verilen duygusal tepkiler, cinsiyete göre anlamlı bir şekilde farklılaşmamaktadır ($458 = 3.463$, $p < .05$). Bunun yanında diğer anketlerin cinsiyete göre

farklılaşıp farklılaşmadığına yönelik yapılan t-testi analizine göre Facebook kullanım motivasyonlarının cinsiyete göre farklılaştığı görülmektedir, $t(458) = 3.667$, $p < .05$. Facebookta emoji kullanımının cinsiyete göre farklılaştığı görülmektedir, $t(458) = 3.463$, $p < .05$.

Facebook kullanım motivasyonlarının ilk ifadesine bakıldığında “Facebook’ta kendimi istediğim gibi ifade edebiliyorum” seçeneğine erkeklerin toplam % 69,6’sı “kesinlikle katılıyorum” ve “katılıyorum” şeklinde cevap verirken, kadınların %44,4’ü aynı yanıtları vermişlerdir. Buradan erkeklerin, Facebook’ta kendilerini kadınlardan daha iyi şekilde ifade ettikleri sonucuna varılabilir. “Facebook, içimi dökerek rahatlamamı sağlıyor” ifadesine “kesinlikle katılıyorum” ve “katılıyorum”u seçen erkek oranı %42,8 iken, kadınların oranı, %30,5’tir. Erkeklerin Facebook kullanımında duygu ifadelerinde kadınlardan daha az çekimser oldukları sonucuna varılabilir. Çünkü “Facebook, hislerimi rahatça ifade edebilmem için fırsat sağlıyor” ifadesine “kesinlikle katılıyorum” ve “katılıyorum” seçeneğini işaretleyenlerden %54,8’i erkek, %42,4’ü kadındır. Bu ifadelerin tamamında erkeklerin Facebook’ta duygu açısından kendilerini kadınlardan daha iyi hissettikleri görülmektedir. Buradan; erkeklerin Facebook’ta duygularını kadınlardan daha rahat ifade ettikleri söylenebilir. Ancak, “Facebook, başkalarının hislerini anlamamı sağlıyor” ifadesine “kesinlikle katılıyorum” ve “katılıyorum” diyen erkeklerin oranı %65,4 iken, kadınların oranı %63,1’dir. Diğer ifadelere cinsiyet açısından bakıldığında aradaki farkın daha yüksek olmasına rağmen, karşı tarafın duygularını anlama konusunda kadınlar, erkeklere yakın bir oranla ifadeye katılmışlardır. Bu durum, kadınların Facebook’ta duygularını ifade etmede daha çekimser olurken, başkalarının duygularını anlama konusunda Facebook’un etkili bir araç olduğunu düşündüklerini göstermektedir.

Cinsiyete göre anlamlı bir diğer ilişki “Facebook’ta emoji kullanımı” bölümünde çıkmıştır. Erkeklerin (= 18.27), kadınlara (= 16.69) göre Facebook’ta emojileri daha fazla kullandığı bulunmuştur. Erkeklerin duygu ifadesinde emoji kullanımı kadınlara göre daha yüksektir. Bu durum, kullanım motivasyonlarına bağlı olarak kadınların Facebook’ta kendilerini ifade etmelerinin erkeklere oranla daha düşük olmasına bağlanabilir. Kadınlar, Facebook ortamında daha çekimser kaldıkları için, erkeklerden daha az emoji kullanımına yönelmektedirler. Kadınların daha duygusal ve duygulara açık olduğu yönünde önceki bölümlerde yapılan çalışmaların aksine, sosyal ağlarda duygu ifadesi söz konusu olduğunda erkeklerin

kadınlardan daha çok öne çıktığı görülmektedir. Erkekler, dijital ortamlardan olan Facebook'ta duygularını daha iyi ifade ettiklerini söylemektedir. Bu noktaya bakarak, kadınların kendilerini sosyal ağlarda duygusal olarak ifade etme ve etmeme sebeplerini ele alan bir çalışma, alandaki bu eksikliği giderebilir.

Katılımcıların anketlere verdikleri cevapların yaşa göre incelenmesi

Katılımcıların anketlere verdikleri cevapların yaşa göre farklılaşıp farklılaşmadığı ile ilgili yapılan tek yönlü varyans analizi (ANOVA) sonuçları Çizelge 4.11'de verilmiştir.

Çizelge 4.11. Katılımcıların anketlere verdikleri cevapların yaşa göre farklılaşması

		Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	p
Facebook Kullanım Motivasyonu	Gruplararası	569,528	4	142,382	1,590	,176
	Gruplariçi	40747,905	455	89,556		
	Toplam	41317,433	459			
Facebook Paylaşım Etkisi	Gruplararası	348,422	4	87,106	2,190	,069
	Gruplariçi	18100,558	455	39,781		
	Toplam	18448,980	459			
Facebook emojilerinin olumsuz etkisi	Gruplararası	300,590	4	75,148	3,161	,014
	Gruplariçi	10817,593	455	23,775		
	Toplam	11118,183	459			
Facebooktaki paylaşımların Suriyeli mültecilere yaklaşımlara olumsuz etkisi	Gruplararası	194,981	4	48,745	1,345	,252
	Gruplariçi	16487,617	455	36,237		
	Toplam	16682,598	459			

Çizelge 4.11 incelendiğinde, facebook kullanım motivasyonlarının yaşa göre farklılaşmadığı saptanmıştır, $f(4,455)=1.590$, $p>.05$. Her yaş aralığından kullanıcının Facebook'taki duygusal eylemlerinde bir farklılık yoktur. Facebook paylaşımlarının duygu yönünün yaşa göre farklılaşmadığı saptanmıştır, $f(4,455)= p>.05$. Facebook'ta Suriyeli mülteciler hakkındaki paylaşımlara verilen duygusal tepkilerin yaşa göre farklılaşmadığı saptanmıştır, $f(4,455)= 1.345$, $p>.05$. Facebookta emoji kullanımının ise yaşa göre anlamlı bir şekilde farklılaştığı saptanmıştır. Bu farklılığın hangi gruplar arasında olduğunu bulmak için yapılan LCD testinin sonuçlarına göre, 18-24 yaş aralığında olan katılımcıların ($=20.80$), 45-54 yaş aralığında ($=18.77$) ve 55 ve üstü yaşında ($=19.41$) olanlara göre facebook emojilerini duygu ifadeleri olarak daha çok kullandıkları görülmüştür.

18-24 yaş arası kullanıcılardan “Facebook’ta emoji kullanmak kendimi daha iyi ifade etmemi sağlar” ifadesine “kesinlikle katılıyorum” ve “katılıyorum diyenlerin toplam oranı % 68,9, 25-34 yaş arası kullanıcıların oranı %72,4, 35-44 yaş arası kullanıcıların oranı %60,8 iken, 45-54 yaş arası kullanıcıların oranı %55,8 ve 55 yaş üstünün oranı % 56,7’dir. Emojileri kullanmanın Facebook’ta kendilerini daha iyi ifade etmelerine katkı sağladığını düşünenlerin arasında 25-34 yaş arasındaki kullanıcılar ilk sırada gelmektedir. Anket bölümünün diğer maddelerinde yer alan “Çoğu zaman yazı yazmak yerine emoji kullanmayı tercih ederim”, “Ruh halim ile kullandığım emojiler arasında doğrusal bir ilişki vardır”, “Emojilerin anlamı gayet açıktır”, “Emojiyi anlatmak istediğim duyguya en uygun olacak şekilde seçerim” ifadelerindeki en yüksek oranlar yine 25-34 yaş arasındaki kullanıcılara aittir. 1981-1996 yılları arasında doğanları kapsayan Y kuşağı üyeleri, teknolojinin içine doğmamış olsalar da, teknolojinin gelişimine çocuk yaştan itibaren eklemlenmiş ve uyum sağlamış kişileri kapsamaktadır. Bu çalışmanın sonucuna bakıldığında, emojiyi duygu ifadesi olarak kullanan neslin Y nesli olduğunu söylemek mümkündür. Bu kuşağın üyeleri, emoji kullanımını hayatlarına dahil etmiş ve duygularını tanımlamada bir araç olarak kullanmaktadır denilebilir.

Katılımcıların anketlere verdikleri cevapların meslek grubuna göre incelenmesi

Katılımcıların anketlere verdikleri cevapların meslek grubuna göre farklılaşıp farklılaşmadığı ile ilgili yapılan tek yönlü varyans analizi (ANOVA) sonuçları Çizelge 4.12’de verilmiştir.

Çizelge 4.12. Katılımcıların anketlere verdikleri cevapların meslek grubuna göre farklılaşması

		Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	p
Facebook kullanım motivasyonları	Gruplararası	1097,325	5	219,465	2,477	,031
	Gruplariçi	40220,107	454	88,591		
	Toplam	41317,433	459			
Facebook’taki paylaşımların duygu yönü	Gruplararası	145,491	5	29,098	,722	,607
	Gruplariçi	18303,489	454	40,316		
	Toplam	18448,980	459			
Facebook emojilerini kullanma	Gruplararası	183,942	5	36,788	1,527	,180
	Gruplariçi	10934,240	454	24,084		
	Toplam	11118,183	459			
Facebookta Suriyeli mülteciler hakkındaki paylaşımlara verilen duygusal tepkiler	Gruplararası	122,160	5	24,432	,670	,647
	Gruplariçi	16560,438	454	36,477		
	Toplam	16682,598	459			

Çizelge 4.12 incelendiğinde, Facebook'taki paylaşımların duygu yönünün meslek grubuna göre farklılaşmadığı saptanmıştır, $f(5,454) = p > .05$. Facebook'ta emoji kullanımının meslek grubuna göre farklılaşmadığı saptanmıştır, $f(5,454) = .1527, p > .05$. Facebookta Suriyeli mülteciler hakkındaki paylaşımlara verilen duygusal tepkilerin meslek grubuna göre farklılaşmadığı saptanmıştır, $f(5,454) = .647, p > .05$. Facebook kullanım motivasyonlarının ise meslek grubuna göre anlamlı bir şekilde farklılaştığı saptanmıştır, $f(5,454) = 2.477, p < .05$. Bu farklılığın hangi gruplar arasında olduğunu bulmak için yapılan LCD testinin sonuçlarına göre, öğrencilerin ($n=34.58$) Facebook kullanım motivasyonlarının özel sektör ($n=32.10$), işsiz ($n=32.10$) ve diğer ($n=30.81$) meslek gruplarına göre daha yüksek olduğu bulunmuştur. Facebook'un yeni arkadaşlar edinme, kendini ve hislerini ifade edebilme ve toplumsal etkileşime katılmayı içeren bölüm ifadelerine en çok öğrenciler katılmışlardır. Genel olarak Y ve Z neslinin karışık olarak yer aldığı öğrenci kategorisinin Facebook'u duygularını da ifade edebildikleri bir ortam olarak kullandıkları söylenebilir. Diğer bir deyişle, Facebook'taki duygu ifadeleri orta yaşlı ve yaşlılara kıyasla en çok gençler tarafından kullanılmaktadır denilebilir. Ayrıca ev hanımlarının ($n=17.21$), "Facebook'un içlerini dökerek rahatlamalarına katkı sağladığı" yönündeki ifadeye, tüm meslek gruplarına göre daha az katıldığı ortaya çıkmıştır (%15,1). Yukarıdaki cinsiyete bağlı motivasyonlarda, Facebook'u duygularını ifade etme ortamı olarak kullanan kadınların oranı erkeklere göre daha düşük çıkmıştır. Bu bulgu da, onu desteklemektedir. Çalışmayan kişilerin Facebook'u daha çok kullanma imkanı olduğu düşünülse de, duyguları ifade etme ortamı olarak Facebook'un bu kişiler tarafından kullanılmadığı söylenebilir.

Katılımcıların anketlere verilen cevapların günlük internet kullanımına göre incelenmesi

Katılımcıların anketlere verdikleri cevapların meslek grubuna göre farklılaşıp farklılaşmadığı ile ilgili yapılan tek yönlü varyans analizi (ANOVA) sonuçları Çizelge 4.13'de verilmiştir.

Çizelge 4.13. Katılımcıların anketlere verdikleri cevapların günlük ortalama internet kullanım sürelerine göre farklılaşması

		Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	p
Facebook kullanım motivasyonları	Gruplararası	792,665	4	198,166	2,225	,065
	Gruplariçi	40524,767	455	89,065		
	Toplam	41317,433	459			
Facebook'taki paylaşımların duygu yönü	Gruplararası	463,457	4	115,864	2,931	,021
	Gruplariçi	17985,524	455	39,529		
	Toplam	18448,980	459			
Facebook'ta emoji kullanımı	Gruplararası	312,998	4	78,250	3,295	,011
	Gruplariçi	10805,185	455	23,748		
	Toplam	11118,183	459			
Facebook'ta Suriyeli mülteciler hakkındaki paylaşımlara verilen duygusal tepkiler	Gruplararası	157,929	4	39,482	1,087	,362
	Gruplariçi	16524,669	455	36,318		
	Toplam	16682,598	459			

Çizelge 4.13 incelendiğinde, Facebook kullanım motivasyonlarının günlük ortalama internet kullanımına göre farklılaşmadığı saptanmıştır, $f(4,455) = 2.225$, $p > .05$. Facebook'ta Suriyeli mülteciler hakkındaki paylaşımlara verilen duygusal tepkilerin meslek grubuna göre farklılaşmadığı saptanmıştır, $f(4,455) = 1.087$, $p > .05$.

Katılımcıların anketlere verdikleri cevapların internet bilgi seviyelerine göre incelenmesi

Katılımcıların anketlere verdikleri cevapların internet bilgi seviyelerini tanımlama durumlarına göre farklılaşp farklılaşmadığı ile ilgili yapılan tek yönlü varyans analizi (ANOVA) sonuçları Çizelge 4.14'te verilmiştir.

Çizelge 4.14. Katılımcıların anketlere verdikleri cevapların internet bilgi seviyelerine göre farklılaşması

		Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ortala ması	F	p
Facebook kullanım motivasyonları	Gruplararası	1376,687	3	458,896	5,239	,001
	Gruplariçi	39940,746	456	87,589		
	Toplam	41317,433	459			
Facebook'taki paylaşımların duygusal yönü	Gruplararası	265,903	3	88,634	2,223	,085
	Gruplariçi	18183,077	456	39,875		
	Toplam	18448,980	459			
Facebook'ta emoji kullanımı	Gruplararası	356,669	3	118,890	5,038	,002
	Gruplariçi	10761,514	456	23,600		
	Toplam	11118,183	459			
Facebook'ta Suriyeli mülteciler hakkındaki paylaşımlara verilen duygusal tepkiler	Gruplararası	74,302	3	24,767	,680	,565
	Gruplariçi	16608,296	456	36,422		
	Toplam	16682,598	459			

Çizelge 4.14 incelendiğinde, Facebook'taki paylaşımların duygu yönünün internet bilgi seviyesine göre farklılaşmadığı saptanmıştır, $f(4,455) = 2.223$, $p > .05$. Facebook'ta Suriyeli mülteciler hakkındaki paylaşımlara verilen duygusal tepkilerin internet bilgi seviyesine göre farklılaşmadığı saptanmıştır, $f(4,455) = 0.680$, $p > .05$. Facebook kullanım motivasyonlarının internet bilgi seviyesine göre farklılaştığı saptanmıştır, $f(4,455) = 5.239$, $p < .05$. Bu farklılığın hangi gruplar arasında olduğunu bulmak için yapılan LCD testinin sonuçlarına göre kendini internet kullanımında bilgi seviyesini çok az biliyorum ($=34.99$) olarak tanımlayan katılımcıların Facebook kullanım motivasyonlarının çok iyi biliyorum ($=31.96$), iyi derecede biliyorum ($=32.61$) ve ilgiliiyim ancak yeterli bilgim yok ($=26.25$) olarak belirtenlere göre daha yüksek olduğu bulunmuştur. İnternet konusunda kendisini çok az bilgili olarak görenler, Facebook'u duyguların iletilmesinde araç olarak en çok kullanan gruptur. Facebook'un kendilerini ifade etmeleri için ortam sağladığı, tanımadıkları insanlarla tanıştırdığı, toplumsal hayatta daha aktif olmayı sağladığı, hisleri rahatça ifade edebilmek için ortam sağladığı, gruplar ve sayfalar ile kendilerine benzeyen insanları bulmaya yaradığı, bilgiye kolay ve hızlı erişmeyi sağladığı yönündeki ifadelere %75-85 arasında verdikleri "kesinlikle katılıyorum" ve "katılıyorum" cevaplarıyla bu grup, Facebook'un kullanımından doğan ve ikili ilişkilere dayanan duygusal boyutları en fazla hisseden gruptur. Aynı zamanda, Facebook'un duygusal içeriklerinden en çok faydalanan gruptur.

Facebook'ta emoji kullanımının internet bilgi seviyesine göre farklılaştığı saptanmıştır, $f(4,455) = 5.038$, $p < .05$. Bu farklılığın hangi gruplar arasında olduğunu bulmak için yapılan LCD testinin sonuçlarına göre kendini internet kullanımında çok iyi biliyorum ($=18.13$) olarak belirtenlerin Facebook'taki emojileri duygu dili olarak kullanmada, ilgiliyim ancak yeterli bilgim yok ($=15.95$) ve çok az bilgiliyim ($=15.95$) diyenlere göre daha yüksek olduğu saptanmıştır. Buna göre, internet okuryazarlığı ile emoji kullanımı arasında doğrusal bir ilişki ortaya çıkmıştır. İnternet bilgi seviyesi arttıkça, emojinin Facebook'ta duygu ifadesi olarak kullanımı artmaktadır. Dolayısıyla emoji ve yazı yerine kullanımı internet bilgi seviyesine bağlı çıkmıştır. Emojiler, çeşitli duygu ifadeleri olduğundan belli bir bilgi seviyesini gerektirmektedir. İnternet ile ilgili az bilgisi olan bireyler, Facebook'un özelliklerini aktif olarak kullansalar da, duygu ifadesi olarak emoji kullanımını en az tercih eden grubu oluşturmaktadırlar.

Katılımcıların anketlere verdikleri cevapların Facebook'ta geçirilen süreye göre incelenmesi

Katılımcıların anketlere verdikleri cevapların Facebook'ta geçirilen süreye göre farklılaşıp farklılaşmadığı ile ilgili yapılan tek yönlü varyans analizi (ANOVA) sonuçları Çizelge 4.15'de verilmiştir.

Çizelge 4.15. Katılımcıların anketlere verdikleri cevapların Facebook'ta geçirilen süreye göre farklılaşması

		Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ortalaması	F	p
Facebook kullanım motivasyonları	Gruplarası	3576,281	3	1192,094	14,403	,000
	Gruplariçi	37741,151	456	82,766		
	Toplam	41317,433	459			
Facebook'taki paylaşımların duygu yönü	Gruplarası	294,985	3	98,328	2,470	,061
	Gruplariçi	18153,995	456	39,811		
	Toplam	18448,980	459			
Facebook'ta emoji kullanımı	Gruplarası	145,696	3	48,565	2,018	,111
	Gruplariçi	10972,486	456	24,062		
	Toplam	11118,183	459			
Facebook'ta Suriyeli mülteciler hakkındaki paylaşımlara verilen duygusal tepkiler	Gruplarası	99,686	3	33,229	,914	,434
	Gruplariçi	16582,911	456	36,366		
	Toplam	16682,598	459			

Çizelge 4.15. incelendiğinde, Facebook'taki paylaşımların duygu yönünün, Facebook'ta geçirilen süreye göre farklılaşmadığı saptanmıştır, $f(3,456) = 2.470$, $p > .05$. Facebook'ta

geçirilen sürenin, Facebook'taki Suriyeli mülteciler hakkındaki paylaşımlara verilen duygusal tepkilere göre farklılaşmadığı saptanmıştır, $f(3,456) = 0.914$, $p > .05$. Facebook'ta emoji kullanımının, Facebook'ta geçirilen süreye göre anlamlı bir şekilde farklılaşmadığı saptanmıştır, $f(3,456) = 2.018$, $p < .05$. Facebook kullanım motivasyonlarının Facebook'ta geçirilen süreye göre anlamlı bir şekilde farklılaştığı saptanmıştır, $f(3,456) = 14.403$, $p < .05$. Bu farklılığın hangi gruplar arasında olduğunu bulmak için yapılan LCD testinin sonuçlarına göre 0-1 saat arası ($=26.98$) olanların 2-3 saat ($=28.78$) ve 3 saatten fazla olanlara göre ($=34.75$) göre daha düşük olduğu bulunmuştur. Aynı şekilde, Facebook'u daha az kullanan kişiler, Facebook etkileşimlerinden doğan duygusal çıktılardan daha az etkilenmektedirler. Facebook'ta geçirilen zamanın arttıkça, Facebook'un duygu mimarisinden daha fazla etkilenildiğini söylemek mümkündür.

Katılımcıların Anketlere Verdikleri Cevapların Facebookta Geçirilen Süreye Göre İncelenmesi

Katılımcıların anketlere verdikleri cevapların Suriyeli mültecilerle ilgili hislere göre farklılaşıp farklılaşmadığı ile ilgili yapılan tek yönlü varyans analizi (ANOVA) sonuçları Çizelge 4.16'da verilmiştir.

Çizelge 4.16. Katılımcıların anketlere verdikleri cevapların Suriyeli mülteciler ile ilgili duygulara göre incelenmesi

		Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ortalama ması	F	p
Facebook kullanım motivasyonları	Gruplararası	676,071	5	135,214	1,510	,185
	Gruplariçi	40641,362	454	89,518		
	Toplam	41317,433	459			
Facebook paylaşımlarının duygu yönü	Gruplararası	282,778	5	56,556	1,413	,218
	Gruplariçi	18166,202	454	40,014		
	Toplam	18448,980	459			
Facebook'ta emoji kullanma	Gruplararası	333,941	5	66,788	2,812	,016
	Gruplariçi	10784,241	454	23,754		
	Toplam	11118,183	459			
Facebook'ta Suriyeli mülteciler hakkındaki paylaşımlara verilen duygusal tepkiler	Gruplararası	4198,200	5	839,640	30,534	,000
	Gruplariçi	12484,398	454	27,499		
	Toplam	16682,598	459			

Çizelge 4.16 incelendiğinde, Facebook kullanım motivasyonlarının, Facebook'ta Suriyeli mülteciler hakkındaki paylaşımlara verilen duygusal tepkilere göre farklılaşmadığı saptanmıştır, $f(5,454) = 1.510$, $p > .05$. Facebook paylaşımlarının duygu yönünün, Suriyeli mülteciler hakkındaki duygulara göre farklılaşmadığı saptanmıştır, $f(5,454) = 1.413$, $p > .05$. Facebook'u güvenilir bir haber kaynağı olarak kullanmanın, Suriyeli mülteciler hakkındaki duygulara göre farklılaşmadığı saptanmıştır, $f(5,454) = 1.381$, $p > .05$. Facebook'ta emoji kullanımının ise, Suriyeli mülteciler ile ilgili paylaşımlara verilen duygusal tepkilere göre farklılaştığı saptanmıştır, $f(5,454) = 1.812$, $p < .05$. Bu farklılığın hangi gruplar arasında olduğunu bulmak için yapılan LCD testinin sonuçlarına göre Suriyeli mültecilere yönelik duygularını emoji kullanarak ifade etmede “kızgın” ifadesini (=21.73) tercih edenlerin “beğeni” (=17.70), üzgün (=17.62), “gülme” (=17.10) ve şaşkınlık (=17.43) emojisini tercih edenlere göre daha yüksek olduğu bulunmuştur.

Anketlerin geçerlilik ve güvenirlik çalışmaları kapsamında açımlayıcı faktör analizi ve yapı geçerliliğine ilişkin bulgular

Bu kısımda araştırmacı tarafından oluşturulan anketlerin geçerlilik ve güvenirlik çalışmalarına yer verilmiştir. Bu aşamada, katılımcıların sosyal medyadaki duygularını ve Suriyeli mültecilere yönelik duygularını belirlemek için oluşturulan anketlerin faktör yüklerinin belirlenerek faktör yapısını ortaya çıkarmak ve yapı geçerliliğini sağlamak amacıyla Facebook kullanıcısı olan 469 katılımcıdan veriler toplanmış, 460 tanesi uygunluk açısından analize dahil edilmiştir. Elde edilen son veriler ile faktör analizi uygulanmıştır. Faktör analizi, benzer özellikleri ölçen değişkenleri toplayıp az sayıda faktör ile açıklamayı amaçlayan bir istatistiksel tekniktir. Aynı zamanda ortak faktör adı verilen yeni değişkenleri ortaya çıkarma ya da maddelerin faktör yük değerlerini kullanarak ölçülmek istenen kavramları tanımlama süreci olarak tanımlanabilir (Büyüköztürk, 2017:133). Araştırma kapsamında Facebook kullanım motivasyonları (1. Boyut), Facebook'taki paylaşımların duygu yönü (2. Boyut), Facebook emojilerinin kullanımı (3. Boyut) ve Facebook'taki Suriyeli mülteciler hakkındaki paylaşımlara verilen duygusal tepkiler (4. Boyut) olmak üzere 4 alt boyutu bulunmaktadır. Erkuş'a göre (2016:144), veri setinin faktör analizi için uygun olup olmadığını değerlendirmek amacıyla bugüne kadar birçok faktör çıkarma yöntemi bulunmuştur. Bunlara; korelasyon matrisinin oluşturulması, Barlett testi ve Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) testleri örnek verilebilir. Buna göre, öncelikle veri setinin faktör analizi için uygunluğu test

edilmiştir. Çizelge 4.17’de belirlenen 5 faktörün KMO ve Barlett Testi Sonuçları gösterilmektedir.

Çizelge 4.17. KMO ve Barlett Testi Sonuçları

		1. Boyut	2. Boyut	3.Boyut	4. Boyut
	KMO	0.935	0.824	0.843	0.861
Barlett	X²	2649.081	1102.940	1114.194	1175.975
Testi	Sd	78	28	21	28
	p	.000	.000	.000	.000

*p<.05

Çizelge 4.17’de görüldüğü gibi bütün alt boyutların Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) değeri 0.712-0.935 arasında olduğu saptanmıştır. Bu test veri setinin faktör analizi için uygunluğunu göstermektedir. KMO değerleri 0,90 mükemmel, 0,80 çok iyi, 0,70 iyi, 0,60 orta, 0,50 zayıf ve 0,50’nin altı ise kabul edilemez olarak yorumlanmaktadır (Sharma, 1996:116). Araştırmanın faktör analizi sonuçlarına göre KMO değeri 0.712-.935 aralığında bulunmuştur. Bu sonuç KMO değerinin uygun aralıklarda olduğunu göstermektedir. Değişkenler arasında ilişki olup olmadığını test eden Barlett testi de anlamlı bulunmuştur ($x^2=283.025-2649.081$, $p=0,000$). Eldeki veriler ve sonuçlar değişkenler arasında yüksek korelasyonlar olduğunu göstermektedir. Diğer bir ifade ile veri seti faktör analizi için uygundur.

Veri setinin faktör analizi için uygun olup olmadığının değerlendirilmesinde yukarıdaki yöntemlerin yanı sıra korelasyon matrisine de bakılmaktadır. Ebel (1965)’e göre değişkenler arasında korelasyon katsayıları madde-toplam korelasyon katsayıları 0,20 ve altındaysa pozitif bile olsa maddenin çıkarılması, 0,20-0,30 arasındaysa düzeltilmesi, 0,30-0,40 arasındaysa iyi, 0,40 üstü ise çok iyi ayırt edici olduğunu göstermektedir (akt.,Erkuş, 2016:144). Araştırmada korelasyon matrisi incelendiğinde, bütün alt boyutlar için 0.316-0.830 arasında olduğu görülmektedir. Bu da yine değişkenler arasındaki ilişki olduğunu doğrulamaktadır.

Faktör sayısının belirlenmesinde özdeğer istatistiğinden (Eigenvalue) yararlanılmaktadır. Özdeğer istatistiği 1’den büyük olan faktörler anlamlı olarak kabul edilmekte olup 1 veya 1’den büyük olarak alınabilmektedir. Bu değer 1’den küçük olduğu faktörler ise dikkate alınmamaktadır. Araştırmada özdeğeri (eigenvalue) 1’den büyük olan faktörler dikkate alınmıştır. Faktör analizi sonuçlarına göre beş faktörlü bir yapı elde edilmiştir. Çizelge

4.18’de faktör analizi sonucu ile elde edilen faktörlerin özdeğerleri ve açıkladıkları varyans miktarları verilmiştir.

Çizelge 4.18. Faktörlerin özdeğerleri ve açıkladıkları varyans miktarları

Boyutlar	Özdeğer	Varyans	Yığılmalı Frekans
1. Boyut	5.573	42.872	33.829
2. Boyut	3.008	42.966	42.966
3. Boyut	3.008	42.966	42.966
4. Boyut	3.147	39.338	39.338

Çizelge 4.18’de görüldüğü gibi özdeğeri 5.573 olan birinci alt boyutun açıkladığı varyans oranı % 42.872; özdeğeri 3.008 olan ikinci alt boyutun açıkladığı varyans oranı ise %42.966’dır; özdeğeri 3.008 olan üçüncü boyutun açıklanan varyans oranı %42.966; özdeğeri 3.147 olan dördüncü alt boyutun açıklanan varyans oranı %39.338 olarak bulunmuştur. Faktör analizinde varyans oranı ne kadar yüksek olursa ölçeğin faktör yapısı da o oranda güçlü olmaktadır. Özellikle sosyal bilimlere yönelik gerçekleştirilen çalışmalarda çok yüksek varyans oranlarını yakalamak pek mümkün olmamaktadır. Tavşancıl’a göre (2014), ideal olan varyans oranları %40–60 aralığındadır. Bu çalışmada bütün maddeler için bulunan yüzde %48 ideal varyans oranı aralığındadır. Oluşturulan farklı anketlerin dört alt boyutu bulunmaktadır. Elde edilen faktörler altında hangi maddelerin yer aldığı madde faktör yükleri ile birlikte Çizelge 4.19’da verilmiştir.

Çizelge 4.19. Anket maddelerinin faktör yükleri

	1. Boyut	2. Boyut	3. Boyut	4. Boyut
Facebook kendimi istediğim gibi ifade etme ortamı sağlıyor.	.693			
Facebook içimi dökerek rahatlamamı sağlıyor.	.694			
Facebook, hislerimi rahatça ifade edebilmem için fırsat sağlıyor.	.830			
Facebook, başkalarının hislerini anlamamı sağlıyor.	.627			
Facebook “gruplar” ve “sayfalar” ile bana benzeyen insanları bulmamı sağlıyor.	.473			
	.574			
Facebook, stres atmamı sağlıyor.		.400		
Facebook’ta arkadaşımın yaptığı üzücü bir paylaşımından etkilenirim.		.724		
Paylaşıtlarımı kimse beğenmezse kendimi kötü hissederim.		.723		
Paylaşımımı kimse beğenmezse silebilirim.		.693		
Paylaşımına gelen yorum hoşuma gitmezse silebilirim.				
Facebook’ta gördüğüm üzücü haberlerden etkilenirim.		.382		
Facebook’ta paylaşılan mutlu içerikler benim de mutlu olmamı sağlar.		.628		
Facebook’ta emoji kullanmak kendimi daha iyi ifade etmemi sağlar.			.697	
Çoğu zaman yazı yazmak yerine emoji kullanmayı tercih ederim.			.765	
Emojilerin anlamı gayet açıktır.			.690	
Emojiyi anlatmak istediğim duyguya en uygun olacak şekilde seçerim.			.678	
Emoji olmayan bir iletişimi samimi bulmam			.470	
İletişime kapalı olduğumda emoji kullanırım.			.444	
Suriyeliler gelmeden önce onlarla ilgili herhangi bir bilgim yoktu.				.592
Suriyeliler’in zor durumda olduklarına inanıyorum.				.474
Suriyeliler’in ülkelerine dönmek için önlerinde hiçbir engel yok.				.540
Suriyeliler’in ülkemizden gitmelerini istiyorum.				.720
Suriyeliler ile ilgili düşüncelerimi Facebook’ta rahatça paylaşıyorum.				.708
Facebook’ta Suriyeliler ile ilgili yapılan paylaşımları okurum.				.699
Facebook’ta Suriyeliler ile ilgili paylaşılan şeyler doğrudur.				.481
Suriyeliler nedeniyle Facebook’ta bazı kişilerle tartıştığım olmuştur.				.774
Facebook’ta Suriyeliler’i destekleyen kişileri görmek beni öfkeliendiriyor.				.699
Facebook’ta Suriyeliler’i destekleyen paylaşımlar yapmıyorum.				.485

Çizelge 4.19’da yer alan faktör yük değerleri bulundukları boyutun altında sıralanmıştır. Buradaki yük değerleri maddelerin alt boyutlarla olan ilişkisini açıklayan katsayılardır ve faktör yapısının ortaya çıkmasına yardımcı olurlar. Buna göre Tablo 3 incelendiğinde, 6 maddeden oluşan birinci alt boyut ait yük değerlerinin 473 ile 830 arasında, 6 maddeden oluşan ikinci ankete ait yük değerlerinin, 382 ile 724 arasında, 6 maddeden oluşan üçüncü alt boyuta ait yük değerlerinin, 444 ile 765 arasında, 10 maddeden oluşan dördüncü alt boyuta ait yük değerlerinin 474 ile 774 arasında değiştiği görülmektedir. Faktör yük değerlerinin bulunmasından sonra madde analizi çalışmalarına geçilmeden, faktörler diğer bir ifade ile boyutlar isimlendirilmeye çalışılmıştır. Bu aşamada maddelerin içerikleri ve kuramsal açıklamalar dikkate alınmıştır.

Böylece, araştırmada kullanılan anketlerin faktör yapısı belirlenmiş olup faktörlerin adlandırılmasından sonra her bir faktörün veya boyutun birbiri ile ilişkisi tespit edilmiştir. Buna göre sonuçlar Çizelge 4.20’de yer almaktadır.

Çizelge 4.20. Alt boyutların birbirleriyle ilişkisi

	1	2	3	4
Facebook kullanım motivasyonları	1			
Facebook’taki paylaşımların duygu yönü	,402**	,318**		
Facebook’ta emoji kullanımı	,417**	,396**	,444**	
Facebookta Suriyeli mülteciler hakkındaki paylaşımlara verilen duygusal tepkiler	,099*	,115*	,141**	,179**
**.p< .01				
*. P< .05				

Çizelge 4.20’de anketlerin birbiriyle ilişkisi görülmektedir. Buna göre bütün alt boyutların arasında, 01 ve .05 düzeyinde anlamlı ilişkiler belirlenmiştir. Facebook kullanım motivasyonları ile Facebook paylaşımlarının duygu yönü ($r = .402$, $p < .01$), Facebook’ta emoji kullanımı ($r = .417$, $p < .01$) ve Facebook’taki Suriyeli mülteciler hakkındaki paylaşımlara verilen duygusal tepkiler ($r = .099$, $p < .054$) arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Facebook’taki paylaşımların duygu yönü ile Facebook’ta emoji kullanımı ($r = .538$, $p < .01$) ve Facebook’ta Suriyeli mülteciler hakkındaki paylaşımlara verilen duygusal tepkiler ($r = .171$, $p < .01$) arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Son olarak Facebook’ta emoji kullanımı ile Facebook’ta Suriyeli mülteciler hakkındaki paylaşımlara

verilen duygusal tepkiler ($r = .170$, $p < .01$) arasında ise pozitif yönlü anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Dolayısıyla, anketi oluşturan bölümlerin her birinin birbiriyle anlamlı ilişkileri vardır ve çalışmanın amacını destekler şekilde, Facebook kullanıcılarının, Facebook kullanımına ve emojiye ve Facebook'ta paylaşılan Suriye ile ilgili içeriklere yönelik duygularını belirlemek için uygundur.

Madde iç tutarlılık güvenirlik çalışmalarına ilişkin bulgular

Bu aşamada anketlerin güvenilirliğini sağlamak amacıyla iç tutarlılık katsayıları belirlenmiştir. Her bir maddenin varyansına dayalı olarak hesaplanan Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayıları çizelge 4.21'de yer almaktadır.

Çizelge 4.21. Anketlerin güvenirlik analizleri

Boyutlar	Madde Sayısı	Cronbach Alpha Katsayısı
Facebook kullanım motivasyonları	13	.899
Facebook'taki paylaşımların duygu yönü	8	.807
Facebook'ta emoji kullanımı	7	.810
Facebook'ta Suriyeli mülteciler hakkındaki paylaşımlara verilen duygusal tepkiler	8	.823

Çizelge 4.21 incelendiğinde, her bir alt boyutun toplamında ortaya çıkan Cronbach Alfa değerlerinin, 701- .899 arasında güvenilir olduğu görülmektedir.

4.3.2. DW Türkçe Facebook Sayfasının Bulguları

2011 ve 2015 yılları arasındaki paylaşımlar

Suriye'de yaşananların başlangıç dönemini oluşturan 2011 yılında çıkan Suriye ile ilgili haberlerin sayfa kullanıcılarının dikkatini çekmediği görülmektedir. 06.07.2011 tarihli “Suriye’de mezhep çatışması korkusu” başlıklı habere¹⁴³ 7 like (beğeni) gelmiştir. 14 Haziran 2011 tarihli “Suriye’den mülteci akını” haberinde¹⁴⁴ ise sadece 5 beğeni varken, herhangi bir yoruma rastlanmamaktadır. 2 Ağustos 2011 tarihinde yayınlanan “Şam yönetimi sabırları

¹⁴³ <https://www.facebook.com/165174814436/posts/144264058982185> (Erişim Tarihi: 19.05.2019).

¹⁴⁴ <https://www.facebook.com/165174814436/posts/193540924029963> (Erişim Tarihi: 19.05.2019).

zorluyor¹⁴⁵” haberine 4 beğeni ve 1 yorum yapılmıştır. Suriye’de yaşananların Türkiye’de yaşayanlar tarafından yorumlanmasına bakıldığında, 2011 yılı DW Türkçe’nin sayfalarında analize dahil edilecek verilere ulaşılamamıştır. Bu durum, olayın henüz yeni olması ve Türkiye’nin gündeminde yoğun olarak bulunmamasından kaynaklanabileceği gibi, 2009 yılından itibaren faaliyet gösteren DW Türkçe Facebook sayfasının o dönemdeki kullanıcı sayısından da kaynaklanabilir.

8 Şubat 2012’de yayınlanan ve sınırdaki bekleyen Suriyeli mültecileri konu alan “Suriyeli mülteciler bekleyişte¹⁴⁶” haberi yalnızca 4 beğeni almıştır. Günümüzde Türkiye’ye gelen Suriyeli mültecilerin sayıca çokluğunun sorun olduğu ilerleyen tarihli haberlerde açıkça bir şekilde görülürken, Suriyeli mültecilerin henüz Türkiye’ye gelmeden önce sınırdaki durumları, DW Türkçe sayfasını beğenen ve takip eden kişiler tarafından çok az bir tepkiyle karşılanmıştır. Bu da Suriyeli mültecilerin Türkiye’ye gelmeden önce onlarla ilgili Türkiye’de yaşayanlar tarafından büyük oranda olumsuz duygular hissetmedikleri anlamına gelebilir. Aynı durum 6 Mart 2013 tarihli “Suriyeli 1 milyon mülteci¹⁴⁷” başlıklı haber için de geçerlidir. Haberde 1 beğeni bulunmaktadır. Türkiye’de 17 kampta toplam 180 binden fazla Suriyeli’nin olduğu, Suriye’deki savaşın ikinci yılını doldurduğu ve mülteci sayısının dünya çapında gittikçe arttığına yer verilen, 10 Mart 2013’deki “Suriye’de insani felaket uyarısı¹⁴⁸” haberinde yorum ya da beğeni olmaması da ilgi çekici noktalardan bir diğeridir. 15 Mart 2014 tarihindeki, Suriye’deki savaşın üçüncü yılında 140 binden fazla insanın hayatını kaybettiğine yer veren haberde ¹⁴⁹ ne beğeni ne de yorum bulunmamaktadır. Aynı şekilde 20 Haziran 2014’teki “Suriye’de bombalı saldırı¹⁵⁰”, 22 Eylül 2014 tarihli “Kobaniden Türkiye’ye girenlerin sayısı 130 bini aştı¹⁵¹”, 3 Aralık 2014 tarihli “Mülteciler için bağış kampanyası¹⁵²” ve 22 Ağustos 2015’teki “Yüzlerce sığınmacı Makedonya Yolunda¹⁵³” başlıklı haberlerde de beğeni ya da yorum yoktur.

DW Türkçe sayfasını takip edenler ve beğenenlerin dikkatini 3 Eylül 2015 tarihli haber

¹⁴⁵ <https://www.facebook.com/165174814436/posts/213417712044459> (Erişim Tarihi: 19.05.2019).

¹⁴⁶ <https://www.facebook.com/165174814436/posts/314514935267906> (Erişim Tarihi: 19.05.2019).

¹⁴⁷ <https://www.facebook.com/165174814436/posts/10151455397544437> (Erişim Tarihi: 19.05.2019).

¹⁴⁸ <https://www.facebook.com/165174814436/posts/10151464276129437> (Erişim Tarihi: 19.05.2019).

¹⁴⁹ <https://www.facebook.com/165174814436/posts/412772862201006> (Erişim Tarihi: 19.05.2019).

¹⁵⁰ <https://www.facebook.com/165174814436/posts/10152476027999437> (Erişim Tarihi: 19.05.2019).

¹⁵¹ <https://www.facebook.com/165174814436/posts/10152699533479437> (Erişim Tarihi: 19.05.2019).

¹⁵² <https://www.facebook.com/165174814436/posts/10152862468214437> (Erişim Tarihi: 19.05.2019).

¹⁵³ <https://www.facebook.com/165174814436/posts/10153515243219437> (Erişim Tarihi: 19.05.2019).

çekmiştir. “O fotoğrafı neden yayınladık?”¹⁵⁴ başlıklı, Aylan Kurdi’nin ölümünü ve fotoğrafını içeren haber, 21 beğeni ve 4 yorum almıştır. 4 yorumda üzüntü ve öfke içeren ifadeler yer verilmiştir. DW Türkçe sayfasının ilk haberinin yer aldığı 2009’dan itibaren Suriye ile ilgili taranan haberler arasında, kronolojik olarak bakıldığında en fazla etkileşimi alan haberin bu haber oluşu¹⁵⁵, yukarıda da bahsedildiği üzere bu olayın dünyada yankı uyandırmasıyla bağlantılıdır. Aylan’ın bir çocuk oluşu ve kıyıya vuran fotoğrafı, Ticktin’in (2016:258) dediği gibi; masumiyeti ortaya çıkarmıştır. Çocukların masumiyeti insanlarda merhamet duygusunu uyandırır. Acıdan doğan merhamet duygusu, Frevert’in (2016:55) tanımıyla aile, yakın arkadaşlar ya da vatandaşları aşarak, asla tanımadığımız ve tanıma şansımız olmayan kişiler için insani bir felaket olarak görülmekte, hayal edilmekte ve hissedilmektedir.

Haberde, DW Türkçe olarak o fotoğrafı yayınlamaya nasıl karar verdikleri DW Genel Yayın Yönetmeni Alexander Kudascheff yorumuyla anlatılmaktadır. Bu haberi incelediğimizde de, yorum içerisinde yer alan “ölüye saygı, çocuk onuru, mesafeli olmak, etkiledi, trajedi, daha insanca, daha iyi bir gelecek, masum çocuk, sarstı, düşüncelere gömüldük, sustuk kaldık, acı, ölüm, keder, donup kaldık” gibi duygu ifadelerinin kullanılmış olduğu görülmektedir. Bu tür ifadeler, duygusal gazetecilikte, insanlarda çeşitli duygular uyandırabilmek ve aynı zamanda duyguları manipüle etmek için kullanılmaktadır. Aylan Kurdi ne yazık ki; “duygusal gazeteciliğin” iyi kullanıldığı bir içeriğe dönüşmüştür.

Facebook’un like butonuna eklenen diğer simgelerin gelişi 2016 tarihli olduğundan, Facebook kullanıcıları bu tarihe kadar olan tüm paylaşımlara yalnızca “like (beğeni)” butonuyla yanıt verebilmektedirler. Bu nedenle kullanıcıların bu haberleri “beğenmeleri”nden kastın ne olduğu tam olarak anlaşılamamakla birlikte, günümüzde dikkat çeken bu haberlere o dönemde çok az reaksiyon verilmiş olması, Suriye’de yaşananların Türkiye’ye göç olarak yansımından sonra dikkate değer bir konu haline geldiği şeklinde yorumlanabilir. Bu tarihten sonraki haberlerde diğer butonları görmek mümkündür.

Suriyeli mülteciler ile ilgili en çok reaksiyon alan ikinci haber de çocuklarla ilgili olan,

¹⁵⁴ <https://www.facebook.com/165174814436/posts/10153545631594437> (Erişim Tarihi: 19.05.2019).

¹⁵⁵Yorum için bkz: https://www.dw.com/tr/yorum-o-foto%C4%B1n-neden-yay%C4%B1nlanmad%C4%B1k/a-18692447?fbclid=IwAR1zqxO6ZYIBaVzEXMIxjqpesJ3-FxS136bUf2du9e13_paw2vSQTmxCWRg (Erişim Tarihi: 20.07.2019).

“Sığınmacı çocuk gelinlerin dramı¹⁵⁶” başlıklı 13 Mayıs 2016 tarihli haberdır. Habere 18 kişi reaksiyon vermiş, bunlardan 11 kişi “beğeni”, 6 kişi “kızgın”, 1 kişi “üzgün” ifadelerini bırakmıştır. Sayfa takipçileri ve beğenenleri, sayfada yer verilen içerikler için artık duygularını emoji şeklinde ifade edebilmektedirler. Çalışma açısından ilk olan bu örnekte beğeni anlam olarak bir yorumlamaya tabi tutulamamakla birlikte, kullanıcılar bu haberle ilgili duygularını ifade etmek için kızgın ve üzgün yüz ifadelerini kullanmışlardır. Ancak bu durum “beğeni”nin hiçbir şey ifade etmediği anlamına gelmez. Langlois ve Elmer (2013:12), bir şeyi beğenmenin bir kişinin Facebook ağındaki varlığının hareketi olduğunu söylemektedir. Kullanıcıyı diğerlerine yalnızca görünür yapmakla kalmaz, yalnızca anlamlı içerik paylaşmak anlamına gelmez, aynı zamanda bir kişinin pozisyonunu konumlandırması ve kullanıcı ekolojisi ve dijital nesneler¹⁵⁷ arasındaki ilişki ile ilgilidir (Langlois ve Elmer, 2013: 12).

Suriyeli mültecilerin yaşadıkları DW Türkçe’nin Facebook sayfasında çok fazla ilgi çekmezken, bu durumun Türkiye-AB ilişkileri açısından gergin bir hale dönüşmüş olması çeşitli tepkilere yol açmaktadır. 16 Mayıs 2016 tarihli “Erdoğan şansını fazla zorluyor olabilir¹⁵⁸” başlıklı haberde, Türkiye’nin Almanya’dan vizesiz geçiş istemesi üzerine Almanya basınında çıkan haberlere yer verilmiş ve “Erdoğan’ın yaptığı açıklamaların Türkiye ile AB arasında imzalanan mülteci anlaşmasını işlemez hale getirebileceği uyarısı” yapılmıştır. Habere toplam 51 reaksiyon verilmiştir. Bunların 41’ü “beğeni”, 3’ü “gülme”, 3’ü “kızgın” ifadesidir. 4 yorumun bulunduğu haberde, yorumların 3’ü Avrupa’yı kızgın bir dille eleştiren ve Recep Tayyip Erdoğan’ı destekleyen ifadelerdir. DW Türkçe sayfası kullanıcılarının, Suriyeler’in Türkiye’de bulunuşundan açık bir şekilde öfkelenmedikleri ve başka ülkeler söz konusu olduğunda Türkiye’nin bu konudaki politikalarını destekledikleri söylenebilir.

Suriye İnsan Hakları Gözlemevi’nin kaynak gösterildiği 19 Haziran 2016 tarihli, “Sınırdaki sekiz Suriyeli sivilin öldürüldüğü iddiası¹⁵⁹” başlıklı haberde 19 ifade ve 25 yorum bulunmaktadır. 16 “beğeni”, 2 “kızgın”, 1 “şaşkın” ifadesiyle birlikte, Türk askerlerinin İdlib’te sekiz sivil öldürdüğü iddiasını içeren habere kullanıcıların tamamı DW Türkçe’ye

¹⁵⁶ <https://www.facebook.com/165174814436/posts/10154133421419437> (Erişim Tarihi: 19.05.2019).

¹⁵⁷ Langlois ve Elmer’a göre (2013:11) dijital nesneler; sosyal medya platformlarını özel bağlamda oluşturan unsurlardır: ‘like’ tuşu, yorum ya da diğer metin türleri dijital nesnelerdir.

¹⁵⁸ <https://www.facebook.com/165174814436/posts/10154140916799437> (Erişim Tarihi: 20.05.2019).

¹⁵⁹ <https://www.facebook.com/165174814436/posts/10154228924564437> (Erişim Tarihi: 20.05.2019).

haberinin yalan olduğu, kuruluşun ajanlık yaptığı, Türk askerinin yalnızca terörist olanlara ateş açtığını içeren öfkeli yorumlarda bulunmuştur. “Asker” Durkheimci anlamda bir semboldür. Topluluğun kutsal saydığı şeyleri somut hale getirmesi olarak sembol, Durkheim’a göre (2018b:216); ortaya çıkan heyecanların nakledildiği bir yer ve sevilen, korkulan ve saygı gösterilen bir şeydir. Türk askeri, Türkiye’nin diğer ülkelere karşı olan savunması, kalkandır. Türkiye’de yaşayanların kendilerini güvende hissetmelerini sağlamaktadır. Bu nedenle, onlar hakkında yapılmış ve olumsuz iddiaları içeren bir haber, yorum yapanlar tarafından öfke duygusu ile karşılanmıştır.

Daha önce bahsedildiği gibi Aylan’ın ardından başka çocuklar da hayatlarını kaybetmiştir. Onlardan biri 18 Ağustos 2016 tarihli “Suriye’deki savaşın 5 yaşındaki yüzü¹⁶⁰” başlıklı video haberin konusu olan çocuktur. Haberde ismini öğrendiğimiz Ümran Dakneş’in Halep’teki saldırılar sonrası bir koltukta kül, toz ve kan içinde oturmasının görüntüleri bulunmaktadır. 72 reaksiyonun bulunduğu haberde, 41 “beğeni”, 21 “üzgün”, 10 “kızgın” ifade yer almaktadır. “Savaşın masum yüzü” çocuklar, kullanıcıların duygularını üzümlere ya da kızarak ifade ettiğini göstermektedir. Savaşın içindeki çocuklarla ilgili bir haber yine ilgi çekmiş ve sosyal ağda habere denk gelenlerde çeşitli duyguların oluşmasına neden olmuştur.

Belirli bir süre sonra konuşulmaya başlanan “geri dönme” meselesi; 18 Eylül 2016 tarihli, “Kalkınma Bakanı: Her iki Suriyeliden biri geri dönecek¹⁶¹” haberine konu olmuştur. Almanya’nın bir programla, Türkiye’de yer alan Suriyeli mültecilerin yarısını geri alacağını yer verildiği haberde 12 “beğeni”, 2 “gülme”, 1 “şaşkın” vardır. 2019 itibarıyla Suriyeli mültecilerin geri dönüşü konusu, çok fazla üzerinde konuşulan bir konu haline gelmişken, bu dönemde DW Türkçe sayfasında ilk kez yayınlanan bu habere verilen tepkinin bu denli düşük olmasının sebebi, haberin geçtiği yerin Almanya olmasıdır. DW Türkçe kullanıcıları Almanya’nın Suriyeli mültecileri geri gönderme politikasıyla ilgilenmemektedirler denilebilir.

Almanya’ya giden ve iş kuran Suriyeli mülteci bir ailenin hikayesini konu edinen 1 Aralık 2016 tarihli habere¹⁶² 38 “beğeni” ifadesi bırakılmıştır. Ancak belirtilen tarihteki haberde hiç yorum yoktur, kullanıcıların Suriyeli mültecilerin başka ülkelere giderek iş kurmaları ve maddi kazanç sağlamalarına yönelik olumsuz ifadeler bulunmamaktadır.

¹⁶⁰ <https://www.facebook.com/165174814436/posts/10154403962634437> (Erişim Tarihi: 20.05.2019).

¹⁶¹ <https://www.facebook.com/165174814436/posts/10154501623839437> (Erişim Tarihi: 20.05.2019).

¹⁶² <https://www.facebook.com/165174814436/posts/10154734718214437> (Erişim Tarihi: 20.05.2019).

14 Aralık 2016 tarihli paylaşım

DW Türkçe'nin sayfasında yer alan en çok reaksiyon alan paylaşımlardan biri "Sığınmacı krizi Türkiye'yi zorluyor"¹⁶³ başlıklı haberdur. Haberde toplam 1366 reaksiyon, 126¹⁶⁴ yorum bulunmaktadır. 1152 "beğeni", 138 "kızgın" ve 76 "üzgün", 12 "şaşkın", 7 "sevgi" 1 "gülme" ifadesi yer almaktadır. Bahsedildiği gibi 2016 yılından itibaren paylaşımlara "duygu reaksiyonları"nın gelmesinin ardından kullanıcılar, duygularını ifade etmek için bunlardan faydalanmaktadır. Bu haber özelinde bakıldığında kızgın, üzgün, şaşkın, kalp ve gülme ifadeleri bu duygu reaksiyonlarına karşılık gelmektedir. 138 kişinin "kızgın" ifadesini bırakması haber ile ilgili hissettiği duygunun bu olduğunu göstermekteyken, 1152 kişinin "beğeni" butonuna tıklamış olması bizlere duygu açısından herhangi bir anlam ifade etmemektedir. Suriyeli mültecilerin Türkiye'ye gelişinin yarattığı kriz ortamının incelendiği içeriğin "beğenilmesi", okuyucuların "beğeni (like)" reaksiyonunu "okudum", "anladım", "gördüm" şeklinde bir tür onaylama olarak kullandıklarını düşündürmektedir. Onun dışında kalan ifadeler ise, habere yaklaşım açısından duygularla ilgili bir manaya sahiptir. Bu kişiler doğrudan "beğeni" butonunu tıklamak yerine, bu duygu ifadelerini kullanmayı tercih etmişlerdir. Dolayısıyla bu ifadeleri seçen kullanıcılar, Facebook'un bu özelliğini kullanmakta ve yalnızca "beğenmek" yerine paylaşımaya yönelik duygularını göstermektedirler. Beğeni butonu dışarıda bırakıldığında, kullanıcıların habere karşı duyguları en fazla "kızgın" ifadesinde kendisini bulmakta, bu nedenle de olanlara karşı öfkeli oldukları şeklinde yorumlanabilmektedir.

Buna bağlı olarak incelenen 126 yorumun içeriğine bağlı olarak; (a) Yorumun konusu, (b) Yorumun hedefi (c) Yorumun duygusu şeklinde bir kategorileştirme yapılarak, yorumların içeriği, yorumun kime yönelik olduğu ve yorumdaki kelimeler temel alınarak içerdiği duygu saptanmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda her bir yorum kopyalanmış, karşısına konu, hedef ve duygu kategorileri yerleştirilerek excel programına aktarılmıştır.

(a) Yorumun konusu¹⁶⁵: Yorumlar 6 konu başlığı altında kategorilendirilmiştir. Bunlardan;

¹⁶³ <https://www.facebook.com/165174814436/posts/10154784813899437> (Erişim Tarihi: 20.05.2019).

¹⁶⁴ Yorum sayısı 184 görünmekle birlikte, bütün yorumlar incelenmesine rağmen toplam sayısının 123 olduğu görülmüş, bazı yorumların, yorum sahipleri ya da DW Türkçe sayfası yöneticileri tarafından kaldırılmış olabileceği düşünülmüştür.

¹⁶⁵ Yorumun içeriğine bakarak belirlenen yorumun konusunu, hedefini ve duygusunu içeren tablo 1.1.'de, etik kurallar sebebiyle kullanıcıların yorumlarına açık bir şekilde yer verilmemiştir. Bunun yerine yorumlar,

birincisi Suriyeli mültecilerin Türkiye’de olmasını istemeyenler, ikincisi Suriyeli mültecileri isteyenler, üçüncüsü siyasetçileri eleştirenler, dördüncüsü yabancı ülkeleri eleştirenler, beşincisi, yayın kuruluşunu eleştirenler, altıncısı ise bu kategorilerin dışında kalan diğer kategorisidir. İncelenen yorumlara bağlı olarak, bazılarının içerik olarak farklılaşsa da, aynı kategoriye dahil edilmesi gerektiği görülmüş, bu nedenle her bir konu başlığı farklı alt kategorilere ayrılmıştır.

(a.1.) Suriyeli mültecileri istemeyenler: Bunlar; Suriyeli mültecilerin hiçbir şekilde Türkiye’de bulunmalarını istemediklerini ifade edenler, terörist olduklarını düşünenler ve zor durumda olsalar bile gitmeleri gerektiğini söyleyenlerdir. Bu grup en çok yorumun olduğu gruptur. Yorumlar incelendiğinde Türkiye’nin içinde bulunduğu durumdan Suriyeli mültecileri sorumlu¹⁶⁶ kabul eden, ekonominin kötüye gidişinin sebebi olarak gören ve terörist olduklarını düşünenlerin sayısının fazla olduğu görülmüştür. 126 yorumun 47 tanesini Suriyeli mültecileri istemeyenler oluşturmaktadır. Bu da yorum yapanların %37,3’ünün, Suriyeli mültecileri Türkiye’de istemediği anlamına gelmektedir.

(a.2.) Suriyeli mültecileri isteyenler: Bu grubu, Suriyeli mültecileri kardeşlerimiz olarak görüp içinde bulundukları duruma üzülenler, kadınlar ve çocukların öncelikli olduğunu düşünenler ve iktidarın Suriye politikalarını destekleyenler oluşturmaktadır. Yorumlarda Suriyeli mültecileri destekleyenlerin oranı 21 adet yorum ile %16,66’dır.

(a.3.) Siyasetçileri eleştirenler: Bu gruba, Suriye’den dolayı ülkenin kötü duruma gitmesinin sebebi olarak siyasetçilerin sorumlu olduğunu düşünenler, yaşananlardan iktidarı sorumlu tutanlar ve ekonomik krizin sebebi olarak hükümetin Suriye politikasını görenler girmektedir. Bu grupta 9 yorum bulunmaktadır. Bu da yorumların %7,15’ine denk gelmektedir.

(a.4.) Yabancı ülkeleri eleştirenler: Bu grup, Avrupa’yı ve Batı birliklerini, Arap ülkelerini ve Rusya, İran, ABD gibi diğer ülkeleri eleştirenlerden oluşmaktadır. Bu grupta 12 yorum bulunmaktadır. Oranı % 9,53’tür.

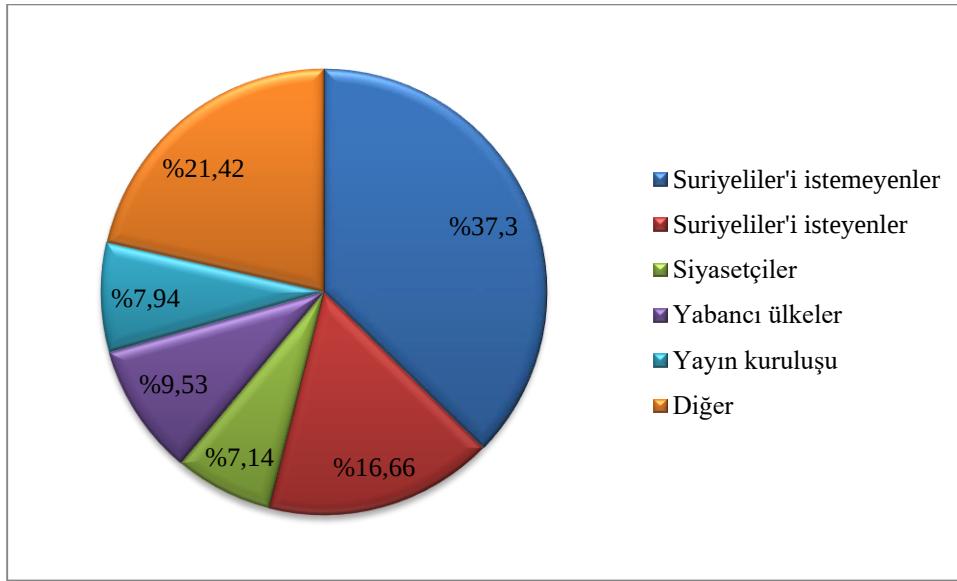
(a.5.) Yayın kuruluşunu eleştirenler: Bu grubun alt başlıkları; DW Türkçe’nin yalan haber

paylaşımında yer alan sırasından farklı bir sırayla 1’den itibaren numaralandırılarak verilmiştir. Tablo için bkz. Ek.1., Çizelge 1.1.

¹⁶⁶ Bahsi geçen paylaşımında Suriye’den gelenlerin terörist olduğunun ifade edildiği pek çok yorumun yanı sıra, yorumlar arasında Beşiktaş’taki bombacıların Suriyeliler olduğunu söyleyenler de vardır.

yaptığını söyleyenler, kuruluşun ajan olduğunu ifade edenler ve kuruluşa hakaret edenlerdir. Bu grupta 10 yorum vardır. Yorumlar içerisindeki oranı %7,94'tür.

(a.6). Diğer: Konu dışı yorumların olduğu bu gruba, kullanıcıların hakaret ve küfür içerikli kişisel tartışmaları, konuyla ilgisiz yorumlar (reklam, tanıtım vs.) ve içeriği anlaşılamayan ve kodlanamayan mesajlardır. Paylaşımın altında yer alan 27 adet yorum, paylaşımların %21,42'sini oluşturmaktadır.

Şekil 4.1. DW Türkçe 14 Aralık 2016 haber paylaşımı yorumlarının konularına göre dağılımı

Buna göre, Suriyeli mültecileri istemeyenlerin (%37,3) yorumlarının birinci sırada olduğu görülmektedir. İkinci sırada konu dışı yorumlar yer alırken, üçüncü sırada %16,66 oranı ile Suriyeli mültecilerin Türkiye’de bulunmasını isteyenler gelmektedir. Hemen arkasından dördüncü sırada (%9,53), Suriyeli mültecileri ülkelere kabul etmedikleri için ve savaşın sorumlusu olarak gördükleri yabancı ülkelere yöneltilmiş eleştiriler vardır. Beşinci sırada %7,94 oran ile Almanya kaynaklı olan DW Türkçe yayın kuruluşunun yaptığı habere gelen tepkiler bulunmaktadır. Suriye ile yaşananlardan dolayı siyasetçileri eleştirenler (%7,15) ise en son sıradadır.

(b) Yorumun hedefi: Hedef, konunun içeriğine göre belirlenmiştir. Buna göre birinci konu kategorisi olan Suriyeli mültecileri istemeyenlerin hedefi Suriyeli mülteciler ve Suriyeli mültecileri isteyenlerdir. İkinci kategori olan Suriyeli mültecileri isteyenlerin hedefi Suriyeli

mülteciler ve Suriyeli mülteciler'i istemeyenlerken, üçüncü kategori olan siyasetçileri eleştirenlerin hedefi, siyasi partilerdir. Dördüncü kategoride yer alan yabancı ülkeleri eleştirenlerin hedefinde Arap ülkeleri, Avrupa ve Batı birlikleri, Amerika, Rusya, İran gelmektedir. Beşinci sırada yayın kuruluşunu eleştirenlerin hedefi DW Türkçe'dir. Altıncı kategori olan diğer kategorisinin hedefleri paylaşım altına yorum yazan kullanıcılarıdır.

(b.1) Suriyeli mültecileri istemeyenler: Suriyeli mültecilerin Türkiye'ye gelmesini ve Türkiye'de bulunmasını yukarıda bahsedilen üç kategoride çerçevesinde ifade etmiş olanların hedefleri direkt olarak Suriyeli mülteciler olmakla birlikte, Suriyeli mültecileri istediği yönünde paylaşım yapmış olanlar da ikinci hedefi oluşturmaktadır. Suriyeli mülteciler'i istemeyen 47 yorumdan 34 tanesi doğrudan Suriyeli mültecileri hedeflerken, 13 tanesi Suriyeli mültecileri isteyen kişilere cevap olarak verilmekte ve onları hedeflemektedir.

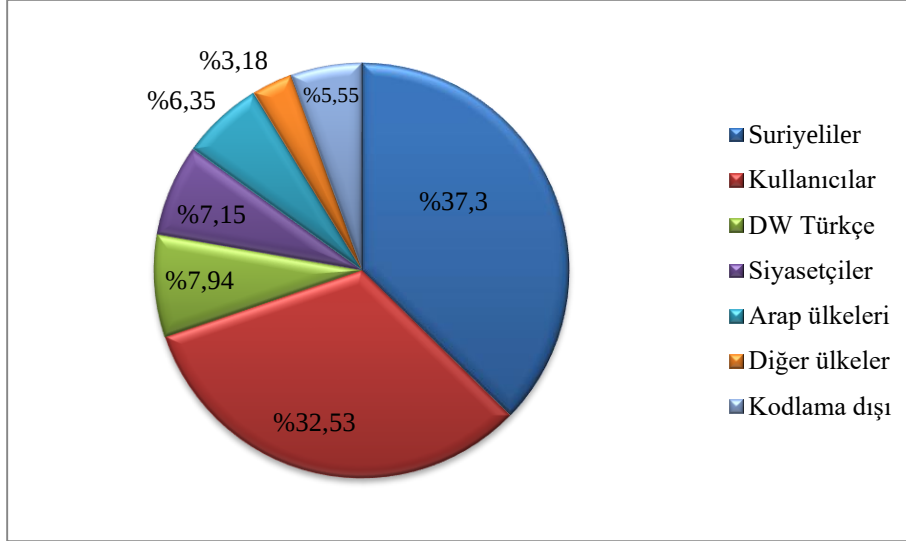
(b.2) Suriyeli mültecileri isteyenler: Suriyeli mültecilerin Türkiye'de bulunmasını destekleyenler ve içinde bulundukları durumdan dolayı onlar için üzüntü duyanların yorum içindeki hedefleri Suriyeli mülteciler ve Suriyeli mültecileri istemeyenlerdir. Toplam 21 yorumun 13 tanesinin hedefi Suriyeli mülteciler iken, 8 tanesi ise Suriyeli mültecileri istemeyenlere cevap olarak yazılmıştır.

(b.3) Siyasetçileri eleştirenler: Bu gruptakilerin hedefinde iktidar partisi, Recep Tayyip Erdoğan, tüm partiler vardır. 3 kişi Recep Tayyip Erdoğan, 3 kişi iktidar partisi, 3 kişi de tüm partilerin eleştirisini içine alan yorum yapmıştır.

(b.4) Yabancı ülkeleri eleştirenler: Yabancı ülke eleştirisinde en çok ismi geçenler Arabistan, Katar ve Yemen'in isminin anıldığı Arap ülkeleridir. 12 yorumun 8 tanesi "Arap ülkelerinin Suriyeli mültecileri ülkelere neden almadıklarına" yönelik yorumları içermektedir. Yorumlardan 3'ü Avrupa ve BM'yi hedef alırken, diğer yorum Rusya, ABD, İran'ı bu konuda eleştirmektedir.

(b.5) Yayın kuruluşunu eleştirenler: Bu grubun hedefinde DW Türkçe ve ona bağlı olarak Almanya bulunmaktadır. Yorumlar içerisinde hem kuruluşa hem de sahiplerine eleştiride bulunduğu ve her ikisi de aynı hedefi içerdiği için ikisi arasında bir ayrıştırma yapılmamıştır. 10 yorumun tamamında DW Türkçe hedef olarak ele alınmıştır.

(b.6) Diğer: Bu kategoride yer alan 27 yorumun 20 tanesi, kullanıcıların birbirleriyle yaptıkları konu dışı ad hominem¹⁶⁷ tartışmalara aittir. Bu nedenle hedef; kullanıcıların kendisidir. Yorumlardan 3'ü konuyla ilgisiz olmakla birlikte, kalan 4 yorum içeriği nedeniyle anlaşılamayan ve kodlanamayan yorumlardır.

Şekil 4.2. DW Türkçe 14 Aralık 2016 haber paylaşımı yorumlarının hedeflerine göre dağılımı

Buna göre, 126 yorumun 47 tanesi (%37,3) Suriyeli mültecileri isteyenler ve istemeyenler tarafından Suriyeli mültecilere yönelik olarak paylaşılmıştır. İkinci sırada %32,53 ile kullanıcıların Suriyeli mülteciler konusunda birbirleriyle yaptıkları tartışmaları içeren 20 yorum ve Suriyeli mültecileri isteyenler ve istemeyenler arasında geçen tartışmaları içeren 21 yorum gelmekte ve kullanıcıların kendilerini hedef almaktadır. Üçüncü sırada %7,94 ile yayın kuruluşu DW Türkçe, dördüncü sırada %7,15 ile siyasetçiler, beşinci sırada % 6,35 ile Arap ülkeleri, son sırada ise Avrupa ülkeleri ve diğer ülkeler (%3,18) bulunmaktadır. Altıncı sırada %5,55 ile kodlanamayan ve konudan bağımsız içerikler gelmektedir.

(c) Yorumun duygusu: Yorumun duygusu için Facebook'ta yer alan duygu butonlarının içerikleri temel alınmıştır. Buna göre beğeni, love (sevgi), wow (şaşkın), üzgün, kızgın ifadelerine denk gelen, durum belirtme¹⁶⁸, sevgi, merhamet, üzüntü, kızgınlık (öfke) duyguları kategorileri, yorum içinde geçen kelimeler temel alınarak oluşturulmuştur.

¹⁶⁷ Fikire değil şahısa yönelik eleştirileri içeren tartışmaları tanımlayan safsata türlerinden biridir.

¹⁶⁸ Çalışmada, “like” butonunun sayfa kullanıcıları tarafından “gördüm”, “okudum”, “bilgim var” şeklinde kullanıldığı ve yorumlamada herhangi bir duyguyu ifade etmediği görüldüğünden, yorumların analizinde bu tür bir karşılığa başvurulmuştur.

(c.1) Suriyeli mültecileri istemeyenler: Bu kategoride en fazla ortaya çıkan duygu “öfke”dir. Suriyeli mültecilerin Türkiye’de bulunmasını istemeyen yorum sahipleri, bu tepkilerini bu duygu yoğunluğu ile dile getirmişlerdir. Toplam 47 yorumun 36 tanesi “öfke” kategorisine konulmuştur. 8 tanesi “korku”, 6 tanesi ise herhangi bir duyguyu içermeyen “durum belirtme” başlığı altındadır.

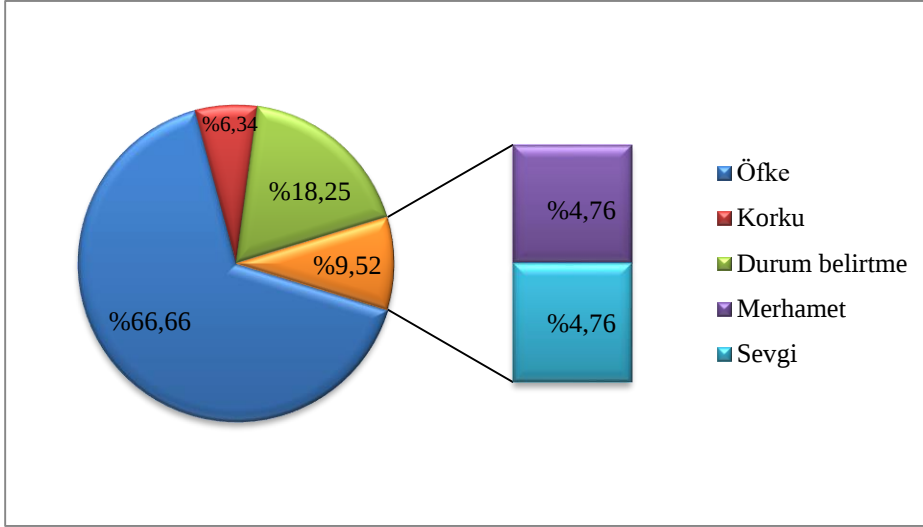
(c.2) Suriyeli mültecileri isteyenler: Suriyeli mültecilerin Türkiye’de bulunmasından rahatsızlık duymayıp gelmelerini hoş karşılayanların yorumlarında ön plana çıkan duygular toplam 12 yorum ile “merhamet” ve “sevgi”dir. İkinci sırada 8 yorum ile “öfke” gelmektedir. Öfke içeren bu yorumların tamamı, Suriyeli mültecileri istemeyenler ile girilen diyaloglara aittir ve öfke duygusu bu kişilere yöneltilmiştir. Yorumlarda 1 tane “durum belirtme”ye rastlanmıştır.

(c.3) Siyasetçileri eleştirenler: Bu grupta yer alan 8 yorumun 7 tanesinde “öfke” duygusu ortaya çıkmış, 1 tanesi “durum belirtme” olarak değerlendirmeye alınmıştır.

(c.4) Yabancı ülkeleri eleştirenler: Bu başlıkta yer alan yorumların yarısı (6) “öfke” duygusuna karşılık gelmiş, kalan 6 tanesi ise “durum belirtme” olarak ele alınmıştır.

(c.5) Yayın kuruluşunu eleştirenler: Bu kısımda yer alan 10 yorumdan 7 tanesi “öfke”, 3 tanesi “durum belirtme” kategorisi altındadır.

(c.6) Diğer: Çoğunlukla kullanıcıların birbiriyle tartışmalarının yer aldığı bu başlıkta 20 adet yorum “öfke” kategorisi altına konumlandırılmıştır. Geri kalan 7 adet yorum reklamlar ve anlaşılamayan içerikleri içerdiği için duygu kategorileri altında sınıflandırılmamış ve kategori dışı bırakılmıştır.

Şekil 4.3. DW Türkçe 14 Aralık 2016 haber paylaşımı yorumlarının duygularına göre dağılımı

Her bir başlık incelendiğinde, 126 yorumun 84 tanesi (%68,29) “öfke” duygusunu içermektedir. Öfke duygusunun hedefi en çok Suriyeli mülteciler olurken, kullanıcıların Suriyeli mülteciler temelinde yaptıkları tartışmalarda birbirlerine yönelik ifadelerinin duygusunun “öfke” olduğu görülmüştür. Suriyeli mültecilere yönelik “öfke” duygusu kimi zaman “korku” duygusuna (%6,34) yapışmakta ve ikisi beraber hareket etmektedirler. İkinci sırada en çok çıkan duygular “merhamet” ve “sevgi”dir. Bu iki duygu da birbirine yapışarak gelmekte ve Suriyeli mültecilerin Türkiye’de olmasıyla ilgili bir sorun olmadığını belirten kişilerce yapılan yorumlarda yer almaktadır. 18 adet yorum duygu kategorilerinin içine girmediğinden “durum belirtme” olarak ele alınmıştır.

Haberin yayınlandığı tarih 14 Aralık 2016’dır. Türkiye’nin gündeminde 10 Aralık 2016 tarihinde İstanbul Dolmabahçe’de bulunan Vodafone Arena’daki terör saldırısı sonucu 36 emniyet mensubu ve 8 sivil içeren 44 kişinin hayatını kaybettiği¹⁶⁹ olay bulunmaktadır. Ayrıca 14 Aralık’ta, Halep’te Türkiye’nin çabalarıyla açılan insan koridoru¹⁷⁰ başka bir gündem konusudur. Aynı tarihte Erdoğan, muhtarlarla yaptığı toplantıda, “bugün adı konmamış bir Sevr tehdidiyle karşı karşıya olduğumuzu, terör tehdidine karşı savunmada kalmak yerine harekete geçmek gerektiğini, güvenliğimizi sadece güvenlik güçlerine

¹⁶⁹ <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-38278551> (Erişim Tarihi: 20.07.2019).

¹⁷⁰ <https://www.aksam.com.tr/dunya/halepteki-katliama-turkiye-dur-diyecek/haber-576189> (Erişim Tarihi: 20.07.2019).

bırakamayacağımızı”¹⁷¹ söyleyerek milli seferberlik etmiştir. Görülmektedir ki, Türkiye gündemindeki bu meşguliyet, Suriyeli mültecileri de içine almıştır. Daha önceki haberlere bakıldığında DW Türkçe sayfasında kullanıcılar tarafından ciddi bir tepkiyle karşılaşılmazken, Türkiye’de yaşanan olumsuz olayların ve gündemden kaynaklanan duygu durumlarının karşılığını Suriyeli mültecilere yönelik “öfke” olarak bulduğu düşünülmektedir. Kullanıcıların hem Suriyeli mültecilere karşı, hem de bu konuda birbirlerine karşı duydukları “öfke” duygusu, diğer bütün kategorilerden daha fazla orandadır. 2016 yılındaki bu haberde görüldüğü gibi, Facebook DW Türkçe sayfası kullanıcıları Suriyeli mülteciler ile ilgili konularda en çok Suriyeli mültecilere, daha sonra ise görüşlerinden dolayı birbirlerine birbirlerine kızgındırlar. Yayın kuruluşuna duyulan öfkenin, siyasetçilere duyulan öfkeden fazla olması ise düşündürücüdür. Yorum yapanlar, bu paylaşım özelinde olanlardan siyasetçileri sorumlu görmek yerine, DW Türkçe’nin Almanya kaynaklı bir haber sitesi olmasından dolayı Türkiye’de olumsuz bir hava yaratma amacıyla olduğu ve gerçeği yansıtmayan haberleri olduğunu düşündükleri için yayın kuruluşunu eleştirmektedirler. Öfke duygusunun bir diğer muhattapları Arap ülkeleri, Batı ülkeleri ve Batı birlikleridir. Özellikle Arap ülkelerinin Müslüman olmalarına rağmen Suriye’yi ülkelerine kabul etmeyişi, kullanıcılar tarafından dile getirilmekte ve yabancı ülkeler Suriyeli mültecileri topraklarına almadıkları için Türkiye’nin bu durumla yüz yüze kalmak zorunda olduğunu söylemektedirler. Yalnızca Suriyeli mültecileri isteyenlerin yorumlarında rastlanan “sevgi” ve “merhamet” duygularının oranı ise çok azdır. Haber paylaşımının altında yer alan ve duygularını ifade etmelerini sağlayan “duygu reaksiyonları”nda da en fazla çıkan duygu “öfke”dir. Buna bağlı olarak, habere bırakılan duygu ifadeleri, yorumlarla karşılaştırıldığında paralel bir duygu durumu ortaya çıkmaktadır. Görünen odur ki; Suriyeli mülteciler söz konusu olduğunda bu paylaşım özel olarak ortaya çıkan en önemli duygu “öfke”dir.

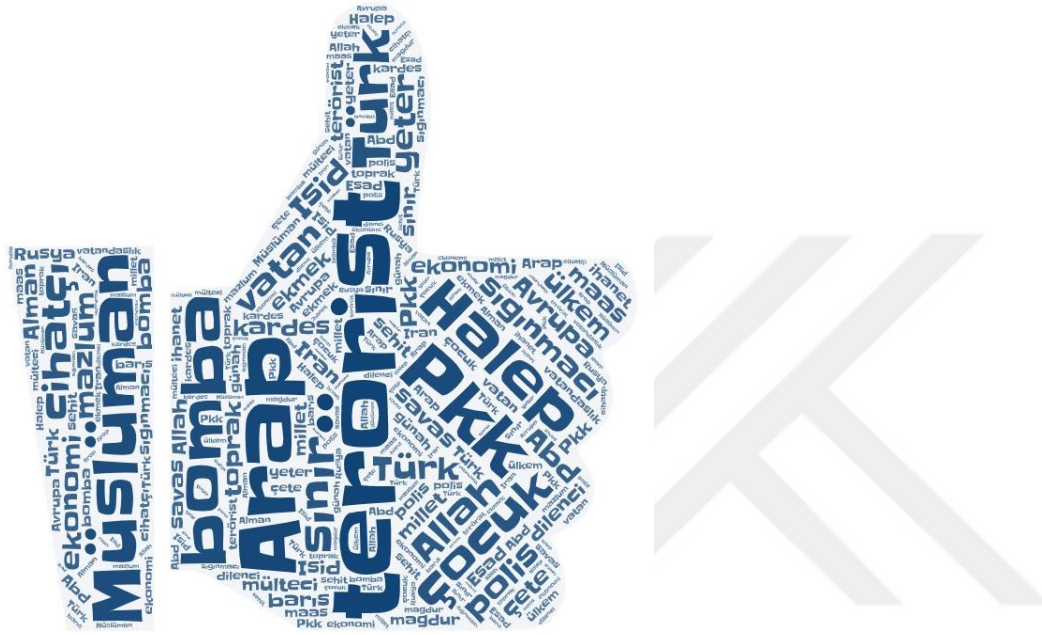
Haber Yorumlarının Kelime Bulutu

Belirlenen konu kategorilerine bağlı olarak, tekrar edilen belirli kelimelerin bir listesi çıkarılmıştır. Daha sonra bu liste Word Art¹⁷² programı ile kelime bulutuna çevrilmiştir. Program, sıklık sayısına göre kelimeleri daha belirgin ya da daha küçük bir şekillerde oluşturmaktadır. Büyük boyuttaki kelimeler daha fazla öneme sahipken küçük boyuttaki

¹⁷¹ <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-38278551> (Erişim Tarihi: 20.07.2019).

¹⁷² www.wordart.com (Erişim Tarihi: 23.08.2019).

kelimeler daha az öneme sahiptirler, bulutu oluşturan kelimeler alfabetik, frekans sayılarına göre veya aralarında rasgele bir hiyerarşi olmadan yerleşir (Gümüşi ve Murat, 2019: 291). Bu şekilde, 126 yorumda tekrar edilen ve yapılan analize uygun olarak konuyu, hedefi ve duyguları yansıtan kelimeler programa girilerek, tekrar sayıları yanlarına yazılmış ve seçilen görsel ile kelime bulutunun oluşturulması sağlanmıştır¹⁷³.

Şekil 4.4. DW Türkçe 14 Aralık 2016 paylaşım yorumlarının kelime bulutu

Buna göre “terörist” ve “Müslüman” kelimeleri en fazla çıkan kelimeler olmuştur. Onu çocuk, Halep, Arap, Türk, Pkk, cihatçı ve Allah kelimeleri takip etmektedir. Ayrıca polis, bomba, Rusya, İşid, sınır, vatan, Türk kelilemeleri de sık kullanılan kelimeler arasında yer almaktadır. DW Türkçe kullanıcılarının, Suriyeli mültecilerin Türkiye’ye gelmesi konusuyla ilgili olarak en çok kullandıkları kelimeler bu şekilde ortaya çıkmıştır. “Terörist” kelimesi sınırdan gelen Suriyeli mültecilerin sivil vatandaş değil, terör örgütü üyesi olduklarını içeren ifadelerden toplanırken, “Müslüman” kelimesi özellikle Suriyeli mültecilerin Türkiye’de kalmasını dini ortaklık yönünden vurgulayanların yorumlarından ve ikinci olarak Müslüman olan Arap ülkelerinin Suriyeli mültecileri almaması üzerine yürütülen tartışmalardan çıkarılmıştır. “Bomba”, “polis”, “vatan”, “ülkem”, “şehit” kelimeleri ise Türkiye’nin kendi sorunlarının olduğu ve Suriyeli mülteciler ile ilgilenmek zorunda olanın biz olmadığımızı vurgulayanlar

¹⁷³ Kelimelerin yer aldığı tablo için bkz. Ek.1. Çizelge 1.2.

tarafından kullanılmıştır. Genel olarak bakıldığında Suriyeli mültecilerin sınırdan Türkiye'ye gelmesi olayı, kullanıcılarda oluşan ve birbirine bağlı olan “tehlike”, “korku” ve “öfke” duygularının yansımaları yukarıdaki kelime bulutunda, “terörist”, “bomba”, “cihatçı” kelimeleriyle ortaya çıkarmaktadır.

Ahmed, bir duygu hissedildiğinde hiçbir zaman tek bir duygudan bahsedilemeyeceği gibi, bu duyguların belirli kavramları da beraberinde getirdiğini söylemektedir. Bu da göstergeler ile olmaktadır. Ahmed'e göre (2015:243) dilin ne kadar etkili bir iktidar formu olarak işlediğini gösteren “yapışkan göstergeler” modelinde duygular, bizi hareket geçirme şekilleriyle bazı bedenleri ötekilerle eşitlerken aynı zamanda onlarla birlikte başka figürlere de yapışır. Ona göre (2015:88); “siyahi adamın korku nesnesi olarak üretimi geçmiş çağrışımlarımıza dayanır: Zenci, hayvan, kötü, iğrenç, çirkin”. Haber yorumlarının kelime bulutuna bakıldığında hemen görünen Arap, terörist, bomba, Müslüman gibi kelimeler, Suriyeli mültecilerin sınırdan yoğun bir şekilde gelmek durumunda olabileceği üzerine bir haber okuyan ve yorumlayan kullanıcılarda birbirini çağrıştıran kavramlardır. Ahmed, “terörist” kelimesinin kullanımıyla ilgili olarak, bu kavramın bazı bedenlerin üzerine yapıştığından ve başka kelimelere dönüştüğünden bahsetmektedir. Ona göre (2014:100); “Müslüman teröristler gibi tanımlamayla var olan ifadeler, söz konusu kelimelerin yeniden birbirine yapışmasına ve rastlantısallıklarının geçici olarak görülmemesine neden olur. Göstergeler arasındaki geçiş göstergelerin bedenlere “yapışmasına” neden olur: “Terörist olabilecek” bedenler “Müslüman gibi görünen”lerdir”. Kullanıcıların, Suriyeli mültecileri hedef alan ve “terörist” olarak tanımladığı yorumlarda bu tür bir bedensel yapışmanın varlığı mevcuttur. Sınırdan “kaçarak”, Türkiye'ye giriş yapan Suriyeli mülteciler, bilinmezlikleri nedeniyle “korku” duygusunu oluşturmakta ve ülkeye ve ülke insanlara zarar veren/verecek insanlar olarak görülmektedirler. Dolayısıyla, Suriyeli mültecilerin tamamının “terörist” olduğu düşüncesi yerleşmektedir. Bahsedilen “korku”nun “sınır politikası” üzerinden yapıldığını söyleyen Ahmed (2014:100); kullanılan “istila” dilinin, bizden olmayanların “istilası”na dönüştüğünden ve ulusun kendisini savunma yapmak zorunda bıraktığından bahsetmektedir. Bunun için yaratılan kriz ortamı ise, gerçek olaylara ve kişilere dayanmaktadır. Yani her zaman olmamış şeyler oluyormuş gibi gösterilerek insanların “korku”ya sürüklenmesinden ziyade, olay ya da sayılar yorumlanmaktadır. Ancak daha sonra, bahis olan nesnelerin (Suriyeli mülteciler) kontrolden çıkması ve tehdit olarak yorumlanmasının ardından “savaş” için gerekli ahlaki ve politik temeller oluşturulmuş olur. 11 Eylül'ün ardından Amerika'da

yaşananlar ve Amerikan ve dünya basınına yansıyanlar bunun bir örneğidir. Amerika’da artan güvenlik önlemleri, teröristlerin Müslüman olduğu fikrine dayanmakta ve dünya çapında Müslümanlar’a karşı farklı düşüncelerin oluşmasına neden olmaktadır. Günümüzde bu durum, belli bir ölçüde edinilen enformasyonun niteliğinden kaynaklanmaktadır ve bu enformasyonun bir kısmı kitle iletişim araçlarından elde edilirken, bir kısmı ise pek çoğu doğrulanmamış sosyal ağ kaynağından alınmaktadır.

5 Aralık 2017 tarihli paylaşım

Haber, Türkiye’de çalıştırılan çocuk işçiler ile ilgilidir. 11 yaşındaki Aras’ın günde 12 saat terzide çalışması ve okula gidememesi, ailesinin ekonomik sıkıntı çekmesi ve Türkiye’de yasak olmasına rağmen çocuk işçilerin çalıştırılmasını konu edinen “Türkiye’de çalıştırılan çocuk işçiler¹⁷⁴” başlıklı haberde 134 duygu reaksiyonu, 43¹⁷⁵ adet yorum vardır.

Duygu reaksiyonlarına bakıldığında 60 “beğeni”, 55 “üzgün”, 16 “kızgın”, 2 “gülme” ve 1 “şaşıрма” tepkileri verilmiştir. Diğer örnekte olduğu gibi bu paylaşımda da en çok çıkan reaksiyon “beğeni”dir. Çocuk işçilerin çalıştırılmasının beğenilecek bir tarafı olmadığından, burada da yorum yapanların “okudum”, “anladım”, “gördüm” anlamında beğeni ifadelerini kullandıkları düşünülmektedir. Yahut yayın organının yapmış olduğu haberi “beğenmiş” de olabilirler. Ancak Suriyeli mültecilere hissedilen duygular açısından bir anlam ifade etmediğinden yine analiz dışı bırakılmıştır. Bu nedenle ikinci sırada en çok karşımıza çıkan duygu ifadesi olan “üzgün” yüz ifadesi temel olarak alınmaktadır. Habere “duygu reaksiyonu” bırakanların çoğunun, Aras, ailesi ve içinde bulundukları durum nedeniyle “üzgün” hissettikleri düşünülmektedir.

Yorumların analizi için incelenen 43 yorumun içeriğine bağlı olarak; (a) Yorumun konusu, (b) Yorumun hedefi (c) Yorumun duygusu şeklinde bir kategorileştirme yapılarak, yorumların içeriği, yorumun kime yönelik olduğu ve yorumdaki kelimeler temel alınarak içerdiği duygu saptanmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda her bir yorum kopyalanmış, karşısına konu, hedef ve duygu kategorileri yerleştirilerek excel programına aktarılmıştır¹⁷⁶.

¹⁷⁴ <https://www.facebook.com/165174814436/posts/10155875189029437> (Erişim Tarihi: 20.05.2019).

¹⁷⁵ Paylaşımın altında yorum sayısı her ne kadar 56 olarak gözükse de, yorumların tamamı 43 tanedir.

¹⁷⁶ Çizelge için bkz. Ek.1., Çizelge 1.3.

(a) Yorumun konusu: Yorumlar 6 konu başlığı altında kategorilendirilmiştir. Bunlardan; birincisi Suriyeli mültecilerin Türkiye’de olmasını istemeyenler, ikincisi Suriyeli mültecileri isteyenler, üçüncüsü siyasetçileri eleştirenler, dördüncüsü yabancı ülkeleri eleştirenler, beşincisi, yayın kuruluşunu eleştirenler, altıncısı ise bu kategorilerin dışında kalan diğer kategorisidir. İncelenen yorumlara bağlı olarak, bazılarının içerik olarak farklılaşsa da, aynı kategoriye dahil edilmesi gerektiği görülmüş, bu nedenle her bir konu başlığı farklı alt kategorilere ayrılmıştır.

(a.1). Suriyeli mültecileri istemeyenler: Bu kategori altında Türkiye’deki çocukların durumunun daha önemli olduğunu söyleyenler, Suriyeli mültecilerin ekonomiye zarar verdiğini düşünenler ve Suriyeli mültecilerin çocuk doğurmaması gerektiğini ifade edenler bulunmaktadır. 43 yorumun 13 tanesi Suriyeli mültecileri istemeyenlerin yorumlarından oluşmaktadır. Bu da toplam yorumların %30,23’üne denk gelmektedir.

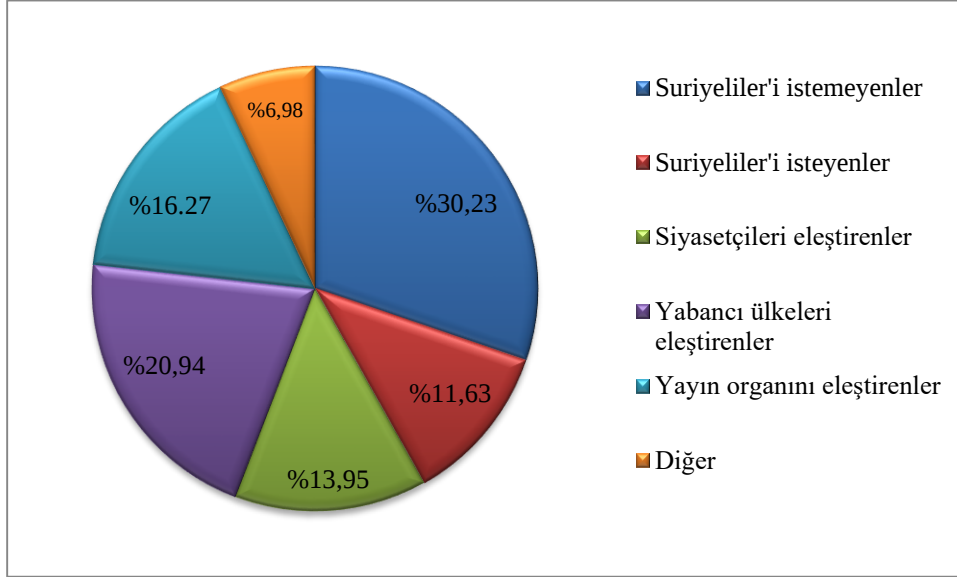
(a.2) Suriyeli mültecileri isteyenler: Bu grupta iktidarın politikalarını destekleyenlerin, çocuk işçiliğinin önemli bir konu olduğunu ifade edenlerin ve Suriyeli mültecilerin ekonomik olarak zor durumda olduğunu söyleyenlerin yorumların bulunmaktadır. 5 adet yorumun bulunduğu bu kategori, toplam yorumların %11,63’ünü oluşturmaktadır.

(a.3) Siyasetçileri eleştirenler: Bu kategoride yer alan yorumların tamamı iktidar partisine yöneliktir ve Avrupa’dan alınan yardım kullanıcılar tarafından sorgulanmaktadır. Bu kategoride toplam 6 yorum (%13,95) bulunmuştur.

(a.4) Yabancı ülkeleri eleştirenler: Bu başlıkta genel olarak Avrupa’ya eleştirenler, Almanya’yı sınır kapılarını açmadığı için eleştirenler ve Arap ülkelerini Suriyeli mültecileri almadıkları için eleştirenler bulunmaktadır. 9 yorumun bulunduğu bu kategori, toplam yorumların %20,94’üdür.

(a.5) Yayın kuruluşunu eleştirenler: Bunların arasında, Türkiye’deki çocuk işçilerin haberini yapmadığı için eleştirenler, kuruluşun kaynağı Almanya olduğu için kuruluş temelli Almanya’yı eleştirenler ve Almanya’daki kayıp çocukların haberini yapmadığı için eleştirenler yer almaktadır. 7 adet yorumun yer aldığı bu kategori, tüm yorumların %16,27’sini oluşturmaktadır.

(a.6) Diğer: Bu kategoride Suriyeli mültecileri istemeyenler ile isteyenler arasındaki tartışmalar ve kodlanamayan yabancı dilde içerik vardır. Toplam yorumların %6,98'sini oluşturan 3 yoruma rastlanmıştır.

Şekil 4.5.DW Türkçe 5 Aralık 2017 tarihli paylaşım yorumlarının konularına göre dağılımı

Buna göre, Suriyeli mültecileri istemeyenlerin (%30,23) yorumlarının birinci sırada olduğu görülmektedir. DW Türkçe kullanıcıları ve bu paylaşımın altına yorumda bulunanların en çok ifade ettikleri konu Suriyeli mültecilerin doğurmasıdır. Video haberde Suriyeli annenin 3 çocuğun ardından tekrar hamile kalması, kullanıcılar tarafından sert bir dille eleştirilmiş ve Türkiye'deki çocukların ihtiyaçlarının daha öncelikli olduğu belirtilmiştir. İkinci sırada %20,94 ile yayın organını eleştirenler yer almaktadır. DW Türkçe'nin Almanya kaynaklı bir haber sitesi olması nedeniyle, Türkiye'nin çocuk işçi çalıştırması gibi olumsuz bir konuyu ele almasından rahatsız olan DW Türkçe kullanıcıları, sayfanın Almanya'daki çocuklarla ilgili paylaşımlarda bulunmadığını öne sürerek, yayın kuruluşuna tepki göstermişlerdir. Bu ikinci kategoriye bağlı olarak üçüncü sırada gelen kategori %13,95 ile siyasetçileri eleştirenler gelmektedir. Bu kategoride iktidar partisi dışındaki partilerin ismine rastlanmamış, yorum yapanların tamamının Ak Parti ve Recep Tayyip Erdoğan'a yönelik eleştiride bulundukları görülmüştür. Kullanıcılar bu konuda uygulanan

politikaların yanlış olduğunu düşünmekte ve Avrupa’da Suriyeli mülteciler için alınan yardımların sorumlusu olarak iktidar partisini görmektedirler. Sonrasında beşinci sırada %11,63 oranı ile Suriyeli mültecileri isteyenler gelmektedir. Yorumların tamamına bakıldığında ve konu dışı olanlar dışarıda bırakıldığında, Suriyeli mültecileri isteyenlerin oranının en düşük oran olduğu görülmektedir. Ailesinden ziyade Suriyeli çocuk için üzülenler, bu yorumlar içerisinde ön plana çıkmaktadır. Aylan Kurdi’nin ölümünün ardından, “savaşın çocuk yüzü”nin daha çok merhamet ve masumiyetle ilişkilendirilmesi sebebiyle insanların Suriyeli çocuklara karşı daha az eleştirel yorumlarda bulundukları düşünülmektedir, yaşayan ve çalışan bir çocuk için aynı durumun söz konusu olmadığı görülmüştür. Yine de kullanıcıların Suriyeli çocukları suçlamamaları ve ailelerini eleştirmeleri söz konusudur. Ancak Aylan’ın için duyulan üzüntü, haberde geçen 11 yaşındaki Aras için yorumların genelinde hissedilememektedir.

(b) Yorumun hedefi: Yorumun içeriğinin kime yönelik olduğunu belirlemek için oluşturulan hedef kategorisi konuya bağlı olarak belirlenmiştir:

(b.1) Suriyeli mültecileri istemeyenler: Buna göre birinci kategori olan Suriyeli mültecileri istemeyenlerin yorumlarının hedefi genel olarak Suriyeli mülteciler ve haber özelinde Suriyeli aile ve annedir. Toplam 13 yorumdan 7 tanesi Suriyeli aileyi ve anneyi hedefine alırken, kalan 6 yorumda genel olarak Suriyeli mültecilerin ekonomiye zarar verdikleri ve ülkelerine dönmeleri gerektiğinden bahsedilmiştir.

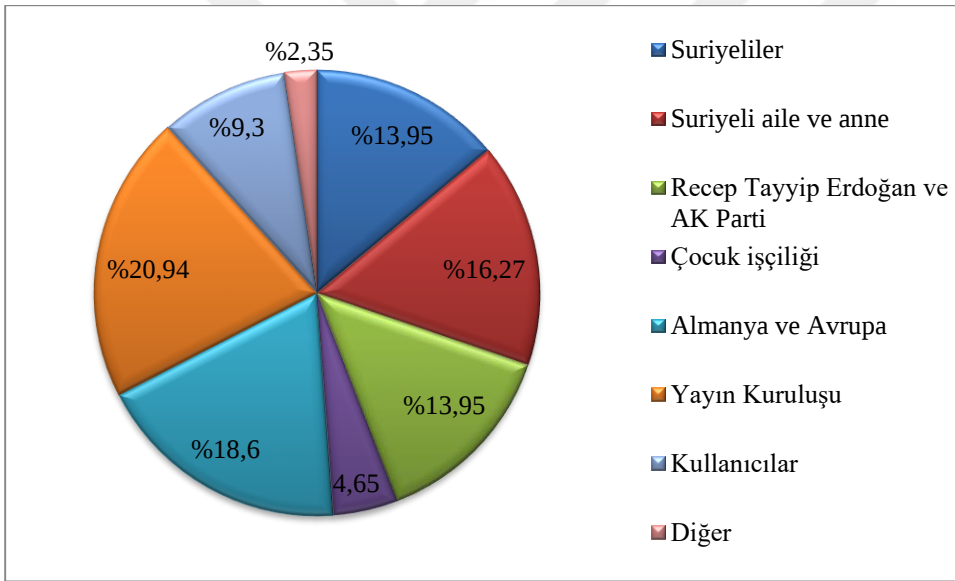
(b.2) Suriyeli mültecileri isteyenler: Bu kategoride ön plana çıkan yorumlar Suriyeli mültecileri istemeyenlere yönelik olarak yazılmış içeriklerdir. 5 yorumun 3 tanesini kullanıcıların birbirlerine bu bağlamda verdikleri cevaplardan oluşurken, 2 tanesi ise çocuk işçiliği temelinde Suriyeli çocuklar için duydukları üzüntüyü dile getirmişlerdir.

(b.3) Siyasetçileri eleştirenler: 6 yorumun bulunduğu bu kategorinin 5 tanesi doğrudan Recep Tayyip Erdoğan’a Avrupa Birliği’nden Suriyeli mülteciler için alınan yardımla ilgili sordukları soruları içermekte, 1 tanesi ise Suriye’deki politikalardan dolayı iktidar partisi olan Ak Parti’yi sorumlu tutmaktadır.

(b.4) Yabancı ülkeleri eleştirenler: Bu grup altındaki yorumların 8 tanesi DW Türkçe'nin Almanya kaynaklı olmasından dolayı Almanya ve Avrupa'yı içermekte, bir tanesi ise Arap ülkelerini hedef almaktadır.

(b.5) Yayın kuruluşunu eleştirenler: Bu grubun hedefinde DW Türkçe ve ona bağlı olarak Almanya bulunmaktadır. Yorumlar içerisinde hem kuruluşa hem de sahiplerine eleştiride bulunulduğu ve her ikisi de aynı hedefi içerdiği için ikisi arasında bir ayrıştırma yapılmamıştır. 9 yorumun tamamında DW Türkçe hedef olarak ele alınmıştır.

(b.6) Diğer: Bu gruptaki 2 yorum kullanıcıların birbirleriyle yaptıkları konu dışı tartışmaları içerir ve hedef olarak kullanıcıları alırken, 1 yorum Almanca olduğu için kategori dışı bırakılmıştır.

Şekil 4.6. DW Türkçe 5 Aralık 2017 tarihli haber paylaşım yorumlarının hedeflerine göre dağılımı

Buna göre %20,94 ile yorumların içeriğinde en çok hedeflenen, yayın kuruluşu olmuştur. Kullanıcılar, DW Türkçe'nin "Türkiye'de çocuk işçi çalıştırmak yasak olmasına rağmen, işverenler çalıştırıyor" ifadelerinin yer aldığı video haberi savunmaya geçerek eleştirmekte ve Almanya'nın kendi topraklarında olan çocukları düşünmesi gerektiğini, Türkiye'nin en azından barınma ve beslenme olanaklarını sağladığını söylemektedirler. Kullanıcıların bu tepkiyi vermelerinin sebebi DW Türkçe'nin bir Alman yayın kuruluşu olmasıdır. İkinci sırada

birinci hedefe bağılı olarak Almanya ve Avrupa gelmektedir (%18,6). Kullanıcılar DW Türkçe'den dolayı Almanya'yı ve genelinde Avrupa'yı eleştirmektedir. Dolayısıyla bu paylaşım yorumlarının hedefi olarak en yüksek oran, yabancı ülkeleri eleştirenlerin oranıdır denilebilir.

Üçüncü sırada %16,27 ile Suriyeli aile ve anne gelmektedir. Suriyeli kadınların doğurganlık özelliklerini ve etkileyen faktörleri inceleyen Karakaya vd.'nin (2017:423); çalışmasında, görüşme yapılan Suriyeli kadınlardan biri “hastaneye gittiklerinde doktorların kendilerine 4-5 tane neyine yetmiyor” diyerek kızdığını, birkaçı ise hastanelere gittiklerinde iyi muamele görmediklerini söylemişlerdir. Haber yorumlarının içeriklerine bakıldığında da, annenin niçin bir çocuk daha yaptığını sorgulayan ve anneye belli noktalarda hakaret ederek eleştiren yorumların “Suriyeli” aile kategorisi içinde çoğunlukta olduğu görülmüştür. Yorumlarda babadan hiç bahsedilmezken, yaşananların sorumlusu anne olarak görülmüş ve hangi şartlarda hamile kaldığı sorgulanmadan, yalnızca anne, yorumun hedefi olarak ortaya çıkmıştır. Ayrıca haberde, annenin “hamile olması sebebiyle” işi bırakmasından dolayı Aras'ın çalışmak zorunda kalışı'nın belirtilmesi, kullanıcılar açısından yönlendirici olmuştur. Haberde babanın çalışıp çalışmadığı, çalışıyorsa ne iş yaptığına dair herhangi bir bilgi yer almaz ve babanın bu durumu yoruma katkıda bulunanlar tarafından ele alınmazken, anne hamileliğini bahane ederek çocuğunu çalıştıran kötü bir anne olarak görülmektedir. Yine video haberin içinde gösterilen Aras'ın okuldaki “kısıtlı zamanlarındaki” mutlu halleri, görüntünün altındaki müzikle desteklenerek, izleyenlerde bu mutlu anın çocuğun elinden anne yüzünden alındığı hissini uyandırmakta ve eleştirilerin anneye yönelmesine neden olmaktadır. Karakaya vd.'nin çalışmasına göre (2017:423); görüşme yapılan kadınların bazıları eşlerinin ismi için çocuk doğurduklarından, çoğu zaman toplumsal baskılar altında kaldıklarından (2017:422) ve çoklu hamileliklerin onları ilerleyen yaşlarda çeşitli sağlık problemleriyle baş başa bıraktıklarından (2017:421) bahsetmişlerdir. Dolayısıyla Suriyeli kadınların doğurganlığı ve çocuk sahibi olması meselesi, toplumsal cinsiyet perspektifinden bakmayı zorunlu kılmaktadır¹⁷⁷. Arap kültüründe kadınların bedenini ele alan çalışmasında Ahmed (2004:71); kadınların çok çocuk doğurmasının nedenleri olarak, erkeğin kaynaklarını kendisine bağlamak, ikinci bir eşle evlenmesini engellemek olduğunu söylemekte ve kadınların bir nevi kendi çıkarlarını korumaya çalıştığını anlatmaktadır. Ekonomik olarak eşlerine bağımlı olan

¹⁷⁷ Suriyeli kadınların karşılaştıkları sorunları toplumsal cinsiyet perspektifinden inceleyen bir çalışma için bkz. Genç D. H. ve Öztürk, D. (2016), Türkiye'deki Suriyeli Kadınlar: Mevcut Durumları, Sorunlar ve Çözüm Önerileri, *Liberal Düşünce Dergisi*, 21 (84), 67-91.

kadınlar, özellikle çok eşliliğin yaygın olduğu toplumlarda, “yerlerini” korumak için çocuk ve mümkünse erkek çocuk doğurmaya çalışmaktadır. Karakaya vd.’nin (2017) çalışmasında da Suriyeli kadınların doğurganlıklarının sebebi olarak toplumsal dışlanmadan kaçınmak, erkeğin isminin devamını sağlamak ve savaşa insan yetiştirmekten bahsettikleri görülmektedir. Dolayısıyla Suriyeli kadınların durumu, toplumsal, psikoloji, ekonomik ve cinsiyet açısından düşünülmeyi müddetçe anlaşılamayacaktır. Kadınların ataerkil toplumlardaki kurallar nedeniyle maruz kaldıkları baskılardan bir tanesi de kadın bedenini temel alan “gebelik” ve ona bağlı olan “annelik”tir. Hamilelikte yalnızca kadının sorumlu olduğunun düşünülmesi, çocuk sahibi olmanın doğasına aykırı olduğundan, bu tablo içerisine diğer aktör olan erkek de ilave edilmeli ve sonrasında toplumsal cinsiyet rolleri çerçevesinde ele alınarak değerlendirilmelidir. Hamileliğin yanı sıra “annelik” kavramının toplum tarafından kutsallaştırılmış olması da, haber içerisinde yer alan annenin “anneliği”nin sorgulanmasına neden olmuş ve bu sıfatı hak etmediği sonucuna varılmıştır.

Yorumların hedef dağılımları arasında dördüncü sırada %13,95 ile Recep Tayyip Erdoğan ve Ak Parti gelmektedir. Siyasetçileri eleştirenlerin yorumları arasında en yüksek orana sahip olan bu alt kategoride ön plana çıkan konu; Avrupa Birliği tarafından Suriye için Türkiye’ye yapılan 30 milyar avrodur. Yorum yapan kullanıcılar genel olarak, ailenin maddi olarak kötü durumda olmasından dolayı paranın Suriyeli mültecilere harcanıp harcanmadığını soran ifadelerde bulunmaktadırlar. Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan ve iktidar partisi Ak Parti olduğu için kullanıcıların hedeflerinde bu iki alt başlık bulunmaktadır. Dördüncü ise aynı orana sahip olan (%13,95) Suriyeli mülteciler, bir diğer içerik hedefidir. Bir önceki habere oranla bu oranın düşüklüğünün sebebi, haberin bir Suriyeli aile özelinde olmasından kaynaklanabilir.

(c) Yorumun duygusu: İncelenen içeriklerde duygu kategorileri olarak “öfke”, “acıma/merhamet etme” ve “durum belirtme ortaya çıkmıştır. Buna göre:

(c.1) Suriyeli mültecileri istemeyenler: Bu kategoride en fazla ortaya çıkan duygu “öfke”dir. 13 adet yorumun 12 tanesi “öfke” duygusunu içeren ifadelere sahiptir. 1 tanesi ise daha çok “merhamet” ifadesi içermektedir. Metin içeriklerinde Suriyeli mültecilere yönelik saygı içermeyen emir ifadeleri ve çeşitli hakaretler yer almaktadır.

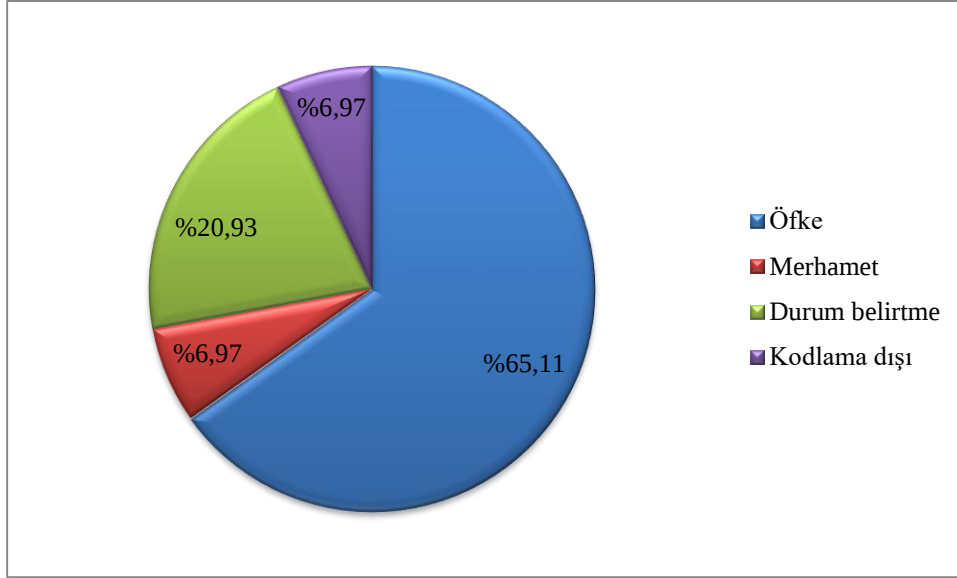
(c.2) Suriyeli mültecileri isteyenler: Bu başlıktaki yorumların içeriklerinden 3'ü "öfke", 2'si "merhamet" kategorisi altında değerlendirilmiştir. "Öfke" içeren yorumların tamamı, Suriyeli mültecileri istemeyen kişilere karşı söylenmiş ifadeleri içermekteyken, diğer 2 yorum çocuk işçilik yönünden baktıkları içerikleriyle "merhamet" kategorisine dahil edilmişlerdir.

(c.3) Siyasetçileri eleştirenler: Bu grupta 3 adet "öfke", 3 "adet" durum belirtme" içeren kategori saptanmıştır. "Öfke" yorumlarının içeriği, Recep Tayyip Erdoğan'ın Avrupa Birliği'nin Suriyeli mülteciler için göndermiş olduğu para ve Erdoğan'ı politikalarından dolayı verilen destek ile ilgili iken, diğer 3 "durum belirtme" kategorisi, Erdoğan'ın ve iktidar partisinin Suriye politikasını eleştirmektedir.

(c.4) Yabancı ülkeleri eleştirenler: Almanya ve Avrupa ağırlıklı yabancı ülkeleri eleştirenlerin toplam 9 yorumunun 5'i "öfke", 4'ü "durum belirtme" şeklinde duygu kategorisine alınmıştır. "Öfke" yorumlarında, hakaret ve küfür içeren ifadelerin yanı sıra, Almanya'yı Suriye politikası nedeniyle eleştiren içerikler bulunmaktadır. "Durum belirtme" kategorisi altındaki yorumlar ise metin içerisinde duygu ifadeleri olmaması nedeniyle, bu kategori altına alınmıştır.

(c.5) Yayın kuruluşunu eleştirenler: 5'i "öfke", 2'si "durum belirtme" olan yorumlardan "öfke" kategorisinde olanlar Almanya'daki çocuklarla ilgili olan yorumları içermekteyken, "durum belirtme" kategorisinde olanlar Türkiye'deki çocuk işçilerinin durumunun daha önemli olduğu yönünde eleştiri içeren yorumlardır.

(c.6) Diğer: Bu kategorideki 3 yorumda Almanca içerik ve kullanıcıların birbirine verdiği konudan bağımsız cevaplar yer aldığı ve herhangi bir duygu kategorisine girmedikleri için "kodlama dışı" başlığının altına alınmıştır.

Şekil 4.7. DW Türkçe 5 Aralık 2017 tarihli haber paylaşım yorumlarının duygularına göre dağılımı

Buna göre, Suriyeli 11 yaşındaki Aras'ın günde 12 saat terzide çalışmak zorunda kalması nedeniyle eğitimini alamamasını içeren video haber, kullanıcılar üzerinde “öfke”, “merhamet”, duygu kategorilerinin yanında, “durum belirtme” ve “kodlama dışı” olarak kategorilendirilmiştir. Bu haberde de “öfke” en çok çıkan duygu kategorisi olmuştur. Yorumların %65,11'i gibi yüksek bir oranda görülen “öfke” duygusu, bir önceki haberden farklı olarak, “diğer” hariç her yorum konusu kategorisinde yer almaktadır. Bu durum, haberlerin içerik olarak farklılaşması olarak okunabilir. Yorum yapan kullanıcıların yarısından fazlasının bu duygu ile yorum yapması dikkate değerdir. Türkiye’de yaşayanların Suriyeli mülteciler ile ilgili öfkesi sadece Suriyeli mültecilere değil, aynı zamanda siyasetçilere, yabancı ülkelere ve yayın kuruluşlarına daha çok yönelmiştir denilebilir. Yorumların içinde çıkan “merhamet” kategorisi ise Suriyeli mültecilere duyulan bir merhametten ziyade, genel olarak çocuk işçilere duyulan merhameti içermektedir. Bu bağlamda “üzgün” kategorisinin hiç çıkmamış olması ilginçtir. Çocuk göçmenlerin insanlarda uyandırdığı duygulardan biri olmasına rağmen, “üzgün” kategorisi altında değerlendirilebilecek bir yoruma rastlanmamıştır.

05.12.2017 tarihli video haberin yorumlarının bazılarında, Suriyeli mültecilerin çocuk yardımı aldığı için ülkelerine dönmeleri gerektiğini, kendilerine maaş bağlandığını, öğrencilerin sınavsız ve ücretsiz üniversiteye gidebildiğini ve Suriyeli mülteciler nedeniyle işsiz

kaldıklarını ifade eden içerikler mevcuttur. Yukarıda da bahsedildiği gibi, sosyal ağlarda Suriyeli mülteciler ile ilgili dolaşıma giren bazı haberler bulunmaktadır. Bu paylaşıma yorum yapan kullanıcıların da bu tür içeriklere denk geldikleri düşünülmektedir. Ancak, 2014 yılından itibaren hizmet veren Mülteciler ve Sığınmacılar Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği'ne göre; "Türkiye Cumhuriyeti devleti ne şimdi ne de bundan önce kendi kaynaklarını kullanarak Suriyeli mültecilere bir aylık bağlamamıştır¹⁷⁸". Yalnızca Avrupa Birliği'nden gelen ve Türkiye'de Kızılay Kart ile dağıtılan 120 liralık bir yardım sözkonusudur. Bir doğrulama platformu olan teyit.org'un araştırmasına göre "Suriyeli gençlerin sınavsız üniversiteye gidebildikleri" bilgisi doğru değildir¹⁷⁹. Suriyeli göçmenlerin diğer yabancı uyruklu öğrenciler gibi belirli şartlarla üniversiteye girebildiklerini içeren yazıda, "özel öğrencilik" statüsü ile üniversitelerden ders alabildiklerinden bahsedilmektedir. Kullanıcılar enformasyon bombasından kaçamamış ve Suriyeli mülteciler ile ilgili sosyal ağlardaki paylaşımları gerçek olarak kabul etmişlerdir. Teknoloji yalnızca kullanıcıların duygularını harekete geçirerek, duygulanımın ifadesi için bir kanal hizmeti vermemiş; aynı zamanda bu duygulanımın ayarlanması, tüketilmesi ve gösterilmesini de etkilemiştir (Serrano-Puche, 2015:2). Güçlü bir görsel, duygusal tınısı olan yalan haberler için bir araç işlevi görmekte ve tutum ve davranış açısından etkilerle sonuçlanmaktadır (Veneti, Jackson ve Lilleker, 2019:4).

Suriyeli mültecilerin istihdamı açısından bakıldığında ise, bu haberin yayınlanmasından 6 ay sonra yayınlanan Birgün'ün haberine göre¹⁸⁰; Türkiye'de günde 20-25 lira yevmiye ile 1 milyondan fazla kaçak Suriyeli işçi çalıştırılmakta ve bunların 1/5'ini Suriyeli çocuk işçiler oluşturmaktadır. Suriyeli mülteciler hayatlarına devam edebilmek için paraya ihtiyaç duymaktadırlar. Bu da kendilerinin iş aramalarına sebep olmaktadır. Durum bu iken, burada hedeflenilmesi gerekenin Suriyeli mülteciler değil, mevcut piyasa koşulları ve daha ucuza, daha kötü şartlarda işçi istihdam edenler olması gerektiği düşünülmektedir.

¹⁷⁸ <https://multeciler.org.tr/suriyeliler-devletten-para-aliyor-mu/> (Erişim Tarihi: 05.09.2019).

¹⁷⁹ <https://teyit.org/suriyeliler-universiteye-kosulsuz-sinavsiz-girebiliyor-iddiasi/> (Erişim Tarihi: 05.09.2019).

¹⁸⁰ <https://www.birgun.net/haber/gocmen-isci-somurusu-artiyor-236328> (Erişim Tarihi: 06.09.2019).

Haber Yorumlarının Kelime Bulutu

43 yorumun içinde yer alan, Suriyeli mültecileri ve özelinde haberde yer alan aileyi niteleyen kelimeler, tekrar sıklığına göre aşağıdaki şekilde oluşturulmuştur¹⁸¹:

Şekil 4.8. DW Türkçe 5 Aralık 2017 paylaşım yorumlarının kelime bulutu

Buna göre, kelime bulutunda daha büyük yazılmış olan ve ilk bakışta fark edilen “çocuk”, “Türk”, “işçi”, “aç” kelimeleri yorumların içeriğinde en çok geçen kelimelerdir. Paylaşım yorumlarının genel duygusunun “öfke” olduğu göz önünde bulundurulursa bu kelimelerin diğer kategorisi hariç her kategorinin ortak kelimeleri olduğu söylenebilir. Ahmed’e göre; (2015:9); sen olmak ulus içerisinde “yığınlar” olarak ifade edilen gayrimeşru ötekilere karşı belli bir öfke geliştirmek anlamına gelmektedir. Bu öfkenin sebebi ise, senin olan her şeyi “alan” ötekiler tarafından incitilmiş hissetmektir (Ahmed, 2014:10). Haber yorumlarının konularında da bahsedildiği gibi Suriyeli mültecilerin çalışma koşullarını kötüleştirdiği ve var olan işsizliğin en büyük sebebi olarak görülmeleri, Suriyeli mültecilerin bir korku nesnesine dönüşmesine neden olmakta ve Türkiye’de yaşayanlarda duygu karşılığını “korku” ile karışık “öfke” olarak bulmaktadır.

¹⁸¹ Kelime sıklıkları ve oranları için bkz. Ek. 1., Çizelge 1.4.

Çocuk kelimesinin büyük çıkmasının en büyük sebebi elbette haberin Suriyeli bir çocuk üzerine olmasından kaynaklanmaktadır. Ayrıca “Avrupa”, “Almanya”, “Arap” kelimeleri yabancı ülkeleri eleştirenlerin sayısının oranlamada fazla olduğunu göstermektedir. Suriyeli mültecilerin Araplar ile ilişkilendirilmesi Ahmed’in “yapışkan göstergeleri”ne gönderme yapmaktadır. Ahmed (2014:89); korku nesnelerinin zaman içerisinde birbirlerinin yerine geçmeye başladığını söylemektedir. Araplar’a geçmişten gelen duygularla hissedilenlerin yerini Suriyeli mülteciler ikame etmeye başlamışlardır.

“Anne”, “hamile”, “doğum kontrol” gibi kelimeler ise yukarıda tartışması yapılan ve Suriyeli anneye yöneltilen ifadeleri içermektedir. Genel olarak bakıldığında, DW Türkçe sayfası kullanıcıları, bu haber yorumlarında, Suriyeli aileler ve çocuklarının çalışmasıyla ilgili yukarıdaki kavramlarla konuşmaktadır. Savaş nedeniyle ülkelerini terk ederek Türkiye’ye gelen Suriyeli mültecilerin ekonomik sıkıntılarıyla ilgili dilenci, memleket, işsiz, aç gibi kavramların çıkmış olması birbirini çağrıştıran kavramlarla ilişkilidir.

10 Ekim 2018 tarihli paylaşım

Türk-Alman Üniversitesi Göç ve Uyum Araştırmaları Merkezi Müdürü Prof. Dr. Murat Erdoğan’ın Nevşin Mengü ile yaptığı görüşmeyi içeren video haberin¹⁸² üst başlığı “Suriyeliler’in %90’ı kalacak” şeklindedir. Suriyeli mültecilerin Türkiye’deki durumunu değerlendiren Erdoğan’ın, ülkelerindeki şartlar nedeniyle Suriyeli mültecilerin gitmeyi tercih etmeyeceğini içeren habere 1600 emoji reaksiyonu verilmiş, 181 adet¹⁸³ yorum yapılmıştır¹⁸⁴.

1600 reaksiyonun detayları incelendiğinde 1100 beğeni, 352 “kızgın”, 78 “şaşkın”, 41 “üzgün”, 12 “gülme”, 9 “sevgi” ifadesinin yer aldığı görülmektedir. Bu haberde de “beğeni” sayısının diğerlerinin çok üstünde çıkmıştır. Beğeni sayısının yüksek olmasının sebeplerinden biri kullanıcıların haberi gördüklerine dair verdikleri onaylamayı temsil etmesi olabileceği gibi, bu kategorideki “duygu reaksiyonları”nı seçmenin teknik bir yöntemi gerektirmesi de olabilir. Kullanıcıların diğer ifadeleri seçebilmesi için, öncelikli olarak “beğen” yazısının üstüne gelmesi, sonrasında imleci sağa doğru kaydırarak diğer reaksiyonlara ulaşması mümkündür. Bu nedenle kullanıcıların tamamının bu özelliği kullanmak yerine, doğrudan

¹⁸² <https://www.facebook.com/165174814436/posts/251032845596737> (Erişim Tarihi: 20.05.2019).

¹⁸³ Paylaşım altında 350 yorum yazmasına rağmen, toplam yorum sayısı 181’dir.

¹⁸⁴ Çizelge için bkz. Ek. 1., Çizelge 1.5.

karşlarına çıkan “beğeni” reaksiyonunu seçmeleri, bu kategorinin daha fazla çıkmasına neden olabilir.

Resim 4.1. Facebook'ta paylaşımların altında yer alan duygu reaksiyonları

Diğer duygu kategorilerinden ön plana çıkan “kızgın” ifadesidir. Kullanıcılar, Suriyeli mültecilerin Türkiye'deki durumlarının tartışıldığı bu haber ile ilgili “öfkeli” hissetmektedirler. “Sevgi” ifadesi ortalama düşünüldüğünde çok az seçilmiştir. İncelenen 181 yoruma bağlı olarak aynı yöntem bu habere de uygulanmıştır. Buna göre yorumun konusu, hedefi ve duygusunu içeren kategoriler oluşturularak haber analiz edilmiştir.

(a) Yorumun konusu: Bu haberin yorumları 5 konu başlığı altında kategorilendirilmiştir. Yukarıdaki yorumlardan farkı; “diğer” kategorisinin bu haberde olmayışdır. İncelenen yorumların tamamı; Suriyeli mültecilerin Türkiye'de olmasını istemeyenler, Suriyeli mültecileri isteyenler, siyasetçileri eleştirenler, yabancı ülkeleri eleştirenler ve yayın kuruluşunu eleştirenler olarak 5 farklı başlığa ayrılmıştır. İncelenen yorumlara bağlı olarak, bazılarının içerik olarak farklılaşsa da, aynı kategoriye dahil edilmesi gerektiği görülmüş, bu nedenle her bir konu başlığı farklı alt kategorilere ayrılmıştır.

(a.1) Suriyeli mültecileri istemeyenler: Paylaşım yapılan yorumları konu olarak incelendiğinde en çok bu kategori altındaki yorumların olduğu görülmektedir. 181 yorumun 121 tanesi Suriyeli mültecilerin istenmediğini içeren ifadeler içermektedir. Toplam yorumların %66,2'ini oluşturan bu başlık altında doğrudan Suriyeli mültecilerin Türkiye'den gitmesini isteyenler, Suriyeli mültecilerin Türkiye'ye zarar verdiğini/vereceğini düşünenler ve Suriyeli mültecilerin Türkiye'de yaşamaya uygun olmadıklarını ifade edenler yer almaktadır.

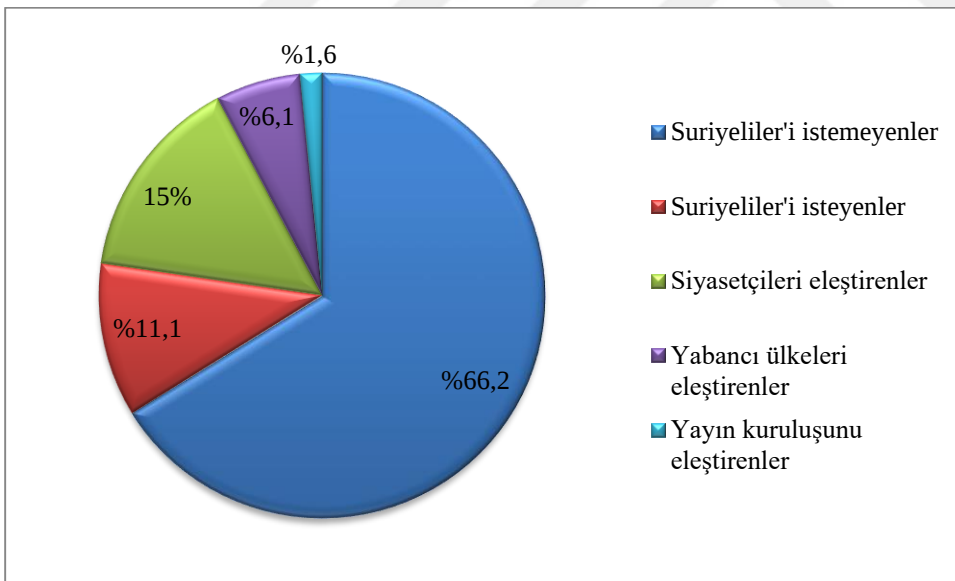
(a.2) Suriyeli mültecileri isteyenler: İncelenen yorumların 21 tanesi (%11,1) bu başlık altında değerlendirilmiştir. Bu kategorinin yorumlarının içerikleri AK Parti'nin Suriyeli mülteciler ile

ilgili politikalarını destekleyenler, Suriyeli mültecileri istemeyenlere yanıt verenler ve Suriyeli mültecilerin ülkemize getireceği farklılıkların güzel olacağını düşünenlerden oluşmaktadır.

(a.3) Siyasetçileri eleştirenler: Bu kategori, toplam yorumların ortalama %15'ine denk gelen 28 adet yorumu içermektedir. Ak Partiyi eleştirenler, Recep Tayyip Erdoğan'ı eleştirenler ve meclisteki tüm partileri eleştirenler, yorumların içeriklerini oluşturmaktadır.

(a.4) Yabancı ülkeleri eleştirenler: Bu başlık altında 11 yorum (%6,1) bulunmaktadır. Yorumlarda Suriyeli mültecilerden dolayı Araplar'ı eleştiren pek çok ifadenin yanında, Irak, İran, Afganistan, Pakistan gibi ülkelere ve vatandaşlarına yönelik ifadeler bulunmaktadır.

(a.5) Yayın kuruluşunu eleştirenler: Bu haberin konu kategorisinin son başlığını oluşturan yayın kuruluşunu eleştirenlerin sayısı, 181 yorum içerisinden yalnızca 3 tanedir (%1,65). Yorumlar, program sunucusu Nevşin Mengü'ye ve genel olarak yayın kuruluşuna yönelik olumsuz ifadeleri içermektedir.

Şekil 4.9. DW Türkçe 10 Ekim 2018 haber paylaşım yorumlarının konularına göre dağılımı

Buna göre; paylaşım kullanıcıların yaptıkları yorumların %66,2'si Suriyeli mültecileri istemediklerini içeren ifadeleri içermekte ve birinci sırada gelmektedir. Yorumlar genel olarak Suriyeli mültecilere dönük olmakla birlikte, Türkiye'de sorun çıkardıklarını ve ilerleyen yıllarda çok daha fazla soruna sebep olacaklarını içeren ve ülke için "tehlike" oluşturduklarını

söyleyerek kesinlikle Türkiye’yi terk etmelerini belirten ifadelerle sahiptir. Tehlikeye bağlı gelişen korku duygusu, korkulan nesnenin zapturat altına alınması ihtiyacına doğurmaktadır. Ahmed (2014:100); “Bir şeylerin mevcut halleriyle güvende olmadıkları varsayılmak zorunda ki onları güvence altına alma zorunluluğu meşru olsun” demektedir.

Önceki haberlerle kıyaslandığında, kullanıcıların kullandıkları kelimelerin daha çok millet, vatan, toprak gibi ulus olmayı gerektiren unsurların etrafında kurulduğu görülmektedir. Suriyeli mültecilerin gelmesinin üstünden zaman geçtikçe, Suriyeli mültecilere duyulan tepkinin arttığı, kullanılan ifadelerin sertliğinden anlaşılmaktadır. İkinci sırada %15 oran ile siyasetçileri eleştirenler gelmektedir. Yorumların çoğunluğu Ak Parti iktidarı ve Recep Tayyip Erdoğan’ı eleştiren ifadelerle sahipken, Suriyeli mültecilerin Türkiye’de bulunmasının sebebi olarak tüm siyasi partileri görenler de bulunmaktadır. İçeriklerde dikkat çekici olan, siyasi partiler üzerinden tartışan kullanıcıların görüşleri arasında birlik olmayışıdır. Ak Parti’yi ve Suriye politikalarını destekleyenler olduğu gibi, Ak Parti’ye oy verdiğini söyleyen ancak bu konuda desteklemediklerini belirtenler de söz konusudur. Dolayısıyla, siyasi partileri eleştirenlerin tamamı aynı zamanda Suriyeli mültecileri Türkiye’de istemeyenlerden oluşmaktadır. Üçüncü sırada %11,1 ile “Suriyeli mültecileri isteyenler” gelmektedir. Bu kategoride genel olarak Ak Parti ve Recep Tayyip Erdoğan üzerinden Suriyeli mültecilere kapılarımızı açmanın bir borç olduğunu söyleyenler, dini açıdan bir görev olarak görenler ve savaş koşulları nedeniyle Suriyeli mültecilerin kalmaktan başka çaresi olmadığını söyleyenler ön plana çıkmaktadır. Bu yorumlar açısından dikkat çekici olan, bu içerikle yapılan her yorumun altında “Suriyeli mültecileri istemeyenler” ile girilen tartışmaların olmasıdır. Kullanıcılar bu tartışmaları siyasi partiler, Araplar ve gündelik hayat üzerinden yürütmektedirler. Dördüncü sırada %6,1 ile “Yabancı ülkeleri eleştirenler” kategorisi bulunmaktadır. Bu başlık altındaki yorumlar genel olarak “yabancı” olana yönelik ifadeler içermektedir. Ancak bu yabancılık hali, Ortadoğu ve Araplar üzerinden oluşturulmaktadır. Yorumlarda çokça Araplar’ı niteleyen olumsuz ifade yer almaktadır. Çünkü “bazı bedenler diğerlerinden daha yabancı olarak kabul edilmiştir” (Ahmed, 2000:v).

Devamında Irak, İran, Pakistan, Afganistan gibi ülkeler metin içeriklerinde birbirini çağrıştıran yerler olarak gelmektedir. İncelenen diğer haberlerin aksine, bu haberin yorumları arasında en az oranda olan konu kategorisi “Yayın kuruluşunu eleştirenler”dir. %1,65 orana

sahip yorum içeriklerinin, daha önce incelenen yorum içeriklerinden farkı, kullanılan dilin daha sert bir hale gelmiş olmasıdır.

(b) Yorumun hedefi: Hedef, konunun içeriğine göre belirlenmiştir. Buna göre birinci konu kategorisi olan Suriyeli mültecileri istemeyenlerin hedefi Suriyeli mülteciler ve Suriyeli mültecileri isteyenlerdir. İkinci kategori olan Suriyeli mültecileri isteyenlerin hedefi Suriyeli mülteciler ve Suriyeli mültecileri istemeyenlerken, üçüncü kategori olan siyasetçileri eleştirenlerin hedefi, siyasi parti ve isimleridir. Yabancı ülkeleri istemeyenlerin hedefinde Arap ülkeleri, yayın kuruluşunu eleştirenlerin hedefi ise Nevşin Mengü ve DW Türkçe kanalıdır.

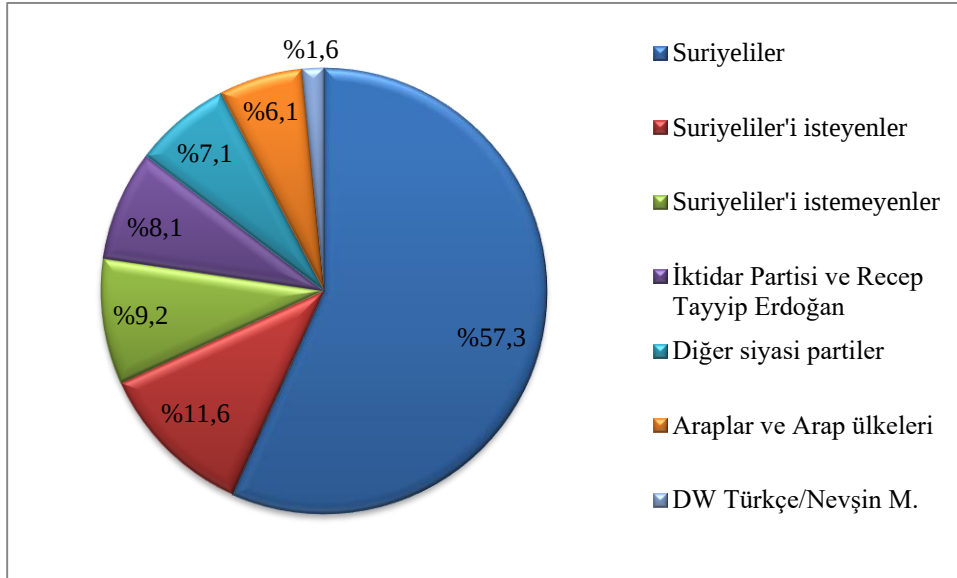
(b.1) Suriyeli mültecileri istemeyenler: Bu yorumların hedefi Suriyeli mülteciler ve Suriyeli mültecileri isteyenlere yönelik yazılan içeriklerdir. Suriyeli mültecileri içeren paylaşımlar 100 adet iken, 21 adet yorum Suriyeli mültecileri istediğini belirten kullanıcılara yazılan yorumları oluşturmaktadır.

(b.2) Suriyeli mültecileri isteyenler: Suriyeli mülteciler ve Suriyeli mültecileri istemeyenlerin hedef olarak belirlendiği bu kategoride, 21 yorumun 4'ü Suriyeli mültecileri, 17'si ise Suriyeli mültecileri istemeyenlere verilmiş yanıtları içermektedir.

(b.3) Siyasetçileri eleştirenler: Toplam 28 yorumun olduğu bu kategoride 15 adet AK Parti ve Recep Tayyip Erdoğan'a ve 13 adet meclisteki siyasi partilere yönelik ifadeler bulunmaktadır.

(b.4) Yabancı ülkeleri eleştirenler: Bu kategoride yer alan 11 yorumun tamamında Araplar ve Arap ülkeleri hedef olarak ön plana çıkmıştır.

(b.5) Yayın kuruluşunu eleştirenler: 3 yorum içeren bu kategorinin hedefi Bire Bir programının sunucusu Nevşin Mengü ve DW Türkçe yayın kuruluşudur.

Şekil 4.10. DW Türkçe 10 Ekim 2018 haber paylaşım yorumlarının hedeflerine göre dağılımı

Buna göre, yapılan paylaşımın içeriğine bağlı olarak, yorumların hedefinde %57,3 ile “Suriyeli mülteciler” bulunmaktadır. Haber içeriğinin Suriyeli mültecilerin Türkiye’de kalması ile ilgili olması sebebiyle oranın yüksek çıkması doğaldır. Sonrasında ikinci sırada gelen %11,6 ile Suriyeli mültecileri isteyenlerin gelmesi ise, Suriyeli mültecileri istemeyenlerin yorumlarının fazla olmasından kaynaklanmaktadır. Bu iki kategorinin genel olarak hedefinin Suriyeli mülteciler olduğunu söylemek mümkündür. Zira Suriyeli mültecileri isteyenlere yanıt yazanlar Suriyeli mültecileri istemeyenlerdir ve onların da yorum içeriklerinin çoğunluğu Suriyeli mülteciler ile ilgilidir. Suriyeli mültecileri istemeyenlerin hedef olarak alındığı yorumların oranı %9,2 ile üçüncü sıradayken, İktidar Partisi ve Recep Tayyip Erdoğan’ı içeren yorumlar %8,1 oranına sahiptir. Suriyeli mültecilerin ve Türkiye’nin o günkü durumunu değerlendiren bu kategoriye giren kullanıcı yorumları, iktidar partisinin girişimlerini başarısız bulduklarını ve gelecek için endişeli olduklarını içeren ifadelerden oluşmaktadır. Beşinci sırada %6,1 ile Araplar ve Arap ülkeleri yorumların hedefi olarak belirlenmiştir. Önceki haberlerde olduğu gibi Avrupa veya diğer Batı ülkeleri ve birliklerinin ismine hiç rastlanmazken, yabancı ülkeleri eleştirenlerin tamamının yorumlarında Araplar’ın ve Arap ülkelerinin olmasının sebebi, bu ülkeleri Suriyeli mülteciler ile bağdaştırmalarıdır. Nevşin Mengü ve DW Türkçe sayfasına yapılan eleştirileri içeren yorumlar %1,6 ile en az hedeflenen kategoriye oluşturmaktadır.

(c) Yorumun duygusu: İncelenen 181 yorumun içeriğinde karşılaşılan öfke, nefret, korku, sevgi duyguları aşağıdaki şekilde kategorize edilmiştir:

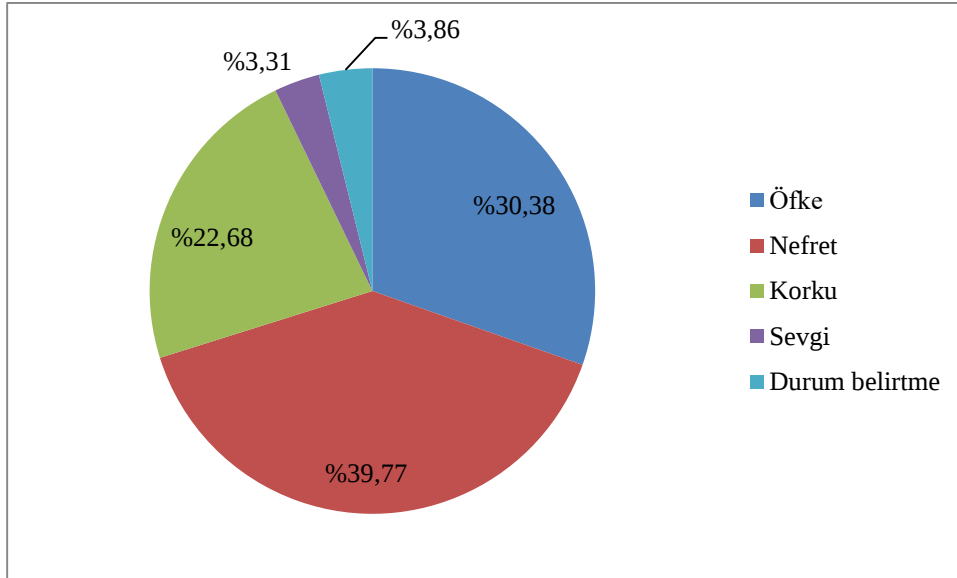
(c.1) Suriyeli mültecileri istemeyenler: Yorumların içeriğinin çoğunluğunu oluşturan Suriyeli mültecileri istemeyenler kategorisinin duyguları nefret, öfke ve korku olarak ortaya çıkmıştır. Buna bağlı olarak 60 adet yorum nefret, 36 adet yorum korku, 25 adet yorum ise öfke kategorisine dahil edilmiştir. Korku ifadelerinin tamamı Suriyeli mültecileri hedef olarak alırken, kullanıcıların birbirleriyle yaptıkları tartışmalarda öfke ve nefret duyguları ön plandadır.

(c.2) Suriyeli mültecileri isteyenler: Bu kategoride çıkan duygular öfke, sevgi, nefret ve durum belirtme şeklinde olmuştur. Sevgi içerikli yorumların tamamı Suriyeli mültecilere yönelik iken, nefret duygu kategorisine konulan yorumlar, kullanıcıların karşılıklı cevaplarını içeren yorumlara aittir.

(c.3) Siyasetçileri eleştirenler: Bu kategorinin duyguları öfke, nefret, korku ve üzüntüdür. Yukarıda incelenen diğer haberlerin içeriklerinde siyasetçileri eleştirenler kategorisinde yalnızca öfke duygusu belirlenebilirken, bu haberin yorumlarında nefret ve korku duyguları da siyasetçileri eleştirenlerin içeriklerinin duygularına eklenmiştir. Toplam 28 yorumun olduğu bu başlığın 16 tane yorum öfke, 4 yorum nefret, 3 yorum korku, 2 yorum üzgün, 3 yorum durum belirtme kategorilerine ayrılmıştır.

(c.4) Yabancı ülkeleri eleştirenler: Araplar ve Arap ülkelerine yönelik eleştirileri içeren 11 yorumun 6 tanesi nefret, 4 tanesi öfke, 1 tanesi durum belirtme kategorisindedir. Siyasetçileri eleştirenler kategorisinde olduğu gibi, yabancı ülkeleri eleştirenler kategorisinde de incelenen haberler arasında ilk kez bu haber içerisinde duygu kategorisi olarak nefretle karşılaşılmıştır.

(c.5) Yayın kuruluşunu eleştirenler: Program sunucusu ve kanalın kendisinin yer aldığı 3 yorumu içeren bu kategorinin duygusu öfke olarak çıkmıştır.

Şekil 4.11. DW Türkçe 10 Ekim 2018 haber paylaşım yorumlarının duygularına göre dağılımı

Buna göre; birinci sırada çıkan duygu kategorisi “nefret”tir. Nefret kategorisi genel olarak Suriyeli mültecileri tarif ederken kullanılan vatan haini, döneke, pislik, cahil, ırz düşmanı gibi nefret söylemi içerisine giren kelimeleri içeren yorumlarla belirlenmiştir. Nefret duygusu Suriyeli mültecilere yöneltilmiş olmakla birlikte, bu duygunun sebebi Sara Ahmed’in belirttiği gibi “sevgi”den kaynaklanmaktadır. Suriyeli mültecilerin Türkiye için sorunlar çıkardığını söyleyen kullanıcıların Suriyeli mültecilere yönelttikleri nefretin ardında, ülkelerini sevmeleri ve düşünceleri yatmaktadır. Çünkü “Ötekilerin duygusal açıdan bu şekilde nefret dolu olarak yorumlanmaları hayali bireylerle hakları, hayali ulusla da toprağı eşleştirir. Bu eşleşme ise birey haklarının ve ulusun dayanaklarının “başarısız” ve tehdit altında olarak temsil edilmesiyle sağlanır. (...) Sevdiğimiz için nefret ederiz ve bizi bir araya getiren şey bu nefrettir” (Ahmed, 2014: 60). Spinoza açısından da sevgi ve nefretin birbirine eşlik eden duygular olduğu söyleyen Baker (2014:207); ikisinin tanımları birbirine çok yakından bağlı olduğundan her ikisinin tek bir tanımı olduğundan, yani sevginin dış bir nedenin imajına eşlik eden haz, nefretin ise yine dış bir nedenin imajına eşlik eden acı olduğunu belirtmektedir.

İkinci sırada “öfke” duygusu gelmektedir. Nefret ve öfke duygusunun oranları birbirine yakındır. Yorumlarda da bu yakınlık çoğu zaman hissedilmiştir. Öyle ki, kimi zaman öfke ve nefret duyguları birbirinin içine geçmiştir. Suriyeli mültecilere var olan düzenlerini bozdukları için kızgın olan ve bunu dile getiren kullanıcılar, Suriyeli mülteciler özelinde

Araplar ve Arap ülkelerini de dahil eden pek çok yorumda bulunmuşlardır. Bu yorumlar ve nefret yorumları arasında, bu haber özelinde küçük farklılıklar olduğunu söylemek mümkündür. Kullanıcıların Suriyeli mülteciler ile ilgili bu iki duygusu yapışkan duygu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Paylaşımın üçüncü sıradaki duygusu “korku”dur. “Korku” duygusu ilk kez bu haberde karşımıza çıkmış olması açısından önemlidir. Yorumların korku duygusu olarak yorumlanmasının sebebi, Suriyeli mültecilerin Türkiye’ye ve Türkiye’de yaşayan kişiler için tehlike yarattığı ve ülkenin parçalanma planının bir parçası olarak görüldüğüne yönelik ifadelerdir. Suriyeli mültecilerin “korku nesnesi” olarak konumlandırıldığı bu içeriklerde özellikle hızla artan nüfusları nedeniyle ülkenin geleceği ile ilgili duyulan endişelerden bahsedilmiştir. Ahmed’in belirttiği gibi (2015:60); hayali ötekiler özneyi tehlikeye sokar ve yakınlıklarıyla sadece elindekileri (iş, güvence, sağlık) almakla değil, ayrıca onun yerine geçmekle de tehdit eder. Bu ötekinin varlığı sevgi nesnesine bir tehdit olarak kabul edilir”. Bu anlatılarda korku nesnesi Suriyeli mülteciler iken, karşısına konulan sevgi nesnesi, Suriyeli mültecilerin yok etme tehlikesi olan Türkiye’dir.

Dördüncü sırada gelen “sevgi” duygusu ise %3,89 gibi düşük bir orana sahiptir. Bu kategorideki içeriklerin tamamı Suriyeli mültecileri isteyenlerin ifadelerinin olduğu yorumlara aittir. Genel olarak bakıldığında kullanıcıların Suriyeli mültecilere, Suriyeli mültecileri istemeyenlere, siyasetçilere, yabancılara ve yayın kuruluşunu karşı kullandıkları dil sevgiden çok uzaktır.

Yorumlara genel olarak bakıldığında; zaman içerisinde Suriyeli mültecilere duyulan duygunun öfkeden nefrete dönüştüğü görülmektedir. Katılımcılara göre geçen zamanın artması ve her şeyin daha kötüye gitmesi, sabırlarını taşımaktadır. Öyle ki, kullanıcıların bazılarının yorumlarında Suriyeli mültecilerin gitmezlerse, ölümle tehdit edildiklerinin açık bir şekilde okunabildiği görülmektedir. Bu haberde farklılaşan nokta, Suriyeli mülteciler denilince, onlarla birlikte gelen diğer ortak tehditler algısının ortaya çıkmasıdır. Yabancı ülkeleri eleştiren yorumların çoğunluğunda Araplar’ın Türkler’i arkalarından vurdukları¹⁸⁵ ve

¹⁸⁵ Tanıl Bora (2006:87), Araplar’ın 1. Dünya Savaşı’ndaki “taze ihanetleri” nedeniyle, Cumhuriyet’in ilk yıllarında Türkler tarafından şüpheli olarak görüldüklerinden bahsetmektedir. Ancak, kullanıcıların yorumları da göz önünde bulundurulduğunda, bahsi geçen “ihamet” hiçbir zaman unutulmamış, her daim taze kalmıştır denilebilir.

nankör olduklarından bahsedilmekte, nüfuslarını hızlı bir şekilde artırarak Türkiye’yi ve Türkler’i vatanlarından etmeyi amaçlamakta olan “hain” kimseler olarak betimlendikleri görülmektedir. Dolayısıyla nefret figürü bir bütün olarak gözükmekle birlikte parçalardan oluşmakta ve beraberinde Araplar’ı yani “ortak tehdit” i getirmektedir.

“Onları birbirine “benzer” yapan onların “bizden farklılıkları” olur. Bu anlatıda nefret bir kişiye yöneltilmez, onun yerine farklı nefret figürleri ve nesneleri yaratılır, sonunda tüm figürleri birleştirip onları “ortak tehdit” haline getirecek bir yaratıdır bu. Daha da önemlisi, nefret belirli bir kişi ya da nesnede *ikamet* etmez. Nefret ekonomiktir, farklılık ve yer değiştirme ilişkilerindeki gösterenler arasında gezinir durur” (Ahmed, 2014: 61). Böylelikle bir nüfusu öteki olarak sınıflandırmak ve ayırt etmek için ona belli nitelikleri atfedilenler, ayrıca kendilerini de tanımlayan kriterleri saptamaktadır (Milles, 2010:221). Araplar için kullanılan “hırsız”, “tecavüzcü”, “arkadan vuran”, “yaşamı tehdit eden” ifadeleri, yorumlayanlara göre onları benzer yapan özellikleridir. Biz ve onlar yalnızca iki ayrı insan grubunu değil, tümüyle farklı iki tutum arasındaki “duygusal bağlanma/antipati”, “güven/kuşku”, “güvenlik/korku”, “işbirliği/çekişme” arasındaki ayrımı temsil etmektedir (Bauman, 2016:51-52). Kullanıcıların yazdıkları bu yorumlarda kullandıkları kelimeler birbirini çağrıştıran ve birbirine yapışan kavramlar vasıtasıyla işler hale gelmekte ve aynı zamanda yapışkan duyguları ortaya çıkarmaktadır. “Ötekilerin yakınlığının kayıp, incinme ve hırsızlık ile özdeşleştirilmesiyle, ulus bir sevgi nesnesine dönüşür” (Ahmed, 2014:62).

Kullanıcıların Suriyeli mülteciler ve Araplar için kullandıkları olumsuz ifadeler, bu kullanıcıların oluşturdukları Suriyeli ve Arap figürünü ortaya çıkaran ifadelerdir. Suriyeli mülteciler özelinde ise, çok fazla çocuk doğurmaları, çalışmamaları, vergilerimizle hayatlarını sürdürmeleri, devletten maaş almaları, Türk halkından çok daha iyi ekonomik koşullarda olmaları, “tecavüzcü”, “hırsız”, “vatan haini” ve “geri kalmış” olmaları sıklıkla yorumların içerisinde geçmektedir. Ayrıca Suriyeli mültecilerin Türkçe’yi öğrenmemek konusunda “ısrarcı” olmaları kullanıcıları rahatsız eden bir diğer noktadır. Uzun yıllar Türkiye’de yaşamalarına rağmen Türkçe bilmemelerini yadırgayan kullanıcılar, bu durumu Suriyeli mültecilerin tembelliğine bağlamakla birlikte, bilinçli bir dil politikası güttüklerini düşünmektedirler. Volkan’ın (2017:56-57); göçmenler ve mültecilerle yaptığı psikolojik değerlendirmeleri içeren çalışmasında, yerlerinden edilen kişilerin farklı travmalar yaşadığını söylemektedir. Dil öğrenmekte zorlanma ise bunlardan bir tanesidir. Ayrı kaldıkları yer ile

olan bağlarını dilin kurduğunu ve koruduğunu düşünen Suriyeli mülteciler, bu nedenle Arapça konuşmaya devam ediyorlardır denilebilir. Dil, bireylerin varlıklarını ispat etmesine izin veren iletişimin en temel faktörüdür. Suriyeli mültecilerin bir anda değişen evleri ve hatta evsizlikleri, yaşamlarını kendi dilleri etrafında kurmaya yöneltmiş olabilir ve yaşadıkları travmayı hafifletmenin bir yolu olarak ele alınabilir.

Kullanıcılar'ın Suriyeli mülteciler ile ilgili bilgilerin bir kısmına sosyal ağlardan ulaşmaktadır¹⁸⁶. Daha önce bahsedildiği gibi Suriyeli mültecilerin devletten maaş alması gibi bir durum söz konusu değildir. İki haber arasında 1 yıl olmasına rağmen, yorum yapanların bu olayla ilgili bilgisi aynı noktadadır. Yorumlar içinde ilgi çekici olan ise; Suriyeli mülteciler hakkında yaşanmış bir olayın anlatıldığı yorumların hiç birinin ilk ağızdan olmayışıdır. Suriyeli mülteciler ile girilen kötü diyalogları içeren yorumlar, yorum sahibinin bir tanıdığının başına gelmiştir. Gündelik hayattaki bizzat karşılaşmaları içermeyen bu tecrübelerle bağlı olarak oluşturulmuş Bakerci anlamdaki kanaatler, gerçeğin ortaya çıkmasını zorlaştırmakta ve görüldüğü gibi bilginin doğrusu ulaşılabilir olsa da insanlara ulaşımını engellemektedir. Baker (2014:58), birine bir soru yöneltildiğinde, bu kişi daime mevzu hakkında bir fikre veya kanaate sahip olmak zorunda olduğunu hisseder demektedir. Sosyal ağlar bu anlamda kendiliğinden sorular yönelten bir alandır. Bu uzama dahil olan bireyler çeşitli sorularla karşılaştıklarını ve bunlara bir cevap verme zorunluluğunda olduklarını hissederler. Gürültünün kaynağı ise herkesin bir cevap verme hakkı olduğunu düşünmesidir. Sosyal medya bu anlamda bir kanaatler ortamıdır.

Sara Ahmed, (2015: 73); “(...) “nefret” sadece “ben”i “biz” ile (beyaz beden, beyaz ulus) bağdaştırmıyor, “sen”i de “onlar” yapıyor (siyahi beden, siyahi insanlar)” demektedir. Bahsedilen “biz” ve “onlar” ayrımına dair dil yorumlarda açıkça görülmektedir. Biz mazlum, onlar zalim, biz dost, onlar düşman, biz iyi, onlar kötü, biz vatansever, onlar vatan haini, biz çalışkan onlar hırsız, biz vefakar, onlar hain, biz Müslüman, onlar teröristtir. Bu dil yalnızca Suriyeli mültecileri istemeyenler ya da diğer kategorilerde yer alanlar tarafından kullanılmamıştır. Suriyeli mültecileri isteyenlerin yorumları da Türkiye’de yaşayanların yukarıda bahsedilen olumlu özelliklerine atıf yaparak, Suriyeli mültecilerin Türkiye’de olmasını desteklemenin öneminden bahsetmektedir. Bu yorumların içinde bile, yorumların iki

¹⁸⁶ İnternette Suriyeliler ile ilgili yayılan yanlış bilgileri derleyen teyit.org ekibinin çalışmasına şu linkten ulaşılabilir: <https://teyit.org/turkiyede-yasayan-suriyelilerle-ilgili-internette-yayilan-22-yanlis-bilgi/> (Erişim Tarihi: 18.03.2019).

öznesi olan Türkiye’de yaşayanlar ve Suriyeli mülteciler açısından dengeler arası bir ilişki olduğunu söylemek zordur.

“(…) korku nesnesi üstbelirlenmiştir ” diyen Ahmed (2015: 83); herhangi bir olay yaşanmamış olmasına ve yaşanma ihtimali olup olmadığı bilinmemesine rağmen, korkuların şimdiki zaman ve geçmişte yer alan bellekteki izlerden geldiğini ifade etmektedir. Araplar ile geçmişte yaşananların örnek verildiği ve onlara güvenilmemesi gerektiğinin yazıldığı yorumlar bu tür bir üstbelirlenmişliğe gönderme yapmaktadır. Genel olarak Araplar’la bağdaştırılan Suriyeli mülteciler de güvenilirmez kişiler olarak algılanmaktadır. Bu güvenilirmezlik, kullanıcıların gündelik hayatta karşılaşmak istememesinden başlamakta ve ülkenin bütünlüğünün korunmasına dek uzanmaktadır. Suriyeli mültecilerin günde ortalama doğurdıkları çocuk sayısının fazlalığı¹⁸⁷ kullanıcıları rahatsız etmektedir. Millet olmanın unsurlarından biri olan nüfus, önemli bir göstergedir. Yorum yapan kullanıcılar, “kendi memleketlerinde azınlık olmaktan” korkmakta ve Suriyeli mültecileri tehdit olarak görmektedirler. Ahmed (2015:85), bu konuyla ilgili olarak; “Korku, *bireyi içine almakla tehdit ettikleri müddetçe* ötekileri korkutucu olarak gösterir. Bu tarz fantaziler ötekinin, sadece benlik olarak kişinin kendisine değil, ayrıca sanki kendisinden ayrı varlıklarmış gibi yaşamına, mevcudiyetine karşı bir tehlike olarak inşa edilmesine neden olur” demektedir. Kullanıcılar, kendi topraklarında yabancı olmaktan korkmaktadırlar. Suriyeli mültecilerin bu denli korkutucu olabilmeleri için ise herhangi bir şey yapmalarına artık gerek yoktur. O kadar ki, kullanıcıların Suriyeli mülteciler ile şahsi bir deneyimi olmaması dahi bu korkunun varlığının devam etmesini engellememektedir. Suriyeli mültecilerin her şeyi yapmaya muktedir yapıları ve bilinmezlikleri korkunun her daim devam etmesine neden olmaktadır.

Haber Yorumlarının Kelime Bulutu

Araştırma çerçevesinde incelenen 181 yorumun içinde sıklıklı geçen kelimelerin kelime bulutu aşağıdaki gibidir¹⁸⁸:

¹⁸⁷ Yorumlar içerisindeki sayılar 395 -1000 arasında değişmektedir.

¹⁸⁸ Kelime sıklıkları ve oranları için bkz. Ek. 1., Çizelge 1.6.

Şekil 4.12. DW Türkçe 10 Ekim 2018 paylaşım yorumlarının kelime bulutu

Buna göre, “Arap”, “ülke”, “vatan”, “hain”, “Müslüman”, “Ak Parti”, “Türk” kelimeleri yorumlar arasında en sık kullanılan kelimeleri oluşturmaktadır. Suriyeli mültecilere yönelik hissedilen duyguların genel olarak tüm Arap ülkelerini içine alacak şekilde genişletilmiş olması, yorumlarda karşılaşılan durumlardan biridir. Suriyeli mülteciler ile birlikte yaşamak istediklerini belirten kullanıcılar, Suriyeli mültecilerin Arap olmalarından dolayı kendilerinden bir fayda sağlanamayacağını, savaş olan ülkelerinden kaçtıkları için “vatan haini” olduklarını söylemektedirler. Bu noktada “göç” ve “göçmen” kategorilerinin birleştiriciliği ve farklılaştırıcılığı içeren paradoksal yapısı ortaya çıkmaktadır. “Coğrafya, tarih, kültür ve yaşam tarzları ne olursa olsun bütün nüfusları tek bir tipte özümleme hatasının söz konusu olduğunu” söyleyen Balibar’a göre (2000:275); “Böylece, nasıl bir Kuzey Amerikalı çoğunlukla bir Çinli’yi, bir Japon’u, bir Vietnamlı’yı, hatta bir Filipinli’yi (hepsi çekik göz’dür) birbirinden ya da bir Portorikolu’yu bir Meksikalı’dan (hepsi chicano’âm) ayırt edip belirtmekten acizse bir Fransız da çoğunlukla bir Cezayirli’yi, bir Tunuslu’yu, bir Faslı’yı, bir Türk’ü birbirinden ayırmaktan acizdir (hepsi "Arap"tır, bu daha baştan basmakalıp ırkçı bir yargı oluşturan, genel kapsamlı bir adlandırmadır)”. Batı tarafından Türkler’in Arap olarak adlandırılması ile kullanıcıların yorumlarına bakarak Türkiye’dekilerin Suriyeli mültecileri ve diğer Arap ülkelerinde yaşayanları Arap olarak adlandırması ironiktir. Elbette buradaki sorun, kimin hangi millete ait olduğunu doğru ya da yanlış bilmek değildir. Bunun sebebi, ötekinin ortaklıkları ve bizden farklılıkları üzerine kurulan kavram setinin varlığıdır.

Suriyeli mültecilerin Müslüman olması üzerinden kurulan söylemlerden dolayı sıklıkla Müslüman kelimesinin kullanımına başvurulmuş ve kullanıcıların yorumları dini ifadeler üzerinden ilerlemiştir. Bu yorumlarda Suriyeli mültecileri istemeyenlerden onların Müslümanlık ile ilgilerinin olmadığını söyleyenlerin yanında, “fazla Müslüman” olmalarından dolayı “geri kalmış” ve “ayak uyduramayan” kişiler olarak görenler de bulunmaktadır. “Müslüman” kelimesi Suriyeli mültecileri isteyenler tarafından da İslam dininin gereğinin mazluma yardım etmek olduğu öğretisi çerçevesinde ele alınmıştır. “Türk” kelimesinin fazla çıkmasının sebebi ise, yorumlarda Türkiye’de yaşayanların sorunlarının Suriyeli mültecilerden daha önemli olması ve Suriyeli mültecilerin Türkiye’de yaşananların sorumlusu görülmesinden kaynaklanmaktadır. Diğer bir kelime olarak çıkan “Ak Parti”, Suriyeli mültecileri istemeyen Ak Parti seçmeni olanlar ve olmayanların ifadelerinden çıkarılmıştır. Kullanıcılar, Ak Parti temelinde tüm siyasi partilere yönelik, Türkiye’nin Suriye politikası nedeniyle eleştirilerde bulunmuşlardır. Sorumlu olarak siyasi partileri ve siyasetçilerin görülmesiyle birlikte, Suriyeli mültecileri isteyenler ve istemeyenler arasındaki tartışmalarda da yukarıdaki kelimelerin kullanılma sıklığı yüksektir.

“Nüfus”, “çocuk”, “dönüş”, “pislik”, “baş belası” kelimeleri, Suriyeli mültecilerin kullanıcılarda oluşturdukları “korku” ve “nefret” duygularını içine alan yorumlarda geçmektedir. Suriyeli mültecilerin çok fazla çocuk doğurmasının sıklıkla konu edildiği yorumlarda, kullanıcılar gelecekte azınlık olarak kalmaktan korkmakta, Suriyeli mültecileri Büyük Orta Doğu Projesi’nin (BOP) bir parçası olarak görerek, Türkiye üzerinde oynanan oyuna dahil olduklarını belirtmektedir. Zaman ilerledikçe gelecekleri konusunda karamsar olduklarını söylemekte ve bu şekilde devam ederse daha çok “bela” ile karşılaşacakları endişesini taşımaktadırlar. Korkunun geleceğe yönlendiren özelliğinden bahseden Ahmed (2015:86), korkunun her daim bir yaralanma ya da incinme beklentisi içerdiğini vurgulamaktadır. Suriyeli mültecilerin varlığının doğum nedeniyle giderek artması bu yaralanma ve incinme beklentisini arttırmaktadır. “Yani korktuğumuz nesne sadece karşımızda ya da önümüzde değildir, ayrıca gelecekte beklenen bir acı olarak bizi şimdiden baskısı altına alır” (Ahmed, 2014:86).

03.01.2019 tarihli paylaşım

Suriyeli algısı: “Eğlenmesinler, mağdur kalsınlar isteniyor” başlığı ile sunulan haber¹⁸⁹, DW Türkçe’nin Facebook sayfasındaki Suriyeli mülteciler ile ilgili haberler arasında en fazla reaksiyonu almış paylaşımıdır. Galatasaray Üniversitesi Sosyoloji Bölümü öğretim üyesi Doç. Dr. Didem Danış’ın ve Araştırmacı Şenay Özden’in görüşlerinin yer aldığı haberde, sosyal medyada artan Suriyeli karşıtlığı ve Suriyeli mültecilerin dönüş meselesi ile ilgili yorumlar yer almaktadır. Suriyeli mültecilerin gündelik hayatta karşılaştığı zorlukların Türkiye’deki yaşam koşulları ve Türkiye’de yaşayanlar açısından incelendiği haber, DW Türkçe kullanıcılarının ciddi tepkisiyle karşılanmıştır¹⁹⁰.

Paylaşımında toplam 5400 emoji reaksiyonu bulunmaktadır. Bunların 4200’ü “beğeni”, 920’si “kızgın”, 194’ü “gülme”, 72’si “üzgün” 49’u “şaşkın”, 38’i ise “sevgi (kalp)” ifadelerinden oluşmaktadır. Bu paylaşımında da “beğeni”nin ardından en çok tıklanan reaksiyon “kızgın” ifadesini içerendir. Bu nedenle DW Türkçe kullanıcılarının Suriyeli mülteciler için hissettiklerinin çoğunlukla “öfke” olduğunu söylemek mümkündür.

Paylaşımında yüksek sayıdaki emoji reaksiyonun yanında, çok fazla yorum da bulunmaktadır. Toplam 2600 yorumun yapıldığı paylaşımın analizine, çalışmanın amacı göz önünde bulundurularak, duyguları içeren 260 yorum dahil edilmiştir. İncelenen 260 yoruma bağlı olarak aynı yöntem bu habere de uygulanmıştır. Buna göre yorumun konusu, hedefi ve duygusunu içeren kategoriler oluşturularak haber analiz edilmiştir.

(a) Yorumun konusu: İncelenen 260 yoruma bağlı olarak aynı yöntem bu habere de uygulanmıştır. Buna göre yorumun konusu, hedefi ve duygusunu içeren kategoriler oluşturularak haber analiz edilmiştir. Bu haberin yorumları 5 konu başlığı altında kategorilendirilmiştir. Bu haberde yorum sayısı çok fazla olduğundan duygu kategorisinde değerlendirilemeyecek olan “diğer” başlığı dışarıda bırakılmıştır. İncelenen yorumların tamamı; Suriyeli mültecilerin Türkiye’de olmasını istemeyenler, Suriyeli mültecileri isteyenler, siyasetçileri eleştirenler, yabancı ülkeleri eleştirenler ve yayın kuruluşunu eleştirenler olarak 5 farklı başlığa ayrılmıştır. İncelenen yorumlara bağlı olarak, bazılarının

¹⁸⁹ <https://www.facebook.com/165174814436/posts/10156861116814437> (Erişim Tarihi: 20.05.2019).

¹⁹⁰ Çizelge için bkz. Ek. 1., Çizelge 1.7.

içerik olarak farklılaşsa da, aynı kategoriye dahil edilmesi gerektiği görülmüş, bu nedenle her bir konu başlığı farklı alt kategorilere ayrılmıştır.

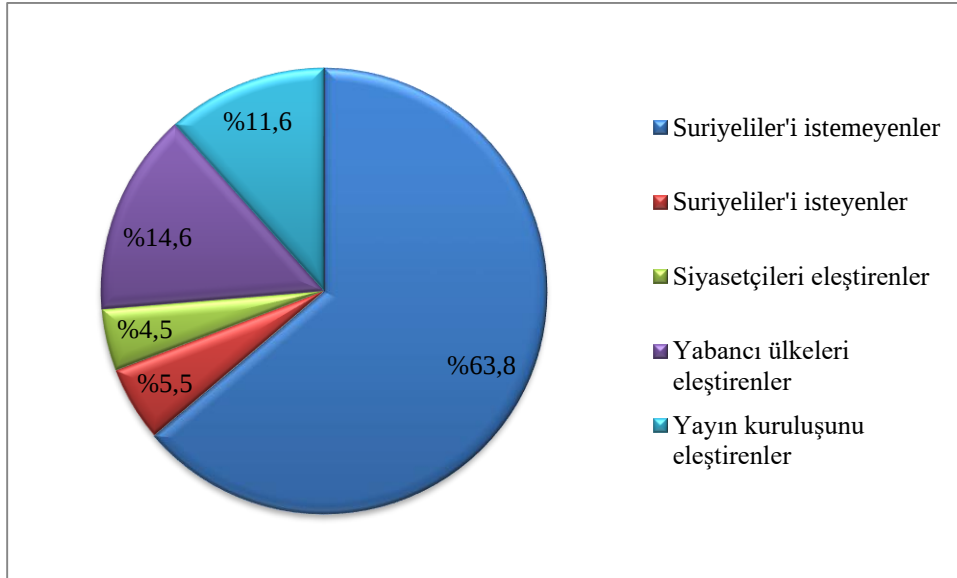
(a.1) Suriyeli mültecileri istemeyenler: Paylaşım yapılan yorumları konu olarak incelendiğinde en çok bu kategori altındaki yorumların olduğu görülmektedir. 260 yorumun 165 tanesi Suriyeli mültecilerin istenmediğini içeren ifadeler içermektedir. Toplam yorumların %63,8'ünü oluşturan bu başlık altında doğrudan Suriyeli mültecilerin Türkiye'den gitmesini isteyenler, Suriyeli mültecilerin Türkler'den daha iyi koşulda yaşadıklarını söyleyenler ve Suriyeli mültecilerin Taksim'de ÖSO bayrağını açmasını eleştirenler yer almaktadır.

(a.2) Suriyeli mültecileri isteyenler: İncelenen 260 yorumun yalnızca 15 tanesi (%5,5) Suriyeli mültecileri istediklerini içeren ifadelere sahiptir. Bunlar arasında, Suriyeli mültecilerin haksız bir muameleyle karşılaştıklarını söyleyenler, Suriyeli mültecilere sahip çıkmamız gerektiğini belirtenler ve Suriyeli mültecilerin politika kurbanı olduğunu söyleyenler bulunmaktadır.

(a.3) Siyasetçileri eleştirenler: Yorumların %4,5'i (11) siyasetçileri eleştiren içeriğe sahiptir. Bu yorumlar, devletin Suriyeli mültecilere kendi vatandaşından daha fazla hak tanıdığından, yönetenlerin işlerin bu noktaya gelmesinin sebebi olduğundan ve ülkenin yapısının değişmesi için kasıtlı yapılmış bir plan içinde olduğundan bahsedenlerden oluşmaktadır.

(a.4) Yabancı ülkeleri eleştirenler: %14,6 ile 38 adet yorum yabancı ülkeleri eleştirenler kategorisinde değerlendirilmiştir. Yorumlar, DW Türkçe'nin Almanya yayını olması sebebiyle Almanya'nın mülteci politikasını eleştirenler, Araplar'ın hain olduğunu söyleyenler ve Avrupa ve Amerika'nın Türkiye'de yaşanan mülteci krizinden sorumlu olduğunu düşünenleri içermektedir.

(a.5) Yayın kuruluşunu eleştirenler: 260 yorumun 31 tanesi (%11,6) DW Türkçe kanalına yönelik olarak yazılmıştır. Yorumlarda, kanalın kullanıcıları nazik bir dil kullanmaları yönünde uyarmadığı yorumuna gelen tepkiler, Almanya'da gerçekleşen ırkçılık olaylarını haber yapması gerektiğini söyleyenler ve Türkler'in Suriyeli mülteciler ile ilgili fikirlerinin "ırkçılık" olduğunun belirtildiği haber üzerinden kanalı eleştirenler bulunmaktadır.

Şekil 4.13. DW Türkçe 3 Ocak 2019 haber paylaşım yorumlarının konularına göre dağılımı

Buna göre, Suriyeli mültecileri istemeyenlerin ifadelerini içeren yorumlar %63,8 ile birinci sıradadır. Haberin içeriğinin Türkler'in Suriyeli mültecilere ırkçılık yaptığı yönünde ifadelere sahip olması sebebiyle, kullanıcılar sıklıkla Suriyeli mülteciler hakkındaki düşüncelerinden dolayı suçlanamayacaklarını söylemiş ve Suriyeli mültecileri neden istemediklerini belirten ifadelerde bulunmuşlardır. Bu nedenle haberin içeriğinin, Suriyeli mültecileri istemeyenlerin ifadelerini arttırdığı düşünülmektedir. İkinci sırada %14,6 ile yabancı ülkeleri eleştirenler gelmektedir. Bu ülkelerden yorumlarda en çok bahsedileni haberin Almanya kaynaklı bir yayın organından yapılmasından dolayı Almanya'dır. Mülteci politikası nedeniyle eleştirenlerin çoğunlukta yer aldığı yorumlarda, Suriyeli mültecilerden dolayı Araplar'ı içeren yorumlara da rastlanmaktadır. Hemen arkasından yayın kuruluşunu eleştirenler %11,4 ile üçüncü sıradadır. DW Türkçe, yorumların başına kendi yorumunu sabitlemiştir. Yorumda, kullanıcıların daha nazik bir dil kullanmadıkları takdirde engellenecekleri yönünde kullanıcıları uyarın kanala çok fazla tepki gelmiştir. Ayrıca haberde Türkler'in ırkçılıkla itham edilmesi de kullanıcılar tarafından sert ifadelerle yanıtlanmıştır. Suriyeli mültecileri Türkiye'de isteyenlerin oranı %5,5 ile dördüncü sıradadır. Ortalamaya bakıldığında çok az yorumu içeren bu kategoride Suriyeli mültecilerin herkesten zulüm gördüklerinden şikayetçi olanlar çoğunlukta. Beşinci sırada %4,5 ile siyasetçileri eleştirenler gelmektedir. Yorumlar genel olarak Ak Parti ve mülteci politikasına yöneliktir. Pahalılıktan ve devletin vatandaşını mağdur etmesinden şikayetleri içeren yorumlar bu kategoride en fazla sayıda olanlardır.

(b) Yorumun hedefi: Hedef, konunun içeriğine göre belirlenmiştir. Buna göre birinci konu kategorisi olan Suriyeli mültecileri istemeyenlerin hedefi Suriyeli mülteciler ve Suriyeli mültecileri isteyenlerdir. İkinci kategori olan Suriyeli mültecileri isteyenlerin hedefi Suriyeli mülteciler, Suriyeli mültecileri istemeyenler ve DW Türkçe iken, üçüncü kategori olan siyasetçileri eleştirenlerin hedefi, AK Parti ve diğer siyasi partilerdir. Yabancı ülkeleri istemeyenlerin hedefi ise Almanya, Arap ülkeleri, Avrupa ve Amerika'dan oluşmaktadır.

(b.1) Suriyeli mültecileri istemeyenler: Bu kategorideki 165 yorumun 142'si Suriyeli mültecileri, kalan 23'ü Suriyeli mültecileri isteyenleri hedeflemektedir. Suriyeli mültecileri konu edinen yorumlar arasında ÖSO bayrağını açmaları, savaştan kaçtıkları için "hain" olmaları ve sunulanı beğenmedikleri için "nankör" olmaları yer almaktadır. Suriyeli mültecileri isteyenlere cevap niteliğinde yazılmış yorumlarda ise, Suriyeli mültecilerin mağdur olduğunu söyleyenlere gelen tepkiler ve Suriyeli mültecilerin de eğlenme hakkı olduğunu söyleyenlere verilen yanıtlar bulunmaktadır.

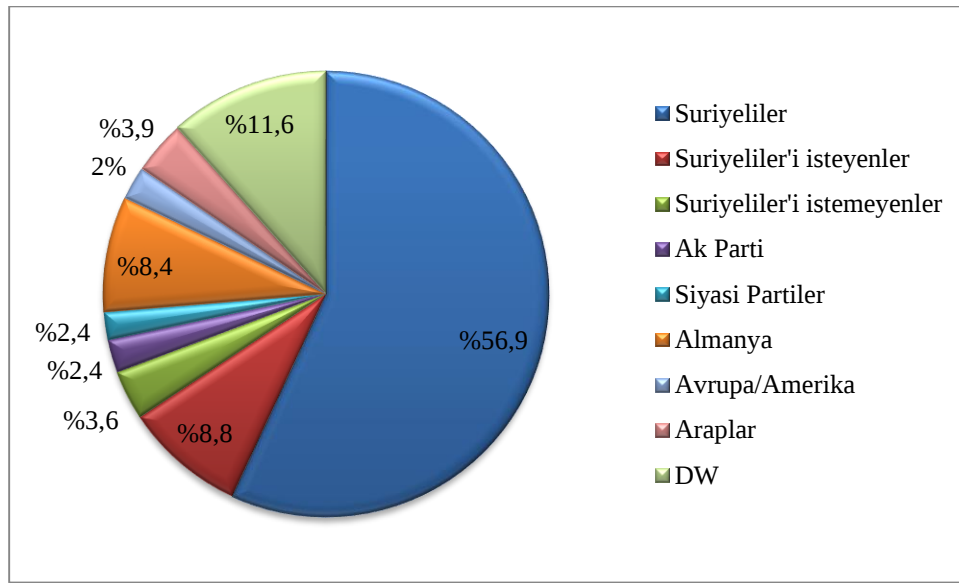
(b.2) Suriyeli mültecileri isteyenler: Yorumların 6 tanesi Suriyeli mültecilere yönelik iken, 9 tanesi Suriyeli mültecileri istemeyenlere cevap olarak yazılmıştır. Suriyeli mültecileri istemeyenlere haksızlık yaptıkları, esas öfkelenmeleri gerekenlerin Suriyeli mülteciler olmaması gerektiğini ve yanlış bilgilere sahip oldukları yönünde yanıtlar verirken, Suriyeli mülteciler için iyi ve mazlum insanlar olduklarını söylemektedirler.

(b.3) Siyasetçileri eleştirenler: En az kategoriye oluşturan siyasetçileri eleştiren 11 yorumun 6 tanesi Ak Parti, 5 tanesi tüm siyasi partileri içermektedir. Ak Parti'nin olduğu yorumlarda, mülteci politikası eleştirilmekte ve vatandaşına eşit davranmadığı yönünde içerikler yer almaktadır. Diğer siyasi partiler de mülteci politikasının sorumlusu olarak görülmekte ve normalleşmeyi sağlayamadıkları yönünde eleştirilmektedir.

(b.4) Yabancı ülkeleri eleştirenler: 38 adet yorumun 22 tanesi Almanya, 6 tanesi Avrupa ve Amerika, 10 tanesi ise Arap ülkelere yöneliktir. Almanya'yı içeren yorumlarda, mültecileri almaları gerektiği, Türkiye'yi kötü duruma düşürdükleri ve oradaki ırkçılık olaylarının çok fazla olduğundan bahsedilmektedir. Avrupa ve Amerika yorumlarında, birlikte Türkiye'nin yapısını bozduklarını içeren yorumlar ağırlıktadır. Arap ülkelerinin ise Araplar şeklinde genel

olarak ifade edildiği görülmüştür. Bu yorumlarda Araplar'ın Türkler'e geçmişte ihanet ettiği, Türkler'in haklarını gasp ettikleri ve mültecileri neden almadıkları yönünde eleştirilmişlerdir.

(b.5) Yayın kuruluşunu eleştirenler: 31 yorumun tamamı DW Türkçe kuruluşunu içermektedir. Yorumlayanlar, Türkler'in Suriyeli mültecilere ırkçılık yaptığını söyleyen haber sebebiyle kanalı eleştirmekte ve Almanya'daki ırkçılık haberlerinin yapması gerektiğini söylemektedirler.

Şekil 4.14. DW Türkçe 3 Ocak 2019 haber paylaşım yorumlarının hedeflerine göre dağılımı

Buna göre, %56,9 ile birinci sırada mesaj içeriklerinin hedefi olarak Suriyeli mülteciler vardır. Bu oranın büyük bir kısmını Suriyeli mültecileri istemeyenlerin ifadelerinin yer aldığı içerikler oluşturmaktadır. Suriyeli mültecileri içeren bu yorumlarda, bir an önce gitmeleri gerektiği sıklıkla vurgulanmış ve vatanlarına dönerek savaşmalarının esas görevleri olduğundan bahsedilmiştir. Bu bağlamda genel olarak bakıldığında Suriyeli mültecilere olan tepkinin sebebi, savaştan kaçmaları üzerine yoğunlaşmaktadır. Ancak yorumlar arasında Suriyeli mültecilerin Türkler'i kullandıkları, “fırsatçı”, “çıkarıcı” ve “nankör” insanlar olarak görüldüklerini içeren ifadelerin sayısı da azımsanamayacak kadar çoktur. İkinci sırada %8,8 ile Suriyeli mültecileri isteyenleri hedef alan yorum içerikleri gelmektedir. Yorumlarda kullanıcılar arasında farklı fikirde olanların tartışmaları ön plana çıkmaktadır. Tartışmalar, bir süre sonra siyasi parti tartışmasına dönüşmekte ve kimi yorumlarda karşılıklı hakaret edilmektedir. Almanya %8,4 ile üçüncü sıradadır. Yorumlarda Almanya'nın üçüncü çıkma

sebeplerinden başlıcası DW Türkçe'nin Almanya yayın organı olmasıdır. Kullanıcılar paylaşım nedeniyle doğrudan Almanya'ya yönelik eleştirilerde bulunmuşlardır. Dördüncü sırada %3,9 ile Araplar gelmektedir. Araplar'dan Suriyeli mülteciler temel alınarak bahsedilmiş ve çeşitli nefret söylemini içeren ifadelerle tanımlamalar yapılmıştır. Beşinci ve son sırada DW Türkçe kuruluşu gelmektedir. Yapılan haberden dolayı birçok kullanıcı öfkelenmiş ve sayfayı takibi bıraktıklarını içeren yorumlarda bulunmuşlardır.

(c) Yorumun duygusu: Yorumlarda öfke, nefret, korku, sevgi ve durum belirtme kategorileri ortaya çıkmıştır. Toplamda 129 “öfke”, 93 “nefret”, 30 “korku”, 4 “sevgi”, 4 “durum belirtme” içeren yorum bulunmaktadır.

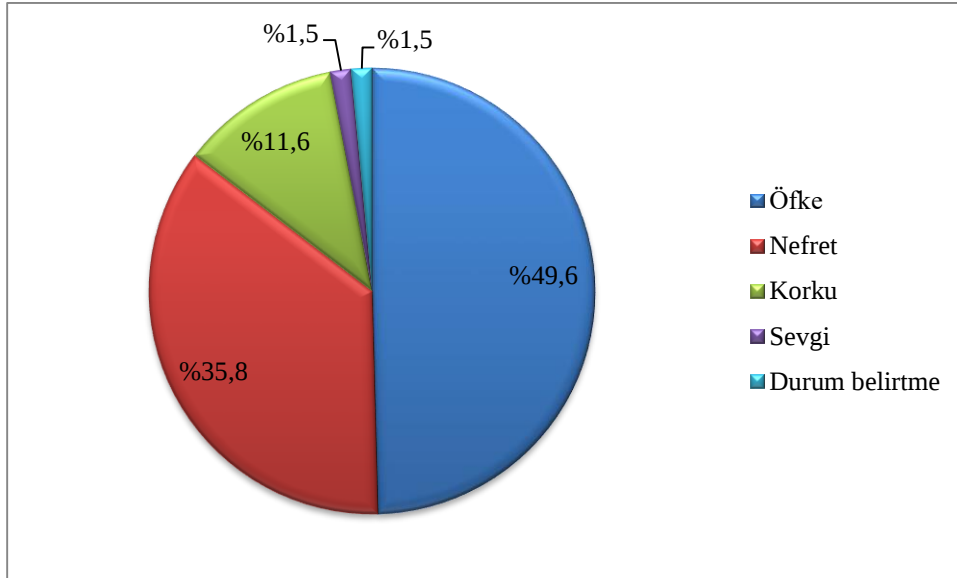
(c.1) Suriyeli mültecileri istemeyenler: Bu grupta yer alan yorumların duygusu öfke, nefret, korku ve durum belirtme olarak belirlenmiştir. Toplam 165 yorumun yer aldığı bu kategorinin 64 tanesi “öfke”, 70 tanesi “nefret”, 27 tanesi “korku” duygusunu içerirken, 3 tanesi “durum belirtme”ye dahil edilmiştir. Korku ifadelerinin tamamı Suriyeli mültecileri hedef olarak alırken, kullanıcıların birbirleriyle yaptıkları tartışmalarda öfke ve nefret duyguları ön plandadır.

(c.2) Suriyeli mültecileri isteyenler: Bu kategoride çıkan duygular öfke, sevgi, nefret, merhamet ve durum belirtmedir. Sevgi içerikli yorumların tamamı Suriyeli mültecilere yönelik iken, nefret ve öfke duygularını içeren yorumlar, kullanıcıların karşılıklı tartışmalarını kapsamaktadır. Yorumlarda 6 adet “öfke”, 4 adet “sevgi”, 2 adet “nefret”, 1 adet “merhamet” ve 2 adet “durum belirtme” içeren ifadeler yer almaktadır.

(c.3) Siyasetçileri eleştirenler: Bu kategorinin duyguları “öfke” ve “korku” olarak belirlenmiştir. Yorumların 9 tanesi “öfke”, 3 tanesi “korku” içeriklidir.

(c.4) Yabancı ülkeleri eleştirenler: 38 yorumun 24 tanesi “öfke”, 14 tanesi “nefret” kategorisinde değerlendirilmiştir.

(c.5) Yayın kuruluşunu eleştirenler: DW Türkçe'yi eleştiren yorumların 24 tanesi “öfke”, 7 tanesi “nefret” içerikli olarak çıkmıştır.

Şekil 4.15. DW Türkçe 3 Ocak 2019 haber paylaşım yorumlarının duygularına göre dağılımı

Buna göre, yorumlar arasında en çok öne çıkan duygu, tüm yorumların yaklaşık yarısını oluşturan “öfke”dir. Öfke duygusu, analiz için ayrılan her kategoride en yüksek oranda çıkan duygudur. Suriyeli mültecileri istemeyenlerin Suriyeli mültecilere yönelik duygusu belirgin olarak “öfke” olarak çıkmakla birlikte, diğer kategoriler için karşıt görüşte olanların, siyasetçileri, yabancı ülkeleri ya da yayın kuruluşunu eleştirenler de “öfke” duygusunu içeren ifadeleri kullanmışlardır. Ortalamaya bakıldığında ise öfkenin en büyük sebebi, Suriyeli mültecilerin Türkiye’de olmasıdır. Ancak dikkat çeken, göç ve mülteci politikalarının uygulanmasından ziyade, Suriyeli mültecilerin kendisine odaklanılarak bu duygunun ifade edilmesidir. Suriyeli mültecilerin “kırli”, “tembel”, “hain”, “nankör”, “yalancı” olduklarını ifade eden kullanıcıların bu düşünceleri, daha önceki haberlerde olduğu gibi yaşanan kişisel deneyimlerden ziyade, sosyal ağlarda ve kitle iletişim araçlarında karşılımlarına çıkan içeriklerden ve başkalarının deneyimlerinden oluşmuştur.

İkinci sırada gelen duygu %35,8 ile “nefret”tir. Nefret kategorisindeki yorumlarda çoğunlukla Suriyeli mültecilere yönelik “tecavüzcü”, “onursuz”, “ahlaksız”, “asalak” gibi ifadeler kullanılmış, Arap olmalarıyla özdeşleştirilerek “arkadan vuran”, “Orta Çağ’a ait”, “İşidçi” gibi olumsuz şekillerde tanımlanmışlardır. Yorumlarda nefte söylemi içeren pek çok ifadeye rastlanmaktadır. Bu söylemler yalnızca Suriyeli mültecilere yönelik değil, isteyenler ve istemeyenler arasındaki küfürlü ve ad hominem tartışmaları da içermektedir. Dolayısıyla kullanıcıların birbirleriyle yaptıkları tartışmalardaki “nefret” dilinin arttığı görülmektedir.

Suriyeli mültecileri destekleyen ve istemeyenler arasındaki gerginliğin boyutunun giderek arttığı ve Suriyeli mülteciler için kullanılan “nefret” ifadelerinin zaman zaman kullanıcıların birbirlerine yönelttikleri ifadelerde de yer aldığı ortaya çıkmıştır. Özellikle yabancı ülkelere yönelik olan “nefret” ırk tartışmaları üzerinden yürümüş ve ülkeler çeşitli aşağılayıcı tabirlerle tanımlanmışlardır.

Üçüncü sıradaki duygu %11,6 ile korkudur. Bu duygunun büyük bir kısmı Suriyeli mültecilere yönelik olarak hissedilmektedir. Suriyeli mültecilerin çok çocuk doğurması, Türkiye’de yaşayanların iş imkanlarını “gasp etmesi” gibi demografik ve ekonomik sorunlar, Suriyeli mültecilere duyulan korkunun sebeplerini oluşturmaktadır. Suriyeli mültecilerin gidebilme ihtimalleri olmasına rağmen, bilinçli bir şekilde bu topraklarda kalarak Türkler’in azınlık olarak kalmasına sebep olacakları düşüncesi, vatanın, milli değerlerin, ahlakın kaybedilebileceği ve Türkiye’nin artık “eski Türkiye” olamayacağı yönündeki ifadeler Suriyeli mültecilere duyulan korkunun, nefretle bağdaştırılarak yorumlara yansımaya neden olmuştur. “Korku” duygusu aynı zamanda siyasetçileri eleştirenlerin yorumlarında da görülmüştür. Bu kategorideki “korku”, siyasetçilerin ülkeyi bölmeye yönelik bilinçli politikalar içinde oldukları düşüncelerini içermektedir. Dolayısıyla, hem Suriyeli mülteciler, hem de siyasetçiler açısından korkunun sebebi olan şey “vatanın kaybedilmesi” üzerine kurulmuştur. “Sevgi” duygusu ise %1,5 ile en son sırada yer almıştır. Yorumlardan “sevgi” duygusunu içerenler yalnızca Suriyeli mültecileri isteyenlerin yorumlarında betimlenmiş ve Suriyeli mültecilerin zor durumda olan insanlar olduklarından bahsedilmiştir.

Haberin yayımlandığı tarih aralığında, Suriyeli mültecileri içeren önemli bir olay gerçekleşmiştir. 2019 yeni yıl kutlamaları sırasında, Taksim’de Suriyeli mültecilerin Özgür Suriye Ordusu’nun (ÖSO) bayrağını açmış olması¹⁹¹, Türkiye’de tepkilere neden olmuştur¹⁹². Bu tepkiler, kullanıcıların yorumlarına da yansımış ve yorumlarda Suriyeli mültecilerin durumu, bu olay üzerinden değerlendirilmiştir. Ancak Suriyeli mültecilere değil, ÖSO bayrağının açılmasına tepki gösterildiğini söyleyenlere verilen yanıtlar konunun yalnızca bu olmadığını göstermektedir. Suriyeli mültecilere gösterilen tepkinin sebebini; Türk askerlerinin Suriye topraklarında şehit olmasına rağmen, Suriyeli mültecilerin Taksim meydanında ÖSO

¹⁹¹ <https://tr.sputniknews.com/turkiye/201901011036889589-istanbul-taksim-meydani-suriye-oso-bayrak/> (Erişim Tarihi: 15.09.2019).

¹⁹² “Suriyeliler, Taksim’i ele geçirdi”, <https://www.youtube.com/watch?v=NWGC6qNHFo> (Erişim Tarihi: 15.09.2019).

bayrağını açarak kutlama yapmaları olduğunu söylemektedirler. ÖSO, PKK ile eşit olarak görülmektedir. Kullanıcılar, bayrağın egemenlik sembolü olması dolayısıyla, Suriyeli mültecilerin kendi vatanlarında açmaları gerektiğini düşünmektedirler. Suriyeli mülteciler meselesinde hep ön plana çıkan vatanın bölünmezliği ve bütünlüğüdür. 11 Eylül olaylarını örnek veren Sara Ahmed (2014), bireylerin kendi bedenlerini vatan bedeniyle özdeşleştirerek, vatanlarına yapılan saldırıyı kendilerine almaya yönlendirildiklerini söylemektedir. Bu nedenle kişiler ne kadar vatansever olduklarını göstermek için, öncelikli olarak güvenli bir ortam gördükleri eve yönelirler. Evde hiçbir şey yapmadan oturamazlar ve balkonlara, pencerelere bayrak asarlar. Bayrak, burada vatanını sevmenin bir göstergesi olarak yer alır. Çünkü “uluslar ve ulus devletlerle tıka basa dolmuş bir dünya, ulusal olmayan boşluklardan nefret eder” (Bauman, 1997:79).Yorumlarda konuyla bağlantılı olarak yer alan, Taksim Meydanı’nda görülen yoğun Suriyeli ve Arap nüfus da, kullanıcıların “sokaklarda Türk’e rastlamamaları ve kendi ülkelerinde yabancı olmaları” gibi ifadelerle eleştirilmiştir.

Paylaşımlar arasında Bulgaristan Türkleri ve Suriyeli mülteciler arasında karşılaştırma yapılmakta, Bulgaristan Türkleri’nin Türkiye için hiçbir sorun çıkarmadığından, uyumlu insanlar olduklarından bahsedilmektedir. Kullanıcılardan birinin Bulgaristan Türkleri’i yerine, “Bulgarlar” demiş olması, kullanıcılar arasında tartışma çıkmasına sebep olmuş ve yorumunu yazan kişinin bu ifadeyi derhal değiştirmesi gerektiği belirtilmiştir. “Balkanlar’dan gelenlerin Türk, Suriye’den gelenlerin Arap” olduğunun unutulmaması gerektiğinden yorumlarda sıkça bahsedilmiş ve kıyaslamanın bile yanlış olduğu vurgulanmıştır. Milletler arasındaki bu karşılaştırmalar¹⁹³, Türkler’in ırkçı olup olmadığı tartışması çerçevesinde yürütülmüş ve kullanıcılar Suriyeli mülteciler hariç bu topraklara gelen herkese kapılarının açık olduğunu söylemiş, Suriyeli mültecileri istememelerinin sebebi olarak ise, hırsız, tecavüzcü, uyumsuz ve savaştan kaçmaları olduğunu belirtmişlerdir. Ayrıca Suriyeli mültecilerin iş yerlerine sahip olmasına rağmen vergi ödememeleri, uzun yıllar Türkiye’de yaşamalarına rağmen Türkçe öğrenmemeleri, rivayetler¹⁹⁴ vasıtasıyla öğrenilene göre yapılan yardımları çöpe atmaları, Türkler açısından bardağı taşıran son damlalardır. Suriyeli mülteciler, onlara sunulan yardım elini “sessiz” bir şekilde kabul ederek müteşekkirek olmak yerine, bu şekilde davranarak

¹⁹³ Cumhuriyet’in ilk dönemlerinde farklı milletlerin Türkiye topraklarında nasıl karşılandığından bahseden Bora (2006:87); Balkanlar’dan gelenler için şunları söylemektedir: “Sadece Balkan kökenli Müslüman topluluklar (Arnavutlar, Boşnaklar), bu “şüphe”den büyük ölçüde muaf kaldılar. Milliyetçi kırımlardan ve sürgünlerden kaçarak sığındıkları Türkiye’yle ve Türk kimliğiyle çok hızla ve güçlü biçimde özdeşleşmeleri, onlara bu ‘imtiyazı’ verdi”.

¹⁹⁴ Başkalarının Suriyeliler ile ilgili diyalogları ve deneyimlerinin, -miş’li ve -miş’li geçmiş zaman ekleriyle yazılmış yorumları kastedilmektedir.

“nankörlük” yapmaktadırlar. Bulgaristan’dan gelenlerin bu anlamda hiç “taşkınlık” yapmadıklarından, ancak Suriyeli mültecilerin “rezil” insanlar olduklarından bahseden kullanıcılar, onları yeterince “beslediklerinden” ve savaş bittiği için artık ülkelerine dönmek zorunda olduklarından yakınmaktadırlar. “Öfke” duygusuyla yahut “durum belirtme” olarak ifade edilsin, Suriyeli mültecilerin savaş nedeniyle mecburi göç ettiklerini söyleyenlerin bir kısmı dahi, artık gitmeleri gerektiğini düşünmektedir.

Çizgi roman ve fotoromanlardaki erkeklik temsillerini inceleyen Türk (2013:63); Bahadır dergisinde Türklük övgüsüne, “kötü yabancı”ya yönelik nefretin eşlik ettiğini söylemektedir. Serinin baş kahramanının karşılaştığı kötülerden biri de Araplar’dır. “Bu Arapta da amma çene varmış”, “Bu çöl sıçanlarının burada ne işi var?”, “Bu yabancılarla erkekçe döğüşmenin imkanı yok”, “Araplar böyledir.. Tahta kurusuna kızsalar üstüne ordu ile yürürler” gibi ifadelerin yer aldığı içerikte, Araplar’ın ne şekilde temsil edildiği açıkça görülmektedir. Dolayısıyla Suriyeli mültecilere yönelik öfke ve nefretin temelini geçmişe dayandığını söylemek mümkündür. Zira kullanıcılar yaptıkları yorumlarda da Araplar ve Türkler arasındaki geçmiş ilişkilere atıfta bulunarak, bu öfkelerini doğrudan Suriyeli mültecilere yöneltmişlerdir. Araplar’ın hiçbir zaman dostumuz olmadıkları pek çok yorumda vurgulanmış, Suriyeli mültecilerin de tıpkı tüm Araplar’ın karakteristik özelliklerine sahip oldukları, pis, tembel, hak ve hukuk gözetmeyen, gürültücü, kuralsız ve ortalık karıştıran kişiler olduklarından bahsedilmiş, Suriyeli mültecileri istememe nedenleri olarak bunlar sıralanmıştır. Halbwachs, *Hafızanın Toplumsal Çerçevesi*’nde (2016); hafızanın geçmişi yeniden yaşatmak yerine yeniden inşa ettiğinden bahsetmektedir. Hislere dair hafızanın olmasının sebebinin, bu hislerin tamamen ölmemeleri ve geçmişimize ait bir şeylerin varlığını sürdürmesi olduğunu söyleyen Halbwachs (2016:55); geçmişi yaşamak yerine inşa ettiğimizde, artık mantığı hatırlamak olmayan bir temsilden bahsedebileceğimizi (2016:59) söylemektedir. Dolayısıyla Araplar’ın kullanıcılardaki temsili, geçmişin yeniden inşa edilmesine dayanmakta ve Suriyeli mültecilerin de bu temsilin parçası olmasına neden olmaktadır.

Tepkiler öncelikli olarak bireysel temelde, daha sonra ise ulus temelinde toplanmıştır. Kullanıcılar, Suriyeli mültecilerin Türkiye’de bulunmalarının bireysel olarak yaşamlarına

zarar verdiğini, ekonomik olarak yıprandıklarını ve günlük hayattaki karşılaşmalardan¹⁹⁵ rahatsız olduklarını söylerken, öte taraftan ülke huzurunu bozduklarından, vatan topraklarını bölmek için geldiklerinden ve Türkiye'nin parçalanmasına sebep olacaklarından bahsetmektedirler. Dolayısıyla Suriyeli mülteciler ile ilgili temel görüşlerin duyguları “öfke”, “nefret” ve “korku”da birleşmektedir. Bu duygulara yorumlarda tek tek rastlanabileceği gibi, kimi zaman birbirinin içine geçen ifadeler bulmak da mümkündür. Bu noktada, Türkiye’de yaşayanların bedenlerinin ve yaşam alanlarının tehdit altında olduğunu düşündükleri görülmektedir. Bireysel anlamda ya da ulus anlamında karşı karşıya oldukları tehlikeler, ikisinin aynı görülmesinden dolayı tek bir bedende varlığını sürdürmektedir. Kullanıcılar, Türklükler’inden gurur duyduklarından ve ne kadar Suriyeli mültecilere benzemediklerinden sıklıkla bahsetmişler, birey ve vatanı tek bir bütün olarak ele almışlardır. Duyguların bu şekilde bedenler vasıtasıyla şekillendiğini, yöneldiğini, iç içe geçtiğini söyleyen Ahmed’e göre (2014:41); bedenin içinde kendisine yabancı bir şeyin olduğu algısı, sınırları yeniden kurma, acıyı ya da acınının “sebebi” olduğunu düşündüğümüz (hayali, maddi) nesneyi dışarı atma arzusu yaratır. Kullanıcılar, Suriyeli mültecilerin beden ve toprak bütünlüğünü ihlal ettiklerini söyledikleri davranışlar ve durumları nedeniyle, sınır çizilerek dışarı atılmasını istemektedirler. “Birliği ve bütünlüğü” bozan ve çok daha fazlasını yapma ihtimali bulunan Suriyeli mülteciler, acının sebebi olarak görüldüklerinden, acıya son vermenin tek yolu Suriyeli mültecilerin varlığının ortadan kalkmasından geçmektedir.

Göçün cinsiyeti açısından bakıldığında, kadınlara, erkeklere, çocuklara ve yaşlılara farklı tanımlamalarla yaklaşıldığı görülmektedir. Kadınlar, çocuklar ve yaşlılar savaşlarda öncelikli olarak ele alınmakta, ancak özellikle genç Suriyeli erkeklere yönelik yorumlarda büyük bir “öfke” ve “nefret” ortaya çıkmaktadır. Suriyeli genç erkeklerin Türkiye’de rahatça dolaşmak yerine, gidip vatanını savunması gerektiği, savaş olsa ve ölüne dahi savaş ve vatan uğruna ölüneceği söylenmektedir. Savaşmayan ve Türkiye’ye gelen erkekler, bu nedenle “korkak” ve “vatan haini” şeklinde tanımlanmakta, “erkek”likleri sorgulanmakta ve kadın kıyafetleri giyerek dolaşmaları söylenmektedir. Burada, erkeğin kadınlıştırılarak aşağılanması söz konusudur. Bourdieu (2014:71); erkekliğin “dişil korkusu” içinde ve kadınlığa karşıt olarak inşa edildiğinden söz etmektedir. Buna bağlı olarak savaştan “kaçan” bir erkek, olsa olsa bir

¹⁹⁵ Gündelik hayattaki karşılaşmaları içeren bir çalışma için bkz. Leyla Bektaş Ata, Ali Murat Vural (2016), *Güvenlikli Sitede “Arap” Komşu: “Peygamber Soyundan Oldukları İçin Ağır Konuşmak İstemiyorum, Ama Pisler”*, VIII. Ulusal Sosyoloji Kongresi, Farklılıklar, Çatışmalar ve Eylemlilikler Çağında Sosyoloji, Bildiriler Kitabı, 127-132, ODTÜ, Ankara.

kadın olabilir. Vatanını savunmama onursuzluğunu ve utancını kaldırabiliyorsa, pekala kadın kıyafetleri giymeyi hak etmiştir ve bunu da kaldırabilir. Toplumsal cinsiyet ve “kadınlık” ve “erkeklik”e yüklenen anlamlar açısından bakıldığında, burada kadının erkeğin eksiği olarak tanımlandığı görülmektedir. “Eşitlik” noktasından çok uzak olan bu bakış açısı ile Suriyeli erkeklerin aslında kadın olduğu söylenerek, bir tür cinsel çağrışıma kapı açılmakta ve erkeğin “aktif” pozisyonu, kadınlaştırılarak “pasifize” edilmektedir. Savaş konusunda kadınlar, çocuklar ve yaşlılara yönelik bir tepki olmazken, nüfus konusuna gelindiğinde bu yaş grupları da eleştirilmektedir. Özellikle kadınların “kuluçka makinesi” olduğunu ve “köpek gibi üredikleri”ni içeren pek çok yorum vardır. Çocuk sahibi olmanın tek koşulu kadına bağılıymış gibi yapılan bu yorumlar, yine toplumsal cinsiyet bakış açısından uzaktır. Genel olarak bakıldığında, kadınlar ve erkekler, kendilerine yüklenen cinsiyet rolleri ile yargılanmakta ve bunları yerine getirmedikleri için tepkiyle karşılanmaktadır. Çocuğa bakma rolü kendisine verilen Suriyeli kadınlar, çok fazla çocuk doğurduğu için çocuklarına bakmadıkları yönünde ve “iyi bir anne” olamamakla itham edilmektedirler. Suriyeli erkekler ise, “erkeklik” kategorisinin önemli aşamalarından biri olan “askerlik” açısından eleştirilmektedir. Suriyeli erkeklerin eli “nargile” değil, “silah” tutmalıdır. Bourdieu’ya göre (2014:69); “cinsel veya toplumsal üreme becerisinin ötesinde, savaşma veya şiddet uygulama (bilhassa intikam durumunda) beceresi gibi de algılanan erkeklik, öncelikle ve herşeyden çok, bir görevdir”. Erkeğe yüklenen koruyup kollama görevi, yalnızca kadınlar üzerinden değil aynı zamanda ulus üzerinden kendisini göstermektedir. Enloe’ya göre; “milliyetçilik tipik olarak, erkekleştirilmiş hafızadan, erkekleştirilmiş aşağılanmadan ve erkekleştirilmiş umuttan doğmuştur” (akt. Nagel, 2013:68). Buna göre, erkek, doğduğu toprakların savunmasını yapmak zorundadır. Bu, üzerinde tartışma yürütülmemesi gereken bir görev olarak karşımıza çıkmaktadır¹⁹⁶. Aksi takdirde; Enloe’nun dediği gibi, hafızanın yitirilmesi korkusuyla baş başa kalınmakta, aşağılama bir hak olarak görülmekte ve umut yok olma tehlikesiyle karşılaşmaktadır. Ulusun korunup yüceltilmesi için “erkekler”e ihtiyaç olduğundan, bu noktada kadınlar genellikle daha sembolik vazifelerin öznesi haline gelmektedir. Çocuk doğurmak ve giden erkeğin arkasından evi beklemek gibi.

¹⁹⁶ Türkiye’de askerlik ve erkeklik ilişkisini konu alan bazı çalışmalar için bkz. Pınar Selek (2018), *Sürüne Sürüne Erkek Olmak*, İstanbul: İletişim Yayınları, Atilla Barutçu (2013), *Türkiye’de Erkeklik İnşasının Bedensel ve Toplumsal Aşamaları*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kadın Çalışmaları Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, Zeynel Karacagil (2017), *Erkekliğin Kurgulanmasında Askerlik Hizmeti*, International Journal of Human Sciences, 14(4), 4410,4424, Fatma Oya Aktaş (2010), *Türkiye’de Erkekliğin Kurgulanışında Askerliğin Yeri*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kadın Çalışmaları Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, Şahinde Yavuz (2014), *İktidar Olma Sürecinde Erkeklerin Erkeklikle İmtihanı*, Milli Folklor, 26 (104), 110-127.

Suriyeli mültecilerin Türkiye’de olmasını destekleyenler ve istemeyenler arasındaki tartışmalara yorumlarda sıkça rastlanmaktadır. Genel olarak, Suriyeli mültecileri istemeyenlerin yorumlarının altında onaylayıcı cevaplar yer alırken, Suriyeli mültecileri isteyenlerin yorumlarının tamamı olumsuz tepkiyle karşılanmıştır. Kullanıcıların yorumlarında öne çıkan duygular “nefret” ve “öfke”dir. Bu nefret ve öfkenin hedefi kimi zaman Suriyeli mülteciler olurken, kimi zaman kullanıcıların kendileridir. Kullanıcılar tarafından, Suriyeli mültecileri destekleyenlere, Ak Partili, aktroll, fetöcü gibi tanımlamalar yapılmış, Suriyeli mültecileri çok sevenlerin evlerine alıp “beslemeleri” gerektiği söylenmiştir. “Besleme” eylemi, karşılıklı bir tahakküm ilişkisine gönderme yapmaktadır. Kişinin kendi ihtiyaçlarını karşılayamaması durumunda başkası tarafından “beslenmesi” söz konusudur. Suriyeli mülteciler için baştan itibaren kullanılan “misafir” söylemi, bu tür bir tahakküm ilişkisinin oluşmasını sağlamıştır. Suriyeli mülteciler, savaştan ellerinde hiçbir şey olmayan insanlar olarak kaçarken gösterildikleri ve bu duruma bağlı olarak “misafir” olarak yorumlandıkları için, misafirin pozisyonu gereği uyması gereken kurallar bulunmaktadır. Ev sahibinin izin verdiği ölçüde hareket edebilen misafirin fazlası ve uzun süre kalanı makbul olarak görülmediğinden, bu tür söylemlerin kullanıcılarda Suriyeli mültecilere yönelik öfke ve nefret duygularının oluşmasında etkili olduğu söylenebilir. Zaten yorumlarda da Türkler’in “ev sahibi”, onların ise artık gitme zamanı gelen “misafirler” olduklarından bahsedilmektedir. Hırsız, tecavüzcü ve başkalarının haklarını alan kişiler “misafir” olamaz düşüncesi kullanıcılar arasında yaygındır. Kullanıcılara göre; Suriyeli mültecilerin “evi” Suriye’dir ve herkes kendi evine gitmelidir.

Haber yorumlarının kelime bulutu

Araştırma çerçevesinde incelenen 260 yorumun içinde sıklıklı geçen kelimelerin kelime bulutu aşağıdaki gibidir¹⁹⁷:

¹⁹⁷ Kelime sıklıkları ve oranları için bkz. Ek. 1., Çizelge 1.8.

istemeyenler arasındaki tartışmaların daha görünür olması, kullanıcıların bu olayı hangi çerçevede nitelendirdiğini göstermektedir. DW Türkçe kullanıcıları, Suriyeli mültecileri karşılaştıkları bireysel hikâyelerle ve basına ve sosyal ağlara dağılan haberlerle kitlesel bir şekilde değerlendirmektedir.

Suriyeli mülteciler ülkeleri için savaşmadıklarından dolayı her türlü mağduriyeti hak eden kişiler olarak görülmektedir. Kullanıcılar, Suriyeli mülteciler ile ilgili yapılması gerekenin baştan itibaren güvenli bölge oluşturularak kamplarda kalmaları ve Türkiye sınırlarına asla girmemeleri gerektiğini söylemektedirler. Suriyeli mültecilerin kamplardan ayrılarak, Türkiye sınırlarına geçmesinin belli başlı sebepleri bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, kampların hukuku statüsünün düzenlenmesinde yaşanan sıkıntılardır (Canyurt, 2015:131). Suriyeli mültecilerin kayıt altına alınmasının yarattığı sıkıntılar, kampların fiziksel koşullarının yetersizliği ve devamında kamplarda yaşayan insan sayısının azamiye ulaşmış olması, Suriyeli mültecilerin hareket etmesine neden olmuştur. Güçer vd.’nin (2013) Suriyeli mülteciler hakkındaki alan araştırmasını içeren çalışmalarında, kamplarda yaşayan Suriyeli mültecilerin sorunlarına yer verilmiş, bir kısmının çadır ve battaneyi gibi eksiklikleri olduğu ve bu nedenle farklı ailelerin zaman zaman aynı çadırdaki kalmak zorunda olduğundan bahsedilmiştir. Bunların dışında kamp alanında işe erişimin imkanları olmayışı, akrabalarıyla birlikte olmak istemeleri ve maddi imkanı iyi olanların büyük şehirlere gitmek istemesi gibi sebepler, Suriyeli mültecilerin kamplardan ayrılmasına neden olmuştur (Bakioğlu vd. 2018) . Çünkü kentsel ve kamp dışı alanlar kamplara göre daha fazla özgürlük, hareket serbestisi, istihdam olanakları ve çeşitli imkanlar sağlamaktadır (Woods ve Kayalı, 2017). Dolayısıyla kullanıcıların çözüm önerileri olan, Suriyeli mültecilerin kamplarda yaşaması meselesinin görüldüğü kadar kolay ve basit bir çözüm olmadığı ortadadır.

Kullanıcılar, Suriyeli mültecilerin savaşın sona ermesine rağmen neden hala ülkelerine dönmediklerini sorgulamaktadır. Bu açıdan Suriyeli mülteciler, ülkelerini savunmak için savaşa katılmadıkları gibi, Türkiye’nin tehlikeye girmesine neden olmakta ve ısrarla ülkelerine geri dönmemektedirler. Güçer vd.’nin (2013); kamplardaki Suriyeli mülteciler ile yaptığı araştırmanın bir diğer sonucu, Türkiye’ye geliş sebeplerinin içinde birinci sırada “can güvenliği”nin yer almasıdır. Kampta en çok memnun kaldıkları şeye %49,7 oranında “güvenlik” olarak cevap vermeleri bu durumu netleştirmektedir. Ayrıca bu çalışmaya katılanların %40,8’i Suriye’de çatışmaya katıldıklarını söylemişlerdir. Bu bağlamda, Suriyeli

mülteciler, güvenlik, ekonomik ve siyasi sıkıntılardan dolayı ülkelerinden kaçmak zorunda kalmış, kullanıcıların düşündüğü gibi bütün Suriyeli mülteciler savaştan ülkelerini terk etmemişlerdir. Ancak, kullanıcılar açısından önemli olan şartlar ne olursa olsun “vatan savunması”nın yapılması gerektirir. Bu nedenle Suriyeli mültecilerin içinde bulundukları psikolojik, toplumsal, ekonomik ve siyasi durumun pek bir önemi yoktur. Öyle ki, bu nedenle “mülteci” statüsünü de hak etmemektedirler. Kullanıcıların “mülteci” tanımına bakıldığında, mazlumluk ve mağdurluk üzerinden konuşulan Suriyeli mültecilerin durumu, bu tanıma uymamaktadır. Çünkü Suriyeli mülteciler, “ekmek elden su gölden” bedavaya yaşayarak, Türkiye’de sorunlar çıkarmakta, Türkiye’de yaşayanların haklarını ellerinden almakta ve bundan hiç “pişmanlık” duymamaktadırlar. Ayrıca, Suriyeli mültecilerin Türkiye’ye ilk gelişlerinden itibaren onlar üzerinden konuşulan bazı kavramlar olan “misafir”, “mağdur”, “masum”, “mazlum” gibi ifadelerin öfkenin ana malzemesini oluşturduğu görülmektedir. Dolayısıyla önceleri uygulanan ve Suriyeli mültecileri Türkiye’de “barındırma” politikasını içeren kelimeler, kendisinin karşısına dönüşerek, Suriyeli mültecilere yönelik öfke ve nefret duygularının oluşmasına yol açmışlardır denilebilir.

“Türk’ün Türk’ten başka dostu yoktur” düşüncesi, hem Batı hem de Doğu toplumlarını içine alacak şekilde kullanılmaktadır. Almanlar ve Avrupalılar, mültecilere acımayan ve kapılarını açmayan zalim ve gaddar kimseler olarak görülürken, Suriyeli mültecileri içine alan Arap toplumları ise faydasız ve güvenilmez olarak görülmektedirler. Genel olarak, Türkiye dışındaki ülkelerinin tamamının Türkiye’yi bölmeye ve Türk toplumunu yok etmeye çalıştığını söyleyen kullanıcıların bir kısmı, yaşananlardan dolayı kendilerini tehlikede hissettiklerinden ve ülkenin geleceği ile ilgili ciddi endişeler duyduklarından korku ve öfke duyguları içerisinde bahsetmişlerdir. “Asimile olma”, “azınlık kalma”, “yok olma”, “bölünme”, “kimliğini kaybetme” gibi ifadeler, kullanıcıların duydukları endişeyi tanımlar niteliktedir. Bu nedenle Suriyeli mültecilerin “tehlikeli” olduğunu söyleyen kullanıcılar, Suriyeli mülteciler geldikten sonra Türkiye’de hırsızlık ve tecavüz vakalarının arttığını iddia etmekte ve sokakta yalnız dolaşmamak konusunda uyarılarda bulunmaktadır.

Türk milletinin savaştan hiçbir zaman kaçmayarak mülteci konumuna düşmediğini vurgulayan kullanıcıların, Suriyeli mültecilere olan tepkisi bir tür “vatan savunmasına” dönüşmüştür. Ülkenin bekası için Suriyeli mültecilerin Türkiye’den gitmesi gerekmektedir. Bu yorumlara Türkler’in de Almanya’da mülteci olduğunu içeren yanıtların verilmesi üzerine,

Türkler'in kendi istekleriyle Almanya'ya gittiğini, savaştan kaçmadıklarını, Almanya'da sorun çıkarmadıklarını, bu nedenle asla Suriyeli mülteciler ile kıyaslanamayacağını ve Türk milletinin diğer milletlerden çok daha iyi ve farklı olduğunu söylemişlerdir. Buna bağlı olarak, Türkler'in sahip olduğu “gurur”, “çalışkanlık”, “temizlik”, “vatan sevdası” gibi özelliklerin hiç biri Suriyeli mültecilerde bulunmamaktadır. Suriyeli mülteciler Orta Doğulu, Türkler ise Batılıdır. Suriyeli mültecilere duyulan tepki, Suriyeli mülteciler ile olan farklılıklardan kaynaklanmaktadır. Kelimeler arasında geçen “namus”, “şeref”, “haysiyet”, “onur” ifadeleri, Türkler'in Suriyeli mülteciler ile aralarındaki farkları betimlemek üzere kullanılmıştır. Hatta bunlar, Türkler ve diğer milletler arasındaki sınırı oluşturan kelimelerdir.

“Vatan”, “millet”, “toprak” kelimeleri yorumların içerisinde birbirini çağıran kelimeler olarak yer almaktadır. “Önce can, sonra canan” diyen kullanıcılar, ülke savunmasında bu kavramların ne kadar önemli olduğundan bahsetmekte ve Suriyeli mültecilerde eksik olanın bu ruh olduğunu ileri sürmektedirler. Ayrıca Suriyeli mültecilerin olumsuz özelliklerinden bahsederken, “otobüste yaşlılara yer vermemeleri”nin de bir sorun olarak yazılması, kullanıcıların gündelik yaşamdaki karşılaşmalara tahammül edemediğini göstermektedir. Suriyeli mültecilerin “rahatlıkları”, kullanıcıları rahatsız etmiştir. Çünkü onlara göre misafir, ev sahibinden daha rahat yaşam koşullarına sahip olmamalıdır.

4.3.3. Analizlerin Değerlendirmesi

Çalışmada, kullanıcıların sosyal ağlardan olan Facebook'taki duygu pratiklerini ve Suriyeli mültecilere yönelik duygularının bu ağlarda ne şekilde ifade edildiğini ortaya koymak amacıyla çevrimiçi anket yapılmış ve haberlere nitel içerik analizi uygulanmıştır. Kullanıcıların Facebook'taki duygu pratiklerini ölçmek amacıyla anket çalışmasında yer alan paylaşıma ve emojiye yönelik ifadelerde kullanıcıların büyük oranda Facebook'ta çeşitli duygu performansları sergiledikleri sonucuna ulaşılmıştır. Ortalamaya bakıldığında kullanıcıların yarısından fazlası Facebook'un duygu çerçevesindeki kullanım motivasyonlarını içeren ifadelerle katılmışlardır. Kullanıcılar bu ağda hislerini ifade ettiklerini, başkalarının hislerini anladıklarını, stres attıklarını, rahatladıklarını ve başkalarıyla gruplar ve sayfalarda bir araya gelerek duygu ortaklığı yaptıklarını belirtmişlerdir. Ayrıca kullanıcıların ortalama %70'inden fazlası gerek arkadaşlarının paylaşımlarındaki, gerekse Facebook'taki gördükleri haberlerin içerisinde yer alan “üzücü” ve “mutlu” içeriklerden etkilendiklerini

ifade ederek, paylaşımın duygu içeriğinin kullanıcılar üzerinde etkili olduğunu göstermişlerdir. Emoji kullanımına bakıldığında ise, kullanıcıların %70'e yakını Facebook'ta duygu ifadesinde emojiyi kullandıklarını ifade etmişlerdir. Kullanıcıların %80'inden fazlası emojiinin duyguya karşılık geldiğini, %70'inden fazlası ise anlamlarının gayet açık olduğunu düşünmektedirler. Katılımcıların yarısından fazlasının yazı yazmak yerine emoji kullanmayı tercih etmesi, emojiinin ortak bir duygu dili olarak kullanıldığını göstermektedir. Dolayısıyla kullanıcıların Facebook'ta duygudan bağımsız şekilde bulunduklarını söylemek mümkün değildir. Kullanıcılar, Facebook'ta çeşitli duygu içerikleriyle karşılaşmakta ve kendileri de bunlara bağlı olarak çeşitli duygular üretebilmektedir.

Ankete katılan Facebook kullanıcıları, Suriyeli mülteciler konusunda farklı duygular taşımaktadırlar. Katılımcıların yarıya yakını Suriyeli mültecilerin zor durumda olduklarını düşünmektedir. Ancak aynı zamanda yarıdan fazlası evlerine dönmelerini istemekte ve Suriyeli mülteciler ile ilgili yapılan paylaşımlardan rahatsızlık duyduğunu belirtmektedir. Kullanıcıların %60'ı Suriyeli mülteciler ile ilgili Facebook'ta paylaşılan haberleri takip ettiklerini söylemişlerdir. Ancak bu haberlerin doğruluğuna inananların oranı %19 gibi çok düşük bir oranda çıkmış, kararsızların oranı ise yarıya yakın olarak çıkmıştır. Bu durum, çalışmaya katılan Facebook kullanıcılarının, Suriyeli mülteciler ile ilgili paylaşılan haberlerin doğruluğunu sorguladıkları anlamına gelebilir. Ancak aynı zamanda bu kararsızlık, yanlışlığının sorgulandığı ve kafalarının karışık olduğunu sonucuna da götürebilir. Çalışmada yer alan imajlar üzerinden Suriyeli mültecilere yönelik duygularla ilgili bölümün geneline bakıldığında %38,3 üzgün, %22,7 kızgın, %14,7 şaşkın, %13,4 beğeni, %7,5 sevgi ve %3,4 oranında gülme ifadelerinin bırakıldığı görülmüştür. İmajların bir kısmı Suriyeli mültecilerin mülteci "dramı"nı içeren görüntüleri içermektedir. Bu görsellere kullanıcıların verdiği "üzgün" ifadesi, diğer kategorilerin üstünde çıkmıştır. Dolayısıyla Türkiye'de yaşayanlar Suriyeli mültecilerin bu görüntülerine üzölmektedirler. Ancak ikinci sırada çıkan "kızgın" ifadesi, bir yandan Suriyeli mültecilere duydukları "öfke"yi betimlemektedir. Özellikle Suriyeli mültecilerin sahildeki görüntülerini içeren imaja katılımcıların yarısından fazlası "kızgın" ifadesini koymuşlardır. Suriyeli mültecilerin mülteci görüntüsünden ziyade, gündelik hayattaki hareketlerini içeren görüntüler kullanıcılarda öfke duygusunu uyandırmaktadır. Çalışmada Suriyeli mülteciler dışındaki bir "göçmen" görüntüsüne daha yer verilmiştir. Afrikalı bir kişinin yer aldığı imaja verilen duygu tepkileri, Suriyeli mültecilere verilenden farklılık göstermektedir. İmaj %34,8 oranı ile en çok beğenilen ve çocuk görüntülerinden

sonra %10,2 oranı ile en çok sevgi ifadesi konulan imaj olmuştur. Bu noktada Suriyeli mültecilere bakış ile “diğerlerine” bakışın aynı olmadığı görölmüştür.

Anket çalışmasında ayrıca Suriyeli mülteciler ile ilgili duygularını yazarak ifade edebilecekleri açık uçlu bir soru da yer almış ve cevap vermek katılımcının inisiyatifine bırakılmıştır. Yorumları üç grup altında toplamak mümkündür. Birincisi, Suriyeli mültecilerin zor durumda olmalarından dolayı yardım eline ihtiyacı olduğunu ve ayrımcılık yapılmaması gerektiğini düşünenler, ikincisi başlarda zor durumda olmalarına rağmen, artık Türkiye’de yaşayanlardan daha iyi durumda olduklarından ve kendilerine verileni kötüye kullandıklarından şikayet edenler, üçüncüsü ise hakaret ve nefret içeriklerine sahip olan ifadelerle gitmeleri gerektiğini söyleyenlerdir. Son iki gruptakiler aynı zamanda Suriyeli mültecilerin gitmesi gerektiğini düşünenlerdir. Kullanıcıların genel olarak yakındığı nokta; Suriyeli mültecilere sunulan “fırsatlar”dır. Suriyeli mülteciler bu fırsatları yerinde kullanmayı bilmedikleri gibi, Türkiye’de yaşayanların haklarını da ellerinden alan kişiler olarak görölmektedirler.

Kullanıcıların Facebook’ta Suriyeli mülteciler ile ilgili içeriklere yönelik duygularını daha yakından incelemeye olanak tanıyan nitel içerik analizinin genel değerlendirmesine bakıldığında; 2011-2015 yılları arasında yer alan 11 haberin incelemesinde toplam 42 beğeni ve 5 yoruma rastlanmıştır. Bu tarih aralığında, Facebook DW Türkçe sayfası kullanıcılarının duygu ve düşünce ifadelerinin ne olduğunu belirlemek içerik azlığından dolayı mümkün olmamıştır. Bu durum Türkiye’de yaşayanların olaya olan ilgisi yahut DW Türkçe Facebook sayfası kullanıcı sayısına bağlanabilir. 2016 yılındaki 6 haberin toplam beğenisi 428 iken, üzgün 22, kızgın 21, gülme 5 ve şaşkın 2 kez ifade olarak bırakılmıştır. Facebook’un duygu reaksiyonlarını kullanıma sokmasının sonucu olarak kullanıcılar bunları kullanmaya başlamışlardır. Kullanıcılar 14 Aralık 2016, 5 Aralık 2017, 10 Ekim 2018 ve 3 Ocak 2019’daki haberlere toplam 6.512 beğeni, 1.426 kızgın, 244 üzgün, 209 gülme, 140 şaşkın, 54 sevgi ifadesi bırakmışlardır. Anketteki Suriyeli mültecilere yönelik duygu ifadeleri ile kıyaslandığında (Çizelge 2.8, s.124) beğeni ifadesinin kullanımının haberlerde ve ankette farklılaşmadığı görölmüştür. Kullanıcılar hem haber içeriklerinde, hem doğrudan Suriyeliler’e yönelik duyguları sorulduğunda “beğeni” işaretini daha çok tercih etmişlerdir. Ankette birinci sırada yer alan “üzgün” ifadesinin sayıca çokluğu, kullanıcıların birebir imajlarla denk geldiklerinde Suriyeli mülteciler için daha çok “üzüntü” duygusunu hissettiklerini

göstermektedir. Ancak duygu belirtmede “kızgın” ifadesi her iki analizde de ikinci sırada çıkmıştır. Kullanıcıların Suriyeli mültecilere yönelik belirgin duygularından biri “öfke” olarak ortaya çıkmıştır. Anketteki açık uçlu soruya verilen cevaplar, haber yorumları analizleriyle kıyaslandığında pek çok ortak söylem ile karşılaşmıştır. Her iki analizde de Suriyeli mültecilerin Türkiye’de bulunmasından rahatsızlık duyan kullanıcılar, bunun gerekçeleri olarak Suriyeli mültecilerin ülkelerini savunmadıkları ve kendilerinin sahip olmadığı haklardan yararlanmalarını göstermişler ve bu nedenle öfkeli olduklarından bahsetmişlerdir. Ayrıca iki analizin sonucunda da, Suriyeliler’in toplumu asimile ettiklerini, kendilerini ev sahibi sandıklarını ve uyum sağlamaktan uzak olduklarını söyleyen yorumlar bulunmaktadır. Ankette, kullanıcıların arasındaki keskin görüş ayrılıkları bazı yorumlarda ön plana çıkmıştır. Bunun analizdeki karşılığını Suriyeli mültecileri isteyenler ve istemeyenlerin yorumlarında görmek mümkündür. Ankette ayrıca kullanıcıların yarısından fazlasının başkalarıyla Suriyeli mülteciler nedeniyle Facebook’ta tartışmaya girmiş olduklarını söylemesi, kullanıcılar arasında Suriyeli mültecileri temel alan çatışmaların olduğunu göstermektedir. Anket sorusunda istemeyenlerin kullandıkları kavramlar arasında “cahil”, “geri kalmış”, “hırsız” ve “Arap” ifadelerinin ön plana çıkmış olması da bir diğer ortak noktadır. Kullanıcılar, Suriyeli mültecileri nitelerken benzer kavramlardan yararlanmışlardır. Her iki analizde ayrıca Suriyeli mülteciler için üzgün olanların ortaklaştığı noktanın “Suriyeli çocuklar” olduğu bulunmuştur. Ankette Suriyeli mülteciler ile ilgili verilen imajlarda (Çizelge 2.9, s. 126), çocukların bulunduğu içerikler daha çok “üzgün” ifadesiyle karşılık bulmuştur. Haber analizlerinde de çocukların yer aldığı içeriklerde “üzgün” ifadesi en çok tıklanan duygu reaksiyonu olmuştur. Facebook kullanıcılarının Suriyeli mülteciler açısından genel duygusu daha çok “öfke” olarak öne çıkarken, söz konusu çocuklar olduğunda kullanıcılar “üzgün” hissetmektedirler.

SONUÇ

*“(...) yazdıklarım, başkalarıyla olan temaslarım sonucu nasıl şekillendiğimi anlatan hikayelerle dolu olsa da metinde olanlar “benim hislerim” değildir.
(Sara Ahmed, 2014:25)*

Çalışmanın sonucuna göre bireylerin sosyal ağlarda duyguları kullandıkları görülmüştür. Kullanıcılar Facebook’ta “dolaşırken” duygu içeren pek çok içerikle karşılaşmakta ve bu içeriklerin duygu boyutundan etkilenmektedirler. Kullanıcılar ayrıca Facebook’un kendisini duygularını ifade edebilecekleri bir araç olarak kullandıklarını belirtmişlerdir. Sosyal ağlardaki duygu ifadesinde cinsiyetler arası farklılıklara bakıldığında ise, kadınlar ve erkekler arasında sosyal ağlardaki duygusal reaksiyonlara farklı tepkiler vermedikleri bulunmuştur. Ancak çalışma açısından ilginç olan; ilginç olan, sosyal ağların duygu ifadelerinin göstergeleri olan emojiilerin en çok erkekler tarafından kullanılıyor olmasıdır. Bu durum, erkeklerin sosyal ağlardaki yazılı metinlerde duygu ifadesi olarak emojiileri kullandıklarını göstermektedir. Dolayısıyla, yüzyıllar boyu kadınla özdeşleştirilen daha duygusal olduğu ve mantığını kullanamadığı yönündeki iddialar, sosyal ağların doğası için geçerli değildir. Erkekler bu uzamda, duygularını emojiiler yoluyla rahatlıkla ifade etmektedirler. Çalışmada, Facebook’un kendini ifade etme aracı olarak kullanılması maddesine katılan erkeklerin oranının kadınlardan yüksek olması da bu durumu desteklemektedir.

Bu bağlamda paylaşılan içeriğe emoji olarak reaksiyon vermeye yarayan Facebook’un mimari yapısı, bu duyguların dolaşıma girmesini sağlamaktadır. Çalışmanın bulgularına göre, kullanıcılar Facebook’taki duygu ifadelerini içeren yapıları kullanmaktan çekinmemekte, kimi zaman duygu ifadesinde özellikle “emojiileri” bir kurtarıcı görevi yüklemektedirler. Ancak çalışma kapsamı boyunca “bedenlerin karşılaşması” yoluyla elde edilen duyguları sosyal ağların dijitalliğinde nasıl yorumlamak gerekmektedir?

Yorumlara bakıldığında, kullanıcıların Suriyeli mültecilere yönelik tepkisinin sebepleri üç başlık altında toplanabilir: Birincisi, Suriyeli mültecilerin ekonomik olarak daha iyi koşullarda yaşamalarını düşünmeleridir. Bunların başında, hastane ve sağlık hizmetleri, eğitim ve iş olanakları gelmektedir. Kullanıcıların büyük bir kısmı Suriyeliler’in devletten maaş aldıklarını, “yan gelip yatarak” çalışmadıklarını, Türkiye’de yaşayanların vergileriyle

yaşadıklarını, sınavsız üniversiteye gittiklerini, hastanada öncelikli olduklarını söyleyerek, kendi ülkelerinde ayrımcılığa uğradıklarını belirtmektedirler. İkinci sebep, Suriyeliler'in Arap olmasıdır. Araplar'ın geçmişe referansla “vatan haini” oldukları pek çok yorumda yer alması ve Suriyeliler'in de Arap olduğu ve ülkelerindeki savaştan kaçtıkları için sırtımızdan vuracaklarının düşünülmesidir. Üçüncü sebep ise, Suriyeliler'in her yerde olmasıdır. Kullanıcılar, gündelik hayatlarında dışarıya çıkmaktan çekindiklerinden, Suriyeli mültecilerin “gürültücü” ve “kural tanımaz” yapıları nedeniyle, Türkiye'nin düzenini bozduklarından, “medeniysiz” olduklarından ve Türk insanından bu sebepler nedeniyle çok farklı olduklarından şikayet etmektedirler. Bu üç sebebe bakıldığında, üçünün tek bir noktada ortaklaştığı söylenebilir. Özelden genele doğru gidildiğinde, Suriyeli mülteciler ile ilgili düşünceler iki grupta toplanabilir:

1. Suriyeliler, sofradaki yemeğe, cepteki paraya ortaklıklar ve aslında ihtiyaçları yoktur.
2. Suriyeliler, vatanlarındaki savaşı bırakıp kaçmış, kimseye faydası olmamış ve olmayacak kimselerdir.

Bu iki madde, Suriyeliler'in Arap olmalarına yapılan atıfları içermektedir. Dolayısıyla, temelde görülen sorun Suriyeliler'in Arap olmasıdır. Yukarıda bahsedilen ve Suriyeli mültecileri nitelendirmek için kullanılan kavramların çoğu, Suriyeli mültecilerin Araplığı ile ilişkilendirilmiştir.

Çalışmada, bireylerin birbirlerine karşı bir duygu oluşturmaları için karşılaşmaya ihtiyaç olmadığı sonucuna varılmıştır. Bu durumda, kullanıcıların oluşturdukları duygu kalıpları, geçmiş deneyimlerine, kişisel deneyimlerine dayanmayan geçmiş olaylara ve en önemlisi kitle iletişim araçları ve yeni medya araçlarına dayanmaktadır. Buna bağlı olarak, kullanıcıların sosyal ağlarda Suriyeli mültecilere yönelik olarak genellikle olumsuz yaklaşımları görülmüştür.

Ancak kitle iletişim araçlarından yayılan duygular ve sosyal medyadan yayılan duygularla ilgili olarak bir farklılaşmanın olduğu sonucuna varılmıştır. Duygu gazeteciliği ya da duygusal gazetecilik olarak çevrilebilecek emo-journalism'in özelliklerine bakıldığında, duygu anlamında araçların tüketicilerine hitap ederek kitlesel bir duygu durumu yaratıldığı söylenebilir. Sosyal medyada ise duygular daha parçalı (beğenme, sevmeye, şaşırma, kızma,

gölme), daha geçişli (belirtilen ifadeyi geri alma, yeni enformasyonlarla farklı hissetme), daha bireysel belirlenimciliğe bağlı görünümlü (sunulan seçenekler arasından istediği duyguyu seçebilme), daha ölçülemez (psikologların ve nörobilimcilerin yapmaya çalıştığından farklı) bir yapıdadır. Örneğin; televizyondan yayınlanan ve tek boyutlu duygusal yönü öne çıkarılarak oluşturulmuş bir haber, kitlelere yansıma amacını başarmaya daha yakın olmakla birlikte, sosyal medyada dolaşıma giren/sokulan duygular, sosyal medyanın anlık geri besleme (feed back) ve görece daha özgür hareket edebilme özelliklerinden dolayı tek tip olarak karşımıza çıkmamaktadır. Burada bahsi geçen özgürlük, sosyal medyanın yeni bir demokratik alan oluşturması tartışmalarından bağımsız olarak, Web 2.0'ın hayatımıza girmesiyle kullanıcının varlığını gösteremediği bir platform olmaktan ziyade, üre-tüketici özelliğiyle içeriğin oluşumuna katkıda bulunmasıyla ilgilidir. Ancak yine de Facebook'un deneyi göz önünde bulundurulduğunda (Kramer vd., 2014), kullanıcıların duygusal açıdan bahsedildiği kadar özgür olmadığı açıkça görülmektedir. Sosyal ağlarda yapılan paylaşımların duygusal açıdan bilinçli olarak yönlendirilmesi, 2016 yılında patlak veren Cambridge Analytica gibi olayların ortaya çıkması, toplumsal olarak yekpare bir halet-i ruhiye yaratılarak sosyal, ekonomik, kültürel ve bireysel düzlemde kontrol altına almanın bir yolu olarak kullanıldığını göstermekte ve duyguların sanıldığı kadar kişiye özel olmadığını kanıtlamaktadır.

Sosyal ağlardaki Suriyeli mülteciler ile ilgili duyguların birbirinin içine geçen, üstünden kayan, kitlesel tanımlamaya müsaade eden, geçmiş birikimleri alarak bugüne ve geleceğe taşıyan ve böylece sabitlenmelerini sağlayan bir yapıları bulunmaktadır. Bir duygu, hiçbir zaman tek olarak gelmemekte, “yapışkanlık” özelliği ile diğerlerini de çağırmaktadır. Suriyeli mültecilerin varlıklarının “tehdit” olarak algılanması sonucu oluşan “korku” duygusu, tehlikenin ulus sınırlarına sızması ihtimalini içinde barındırdığından “nefret” duygusuna kolayca dönüşebilmektedir. Suriyeli mülteciler ile ilgili sosyal ağlarda dolaşıma giren ve gerçeğe dayanmayan görüntüleri, yazıları ve videoları içeren paylaşımlar, duygunun bu şekilde dönüşmesinde önemli bir yere sahiptir. Elbette, sosyal ağların yanında kitle iletişim araçlarından özellikle televizyondan dolaşıma sokulan görüntüler ve haber içerikleri, Türkiye’de yaşayanların Suriyeli mülteciler ile aralarına bir mesafe koymalarına neden olmuş ve duyguların harekete geçme yönünü “nefret” duygusuna yöneltmiştir. Çalışmanın sonuçlarından biri olan internetle ilgili çok az bilgisi olanların, Facebook’un duygusal içeriklerine daha açık olması, Suriyeli mülteciler hakkında dolaşıma giren yalan ve yanlış

haberlerin yeniden üretiminde oynadığı rol açısından üzerinde durulması gereken bir noktadır. Bu anlamda yeni medya okuryazarlığı, yeni medya metin ve içeriklerini doğru bir şekilde kullanmak açısından önemlidir. Aksi takdirde kullanıcılar, Suriyeli mülteciler ile ilgili paylaşılan haberlerden sahte olanlarının hangilerinin olduğu açıklanmış olmasına rağmen, 2015 yılından itibaren dolaşan içerikleri yeni ve güvenilir bir bilgiymiş gibi paylaşmaktadırlar.

Nefretle kol kola hareket eden bir diğer duygu olan “öfke” daha çok, Suriyeliler’in kullanıcılara ait olanı alması, onlardan daha iyi durumda olmasına rağmen şikayet etmesi, tüm bunlarla birlikte onları tehlikeye sokması nedeniyle başvurulmuş bir duygu olarak karşımıza çıkmaktadır. Suriyeli mültecilere yönelik paylaşımların altındaki yorumların “kızgınlık” şeklinde değerlendirilmesinin haksızlık olacağı düşünülmüştür. Zira kullanıcılar, Suriyeliler’in “ihlal eden” varlıkları nedeniyle “korku” duygusu ile birlikte “öfke”ye yönelmektedirler. Kullanıcılarda Suriyeli mültecilere karşı oluşan öfke duygusu, yalnızca Suriyeli mültecileri hedef almamakta ve bir toplumsal tip yaratılması üzerinden, benzerlikleri vurgulanarak Araplar’ı da içine almaktadır. Korku nesnelerinin sürekli yer değiştirmesi ve birbirinin arasında ikamet etmesi, Suriyeli mültecilerin Araplar ile olan deneyimlerinden doğan duyguların aynısının hissedilmesine neden olmaktadır.

Bugün Suriyeli mülteciler ile ilgili milyonlarca kelime ve kavramın havada süzüldüğünü söylemek yanlış olmaz. Bu süzülme hali esnasında, kelimeler birbirini çağrıştırmakta, birbirinin içine geçmekte ve birbirinin yerine kullanılmaktadır. Duygulara referans yapan bu kelimeler ve kavramlar yığınının boyutu ise her geçen gün büyümektedir. Eklemlenen her bir yeni kelime ve kavram, Suriyeli mülteciler ile ilgili duyguları sabitlemekten başka bir işe yaramamaktadır.

Bu nedenle sosyal ağlarda Suriyeli mülteciler ile ilgili tam anlamıyla bir “kakafoni”den bahsedilebilir. Özellikle Türkiye’de yaşayan kullanıcılar arasında bu konuyla ilgili çok fazla tartışma yaşanmaktadır. Öyle ki, Suriyeli mülteciler konusunda aynı görüşe sahip olduğu düşünülen kullanıcıların dahi, vatan, ulus, yabancılar, Türkler konularında tartıştıklarına çok sık rastlanmaktadır. Farklı görüşte olan kullanıcıların durumu ise daha kaotik bir yapıyı ortaya çıkarmaktadır. Kullanıcıların sosyal ağlardaki birbirlerine yaklaşımlarını hoyratça olarak değerlendirmek mümkündür. Toplumsal bir sorun haline geldiği söylenen Suriyeli mülteciler

konusunda kullanıcılar kimi zaman Suriyeli mültecilerden daha çok yayın kuruluşuna, yabancı ülkelere ve birbirlerine öfkelenmektedirler. Suriyeli mülteciler konusunun Türkiye’de yaşayanlar arasında gerginliği tırmanan bir boyuta ulaştığı söylenebilir. Ancak, durumu sadece Suriyeli mülteciler ile yaşanan sıkıntılara odaklı şekilde ilerletmek, analizin eksik kalması demek olacağı için, bu olayın diğer aktörlerine bakmak bir zorunluluk olmuştur. Facebook kullanıcılarının, mülteci politikasının, siyasiler tarafından uygulanış şekline itiraz ettiği yorumlardan ziyade, kullanıcıların birbirleriyle tartışmaları, Türkiye’de yaşayanlar arasında Suriyeli mülteciler hakkında ciddi bir görüş farklılığı bulunduğu ve bu farklılığın gündelik hayattaki karşılaşmalarda tansiyonu yükselten bir biçime bürünmede etkili olduğu düşünülmektedir.

Suriyeli mülteciler ile ilgili siyasi jargonun, Facebook kullanıcıları tarafından benimsendiği ve yapılan tartışmaların bu jargon üzerinden yapıldığı görülmüştür. Suriyeli mültecilerin beslenmeye ve bakıma muhtaç yönünü ısrarla vurgulayan “misafir” anlatısı, bıkkınlığın oluşmasının en büyük sebebidir. Ev sahibi-misafir ilişkisindeki hiyerarşik yapı, ev sahibi olanların evlerinde artık rahatça dolaşmak istemeleri yönündeki yakınmalarına yol açmıştır. Suriyeli mültecilerin artık dönecek bir eve sahip olmamalarına rağmen, Türkiye’de yaşayanların gitmeleri yönündeki ısrarı, kullanıcıları Suriyeli mültecilerin ne şekilde olursa olsun gitmeye mecbur bırakılacaklarını içeren ifadelerle yönlendirmektedir. Bu da, Suriyeli mültecilere yönlendirilen duyguların yoğunluğunu arttırmaktadır.

Duygu incelemesi; geçmişten, önyargılardan, varsayımlardan, önkabullerden ayrı olarak değerlendirilemez. Türkiye’nin Suriyeli mültecilerden bağımsız olarak yaşadığı sorunlar, Türkiye’de yaşayanların ekonomik, politik, toplumsal ve kişisel sorunları, Suriyeli mülteciler ile ilgili duyguların oluşmasında önemli bir paydaya sahiptir. Yorumlarda, bu tür sorunlardan bahsedilmiş olması, bu durumu desteklemektedir. Ancak, düşündürten kısım; tüm bunların sorumlusu olarak Suriyeli mültecilerin görülmüş olmasıdır. Türkiye’de 2011 yılından itibaren yaşananlar, Suriyeli mültecilerin gelişi ile bağdaştırılmakta ve deyim yerindeyse her olayın “günah keçisi” Suriyeli mülteciler olarak gözükmektedir. Bu noktada geçmişten günümüze tarihsel, kültürel, toplumsal olarak farklılaşan duyguları inceleyen Watt Smith’in (2018) Papua Yeni Gine’de yaşayan Baining halkından ödünç aldığı “awumbuk” duygusu, Suriyeli mülteciler için hissedilen duygunun kavram olarak karşılığı şeklinde alınabilir. Misafir gittikten sonra oluşan rahatlama duygusunu tarih eden “awumbuk”, misafirlğe gelenlerin

arkalarında bıraktıkları ağırlıktan kurtulmaya işaret etmektedir. Suriyeli mültecilerin “misafirliği”nin, onlara hissedilen duyguların oluşmasında etkili olduğu görülmüştür. Kullanıcıların ve katılımcıların büyük bir kısmının “zorunlu misafirlik” sona erdiği takdirde sorunun çözüleceğini ifade eden yaklaşımları, evlerinde rahat edemedikleri ve ev sahibi olarak bu ağırlıktan kurtulmak istedikleri yönündeki yorumlarda kendisini göstermektedir.

Türkiye’de yaşayanların Suriyeli mülteciler ile olan karşılaşmalarında duyguları belirleyen etkenler, kitle iletişim araçları ve yeni medya araçlarından yayılan doğrulanmamış içerikler, siyasilerin açıklamaları, yabancı ülkelerin Suriyeli mülteciler ile ilgili politikaları etkili olmaktadır. Van Dijk (2003: 473), özellikle göçmenlerin ya da azınlıkların olumsuz eylemlerinin göç edilen ülkeye zarar verme noktasından iletişim araçlarıda yerini bulduğundan bahsederken, kullanılan metforların soyut zihinsel modelleri daha somut hale getiren güçlü araçlar olduğunu söylemektedir. Göçmenlik, kriz, dalga gibi kavramlara yüklenen anlamların “yabancı istilasını” içeren tehdit edici boyutu, Türkiye’de yaşayanlar üzerinde belirli duyguların oluşmasına neden olmuştur. Ancak burada eksik olan önemli bir nokta, gündelik hayattaki hakiki karşılaşmalardır. Facebook kullanıcılarının büyük bir kısmının, Suriyeli mülteciler ile ilgili gündelik hayatta kişisel bir deneyim yaşamadığı görülmüştür. Yine de, onlarla ilgili belli duygulara sahiptirler. Bu durum ise, geçmiş, bugün ve gelecekte bağımsız değerlendirilemeyecek şekilde, diğer faktörlerin de hesaba katılmasını zorunlu kılar.

Hughes (2016:102), esas olanın bir vakadaki grupların ister biri, ister hepsi çalışılıyor olsun – ki hepsinin çalışılması gerektiğini belirtir – eğer ilişkiler hakkında bilgi sahibi olma iddiası söz konusuysa, bizzat ilişkilerin çalışılması gerektiğini söyler. Çünkü ilişkiler üzerinde durmak, ilişkileri anlamayı ve gruplar hakkında ne tür şeylerin bilinmesi gerektiğini ortaya koyarak ilişkilerin çözülmesini sağlayacaktır. Dolayısıyla bu çalışmada, gruplandırmadan / etiketlemeden / kutuplaştırmadan tez içerisinde bahsedilen ve yalnızca Türkiye’de yaşayanlar ve Suriyeli mülteciler üzerinden inşa edilmiş bir varsayımlar bütünü üzerine kurulu olmaktan ziyade, bu ikilik arasındaki ilişkiler ve bu ilişkilerin oluş biçimlerine ve sonuçlarına duygular açısından odaklanılmıştır. Ancak, çalışma, konuyu yalnızca Türkiye ve Türkiye’de yaşayanlar açısından incelemektedir. Konunun “öznesi” olan Suriyeli mültecilerin, Türkiye’de yaşayanlar ile gündelik hayattaki karşılaşmalarının ve sosyal ağlardaki deneyimlerinin ortaya

ıkarılması, duygunun etkileşimsel ve temasa dayalı yapısını destekleyerek, daha iyi okunmasına katkı sağlayacaktır.

KAYNAKLAR

- Abbey, R. & Hyde, S. (2009), “No country for older people? Age and digital divide, *Journal of Information, Communication&Ethics in Society*, 7 (4), 225-242.
- Adivar, H. Ed. (2016), *Vurun Kahpeye*, İstanbul: Can Yayınları.
- Adorno, T. W. (2007), *Kültür Endüstrisi Kültür Yönetimi*, Çev. Nihat Ülner, Mustafa Tüzel, Elçin Gen, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ahmed, L. (2004), Arap Kültürü ve Kadınların Bedenlerinin Yazılışı, *Müslüman Toplumlarında Kadın ve Cinsellik* içinde, Der. Pınar İlkcaracan, Çev. Ebru Salman, İstanbul: İletişim Yayınları, 55-74.
- Ahmed, S. (2004), Affective Economies, *Social Text*, 79, 22(2), 117-139.
- (2014), *Duyguların Kültürel Politikası*, Çev. Sultan Konut, İstanbul:Sel Yayınları.
 - (2008), Sociable happiness, *Emotion, Space and Society* 1, 10-13, doi:10.1016/j.emospa.2008.07.003.
 - (2000), *Strange Encounters, Embodied Others in Post-Coloniality*, London and New York: Routledge.
- Ahmed, S. & Stacey, J. (2001), Testimonial Cultures: An Introduction, *Cultural Values* 5 (1), s.1-6.
- Aktaş, F. O. (2010), *Türkiye’de Erkekliğin Kurgulanışında Askerliğin Yeri*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kadın Çalışmaları Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Alpman, P. S. (2019), *Mülteciliğin Dört Mevsimi: “Gel Dediler Geldim, Kal Dediler Kaldım”*, Birikim Dergisi, 361, 6-14.
- Anderson, B. (2007), *Hayali Cemaatler*, Çev. İskender Savaşır, İstanbul: Metis Yayıncılık.
- Anık, C., Kırık, A. M. ve Soncu, A. G. (2017), Sosyal Medyanın Göstergebilimsel Dili: Emojiler, *AJIT-e: Online Academic Journal of Information Technology*, 8 (26), 41-54.
- Aristoteles (1995), *Retorik*, Çev. Mehmet H. Doğan, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- (1984), *The Complete Works of Aristotle*, Jonathan Barnes (Ed)., United Kingdom: Princeton University Press.
- Ata, L. B. ve Vural, A. M. (2016), Güvenlikli Sitede “Arap” Komşu: “Peygamber Soyuy Oldukları İçin Ağır Konuşmak İstemiyorum, Ama Pisler”, *VIII. Ulusal Sosyoloji Kongresi, Farklılıklar, Çatışmalar ve Eylemlilikler Çağında Sosyoloji*, Bildiriler Kitabı, Ankara: ODTÜ, 127-132.
- Baudrillard, J. (2011), *Simülakrlar ve Simülasyon*, Çev. Oğuz Adanır, Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Baker, U. (2011), *Beyin Ekran*, İstanbul: Birikim Yayınları.

- (2016), *Kanaatlerden İmajlara Duygular Sosyolojisine Doğru*, Çev. Harun Abuşoğlu, İstanbul: Birikim Yayınları.
 - (2015), Yabancı Bir Ülkedeki Yabancılar, Angela Melitopoulos ile söyleşi, Çev. Başak Altın, *Teorik Bakış*, 6, 21-25.
 - (2018), *Yüzeybilim – Fragmanlar*, Der. Ege Berensel, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bakioğlu, A., Artar, F., İzmir, H. (2018), *Ankara'daki Suriyeliler'in Mültecilik Deneyimleri*, Ankara: Sosyoloji Derneği.
- Balibar, E. (2000), Irkçılık ve Kriz, Etienne Balibar & Immanuel Wallerstein, *İrk, Ulus, Sınıf* içinde, İstanbul: Metis Yayınları.
- Barutçu, A (2013), *Türkiye'de Erkeklik İnşasının Bedensel ve Toplumsal Aşamaları*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kadın Çalışmaları Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Bauman, Z. (1997). *Modernite ve Holocaust*, Çev. Süha Sertabiboğlu, İstanbul: Sarmal Yayınevi.
- Bauman, Z. (2016), *Postmodern Etik*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Baykara, M., ve Gürtürk, U. (2017), Sosyal Medya Paylaşımlarının Duygu Analizi Yöntemiyle Sınıflandırılması, *UMBK'17, 2nd International Conference on Computer Science and Engineering*, 952-957.
- Baym, N. (2010), *Personal Connections in the Digital Age*, UK: Polity Press.
- Bayraktutan, G., Binark, M., Çomu, T., Doğu, B., İslamoğlu, G., Telli Aydemir, A. (2012), Sosyal Medyada 2011 Genel Seçimleri: Nicel –Niteli Arayüzey İncelemesi, *Selçuk İletişim Dergisi*, 7 (3), 5-29.
- Ben-Ze'ev, A. (2000), *The Subtlety of Emotions*, USA: The MIT Press.
- Berger, J. (2014), *Contagious / Bir Ürünü Veya Fikri Popüler Yapan Nedir?*, İstanbul: Türk Hava Yolları Yayınları.
- (2013), *Contagious, Why Things Catch On*, New York: Simon&Schuster.
- Bericat, E. (2016), The sociology of emotions: Four decades of progress, *Current Sociology*, 64(3), 491-513.
- Bektaş Ata, L., Vural, A. M. (2016), Güvenlikli Sitede “Arap” Komşu: “Peygamber Soy Oldukları İçin Ağır Konuşmak İstemiyorum, Ama Pisler”, *VIII. Ulusal Sosyoloji Kongresi, Farklılıklar, Çatışmalar ve Eylemlilikler Çağında Sosyoloji*, Bildiriler Kitabı, ODTÜ, Ankara, 127-132.
- Binark, M. (Der.), (2014), *Yeni Medya Çalışmalarında Araştırma Yöntem ve Teknikleri*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Binark, M. Karataş, Ş., Çomu, T. & Koca, E. (2015), Türkiye’de Twitter’da Trol Kültürü, *Toplum ve Bilim*, 135, 125-157.

- Blauvelt, M. T. (2007), *The Work of the Heart: Young Women and Emotion, 1780–1830*, Charlottesville: University of Virginia Press.
- Boltanski, L. (2004), *Distant Suffering, Morality, Media and Politics*, Trns. Graham Burchell, UK: Cambridge University Press.
- Bolter, J. D., Grusin, R. (2000), *Remediation Understanding New Media*, Amerika: MIT Press.
- Bora, T. (2006), *Medeniyet Kaybı, Milliyetçilik ve Faşizm Üzerine Yazılar*, İstanbul: Birikim Yayınları.
- Borahioğlu, G. (2018), *Dünyadan Aşağı*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- boyd, d. (2011), Social Network Sites as Networked Publics, Affordances, Dynamics, and Implications, *Networked Self, Identity, Community, and Culture on Social Network Sites* içinde, Ed. İzi Papacharissi, Z, A Londra: Routledge, 39-58.
- boyd, d. m. & Ellison, N. B. (2007), Social Network Sites: Definition, History, and Scholarship, *Journal of Computer-Mediated Communication*, (13)1, 210–230.
- Boym, S. (2009), *Nostaljinin Geleceği*, Çev. Ferit Burak Aydar, İstanbul: Metis Yayınları.
- Bourdieu, P. (2014), *Eril Tahakküm*, İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Burke, P. (2008), *Kültür Tarihi*, 2. Baskı, Çev. Mete Tunçay, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Burkitt, I. (1997), Social Relationships and Emotions, *Sociology*, 31 (1), 37-55, doi.org/10.1177/0038038597031001004.
- Buz, S. (2009), Köken Ülke – Sığınılan Ülke Hattında Kadın Sığınmacılar ve “Geçicilik”, *Cins Cins Mekan* içinde, Der. Ayten Alkan, İstanbul: Varlık Yayınları, 303-327.
- Büyüköztürk, Ş. (2017), *Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı: İstatistik, Araştırma Deseni, SPSS Uygulamaları ve Yorum* (17. Baskı), Ankara: Pegem Akademi.
- Can, Ü. ve Alataş, B. (2017), Duygu Analizi ve Fikir Madenciliği Algoritmalarının İncelenmesi, *International Journal of Pure and Applied Sciences*, 3 (1), 75-111.
- Canyurt, D. (2015), Suriye Gelişmeleri Sonrası Suriyeli Mülteciler: Türkiye’de Riskler, *Akademik Bakış Dergisi*, 48, 127-146.
- Ceyran, M. (2017), *Mevsim Yas*, İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Comley, P. (2002), Online survey techniques: Current issues and future trends, *Interactive Marketing*, 4 (2), 156-169.
- Çağlar, İ. ve Özkar, Y. (2014), Suriyeli Mültecilerin Türkiye Basınında Temsili, *Ortadoğu Yıllığı*, 484-501.
- Danesi, M. (2017), *The Semiotics of Emoji, The Rise of Visual Language In the Age of Internet*, London, New York: Bloomsbury.

- Darren, E. (2018), *Social Media, Emoticons and Process, Affect and Social Media Emotion, Mediation, Anxiety and Contagion* içinde, Eds. Tony Sampson, Stephen Maddison and Darren Ellis, London: Rowman&Littlefield, 18-25.
- Darwin, C. (2009), *The Expression of the Emotions in Man and Animals*, Ed. Frances Darwin, Amerika: Cambridge University Press.
- Dawkins, R. (2011), *Gen Bencildir*, Ankara: TÜBİTAK Yayınları.
- de Beauvoir, S. (1993), *Kadın "İkinci Cins", Bağımsızlığa Doğru*, Çev. Bertan Onaran, 8. Basım, İstanbul: Payel Yayınevi.
- de Beauvoir, S. (2019), *Sessiz Bir Ölüm*, Çev. Bilge Karasu, 5. Baskı, İstanbul: İmge Kitabevi.
- Dedeoğlu, G. (2016), *Teknoloji, İletişim, Yeni Medya ve Etik*, İstanbul: Sentez Yayıncılık.
- Deleuze, G. (2000), *Spinoza Üzerine On Bir Ders*, Çev. Ulus Baker, Ankara: Öteki Yayınevi.
- Denzin, N. K. (2009), *On Understanding Emotion*, California: Transaction Publishers.
- Descartes, R. (2017a), *Duygular Ya Da Ruh Halleri*, Çev. Çiğdem Dürüşken, İstanbul: Alfa Basım Yayın Dağıtım.
- Descartes, R. (2017b), *Felsefenin İlkeleri*, Çev. Mesut Akın, İstanbul: Say Yayınları.
- Dinçer, O. B., Federici, V. Ferris, E., Karaca, S., Kirişçi, K. & Özmenek Çarmıklı, E. (2013), *Suriyeli Mülteciler Krizi ve Türkiye, Sonu Gelmeyen Misafirlik*, Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu&Brookings Enstitüsü, Erişim Adresi: <https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2016/06/USAKBrookings-report-final-version14November13.pdf>, Erişim Tarihi: 26.08.2019.
- Dixon, T. (2012), *Emotion: The History of a Key Word in Crisis*, *Emotion Review*, (4)4, 338-344.
- Doğanay, Ü., Öztürk, K., Nalbantoğlu, E., Çalışkan, S., Cılızoğlu, D., Yurt, E. ve Görkem, G. (2019), *Medya 18 Aylık İzleme Raporu, Ulusal ve Yerel Medyada Mülteci ve Göç Haberleri*, İltica ve Göç Araştırmaları Merkezi, İGAM.
- Doğanay, Ü. & Çoban Keneş, H. (2016), *Yazılı Basında Suriyeli 'Mülteciler': Ayrımcı Söylemlerin Rasyonel ve Duygusal Gerekçelerinin İnşası*, *Mülkiye Dergisi*, 40 (1), 143-184.
- Durkheim, E. (2004), *Sosyolojik Yöntemin Kuralları*, Çev. Cenk Saraçoğlu, İstanbul: Bordo Siyah Yayınları.
- Durkheim, E. (2018a), *Dini Hayatın İlkel Biçimleri*, Çev. Fuat Aydın, İstanbul: Eski Yeni Yayınları.
- Durkheim, E. (2018b), *Sosyolojik Yöntemin Kuralları*, Çev. Özcan Doğan, İstanbul: Doğu Batı Yayınları.
- Durkheim, E. (2018c), *Toplumsal İş Bölümü*, İstanbul: Cem Yayınevi.

- Eco, U. (2013), *Gülün Adı*, Çev. Şadan Karadeniz, 27. İstanbul: Can Yayınları.
- Ekman, P. (2003), *Emotions Revealed, Recognizing Faces and Feelings to Improve Communication and Emotional Life*, Amerika: Times Books.
- Eliaçık, B. A. (2018), *Konu Tabanlı Sosyal Topluluklar İçin Etkili Kullanıcı Ağırlıklandırılmış Duygu Analizi Yöntemi*, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi.
- Elias, N. (2017a), *Uygarlık Süreci, Sosyo-Oluşumsal ve Psiko-Oluşumsal İncelemeler, Cilt 1 Batılı Dünyevi Üst Tabakaların Davranışlarındaki Değişimler*, Çev. Ender Ateşman, 10. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Elias, N. (2017b), *Uygarlık Süreci, Sosyo-Oluşumsal ve Psiko-Oluşumsal İncelemeler, Cilt 2, Toplumun Değişimleri Bir Uygarlaşma Teorisi İçin Taslak*, Çev. Erol Özbek, 7. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Erdoğan, M. Murat (2018), *Türkiye'deki Suriyeliler, Toplumsal Kabul ve Uyum*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Erkuş, A. (2016), *Psikolojide Ölçme ve Ölçek Geliştirme – I: Temel Kavramlar ve İşlemler* (3. Baskı), Ankara: Pegem Akademi.
- Fanon, F. (2016). *Siyah Deri, Beyaz Maskeler*, Çev. Cahit Koytak, İstanbul: Encore Yayınları.
- Fehr, B. & Russell, J. A. (1984), Concept of Emotion Viewed From a Prototype Perspective, *Journal of Experimental Psychology: General*, (113)3, 464-486.
- Fischer, A. H. (1993), Sex Differences in Emotionality: Fact or Stereotype? *Feminism and Psychology* 3(3), 303-318.
- Fischer-Lichte, E. (2010), Performing Emotions, How to Conceptualize Emotional Contagion in Performance, *Habitus in Habitat, Emotion and Motion I* içinde, Eds. Sabine Flach, Daniel Margulies & Jan Söffner, Switzerland: Peter Lang, 25-40.
- Frevert, U. (2018), Historicizing Emotions, *ISRE's Sourceook for Research Emotion and Affect* içinde, Eds. Carolyn Price, Eric A. Walle, 34-39.
- Frevert, U. (2016), The History of Emotions, *Handbook of Emotions* içinde, Eds. Lisa Feldman Barrett, Michael Lewis and Jeanette M. Haviland –Jones, 4. Baskı, New York: The Guilford Press, 49-65.
- Frijda, N. H. (1987), *The Emotions*, UK: Cambridge University Press.
- Garde-Hansen, J. ve Gorton, K. (2013), *Emotion Online*, UK: Palgrave Macmillan.
- Genç D. H. ve Öztürk, D. (2016), Türkiye'deki Suriyeli Kadınlar: Mevcut Durumları, Sorunlar ve Çözüm Önerileri, *Liberal Düşünce Dergisi*, 21 (84), 67-91.
- Geray, H. (2004), *Toplumsal Araştırmalarda Nicel ve Nitel Yöntemlere Giriş*, Ankara: Siyasal Kitabevi.

- Gesselmen, A. G., Ta, V. P. & Garcia, J. R. (2019), Worth a Thousand Interpersonal Words: Emoji as Affective Signals for Relationship-oriented Digital Communication, *PLoS ONE* 14(8), 1-14.
- Goffman, E. (2017), *Etkileşim Ritüelleri, Yüz Yüze Davranış Üzerine Denemeler*, Ankara: Yayınevi.
- Goleman, D. (2018), *Duygusal Zeka*, Çev. Banu S. Yüksel, 48. Baskı, İstanbul: Varlık Yayınları.
- Gökaliler, E. ve Saatçioğlu, E. (2016), Reklamlarda Emoji Kullanımı: Emoji İçerikli Reklamlara Yönelik Tüketicilerin Tutumlarının Belirlenmesi Üzerine Bir Araştırma, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 19 (2), 63-91.
- Gökalp, N. (2019), *Duygu Felsefesi*, Ankara: Atlas Yayınları.
- Gökçen, A. & Ulutaş, E. (2019). Toplumsal Bir Tip: Misafir, *ADAM AKADEMİ Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(1), 111-136.
- Görgün Baran A. & Erdem, T. (2017), “Gençlerin Bilişim Teknolojilerini Kullanım Yetenekleri ve E-Güvenlik Yaklaşımlarına Dair Bir Araştırma”, *Gençlik Araştırmaları Dergisi*, 5(12), 5-22
- Gurbanova, R. (2018), *İnsanların Medyaya Güven Düzeyi: Yalan Haber Üretimine Tepkisi*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018.
- Güçer, M., Karaca, S. Dinçer, O. B. (2013), *Sınırlar Arasında Yaşam Savaşı, Suriyeli Mülteciler Alan Araştırması*, USAK Sosyal Araştırmalar Merkezi, Ankara: Karınca Ajans Yayıncılık Matbaacılık.
- Gümüşsu, E. & Murat, N. (2019), ‘Tamam’ ve ‘Devam’ Etiketleriyle Atılan Tweetler ile Cumhur ve Millet İttifakı Grupları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi, *Bilişim Teknolojileri Dergisi*, 12 (4), 287-298.
- Güven, G., Ö. (2018), Dijital Çağın Eğlenceli Dili Emojiler: Reklamcılıkta Emoji Kullanımları Üzerine Bir Değerlendirme, *Uluslararası Halkla İlişkiler ve Reklam Çalışmaları Dergisi*, 1 (2), 77-93.
- Halbwachs, M. (2016), *Hafızanın Toplumsal Çerçevesi*, Çev. Büşra Uçar, Ankara: Heretik Yayınları.
- Hardt, M., Negri, A. (2004). *Çokluk-İmparatorluk Çağında Savaş ve Demokrasi*, Çev. Barış Yıldırım, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Hardt, M. ve Negri, A. (2003), *İmparatorluk*, Çev. Abdullah Yılmaz, 5. Baskı, Ayrıntı Yayınları: İstanbul.
- Hermida, A. (2014), *Tell Everyone*, Kanada: Penguin Random House Company.
- Hochschild, A. R. (1983), *The Managed Heart Commercialization of Human Feeling*, Amerika: University of California Press.
- Hughes, E. C. (2016), Etnik İlişkiler Üzerine Çalışmalar, Çev. Burak Tekin, *Yabancı, Bir İlişki Biçimi Olarak Ötekilik*, Der. Levent Ünsaldı, Ankara: Heretik Yayınevi, 97-105.

- Huizinga, J. (1924), *The Waning of the Middle Ages, A Study of the Forms of Life, Thought, and Art in France and the Netherlands in the Fourteenth and Fifteenth Centuries*, Çev. F. Hopman, Amerika: Penguin Books.
- Hunt, L. (2007), *Inventing Human Rights, A History*, New York: W. W. Norton & Company.
- Illouz, E. (2011), *Soğuk Yakınlıklar Duygusal Kapitalizmin Şekillenmesi*, Çev. Özge Çağlar Aksoy, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Izard, C. (2010). More Meanings and More Questions for the term “Emotion”, *Emotion Review*, 2(4), 385.
- İnternet; *Akdeniz’de göçmen teknesi faciası: En az 50 kişi hayatını kaybetti*, <https://www.cnnturk.com/dunya/son-dakika-akdenizde-gocmen-teknesi-faciasi-en-az-50-kisi-hayatini-kaybetti> (Erişim Tarihi: 17.05.2019).
- İnternet; *Angelina Jolie Türkiye’deki Sığınmacı Kamplarını Ziyaret Etti*, <https://www.amerikaninsesi.com/a/angelina-jolie-turkiye-deki-siginmaci-kamplarini-ziyaret-etti/1507635.html> (Erişim Tarihi: 26.08.2019).
- İnternet; *Arap Turizm Pazarına Yönelik Yeni Yaklaşımlar Ve Öneriler*, https://www.tursab.org.tr/haberler/arap-turizm-pazarina-yonelik-yeni-yaklasimlar-ve-oneriler_1559 (Erişim Tarihi: 26.08.2019).
- İnternet; *Australian Research Council Centre of Excellence for the History of Emotions*, www.historyofemotions.org.au
- İnternet; *Aylan bebeğin acısını kalemine naksetti*, <https://www.sabah.com.tr/yasam/2017/01/03/aylan-bebegin-acisini-kalemine-naksetti> (Erişim Tarihi: 17.05.2019).
- İnternet; *Aylan bebeğin hayatı film oldu! Süleyman Soylu ve Bülent Kuşoğlu sürprizi*, <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/aylan-bebegin-hayati-film-oldu-suleyman-soylu-ve-bulent-kusoglu-surprizi-41303025> (Erişim Tarihi: 19.08.2019).
- İnternet; *“Aylan Kurdi ve ailesinin öyküsü”*, https://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/09/150904_alan_kurdi_oykusu (Erişim Tarihi: 26.08.2019).
- İnternet; *Aylan Kurdi’nin hikayesi şarkı oldu*, <https://www.vanekspres.com/gundem/aylan-kurdinin-hikayesi-sarki-oldu-h4197.html> (Erişim Tarihi: 17.05.2019)
- İnternet; *Aylan Kurdi ölmeseydi...*, <https://www.cnnturk.com/turkiye/aylan-kurdi-olmeseydi?page=1> (Erişim Tarihi: 17.05.2019).
- İnternet; *Ayvalık’ta kaçak göçmen faciası*, <https://www.cnnturk.com/turkiye/ayvalikta-kacak-gocmen-faciasi-9-olu> (Erişim Tarihi: 17.05.2019).
- İnternet; *Balıkesir’de kaçak göçmen faciası: 9 ölü*, <https://www.takvim.com.tr/guncel/2019/05/03/son-dakika-balikesirde-kacak-gocmen-faciasi-9-olu> (Erişim Tarihi: 17.05.2019).

- İnternet; *Başbakan Erdoğan Akçakale'yi ziyaret etti*, <http://beyazgazete.com/video/webtv/siyaset-3/basbakan-erdogan-akcakale-yi-ziyaret-etti-360559.html> (Erişim Tarihi: 26.08.2019).
- İnternet; *Başbakanımız Recep Tayyip ERDOĞAN ve Başbakan Yardımcımız Beşir ATALAY Akçakale Süleymanşah Çadirkentinde İncelemelerde Bulundu*, <https://www.afad.gov.tr/tr/2270/Basbakanimiz-Recep-Tayyip-ERDOGAN-ve-Basbakan-Yardimcimiz-Besir-ATALAY-Akcakale-Suleymansah-Cadirkentinde-Incelemelerde-Bulundu> (Erişim Tarihi: 26.08.2019).
- İnternet; *BM Çölleşme ile Mücadele 12. Taraflar Konferansı*, <https://m.timeturk.com/bm-collesme-ile-mucadele-12-taraflar-konferansi/haber-75765-m> (Erişim Tarihi: 27.08.2019).
- İnternet; *Border fences and internal border controls in Europe*, <https://data2.unhcr.org/fr/documents/download/55249> (Erişim Tarihi: 22.08.2019).
- İnternet; *Çanakkale'de kaçak göçmen faciası! 4 kişi hayatını kaybetti*, <https://www.sabah.com.tr/galeri/turkiye/canakkalede-kacak-gocmen-faciasi-4-kisi-hayatini-kaybetti> (Erişim Tarihi: 17.05.2019).
- İnternet; *Dha Muhabiri Nilüfer Demir BM Gazeteciler Derneği "Altın Ödül"ünü Aldı*, <https://www.haberler.com/dha-muhabiri-nilufer-demir-bm-gazeteciler-dernegi-9072831-haberi/> (Erişim Tarihi: 17.05.2019).
- İnternet; *Dışışleri Bakanlığı'ndan Suriye'ye Vize Kararı*, <https://www.haberturk.com/dunya/haber/1174424-disisleri-bakanligindan-suriyeye-vize-karari> (Erişim Tarihi: 26.08.2019).
- İnternet; *Dünyayı sarsan fotoğrafın hikayesi*, <https://www.yenisafak.com/dunya/dunyayi-sarsan-fotograf-hikayesi-2239904> (Erişim Tarihi: 17.05.2019).
- İnternet; *Erdoğan eliyle Araplara pasta yedirirse*, <https://www.internethaber.com/erdogan-eliyle-araplara-pasta-yedirirse-481178h.htm> (Erişim Tarihi: 26.08.2019).
- İnternet; *Erdoğan: "Er ya da geç katledilen o masum yavrucakların hesabı mutlaka ama mutlaka sorulacaktır"* <http://www.milliyet.com.tr/siyaset/erdogan-er-ya-da-gec-katledilen-o-masum-yavrucaklarin-hesabi-mutlaka-ama-mutlaka-sorulacaktir-1628623> (Erişim Tarihi: 26.08.2019).
- İnternet; *Erdoğan: "Haddini bil edepsiz kadın!"*, <https://www.posta.com.tr/erdogan-haddini-bil-edepsiz-kadin-239392> (Erişim Tarihi: 26.08.2019).
- İnternet; *Erdoğan: Suriye'de çözüm umudu hiç bu kadar filizlenmemiştii*, <https://www.ntv.com.tr/dunya/erdogan-suriyede-cozum-umudu-hic-bu-kadar-filizlenmemisti-6Sws9Nt-sUi6aIJzlr03jA> (Erişim Tarihi: 18.04.2019).
- İnternet; *Erdoğan: Suriye iç meselemiz, gereğini yapmak zorundayız*, <https://www.amerikaninsesi.com/a/erdogan-suriye-ic-meselemiz-geregini-yapmak-durumundayiz-127078293/898713.html> (Erişim Tarihi: 18.04.2019).

- İnternet; *Erdoğan Suriyeli sığınmacılara seslendi*,
<http://www.hurriyet.com.tr/gundem/erdogan-suriyeli-siginmacilara-seslendi-27342780>
 (Erişim Tarihi: 26.08.2019).
- İnternet; *Erdoğan: Suriyeli için vatandaşlık sürecini başlattık*,
<https://www.yenicaggazetesi.com.tr/erdogan-Suriyeliler-icin-vatandasik-surecini-baslattik-146551h.htm> (Erişim Tarihi: 27.08.2019).
- İnternet; *Erdoğan: Türkiye'nin Suriye'de barışı sağlamak için planı var*,
<https://tr.sputniknews.com/turkiye/201901071036976304-cumhurbaskani-erdogan-nyt-suriye-trump-cekilme/> (Erişim Tarihi: 18.04.2019).
- İnternet; *Erdoğan'dan AB'ye mülteci krizi tepkisi: Alnımızda enayi yazmıyor*,
https://www.bbc.com/turkce/haberler/2016/02/160211_erdogan_omer_celik_multeciler_aciklama (Erişim Tarihi: 27.08.2019).
- İnternet; *Esad'ın çağrısı sonuçsuz*, <https://www.haberler.com/halk-esad-a-guvenmiyor-2818690-haberi/> (Erişim Tarihi: 26.08.2019).
- İnternet; *Facebook apologises for psychological experiments on users*,
<https://www.theguardian.com/technology/2014/jul/02/facebook-apologises-psychological-experiments-on-users> (Erişim Tarihi: 02.10.2019).
- İnternet; *Facebook T&Cs introduced 'research' policy months after emotion study*,
<https://www.theguardian.com/technology/2014/jul/01/facebook-data-policy-research-emotion-study> (Erişim Tarihi: 02.10.2019).
- İnternet; *Facebook 17 Temmuz Dünya Emoji gününü kutluyor*,
https://mashable.com/2017/07/17/facebook-world-emoji-day/?utm_campaign=Mash-Prod-RSS-Feedburner-All-Partial&utm_cid=Mash-Prod-RSS-Feedburner-All-Partial#sCx3rK65iPq0 (Erişim Tarihi: 25.09.2018).
- İnternet; <http://bmshaber.com/sanatin-iyilestirici-gucu-suriyeli-kadinlar-korosu/> (Erişim Tarihi: 04.07.2018).
- İnternet; <http://emojinet.knoesis.org/home.php> (Erişim Tarihi: 01.03.2019).
- İnternet; <http://everywheretaksim.net/tr/dha-beyaz-saraya-ne-oluyor-recep-tayyip-erdogan/> (Erişim Tarihi: 26.08.2019).
- İnternet; <http://t24.com.tr/haber/suriyeli-multeciler-kadikoyde-sanat-merkezi-kurdu-eserlerini-avrupada-satiyor,415884> (Erişim tarihi: 04.07.2018).
- İnternet; <http://unicode.org/emoji/charts/full-emoji-list.html> (Erişim Tarihi: 25.09.2018).
- İnternet; <http://unicode.org/reports/tr51/> (Erişim Tarihi: 25.09.2018).
- İnternet; http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/diger/368660/Basbakan_Erdogan__Yargiya_ger_ekeni_soyledik.html (Erişim Tarihi: 26.08.2019).
- İnternet; <http://www.emojination.org/> (Erişim Tarihi: 25.09.2018).
- İnternet; <http://www.emojispellingbee.com/> (Erişim Tarihi: 25.09.2018).

- İnternet; <http://www.emojitracker.com/> (Erişim Tarihi: 01.03.2019).
- İnternet; <http://www.multeci.org.tr/wp-content/uploads/2016/12/1951-Cenevre-Sozlesmesi-1.pdf> (Erişim Tarihi: 23.08.2019).
- İnternet; <https://www.cnbc.com/2017/07/17/meet-a-guy-who-makes-a-living-translating-emojis.html> (Erişim Tarihi: 19.09.2018).
- İnternet; <https://digitalage.com.tr/haber-dogrulama-sitelerinin-yukselisi/> (Erişim Tarihi: 09.05.2019).
- İnternet; https://ec.europa.eu/commission/feedback-future-europe_en (Erişim Tarihi: 19.09.2018).
- İnternet; <https://emojidictionary.emojifoundation.com/> (Erişim Tarihi: 01.03.2019).
- İnternet; <https://emojipedia.org/> (Erişim Tarihi: 25.09.2018).
- İnternet; <https://emojipedia.org/emojione/> (Emojilerin tamamına ulaşılabilen adres. Erişim Tarihi: 25.09.2018).
- İnternet; <https://expandedramblings.com/index.php/interesting-emoji-statistics/> (Erişim Tarihi: 25.09.2018).
- İnternet; <https://instagram-engineering.com/emojineering-part-1-machine-learning-for-emoji-trendsmachine-learning-for-emoji-trends-7f5f9cb979ad> (Erişim Tarihi: 19.09.2018).
- İnternet; <https://medyascope.tv/2019/04/17/izmirde-bir-sair-ahmed-jundi-insan-ona-dokunan-her-seyin-esiridir/?fbclid=IwAR2My-te0cMcIW5F-22uGG015z28KGtfEuYiJUZk5h-pcnu2cVME4VSK0J0> (Erişim Tarihi: 18.04.2019).
- İnternet; <https://missingmigrants.iom.int/> (Erişim Tarihi: 17.05.2019).
- İnternet; <https://multeciler.org.tr/Suriyeliler-devletten-para-aliyor-mu/> (Erişim Tarihi: 05.09.2019).
- İnternet; <https://mymodernmet.com/mohamad-hafez-unpacked-interview/> (Erişim Tarihi: 23.08.2019).
- İnternet; <https://newsroom.fb.com/company-info/> (Erişim Tarihi: 06.03.2019).
- İnternet; <https://teyit.org/Suriyeliler-universiteye-kosulsuz-sinavsiz-girebiliyor-iddiasi/> (Erişim Tarihi: 05.09.2019).
- İnternet; <https://teyit.org/turkiyede-yasayan-Suriyelilerle-ilgili-internette-yayilan-22-yanlis-bilgi/> (Erişim Tarihi: 18.03.2019).
- İnternet; <https://tr.sputniknews.com/turkiye/201901011036889589-istanbul-taksim-meydani-suriye-oso-bayrak/> (Erişim Tarihi: 15.09.2019).
- İnternet; <https://tr.usembassy.gov/tr/surgunden-sanat-suriyeli-multeciler-seslerini-sanat-ile- duyuruyor> (Erişim tarihi: 04.07.2018).
- İnternet; <https://unicode.org/consortium/adopt-a-character.html> (Erişim Tarihi: 19.09.2018).

- İnternet; <https://unicode.org/emoji/future/emoji-candidates.html> (Erişim Tarihi: 19.09.2018).
- İnternet; <https://www.aksam.com.tr/dunya/halepteki-katliama-turkiye-dur-diyecek/haber-576189> (Erişim Tarihi: 20.07.2019).
- İnternet; <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-49012562?fbclid=IwAR1XAajk96GrPoJXdU8QLrNGOTmRu5ESS3w00PTJVhoJBmCz0n8M9vgz2tY> (Erişim Tarihi: 30.07.2019).
- İnternet; <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-38278551> (Erişim Tarihi: 20.07.2019).
- İnternet; <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-40323834> (Erişim Tarihi: 04.07.2018).
- İnternet; <https://www.birgun.net/haber/gocmen-isci-somurusu-artiyor-236328> (Erişim Tarihi: 06.09.2019).
- İnternet; <https://www.bitmoji.com/> (Erişim Tarihi: 25.09.2018).
- İnternet; <https://www.dailymail.co.uk/news/article-4188288/Did-17th-century-Slovakian-lawyer-invent-smiley-face.html> (Erişim Tarihi: 15.05.2019).
- İnternet; https://www.dw.com/tr/yorum-o-foto%C4%9Fraf%C4%B1-neden-yay%C4%B1nla%C4%B1k-a-18692447?fbclid=IwAR1zqxO6ZYIBaVzEXMIxjqpesJ3-FxS136bUf2du9e13_paw2vSQTmxCWRg (Erişim Tarihi: 20.07.2019).
- İnternet; <https://www.dynata.com/press/announcing-new-name-and-brand-research-now-ssi-is-now-dynata/> (Erişim Tarihi: 22.08.2019).
- İnternet; <https://www.emojicon.co/> (Erişim Tarihi: 25.09.2018).
- İnternet; <https://www.facebook.com/EuropeanCommission/posts/what-is-your-favourite-scenario-for-the-futureofeuropa-vote-with-emojis-belowthe/1455496714497804/> (Erişim Tarihi: 19.09.2018).
- İnternet; https://www.facebook.com/full_data_use_policy (Erişim Tarihi: 02.10.2019).
- İnternet; <https://www.facebook.com/165174814436/posts/144264058982185> (Erişim Tarihi: 19.05.2019).
- İnternet; <https://www.facebook.com/165174814436/posts/193540924029963> (Erişim Tarihi: 19.05.2019).
- İnternet; <https://www.facebook.com/165174814436/posts/213417712044459> (Erişim Tarihi: 19.05.2019).
- İnternet; <https://www.facebook.com/165174814436/posts/314514935267906> (Erişim Tarihi: 19.05.2019).
- İnternet; <https://www.facebook.com/165174814436/posts/10151455397544437> (Erişim Tarihi: 19.05.2019).
- İnternet; <https://www.facebook.com/165174814436/posts/10151464276129437> (Erişim Tarihi: 19.05.2019).

İnternet; <https://www.facebook.com/165174814436/posts/412772862201006> (Erişim Tarihi: 19.05.2019).

İnternet; <https://www.facebook.com/165174814436/posts/10152476027999437>(Erişim Tarihi: 19.05.2019).

İnternet; <https://www.facebook.com/165174814436/posts/10152699533479437>(Erişim Tarihi: 19.05.2019).

İnternet; <https://www.facebook.com/165174814436/posts/10152862468214437>(Erişim Tarihi: 19.05.2019).

İnternet; <https://www.facebook.com/165174814436/posts/10153515243219437>(Erişim Tarihi: 19.05.2019).

İnternet; <https://www.facebook.com/165174814436/posts/10153545631594437> (Erişim Tarihi: 19.05.2019).

İnternet; <https://www.facebook.com/165174814436/posts/10154133421419437> (Erişim Tarihi: 19.05.2019).

İnternet; <https://www.facebook.com/165174814436/posts/10154140916799437> (Erişim Tarihi: 20.05.2019).

İnternet; <https://www.facebook.com/165174814436/posts/10154228924564437> (Erişim Tarihi: 20.05.2019).

İnternet; <https://www.facebook.com/165174814436/posts/10154403962634437> (Erişim Tarihi: 20.05.2019).

İnternet; <https://www.facebook.com/165174814436/posts/10154501623839437> (Erişim Tarihi: 20.05.2019).

İnternet; <https://www.facebook.com/165174814436/posts/10154734718214437> (Erişim Tarihi: 20.05.2019).

İnternet; <https://www.facebook.com/165174814436/posts/10154784813899437> (Erişim Tarihi: 20.05.2019).

İnternet; <https://www.facebook.com/165174814436/posts/10155875189029437> (Erişim Tarihi: 20.05.2019).

İnternet; <https://www.facebook.com/165174814436/posts/251032845596737> (Erişim Tarihi: 20.05.2019).

İnternet; <https://www.facebook.com/165174814436/posts/10156861116814437> (Erişim Tarihi: 20.05.2019).

İnternet; https://www.nytimes.com/2016/06/03/business/media/the-word-of-god-now-available-in-emoji.html?_r=0 (Erişim Tarihi: 19.09.2018).

İnternet; <https://www.emoji.com/> (Erişim Tarihi: 01.03.2019).

- İnternet; <https://www.statista.com/statistics/278414/number-of-worldwide-social-network-users/> (Erişim Tarihi: 06.03.2019).
- İnternet; <https://www.washingtonpost.com/news/the-fix/wp/2016/11/16/post-truth-named-2016-word-of-the-year-by-oxford-dictionaries/> (Erişim Tarihi:21.08.2019).
- İnternet;https://www.wired.com/story/china-feminism-emoji-censorship/?utm_campaign=Emoji%2BWrap&utm_medium=email&utm_source=Emoji_Wrap_30 (Erişim Tarihi: 21.12.2018).
- İnternet; <https://www.youtube.com/watch?v=RxPZh4AnWyk> (Erişim Tarihi: 24.05.2019).
- İnternet; <https://www.youtube.com/watch?v=SfoiQXnbnf8> (Erişim Tarihi: 26.12.2018).
- İnternet; *Gaziantep'te risk altındaki 400 Suriyeli aile tahliye edildi*, <https://t24.com.tr/haber/gaziantepteki-Suriyeliler-tahliye-ediliyor,267628> (Erişim Tarihi: 26.08.2019).
- İnternet; *Gaziantep'te Suriyeli gerginliği*, <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/gaziantep-suriyeli-gerginligi-26993691> (Erişim Tarihi: 26.08.2019).
- İnternet; *H-Emotions*, networks.h-net.org/h-emotions.
- İnternet; *Immigration Detention in Bulgaria: Fewer Migrants and Refugees, More Fences*, <https://www.globaldetentionproject.org/immigration-detention-bulgaria-fewer-migrants-refugees-fences> (Erişim Tarihi: 22.08.2019).
- İnternet; *Kıyıya vuran Suriyeli çocuk Aylan Kurdi için dünya ayakta!*, <https://www.internethaber.com/kiyiya-vuran-suriyeli-cocuk-aylan-kurdi-icin-dunya-ayakta-foto-galerisi-1211382.htm?page=6> (Erişim Tarihi: 17.05.2019).
- İnternet; *Kurtarma gemisine Aylan Kurdi'nin adı verildi*, http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/dunya/1241493/Kurtarma_gemisine_Aylan_Kurdi_nin_adi_verildi.html (Erişim Tarihi: 17.05.2019).
- İnternet; *Les emotions au Moyan Age* (EMMA) (editors: Damien Boquet and Pirooska Nagy) emma.hypotheses.org
- İnternet; *Max Planck Institute for Human Development*, www.mpib-berlin.mpg.de/en/research/history-of-emotions
- İnternet; *Microsoft has dedicated Office and emoji keys on its new keyboards*, <https://www.theverge.com/2019/10/11/20909475/microsoft-office-key-emoji-key-keyboards> (Erişim Tarihi: 15.10.2019).
- İnternet; *Migration and the 2030 Agenda*, http://publications.iom.int/system/files/pdf/sdg_en.pdf (Erişim Tarihi: 23.08.2019).
- İnternet; *"Müjdeye doğru koşuyoruz"*, <https://www.sabah.com.tr/gundem/2018/02/17/cumhurbaskani-erdogan-elinde-zeytin-dali-ile-konustu?paging=2> (Erişim Tarihi: 18.04.2019).
- İnternet; *Queen Mary Centre for the History of the Emotions*, www.qmul.ac.uk/emotions

- İnternet; *Suriyeli Kardeşlerimize Vatandaşlık İmkânı Vereceğiz*, <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/45574/suriyeli-kardeslerimize-vatandaslik-imkni-verecegiz.html> (Erişim Tarihi: 27.08.2019).
- İnternet; *Suriyeli minik Aylan'ın dramı kısa film oldu*, <https://www.sabah.com.tr/kultur-sanat/2015/11/19/suriyeli-minik-aylanin-drami-kisa-film-oldu> (Erişim Tarihi: 17.05.2019).
- İnternet; *Suriyeli "Recep Tayyip" Bebeğe Altın Taktılar*, <https://www.haberler.com/suriyeli-recep-tayyip-bebege-altin-taktilar-3945461-haberi/> (Erişim Tarihi: 26.08.2019).
- İnternet; *Suriyeli turistler Başbakan Erdoğan'a hayran*, <https://www.iskenderunhaber.com/2010/09/13/suriyeli-turistler-basbakan-erdogan%E2%80%99a-hayran/> (Erişim Tarihi: 26.08.2019).
- İnternet; *Suriyeliler, Taksim'i ele geçirdi*, <https://www.youtube.com/watch?v=NWGcA6qNHFo> (Erişim Tarihi: 15.09.2019).
- İnternet; *Tiffany Watt Smith, The history of human emotions*, <https://www.youtube.com/watch?v=S-3qnZrVy9o>, (Erişim Tarihi: 13.12.2018).
- İnternet; *The Queen Mary Centre for the History of the Emotions* <https://projects.history.qmul.ac.uk/emotions/>
- İnternet; *Uçurtma Avcısı'nın yazarı, Aylan Kurdi'nin hikayesini animasyona dönüştürdü*, <https://www.ntv.com.tr/sanat/ucurtma-avcisinin-yazar-aylan-kurdinin-hikayesini-animasyona-donusturdu,v6WBkHF2-Um9gVbRhUDLHg> (Erişim Tarihi: 17.05.2019).
- İnternet; *UNHCR, Global Trends: Forced Displacement in 2018*, <https://www.unhcr.org/statistics/unhcrstats/5d08d7ee7/unhcr-global-trends-2018.html>, (Erişim Tarihi: 22.08.2019).
- İnternet; *Vize Kalktı Suriyeli Turistler Gelmeye Başladı*, <http://www.fethiyedenhaber.com/haber/414/vize-kalkti-suriyeli-turistler-gelmeye-basladi.html> (Erişim Tarihi: 26.08.2019).
- James, W. (1884), What is an Emotion?, *Mind*, (9)34, 188-205.
- Jin, Y. (2017), Development of Word Cloud Generator Software Based on Python, *Procedia Engineering* 174, 788-792.
- Kara, O. (2010), *Ulus Baker 'in Önerisi: Duygular Sosyolojisi ya da Duygu İle Düşüncenin Evliliği*, Toplum ve Bilim (119), İstanbul: Birikim Yayınları, 219-224.
- Karacabey, S. (2017), *Gündelik Hayata Direnmek*, Ankara: Epos Yayınları.
- Karacagil, Z. (2017), Erkekliğin Kurgulanmasında Askerlik Hizmeti, *International Journal of Human Sciences*, 14(4), 4410-4424.
- Karakaya, E., Margırt Coşkun, A., Özerdoğan, N. Ve Yakıt, E. (2017), Suriyeli Mülteci Kadınların Doğurganlık Özellikleri ve Etkileyen Faktörler: Kalitatif Bir Çalışma, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10 (48), 417-428.

- Karataş, Ş. & Binark, M., (2016), Yeni Medyada Yaratıcı Kültür: Troller ve Ürünleri 'Caps'ler, *TRT Akademi*, (1) 2, Dijital Medya Sayısı, 426-448.
- Kardeş, S., Banko, Ç. ve Akman, B. (2017), Sosyal Medyada Suriyeli Sığınmacılara Yönelik Algı: Bir Sözlük Değerlendirmesi, *Göç Dergisi*, 4 (2), 185-200.
- Kavaklı, N. (2019), Yalan Haberle Mücadele ve İnternet Teyit/Doğrulama Platformları, *Erciyes İletişim Dergisi*, 6(1), 663-682.
- Kemper, T. D. (1978), *A Social Interactional Theory of Emotions*, New York: John Wiley and sons.
- Kemper, T. D. (1997), How Many Emotions Are There? Wedding the Social and the Autonomic Components, *American Journal of Sociology*, 93, 263-289.
- Kemper, T. D. (Ed.), (1990), Themes and Variations in the Sociology of Emotions, *Research Agendas in the Sociology of Emotions* içinde, Amerika: State University of New York Press, 3-24.
- Kırık, A. M. & Saltık, R. (2017), *Sosyal Medyanın Dijital Mizahı: İnternet Meme/Caps*, Atatürk İletişim Dergisi (12), 99-118.
- Kocabay Şener, N. (2018), "Doğruluk Kontrol Merkezi" ve "Yalan Haber" Kavramlarına İlişkin İçeriklerin Medyada Yansımasının Araştırılması, *Akdeniz İletişim Dergisi*, 351-369.
- Kolektif (2015), *Kıyıya Vuran İnsanlık 2015 Mülteci Ölümleri Almanacağı*, Ankara: Dipnot Yayınları.
- Kolukırık, S. (2009), Mülteci ve Sığınmacı Olgusunun Medyadaki Görünümü: Medya Politigi Üzerine Bir Değerlendirme, *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8 (1), 1-20.
- Konstan, D. (2018), Emotions in History: The Beginnings, Emotion Researcher, *ISRE's Sourcebook for Research on Emotion and Affect* içinde, Eds. Carolyn Price, Eric A. Walle, International Society for Research on Emotion, 46-50.
- Köse, H. (2003), Virilio ve "Hızlandırılmış Hakikat" (Gerçekliğin Yok Oluş Estetiğine İlişkin Bir Deneme), *İletişim* (18), 173-184.
- Kramer, A. D. I., Guillory, J. E., Hancock, J. T. (2014), *Experimental Evidence of Massive-Scale Emotional Contagion Through Social Networks*, The Proceedings of the National Academy of Sciences (PNAS) 111 (24), 8788-8790.
- Kurtoğlu, R. & Özbölük, T. (2018), Üniversite Öğrencilerinin Emoji Kullanımları ve Emoji Kullanan Markalara Karşı Tutumları Üzerine Bir Araştırma, *Business and Economics Research Journal*, 9 (3), 697-713.
- Kuş, O. (2016), Dijital Nefret Söylemini Anlamak: Suriyeli Mülteci Krizi Örnek Olayı Bağlamında BBC World Service Facebook Sayfasına Gelen Yorumların Metin Madenciliği Tekniği İle Analizi, *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi* 2, 97-121.
- Küçükparlak, İ. (2016), *Muhafazakarlığın Hakikatle İmtihanı*, Ayrıntı Dergi, 19, 82-85.

- Langlois, G., Elmer, G. (2013), The Research Politics of Social Media Platforms, *Culture Machine* (14), 1-17.
- Le Guin, U. (2013), *Hep Yuwaya Dönmek*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Lefebvre, H. (2015), *Gündelik Hayatın Eleştirisi III*, Çev. Işık Ergüden, İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Lu, X., Ai, W., Liu, X., Li, Q., Wang, N., Huang, G., Mei, Q. (2016), *Learning from the Ubiquitous Language: an Empirical Analysis of Emoji Usage of Smartphone Users*, UBICOMP, 770-780.
- Lupton, D. (2002), *Duygusal Yaşantı*, Çev. Mustafa Cemal, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Markham, A. & Buchanan, E. (2015), İnternet Araştırmaları Birliği (AoIR) Etik Çalışma Komitesinden Tavsiyeler, Çev. Yeliz Özdemir, *Folklor/Edebiyat*, 21 (83), 411-431.
- Massumi, B. (2019a), *Devinimlerde Seyretmek*, Çev. Can Öztürk, Ayrıntı Dergi (30), 15-34.
- Massumi, B. (2019b), *Duygu Politikası*, Çev. Hakan Erdoğan, İstanbul: Otonom Yayıncılık.
- Matt, S. J. & Stearns, P. N. (2014), Introduction, *Doing Emotions History* içinde, Amerika: University of Illinois Press, 1-16.
- Mestrovic, S. G. (1999), *Duyguötesi Toplum*, Çev. Abdullah Yılmaz, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- McCarthy, E. D. (1989), Emotions are Social Things: An Essay In The Sociology of Emotions, *The Sociology of Emotions: Original Essays and Research Papers* içinde, Eds. David D. Frank ve E. Doyle McCarthy, London: JAI Press, 51-72.
- McCarthy, E. D. (2017), *Emotional Lives: Dramas of Identity In An Age of Mass Media*, UK: Cambridge University Press.
- Miller, W. I. (1997), *The Anatomy of Disgust*, Cambridge: Harvard University Press.
- Milles, R. (2010), Öteki'nin Tanımları, I. Gündüz, (Ed.), *Ulusal Kimlik ve Etnik Açılım* içinde, İstanbul: Sarmal Yayınları, 178-224.
- Mills, Wright (2016), *Sosyolojik Tahayyül*, Çev. Ömer Küçük, İstanbul: Hill Yayınları.
- Milward, P. (2003), "The 'grey digital divide': Perception, exclusion and barriers of Access to the Internet for older people, *First Monday*, 8(7), <https://doi.org/10.5210/fm.v8i7.1066>.
- Myles, D. & Millerand, F., Mourning in a 'Sociotechnically' Acceptable Manner: A Facebook Case Study, *Memory in a Mediated World, Remembrance and Reconstruction* içinde, Eds. Ahdrea Hajek, Christine Lohmeier, Christian Pentzold, London: Palgrave Macmillan, 229-243.
- Nagel, J. (2013), Erkeklik ve Milliyetçilik: Ulusun İnşasında Toplumsal Cinsiyet ve Cinsellik, *Vatan Millet Kadınlar* içinde, Der. Ayşe Gül Altınay, İstanbul: İletişim Yayınları, s.65-101.
- Nail, T. (2015), *The Figure of the Migrant*, Stanford, California: Stanford University Press.

- Nietzsche, F. (2011), *Şen Bilim (Ana Metin 1)*, Çev. Ahmet İnam, , 3. Baskı, İstanbul: Say Yayınları.
- Ongun, Ö. (2014), Uluslararası habercilik ve söylem: Türkiye’deki gazetelerin Suriye iç savaşını yansıtırma biçimleri, *Galatasaray Üniversitesi İletişim Dergisi*, 20, 77-97.
- Özdemir, E. (2017), *Suriyeli Mülteciler Krizinin Türkiye’ye Etkileri*, ANKASAM, 1 (3), 114-140.
- Özdemir, F. ve Öner-Özkan, B. (2016), Türkiye’de Sosyal Medya Kullanıcılarının Suriyeli Mültecilere İlişkin Sosyal Temsilleri, *Nesne Psikoloji Dergisi (NPD)*, 4 (8), 227-245.
- Özdemir, G., Gökdağ, R., Neslihanoglu, S. (2019), Sosyal Medyada Emoji Kullanımı ve Anlamlandırılması: Anadolu Üniversitesi İletişim Bilimleri Fakültesi Örneği, *Selçuk İletişim*, 12 (1), 425-443.
- Özlü, T. (2016), *Yeryüzüne Dayanabilmek İçin*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Öztürk, Dr. U. C. (-2015), “Bağlantıda Kalmak ya da Kalmamak İşte Tüm Korku Bu: İnternetsiz Kalma Korkusu ve Örgütsel Yansımaları”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (8) 37, 629-638.
- Pandır, M., Efe, İ. ve Paksoy, A. F. (2015), Türk Basınında Suriyeli Sığınmacı Temsili Üzerine Bir İçerik Analizi, *Marmara İletişim Dergisi*, 24, 1-26.
- Papacharissi, Z. (2009), The Virtual Geographies of Social Networks: A Comparative Analysis of Facebook, LinkedIn and ASmallWorld, *New Media&Society*, 11(1&2), 199–220.
- Paul, G. & Stegbauer, C (2005), “Is the digital divide between young and elderly people increasing?”, *First Monday*, 10 (10), <https://doi.org/10.5210/fm.v10i10.1286>.
- Peretti, J. (2007), Structures of Participation in Digital Culture, *Notes on Contagious Media* içinde, Ed. Joe Karaganis, New York: Social Science Research Council, 158-163.
- Peyton, T. (2014), Emotion to Action?: Deconstructing the Ontological Politics of the “Like” Button, *Internet and Emotions* içinde, Tova Benski ve Eran Fisher (Eds.), New York, London: Routledge.
- Plamper, J. (2015), *The History of Emotions An Introduction*, Amerika: Oxford University Press.
- Plutchik R. & Kellerman, H. (Eds), (1980), Emotion, Theory, Research and Experience, *Theories of Emotion*, (1), New York: Academic Press.
- Riesman, D. (2016), *Yalnız Kalabalık, Amerikan Toplumsal Karakterinin Değişimi Üzerine Bir İnceleme*, Çev. Yeşim Erdem, Ankara: Heretik Yayınları.
- Rodrigues, D., Prada, M., Gaspar, R., Garrido, M. V. & Lopes, D. (2017). Lisbon emoji and emoticon database (leed): Norms for emoji and emoticons in seven evaluative dimensions. *Behavior Research Methods*, 1–14.
- Rosenwein, B. H. (2016), *Generations of Feeling, A History of Emotions, 600-1700*, Amerika: Cambridge University Press.

- Rosenwein, B. H. (2002), Worrying About Emotions in History, *The American Historical Review*, (107) 3, 821–845.
- Rosenwein, B. H. & Cristiani, R. (2018), Old and New in the History of Emotions, *Emotion Researcher*, *ISRE's Sourcebook for Research Emotion and Affect* içinde, Eds. Carolyn Price, Eric A. Walle, 40-45.
- Russell, J. A. (2012). Introduction to Special Section: On Defining Emotion. *Emotion Review*, 4 (4). 337.
- Sampson, T. D, (2012), *Virality, Contagion Theory in the Age of Networks*, NewYork: University of Minnesota Press.
- Sampson, T. Ellis, D. & Maddison, S. (2018), *Affect and Social Media: Emotion, Mediation, Anxiety and Contagion*, London: Rowman and Littlefield Publishers.
- Sartre, J. P. (1998), *Denemeler: Çağımızın Gerçekleri*, Çev. S. Eyüboğlu ve V. Günyol, İstanbul: Say Yayınları.
- Scheff, T. J. (1997), *Emotions, The Social Bond and Human Reality, Part/Whole Analysis*, New York: Cambridge University Press.
- Schmitz, S. (2014), Affect/Emotion: Orientation Matters, A Conversation between Sigrid Schmitz and Sara Ahmed, *Freiburger Zeitschrift für GeschlechterStudien*, 20 (2), 97-108.
- Scissors, L., Burke, M., Wengrovitz, S. (2016), What's in a Like? Attitudes and behaviors around receiving Likes on Facebook, *CSCW '16*, USA, 1501-1510.
- Selek, P. (2018), *Sürüne Sürüne Erkek Olmak*, İstanbul: İletişim Yayınları
- Serrano-Puche, J. (2015), *Emotions and Digital Technologies: Mapping the Field of Research in Media Studies*, MEDIA@LSE Working Paper Series, London: Media@LSE.
- Sharma, S. (1996), *Applied Multivariate Techniques*. New York: John Wiley & Sons Inc.
- Simmel, G. (2016), Yabancı, Çev. Kübra Eren, *Yabancı, Bir İlişki Biçimi Olarak Ötekilik* içinde, Der. Levent Ünalı, Ankara: Heretik Yayınevi, 27-34.
- Sousa, R. de (1987), *The Rationality of Emotion*, England: The MIT Press.
- Stearns, P. N. & Stearns, C. Z. (1985), Emotionology: Clarifying the History of Emotions and Emotional Standards, *The American Historical Review*, (90) 4, 813-836.
- Strasser, S. (1970), Feeling as a basis of knowing and recognizing the other as an ego, M. B. Arnold (Ed.), *Feelings and Emotions* içinde, New York: Academic Press.
- Summers-Effler, E. (2006), Ritual Theory, *Handbook of the Sociology of Emotions* içinde, Ed. Jan E. Stets, Jonathan H. Turner, Amerika: Springer, 135-154.
- Sutton, S. & Lawson, S. (2017), *A Provocation for Rethinking and Democratising Emoji Design*, DIS'17 Companion.

- Şen, A. F. (2013), Medyanın savaş söylemleri: Barış gazeteciliği perspektifinden anaakım ve alternatif haber medyasında Suriye sorunu, *Selçuk İletişim*, 8(1), 64-175.
- Şener, G. ve Atar, M., G. (2017), Türkiye'ye Özgü Kültürel Sembollerin Emojilere Dönüşümü: Dijital İletişimde Kültürel Sembollere Yönelik Bir Araştırma, *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 53, 189-209.
- Tarcan, B. (2015), *Gençlerin Facebook Kullanımları: Almanya ve Türkiye Örneği*, Eskişehir Üniversitesi İletişim Tasarımı ve Yönetimi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir.
- Taş, O. & Taş, T. (2018), Post-Hakikat Çağında Sosyal Medyada Yalan Haber ve Suriyeli Mülteciler Sorunu, *Galatasaray Üniversitesi İlet-i-şim* (29), 183-207.
- Taştan, C., Haklı, S. Z., Osmanoğlu, E. (2017), *Suriyeli Sığınmacılara Dair Tehdit Algısı: Önyargılar ve Gerçekler*, Göç ve Sınır Güvenliği Araştırma Merkezi (GÖÇMER), Polis Akademisi Yayınları: 29, Rapor No:9.
- Tavşancıl, E. (2014), *Tutumların Ölçülmesi ve SPSS ile Veri Analizi* (5. Baskı), Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Tekrin, D. (2015), *Kolektif Bir Kahkaha: İnternet Meme'leri*, Yeni Medya Çalışmaları II. Ulusal Kongre (26-17 Şubat 2015). Alternatif Bilişim Derneği, 575-580.
- Tenhouten, W. D. (2007), *A General Theory of Emotions and Social Life*, USA: Routledge.
- Tettegah, S. Y. (Der.), (2016), *Emotions, Technology and Social Media*, UK: Elsevier.
- Thompson, J. B. (2008), *Medya ve Modernite*, Çev. Serdar Öztürk, İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- Tian, Y., Galery, T., Dulcinati, G., Molimpakis, E. ve Sun, C. (2017), Facebook Sentiment: Reactions and Emojis, *Proceedings of the Fifth International Workshop on Natural Language Processing for Social Media*, Valencia: Spain, 11-16.
- Ticktin, M. (2016), Thinking Beyond Humanitarian Borders, *Social Research: An International Quarterly*, 83 (2), 255-271.
- Tokdoğan, N. (2018), *Yeni Osmanlılık-Hınç Nostalji Narsisizm*, İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- Toksöz, L. (2018), Süsleme Amaçlı Emoji Algısı: Namık Kemal Üniversitesi Örneği Üzerine, *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 179-188.
- Toksöz, L. ve Kahraman, C. (2017), Türk Üniversite Öğrencilerinin Emoji Algısı, *Humanitas*, 5 (9), 247-256.
- Tomkins, S. S. (1980), Affect as amplification: Some modifications in theory, Eds. R. Plutchik & H. Kellerman, *Emotion: Theory research and experience (1)* içinde, New York: Academic Press. 141-187.
- Turkle, S. (2011), *Alone Together*, New York: Basic Books.
- Turkle, S. (2005), *Second Self, Computers and the Human Spirit*, Cambridge: MIT Press.

- Turner, J. H. (2009), The Sociology of Emotions: Basic Theoretical Arguments, *Emotion Review*, (1)4, 340-354.
- Türk, B. (2013), *Hayali Kahramanlar Hakiki Erkekler, Çizgi Roman ve Fotoromanda Erkeklik Temsilleri Üzerine Denemeler*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Türmen, R. (2019), *Mülteciler ve İnsan Hakları*, Birikim Dergisi, 361, 15-21.
- Uluk, M. (2018), *Yeni medyada 'Yalan Haber' ve Hakikat Sonrası Çağ: Doğrulama Platformu Olarak Teyit.org Örneği Üzerine Bir İnceleme*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- Uçar, E. (2016), Facebook'ta Duyguları İfade Etme Ölçeği Geliştirme Çalışması, *İhlara Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 1-16.
- Uslu, A. (2015), Ulus Baker ve Hissedilebilir Filmler Yapmak, *Teorik Bakış*, 6, 63-78.
- Ünal, S. (2014), Türkiye'nin Beklenmedik Konukları: "Öteki" Bağlamında Yabancı Göçmen ve Mülteci Deneyimi, *ZfWT Zeitschrift für die Welt der Türken, Journal of World of Turks*, 6 (3), 65-89.
- Ünsaldı, L. (2016), Takdim, *Yabancı, Bir İlişki Biçimi Olarak Ötekilik içinde*, Der: Levent Ünsaldı, Ankara: Heretik Yayınevi, 7-16.
- Van Dijk, T. A. (2003), Critical Discourse Analysis, D. Schiffrin., D. Tannen, & F., H. Hamilton (Eds), *Handbook of Discourse Analysis* içinde, Oxford: Blackwell Publishing, 352-372.
- van Krieken, R. (2014), Norbert Elias and Emotions in History, *Emotions and Social Change Historical and Sociological Perspectives* içinde, Eds. David Lemmings, Ann Brooks, 1st Edition, Routledge: New York, 9-42.
- Veneti, A., Jakson, D., Lilleker, D. G. (Eds.) (2019), *Visual Political Communication*, UK: Palgrave MacMillan.
- Volkan, V. (2017), *Göçmenler ve Mülteciler, Travma, Sürekli Yas, Önyargı ve Sınır Psikolojisi*, Çev. Aycan Alp, Ankara: Pusula Yayınevi.
- Wahl-Jorgensen, K. (2019), *Emotions, Media and Politics*, UK: Polity Press.
- Watt Smith, T. (2018), *Duygular Sözlüğü Acıma'dan Zevklenmeye*, Çev. Hale Şirin, İstanbul: Kolektif Kitap.
- Wierzbicka, A. (2010), The "History of Emotions" and the Future of Emotion Research, *Emotion Review*, (2)3, 269-273.
- Williamson, K., Given, L. M. & Scifleet, P. (2018), Qualitative data analysis, *Research Methods: Information, Systems and Contexts* içinde, Kirsty Williamson ve Graeme Johanson (Eds.), UK: Elsevier, 453-476.
- Wilson, R. E., Gosling, S. D. & Graham, L. T. (2012), A Review of Facebook Research in the Social Sciences, *Perspectives on Psychological Science* 7(3) 203–220.

- Winterson, J. (2014), *Normal Olmak Varken Neden Mutlu Olasın*, Çev. Püren Özgören, İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Winterson, J. (2015), *Tek Meyve Portakal Değildir*, Çev. Sevin Okyay, İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Winterson, J. (2016), *Vişneni Cinsiyeti*, Çev. Pınar Kür, İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Wirth, W. & Schramm, H. (2005), Media and Emotions, *Communication Research Trends*, 24 (3), 3-44.
- Woods, A., Kayalı, N. (2017), *Suriyeli Topluluklarla Etkileşim: İstanbul'daki Yerel Yönetimlerin Rolü*, İstanbul Politikalar Merkezi, Sabancı Üniversitesi.
- Wolters, E. (2017), *Göçmen Figürü, Thomas Nail ile Söyleşi*, Çev. Cansu Yılmaz, Ayrıntı Dergisi, 22, 32-37.
- Yavuz, Ş. (2014), İktidar Olma Sürecinde Erkeklerin Erkeklikle İmtihanı, *Milli Folklor*, 26 (104), 110-127.
- Yücebaş, M. (2015), Gaziantep'te "Esnaf"ın Suriyeli "Duyarlılığı": Gaziantep Yerel Basını Üzerine Bir İnceleme, 7th International Conference, Building Cultural Bridges, 23-24 Nisan 2015, Almatı, Kazakistan.
- Yücebaş, M. (2015), Gaziantep Yerel Basınında Suriyeli İmgesi, *Yeni Taşranın Yeni Suskunları: Suriyeliler*, Birikim Dergisi, 311, 38-47.

EKLER

EK. 1. ÇİZELGELER

Çizelge 1.1. 14 Aralık 2016 DW Türkçe haber yorumlarının kategorileştirilmesi

Yorum	Konu	Hedef	Duygu
1	Siyasetçileri eleştirenler	Siyasetçiler	Öfke
2	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Öfke
3	Diğer	Diğer	Durum belirtme
4	Diğer	Diğer	Öfke
5	Siyasetçileri eleştirenler	Siyasetçiler	Öfke
6	Diğer	Diğer	Durum belirtme
7	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Öfke
8	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Durum belirtme
9	Diğer	Diğer	Durum belirtme
10	Suriyeli mültecileri isteyenler	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Acı/Merhamet
11	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mültecileri isteyenler	Öfke
12	Suriyeli mültecileri isteyenler	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Acıma
13	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mültecileri isteyenler	Öfke
14	Yabancı ülkeleri eleştirenler	Yabancı ülkeler	Öfke
15	Siyasetçileri eleştirenler	Siyasetçiler	Öfke
16	Yabancı ülkeleri eleştirenler	Yabancı ülkeler	Öfke
17	Siyasetçileri eleştirenler	Siyasetçiler	Öfke
18	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Durum belirtme
19	Yayın kuruluşunu eleştirenler	Yayın organı	Öfke
20	Yabancı ülkeleri eleştirenler	Yabancı ülkeler	Durum belirtme
21	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Durum belirtme
22	Diğer	Diğer	Durum belirtme
23	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Durum belirtme
24	Siyasetçileri eleştirenler	Siyasetçiler	Öfke
25	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Öfke
26	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Öfke
27	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Durum belirtme
28	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Öfke
29	Suriyelliler'i isteyenler	Suriyeli mülteciler	Sevgi
30	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mültecileri isteyenler	Öfke
31	Diğer	Diğer	Öfke
32	Diğer	Diğer	Öfke

33	Diğer	Diğer	Durum belirtme
34	Suriyeli mültecileri isteyenler	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Merhamet
35	Suriyeli mültecileri isteyenler	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Sevgi
36	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mültecileri isteyenler	Öfke
37	Diğer	Diğer	Durum belirtme
38	Diğer	Diğer	Durum belirtme
39	Diğer	Diğer	Durum belirtme
40	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Öfke
41	Suriyelliler'i isteyenler	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Merhamet
42	Diğer	Diğer	Durum belirtme
43	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Öfke
44	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mültecileri isteyenler	Korku
45	Diğer	Diğer	Öfke
46	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Durum belirtme
47	Diğer	Diğer	Durum belirtme
48	Diğer	Diğer	Öfke
49	Yabancı ülkeleri eleştirenler	Yabancı ülkeler	Durum belirtme
50	Diğer	Diğer	Durum belirtme
51	Yabancı ülkeleri eleştirenler	Yabancı ülkeler	Durum belirtme
52	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Korku
53	Diğer	Diğer	Öfke
54	Yabancı ülkeleri eleştirenler	Yabancı ülkeler	Öfke
55	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Öfke
56	Suriyelliler'i isteyenler	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Öfke
57	Suriyeli mültecileri isteyenler	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Öfke
58	Diğer	Diğer	Öfke
59	Diğer	Diğer	Durum belirtme
60	Diğer	Diğer	Öfke
61	Diğer	Diğer	Öfke
62	Diğer	Diğer	Öfke
63	Diğer	Diğer	Öfke
64	Diğer	Diğer	Öfke
65	Suriyeli mültecileri isteyenler	Suriyeli mülteciler	Sevgi
66	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Korku
67	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Öfke
68	Yayın kuruluşunu eleştirenler	Yayın organı	Öfke
69	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mültecileri isteyenler	Öfke
70	Suriyeli mültecileri isteyenler	Suriyeli mültecileri	Öfke

		istemeyenler	
71	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mültecileri isteyenler	Durum belirtme
72	Suriyeli mültecileri isteyenler	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Acıma
73	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mültecileri isteyenler	Durum belirtme
74	Suriyeli mültecileri isteyenler	Suriyeli mülteciler	Sevgi
75	Diğer	Diğer	Durum belirtme
76	Yayın kuruluşunu eleştirenler	Yayın organı	Öfke
77	Suriyeli mültecileri isteyenler	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Öfke
78	Suriyeli mültecileri isteyenler	Suriyeli mülteciler	Öfke
79	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Öfke
80	Suriyeli mültecileri isteyenler	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Merhamet
81	Yayın kuruluşunu eleştirenler	Yayın organı	Durum belirtme
82	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Öfke
83	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Öfke
84	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mültecileri isteyenler	Öfke
85	Yabancı ülkeleri eleştirenler	Yabancı ülkeler	Öfke
86	Suriyeli mültecileri isteyenler	Suriyeli mülteciler	Öfke
87	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Korku
88	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Korku
89	Suriyeli mültecileri isteyenler	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Öfke
90	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Öfke
91	Suriyeli mültecileri isteyenler	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Öfke
92	Diğer	Diğer	Öfke
93	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Öfke
94	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Öfke
95	Siyasetçileri eleştirenler	Siyasetçiler	Öfke
96	Yayın kuruluşunu eleştirenler	Yayın organı	Öfke
97	Siyasetçileri eleştirenler	Siyasetçiler	Durum belirtme
98	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Öfke
99	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Öfke
100	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Öfke
101	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Öfke
102	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Öfke
103	Yabancı ülkeleri eleştirenler	Yabancı ülkeler	Durum belirtme

104	Yabancı ülkeleri eleştirenler	Yabancı ülkeler	Öfke
105	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Nefret
106	Yayın kuruluşunu eleştirenler	Yayın organı	Öfke
107	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Öfke
108	Yayın kuruluşunu eleştirenler	Yayın organı	Öfke
109	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Korku
110	Siyasetçileri eleştirenler	Siyasetçiler	Öfke
111	Yabancı ülkeleri eleştirenler	Yabancı ülkeler	Öfke
112	Yayın kuruluşunu eleştirenler	Yayın organı	Öfke
113	Suriyeli mültecileri isteyenler	Suriyeli mülteciler	Durum belirtme
114	Yabancı ülkeleri eleştirenler	Yabancı ülkeler	Durum belirtme
115	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Durum belirtme
116	Siyasetçileri eleştirenler	Siyasetçiler	Öfke
117	Suriyeli mültecileri isteyenler	Suriyeli mülteciler	Sevgi
118	Yayın kuruluşunu eleştirenler	Yayın organı	Durum belirtme
119	Yayın kuruluşunu eleştirenler	Yayın organı	Durum belirtme
120	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Korku
121	Diğer	Diğer	Durum belirtme
122	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Öfke
123	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Öfke
124	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Öfke
125	Yabancı ülkeleri eleştirenler	Yabancı ülkeler	Öfke
126	Suriyeli mültecileri isteyenler	Suriyeli mülteciler	Sevgi

Çizelge 1.2. 14 Aralık 2016 DW Türkçe paylaşım yorumlarının kelime sıklıkları ve oranları

Kelime	Sıklık	% Oranı
terörist	20	7,9
Müslüman	20	7,9
Halep	15	5,9
çocuk	12	4,7
Arap	11	4,3
Pkk	10	4,0
bomba	9	3,6
sığınmacı	8	3,2
vatan	8	3,2
Allah	8	3,2
Avrupa	7	2,8
yalan	7	2,8
polis	6	2,4
Türk	6	2,4
kardeş	6	2,4
cihatçı	6	2,4
İşid	6	2,4
ülkem	6	2,4
sınır	5	2,0
yeter	4	1,6
ekonomi	4	1,6
mülteci	4	1,6
ekmek	4	1,6
Abd	4	1,6
mazlum	4	1,6
toprak	3	1,2
Rusya	3	1,2
savaş	3	1,2
maaş	3	1,2
İran	3	1,2
çete	3	1,2
Alman	3	1,2
Akp	2	0,8
ihanet	2	0,8
günah	2	0,8
şehit	2	0,8
mağdur	2	0,8
vatandaşlık	2	0,8

dilenci	2	0,8
millet	2	0,8
Esad	2	0,8
barış	2	0,8
memleket	1	0,4
Pyd	1	0,4
Daeş	1	0,4
Chp	1	0,4
Mhp	1	0,4
Bağdat	1	0,4
huzur	1	0,4
can güvenliği	1	0,4
bayrak	1	0,4
işgal	1	0,4
zulüm	1	0,4
ırkçı	1	0,4
Toplam	253	100

Çizelge 1.3. 5 Aralık 2017 DW Türkçe haber yorumlarının kategorileştirilmesi

Yorum	Konu	Hedef	Duygu
1	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Öfke
2	Siyasetçileri eleştirenler	Cumhurbaşkanı	Öfke
3	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli aile	Öfke
4	Yabancı ülkeleri eleştirenler	Yabancı ülkeler	Durum belirtme
5	Yayın kuruluşunu eleştirenler	Yayın organı	Durum belirtme
6	Yayın kuruluşunu eleştirenler	Yayın organı	Öfke
7	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli aile	Acıma
8	Yabancı ülkeleri eleştirenler	Yabancı ülkeler	Durum belirtme
9	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli aile	Öfke
10	Yabancı ülkeleri eleştirenler	Yabancı ülkeler	Öfke
11	Yayın kuruluşunu eleştirenler	Yayın organı	Öfke
12	Diğer	Diğer	Kodlama dışı
13	Yayın kuruluşunu eleştirenler	Yayın organı	Öfke
14	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Öfke
15	Yabancı ülkeleri eleştirenler	Yabancı ülkeler	Durum belirtme
16	Siyasetçileri eleştirenler	Cumhurbaşkanı	Öfke
17	Siyasetçileri eleştirenler	Cumhurbaşkanı	Durum belirtme
18	Suriyeli mültecileri isteyenler	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Öfke
19	Siyasetçileri eleştirenler	Cumhurbaşkanı	Durum belirtme
20	Yabancı ülkeleri eleştirenler	Yabancı ülkeler	Öfke
21	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli aile	Öfke
22	Yayın kuruluşunu eleştirenler	Yayın organı	Öfke

23	Siyasetçileri eleştirenler	İktidar partisi	Durum belirtme
24	Yabancı ülkeleri eleştirenler	Yabancı ülkeler	Öfke
25	Diğer	Diğer	Kodlama dışı
26	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Öfke
27	Yabancı ülkeleri eleştirenler	Yabancı ülkeler	Durum belirtme
28	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli aile	Öfke
29	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli aile	Öfke
30	Suriyeli mültecileri isteyenler	Suriyeli mülteciler	Merhamet
31	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli aile	Öfke
32	Yayın kuruluşunu eleştirenler	Yayın organı	Durum belirtme
33	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Öfke
34	Suriyeli mültecileri isteyenler	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Öfke
35	Suriyeli mültecileri isteyenler	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Öfke
36	Diğer	Diğer	Kodlama dışı
37	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Öfke
38	Yayın kuruluşunu eleştirenler	Yayın organı	Öfke
39	Siyasetçileri eleştirenler	Cumhurbaşkanı	Öfke
40	Yabancı ülkeleri eleştirenler	Yabancı ülkeler	Öfke
41	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli aile	Öfke
42	Yabancı ülkeleri eleştirenler	Yabancı ülkeler	Öfke
43	Suriyeli mültecileri isteyenler	Suriyeli mülteciler	Merhamet

Çizelge 1.4. 5 Aralık 2017 DW Türkçe paylaşım yorumlarının kelime sıklıkları ve oranları

Kelime	Sıklık	% Oranı
çocuk	19	20,2
anne	11	11,7
Almanya	8	8,5
Türk	5	5,3
işçi	5	5,3
maaş	5	5,3
doğum kontrol	4	4,3
30 milyar	3	3,2
dilenci	3	3,2
mülteci	3	3,2
Erdoğan	3	3,2
hamile	3	3,2
anne	3	3,2
aç	2	2,1
sınır	2	2,1
Avrupa	2	2,1
memleket	1	1,1
Cumhurbaşkanı	1	1,1
yalan	1	1,1
Arap	1	1,1
vatan haini	1	1,1
Nazi	1	1,1
devlet	1	1,1
üreme	1	1,1
4 milyon	1	1,1
işsiz	1	1,1
sömürü	1	1,1
üniversite	1	1,1
parasız	1	1,1
Toplam	94	100

Çizelge 1.5. 10 Ekim 2018 DW Türkçe paylaşım yorumlarının kategorileştirilmesi

Yorum	Konu	Hedef	Duygu
1	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Öfke
2	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Durum Belirtme
3	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Durum Belirtme
4	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Öfke
5	Suriyeli mültecileri isteyenler	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Sevgi
6	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mültecileri isteyenler	Öfke
7	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Korku
8	Siyasetçileri eleştirenler	Siyasetçiler	Durum Belirtme
9	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Nefret
10	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Nefret
11	Siyasetçileri eleştirenler	Siyasetçiler	Öfke
12	Suriyeli mültecileri isteyenler	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Öfke
13	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mültecileri isteyenler	Nefret
14	Suriyeli mültecileri isteyenler	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Durum Belirtme
15	Suriyeli mültecileri isteyenler	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Nefret
16	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mültecileri isteyenler	Nefret
17	Suriyeli mültecileri isteyenler	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Nefret
18	Suriyeli mültecileri	Suriyeli mültecileri	Nefret

	istemeyenler	isteyenler	
19	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mültecileri isteyenler	Korku
20	Siyasetçileri eleştirenler	Siyasetçiler	Öfke
21	Suriyeli mültecileri isteyenler	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Nefret
22	Siyasetçileri eleştirenler	Siyasetçiler	Korku
23	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Nefret
24	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Nefret
25	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Korku
26	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Korku
27	Siyasetçileri eleştirenler	Siyasetçiler	Durum Belirtme
28	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Durum Belirtme
29	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Nefret
30	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Nefret
31	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Nefret
32	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Nefret
33	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Korku
34	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Öfke
35	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Nefret
36	Siyasetçileri eleştirenler	Siyasetçiler	Korku
37	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Nefret

38	Siyasetçileri eleştirenler	Siyasetçiler	Korku
39	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Nefret
40	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Öfke
41	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Nefret
42	Suriyeli mültecileri isteyenler	Suriyeli mülteciler	Sevgi
43	Suriyeli mültecileri isteyenler	Suriyeli mülteciler	Sevgi
44	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mültecileri isteyenler	Nefret
45	Yabancı ülkeleri eleştirenler	Yabancı ülkeler	Nefret
46	Suriyeli mültecileri isteyenler	Suriyeli mülteciler	Sevgi
47	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Nefret
48	Yabancı ülkeleri eleştirenler	Yabancı ülkeler	Nefret
49	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Nefret
50	Yabancı ülkeleri eleştirenler	Yabancı ülkeler	Nefret
51	Suriyeli mültecileri isteyenler	Suriyeli mülteciler	Durum Belirtme
52	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mültecileri isteyenler	Nefret
53	Suriyeli mültecileri isteyenler	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Öfke
54	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mültecileri isteyenler	Nefret
55	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mültecileri isteyenler	Nefret
56	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mültecileri isteyenler	Nefret
57	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mültecileri isteyenler	Korku
58	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Nefret

59	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Nefret
60	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mültecileri isteyenler	Nefret
61	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mültecileri isteyenler	Nefret
62	Yabancı ülkeleri eleştirenler	Yabancı ülkeler	Nefret
63	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Nefret
64	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Nefret
65	Siyasetçileri eleştirenler	Siyasetçiler	Öfke
66	Siyasetçileri eleştirenler	Siyasetçiler	Öfke
67	Siyasetçileri eleştirenler	Siyasetçiler	Nefret
68	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Korku
69	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Öfke
70	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Korku
71	Siyasetçileri eleştirenler	Siyasetçiler	Öfke
72	Yayın kuruluşunu eleştirenler	Yayın kuruluşu	Öfke
73	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mültecileri isteyenler	Nefret
74	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Öfke
75	Suriyeli mültecileri isteyenler	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Durum Belirtme
76	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mültecileri isteyenler	Nefret
77	Suriyeli mültecileri isteyenler	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Öfke
78	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Öfke
79	Suriyeli mültecileri	Suriyeli mülteciler	Korku

	istemeyenler		
80	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mültecileri isteyenler	Öfke
81	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Korku
82	Siyasetçileri eleştirenler	Siyasetçiler	Öfke
83	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Korku
84	Siyasetçileri eleştirenler	Siyasetçiler	Öfke
85	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Korku
86	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Öfke
87	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Korku
88	Yabancı ülkeleri eleştirenler	Yabancı ülkeler	Nefret
89	Suriyeli mültecileri isteyenler	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Sevgi
90	Siyasetçileri eleştirenler	Siyasetçiler	Nefret
91	Siyasetçileri eleştirenler	Siyasetçiler	Durum Belirtme
92	Siyasetçileri eleştirenler	Siyasetçiler	Nefret
93	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Nefret
94	Yayın kuruluşunu eleştirenler	Yayın kuruluşu	Öfke
95	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Korku
96	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mültecileri isteyenler	Öfke
97	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Korku
98	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mültecileri isteyenler	Korku
99	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Nefret

100	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Korku
101	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mültecileri isteyenler	Nefret
102	Siyasetçileri eleştirenler	Siyasetçiler	Üzgün
103	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Korku
104	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Korku
105	Siyasetçileri eleştirenler	Siyasetçiler	Öfke
106	Siyasetçileri eleştirenler	Siyasetçiler	Öfke
107	Yabancı ülkeleri eleştirenler	Yabancı ülkeler	Nefret
108	Yabancı ülkeleri eleştirenler	Yabancı ülkeler	Öfke
109	Yabancı ülkeleri eleştirenler	Yabancı ülkeler	Öfke
110	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mültecileri isteyenler	Nefret
111	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Nefret
112	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Korku
113	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Korku
114	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Nefret
115	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Korku
116	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Korku
117	Yabancı ülkeleri eleştirenler	Yabancı ülkeler	Nefret
118	Siyasetçileri eleştirenler	Siyasetçiler	Öfke
119	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Nefret
120	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Korku

121	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Korku
122	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Nefret
123	Siyasetçileri eleştirenler	Siyasetçiler	Öfke
124	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Öfke
125	Suriyeli mültecileri isteyenler	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Öfke
126	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Öfke
127	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Korku
128	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Öfke
129	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Öfke
130	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Öfke
131	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Korku
132	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Korku
133	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Nefret
134	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Nefret
135	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Durum Belirtme
136	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Nefret
137	Suriyeli mültecileri isteyenler	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Öfke
138	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Nefret
139	Suriyeli mültecileri	Suriyeli mülteciler	Öfke

	istemeyenler		
140	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Korku
141	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Nefret
142	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Korku
143	Yayın kuruluşunu eleştirenler	Yayın kuruluşu	Öfke
144	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Nefret
145	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Nefret
146	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Korku
147	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mültecileri isteyenler	Öfke
148	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Öfke
149	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Nefret
1450	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Öfke
151	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Öfke
152	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Nefret
153	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Öfke
154	Yabancı ülkeleri eleştirenler	Yabancı ülkeler	Durum Belirtme
155	Suriyeli mültecileri isteyenler	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Öfke
156	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mültecileri isteyenler	Öfke
157	Siyasetçileri eleştirenler	Siyasetçiler	Öfke
158	Siyasetçileri eleştirenler	Siyasetçiler	Öfke

159	Siyasetçileri eleştirenler	Siyasetçiler	Öfke
160	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Nefret
161	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Korku
162	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Nefret
163	Siyasetçileri eleştirenler	Siyasetçiler	Üzgün
164	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Durum Belirtme
165	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Korku
166	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Öfke
167	Yabancı ülkeleri eleştirenler	Yabancı ülkeler	Öfke
168	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Korku
169	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Korku
170	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Korku
171	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Nefret
172	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Öfke
173	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Nefret
174	Siyasetçileri eleştirenler	Siyasetçiler	Öfke
175	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Öfke
176	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Nefret
177	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Öfke
178	Suriyeli mültecileri	Suriyeli mülteciler	Korku

	istemeyenler		
179	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Korku
180	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Nefret
181	Siyasetçileri eleştirenler	Siyasetçiler	Öfke
182	Suriyeli mültecileri isteyenler	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Öfke
183	Suriyeli mültecileri isteyenler	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Öfke
184	Suriyeli mültecileri isteyenler	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Öfke
185	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Nefret
186	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Nefret

Çizelge 1.6. 10 Ekim 2018 DW Türkçe paylaşım yorumlarının kelime sıklıkları ve oranları

Kelime	Sıklık	% Oranı
Arap	38	5,9
ülke	27	4,2
vatan	27	4,2
Müslüman	26	4,0
Türk	24	3,7
hain	21	3,3
AK Parti	19	2,9
nüfus	14	2,2
Allah	13	2,0
çocuk	13	2,0
tecavüzcü	12	1,9
baş belası	12	1,9
dönüş	12	1,9
iç savaş	12	1,9
şehit	12	1,9
millet	11	1,7
gelecek	11	1,7
ırkçılık	10	1,5
BOP	10	1,5
mülteci	9	1,4
Erdoğan	9	1,4
asker	9	1,4
toprak	9	1,4
devlet	9	1,4
kan	8	1,2
tehlike	8	1,2
mazlum	8	1,2
Esad	7	1,1
maaş	7	1,1
Afgan	7	1,1
pislik	6	0,9
İran	6	0,9
komşu	6	0,9
oyun	6	0,9
kaçak	6	0,9
zengin	6	0,9
sınır	5	0,8
zalim	5	0,8
halk	5	0,8
düşman	5	0,8
hırsız	5	0,8

memleket	5	0,8
yabancı	5	0,8
Orta Doğu	5	0,8
Amerika	5	0,8
yobaz	5	0,8
misafir	5	0,8
bayram	5	0,8
vergi	5	0,8
polis	5	0,8
yeter	5	0,8
azınlık	5	0,8
torun	5	0,8
yoksul	5	0,8
sapık	4	0,6
Rusya	4	0,6
plan	4	0,6
zulüm	4	0,6
politika	4	0,6
katil	4	0,6
terörist	4	0,6
İsrail	4	0,6
Kürt	4	0,6
güvenlik	4	0,6
etnik yapı	4	0,6
tehdit	4	0,6
kriz	4	0,6
tacizci	3	0,5
it sürüsü	3	0,5
ekmek	3	0,5
İslam	3	0,5
bölünme	3	0,5
bağnaz	3	0,5
bomba	3	0,5
nargile	3	0,5
görgüsüz	2	0,3
operasyon	2	0,3
teslim	2	0,3
nefret	2	0,3
faşist	2	0,3
mahluk	2	0,3
kaos	2	0,3
korkak	2	0,3
barbar	1	0,2
dilenci	1	0,2

zombi	1	0,2
çeşitlilik	1	0,2
zenginlik	1	0,2
huzur	1	0,2
serseri	1	0,2
hayvan	1	0,2
hastalık	1	0,2
sınavsız	1	0,2
soysuz	1	0,2
bayrak	1	0,2
Pakistan	1	0,2
cahil	1	0,2
Toplam	646	100

Çizelge 1.7. 3 Ocak 2019 DW Türkçe paylaşım yorumlarının kategorileştirilmesi

Yorum	Yayın kuruluşunu eleştirenler	Yayın kuruluşu	Öfke
1	Yayın kuruluşunu eleştirenler	Yayın kuruluşu	Öfke
2	Yayın kuruluşunu eleştirenler	Yayın kuruluşu	Öfke
3	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Öfke
4	Yayın kuruluşunu eleştirenler	Yayın kuruluşu	Öfke
5	Yayın kuruluşunu eleştirenler	Yayın kuruluşu	Öfke
6	Yayın kuruluşunu eleştirenler	Yayın kuruluşu	Öfke
7	Suriyeli mültecileri isteyenler	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Durum belirtme
8	Yayın kuruluşunu eleştirenler	Yayın kuruluşu	Öfke
9	Yayın kuruluşunu eleştirenler	Yayın kuruluşu	Öfke
10	Yayın kuruluşunu eleştirenler	Yayın kuruluşu	Öfke
11	Suriyeli mültecileri	Suriyeli mülteciler	Nefret

	istemeyenler		
12	Yayın kuruluşunu eleştirenler	Yayın kuruluşu	Öfke
13	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Nefret
14	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mültecileri isteyenler	Nefret
15	Yabancı ülkeleri eleştirenler	Almanya	Nefret
16	Yayın kuruluşunu eleştirenler	Yayın kuruluşu	Öfke
17	Yabancı ülkeleri eleştirenler	Almanya	Öfke
18	Yabancı ülkeleri eleştirenler	Almanya	Öfke
19	Suriyeli mültecileri isteyenler	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Öfke
20	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Nefret
21	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Korku
22	Yayın kuruluşunu eleştirenler	Yayın kuruluşu	Öfke
23	Yayın kuruluşunu eleştirenler	Yayın kuruluşu	Öfke
24	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Öfke
25	Yayın kuruluşunu eleştirenler	Yayın kuruluşu	Öfke
26	Yabancı ülkeleri eleştirenler	Avrupa	Öfke
27	Yabancı ülkeleri eleştirenler	Almanya	Öfke
28	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Öfke
29	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Nefret
30	Yabancı ülkeleri eleştirenler	Almanya	Öfke
31	Yabancı ülkeleri eleştirenler	Almanya	Öfke
32	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Nefret
33	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Öfke

34	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Öfke
35	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Öfke
36	Yayın kuruluşunu eleştirenler	Yayın kuruluşu	Öfke
37	Yayın kuruluşunu eleştirenler	Yayın kuruluşu	Öfke
38	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Öfke
39	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Nefret
40	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Öfke
41	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Nefret
42	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Nefret
43	Yayın kuruluşunu eleştirenler	Yayın kuruluşu	Öfke
44	Yayın kuruluşunu eleştirenler	Yayın kuruluşu	Öfke
45	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Nefret
46	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Korku
47	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Nefret
48	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Nefret
49	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Öfke
50	Siyasetçileri eleştirenler	Siyasetçiler	Öfke
51	Yayın kuruluşunu eleştirenler	Yayın kuruluşu	Öfke
52	Yayın kuruluşunu eleştirenler	Yayın kuruluşu	Nefret
53	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Öfke
54	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Nefret

55	Yabancı ülkeleri eleştirenler	Almanya	Öfke
56	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Nefret
57	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Nefret
58	Yabancı ülkeleri eleştirenler	Almanya	Öfke
59	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Öfke
60	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Nefret
61	Yayın kuruluşunu eleştirenler	Yayın kuruluşu	Öfke
62	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Öfke
63	Yayın kuruluşunu eleştirenler	Yayın kuruluşu	Nefret
64	Yabancı ülkeleri eleştirenler	Avrupa	Öfke
65	Siyasetçileri eleştirenler	Siyasetçiler	Korku
66	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Öfke
67	Siyasetçileri eleştirenler	Siyasetçiler	Korku
68	Yayın kuruluşunu eleştirenler	Yayın kuruluşu	Nefret
69	Yabancı ülkeleri eleştirenler	Almanya	Öfke
70	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Nefret
71	Yayın kuruluşunu eleştirenler	Yayın kuruluşu	Öfke
72	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Nefret
73	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Korku
74	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Nefret
75	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Nefret
76	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Nefret

77	Yayın kuruluşunu eleştirenler	Yayın kuruluşu	Nefret
78	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Öfke
79	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Öfke
80	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Öfke
81	Yabancı ülkeleri eleştirenler	Almanya	Öfke
82	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Öfke
83	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Nefret
84	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Öfke
85	Suriyeli mültecileri isteyenler	Suriyeli mülteciler	Sevgi
86	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Öfke
87	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Öfke
88	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Öfke
89	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Öfke
90	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Korku
91	Yabancı ülkeleri eleştirenler	Almanya	Nefret
92	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Öfke
93	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Öfke
94	Yabancı ülkeleri eleştirenler	Avrupa	Öfke
95	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Nefret
96	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Öfke

97	Yayın kuruluşunu eleştirenler	Yayın kuruluşu	Nefret
98	Yabancı ülkeleri eleştirenler	Almanya	Öfke
99	Yabancı ülkeleri eleştirenler	Avrupa/Amerika	Nefret
100	Yabancı ülkeleri eleştirenler	ABD/Orta Doğu	Öfke
101	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Öfke
102	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Nefret
103	Yayın kuruluşunu eleştirenler	Yayın kuruluşu	Öfke
104	Yabancı ülkeleri eleştirenler	Almanya	Öfke
105	Yayın kuruluşunu eleştirenler	Yayın kuruluşu	Nefret
106	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Öfke
107	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Korku
108	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Korku
109	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Nefret
110	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Nefret
111	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Nefret
112	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Nefret
113	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Korku
114	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Öfke
115	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Korku
116	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Öfke
117	Siyasetçileri eleştirenler	Siyasetçiler	Öfke

118	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Öfke
119	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Korku
120	Suriyeli mültecileri isteyenler	Suriyeli mülteciler	Sevgi
121	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Nefret
122	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Öfke
123	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Korku
124	Suriyeli mültecileri isteyenler	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Nefret
125	Yabancı ülkeleri eleştirenler	Arap	Nefret
126	Yabancı ülkeleri eleştirenler	Arap	Nefret
127	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Öfke
128	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Korku
129	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Korku
130	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Korku
131	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Öfke
132	Suriyeli mültecileri isteyenler	Suriyeli mülteciler	Sevgi
133	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Korku
134	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Öfke
135	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Öfke
136	Suriyeli mültecileri isteyenler	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Nefret
137	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Korku

138	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Nefret
139	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Öfke
140	Suriyeli mültecileri isteyenler	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Öfke
141	Yabancı ülkeleri eleştirenler	Arap	Nefret
142	Suriyeli mültecileri isteyenler	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Öfke
143	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Nefret
144	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Nefret
145	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Öfke
146	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Nefret
147	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Nefret
148	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Öfke
149	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mültecileri isteyenler	Nefret
150	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mültecileri isteyenler	Korku
151	Suriyeli mültecileri isteyenler	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Nefret
152	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mültecileri isteyenler	Nefret
153	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mültecileri isteyenler	Öfke
154	Yabancı ülkeleri eleştirenler	Arap	Nefret
155	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Nefret
156	Yabancı ülkeleri eleştirenler	Arap	Nefret

157	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Korku
158	Siyasetçileri eleştirenler	Siyasetçiler	Öfke
159	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Öfke
160	Yabancı ülkeleri eleştirenler	Almanya	Öfke
161	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Öfke
162	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Öfke
163	Siyasetçileri eleştirenler	Siyasetçiler	Öfke
164	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Korku
165	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Korku
166	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Korku
167	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Öfke
168	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Korku
169	Yabancı ülkeleri eleştirenler	Almanya	Öfke
170	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Nefret
171	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Öfke
172	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Nefret
173	Yabancı ülkeleri eleştirenler	Almanya	Öfke
174	Yabancı ülkeleri eleştirenler	Almanya	Nefret
175	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Nefret
176	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Nefret
177	Suriyeli mültecileri	Suriyeli mülteciler	Nefret

	istemeyenler		
178	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mültecileri isteyenler	Nefret
179	Yabancı ülkeleri eleştirenler	Almanya	Öfke
180	Yabancı ülkeleri eleştirenler	Almanya	Öfke
181	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Nefret
182	Yabancı ülkeleri eleştirenler	Avrupa/Amerika	Öfke
183	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mültecileri isteyenler	Öfke
184	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mültecileri isteyenler	Nefret
185	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mültecileri isteyenler	Nefret
186	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mültecileri isteyenler	Nefret
187	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mültecileri isteyenler	Nefret
188	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mültecileri isteyenler	Nefret
189	Suriyeli mültecileri isteyenler	Suriyeli mülteciler	Sevgi
190	Yabancı ülkeleri eleştirenler	Araplar	Öfke
191	Suriyeli mültecileri isteyenler	Suriyeli mülteciler	Durum belirtme
192	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Öfke
193	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Nefret
194	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Nefret
195	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Öfke
196	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Öfke
197	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mültecileri isteyenler	Nefret

198	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mültecileri isteyenler	Nefret
199	Suriyeli mültecileri isteyenler	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Öfke
200	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mültecileri isteyenler	Nefret
201	Suriyeli mültecileri isteyenler	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Öfke
202	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Öfke
203	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Korku
204	Yabancı ülkeleri eleştirenler	Araplar	Nefret
205	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Öfke
206	Yabancı ülkeleri eleştirenler	Araplar	Nefret
207	Yayın kuruluşunu eleştirenler	Yayın kuruluşu	Öfke
208	Suriyeli mültecileri isteyenler	Suriyeli mülteciler	Merhamet
209	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mültecileri isteyenler	Öfke
210	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mültecileri isteyenler	Öfke
211	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Öfke
212	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Öfke
213	Suriyeli mültecileri isteyenler	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Öfke
214	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Korku
215	Suriyeli mültecileri isteyenler	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Öfke
216	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mültecileri isteyenler	Korku
217	Suriyeli mültecileri	Suriyeli mültecileri	Öfke

	istemeyenler	isteyenler	
218	Siyasetçileri eleştirenler	Siyasetçiler	Öfke
219	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Öfke
220	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Nefret
221	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Öfke
222	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Öfke
223	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Öfke
224	Yayın kuruluşunu eleştirenler	Yayın kuruluşu	Öfke
225	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Korku
226	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Öfke
227	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Öfke
228	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Öfke
229	Siyasetçileri eleştirenler	Siyasetçiler	Öfke
230	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Korku
231	Siyasetçileri eleştirenler	Siyasetçiler	Öfke
232	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Nefret
233	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Nefret
234	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Nefret
235	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Nefret
236	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Nefret

237	Yabancı ülkeleri eleştirenler	Arap	Nefret
238	Yabancı ülkeleri eleştirenler	Almanya	Nefret
239	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Korku+Nefret
240	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Nefret
241	Yabancı ülkeleri eleştirenler	Almanya	Öfke
242	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Nefret
243	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Durum belirtme
244	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Öfke
245	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Nefret
246	Yabancı ülkeleri eleştirenler	Almanya	Nefret
247	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Öfke
248	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Nefret
249	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Nefret
250	Siyasetçileri eleştirenler	Siyasetçiler	Öfke
251	Siyasetçileri eleştirenler	Siyasetçiler	Öfke
252	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Nefret
253	Yabancı ülkeleri eleştirenler	Avrupa	Öfke
254	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Nefret
255	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Nefret
256	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Nefret
257	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Nefret

258	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Nefret
259	Suriyeli mültecileri istemeyenler	Suriyeli mülteciler	Nefret
260	DW Türkçe	Kullanıcılar	Durum Belirtme

Çizelge 1.8. 3 Ocak 2019 DW Türkçe paylaşım yorumlarını kelime sıklıkları ve oranları

Kelime	Sıklık	% Oranı
ırkçılık	88	8,5
Türk	48	4,6
Almanya	44	4,2
savaş	43	4,1
ülke	43	4,1
vatan	37	3,6
bayrak	29	2,8
Arap	28	2,7
mülteci	26	2,5
millet	26	2,5
hain	25	2,4
devlet	24	2,3
çocuk	23	2,2
kaçak	23	2,2
tecavüzcü	22	2,1
ÖSO	22	2,1
asker	19	1,8
misafir	17	1,6
vergi	17	1,6

şehit	16	1,5
Ak Parti	16	1,5
mağdur	15	1,4
Esad	14	1,3
Müslüman	14	1,3
terörist	14	1,3
Avrupa	14	1,3
besle	14	1,3
toprak	13	1,3
vatandaşlık	13	1,3
nüfus	11	1,1
tehlike	11	1,1
ABD	10	1,0
Balkanlar	10	1,0
maaş	10	1,0
mazlum	10	1,0
bedava	10	1,0
sığınmacı	9	0,9
Taksim	9	0,9
azınlık	8	0,8
bayram	8	0,8
yeter	8	0,8
ekmek	8	0,8
polis	8	0,8
hırsız	8	0,8
tampon bölge	8	0,8
dilenci	8	0,8
kardeş	7	0,7
sömürü	7	0,7
tatıl	6	0,6
oy	6	0,6
ahlak	6	0,6
zarar	6	0,6
adalet	5	0,5
sınır	5	0,5
cahil	5	0,5
faşist	5	0,5
emperyalist	5	0,5
yobaz	5	0,5
namus	5	0,5
ev sahibi	4	0,4
masum	4	0,4
ulus	4	0,4
bölücü	4	0,4

kurşun	3	0,3
asalak	3	0,3
Nazi	3	0,3
düşman	3	0,3
kan	3	0,3
Kürt	3	0,3
nefret	2	0,2
ihanet	2	0,2
göçmen	2	0,2
zulüm	2	0,2
korkak	2	0,2
sığıntı	1	0,1
serseri	1	0,1
soysuz	1	0,1
sağlık	1	0,1
İsrail	1	0,1
aptal	1	0,1
hayvan	1	0,1
külfet	1	0,1
katil	1	0,1
nankör	1	0,1
yaratık	1	0,1
Mısır	1	0,1
Lübnan	1	0,1
uğursuz	1	0,1
cahil	1	0,1
dindar	1	0,1
şeref	1	0,1
ibne	1	0,1
barbar	1	0,1
bedevi	1	0,1
alçak	1	0,1
Toplam	1039	100

*EK. 2. ANKET FORMU

Lütfen size en uygun cevabı işaretleyiniz.

KİŞİSEL BİLGİLER							
1	Cinsiyetiniz	Erkek ()	Kadın ()				
2	Yaşınız	18-24 ()	25-34 ()	35-44 ()	45-54 ()	55 ve Üstü ()	
3	Öğrenim Durumunuz	Okuma Yazma Biliyor ()	İlkokul Mezunu ()	Ortaokul Mezunu ()	Lise Mezunu ()	Üniversite Mezunu ()	Yüksek Lisans ve Üstü Mezunu
4	Mesleğiniz	Öğrenci ()	Memur ()	Ev Hanımı ()	Özel Sektör ()	İşsiz ()	Diğer ()

5- Günde ortalama kaç saat İnternet'e giriyorsunuz?

- 1-2 saat ()
 2-3 saat ()
 3-4 saat ()
 4-5 saat ()
 5 saatten fazla ()

6- İnternet ile ilgili bilgi seviyenizi nasıl tanımlarsınız?

- Çok İyi Biliyorum ()
 İyi Derecede Biliyorum ()
 İlgiliyim Ancak Yeterli Bilgim Yok ()
 Çok Az Bilgiliyim ()

7- Facebook kullanıyor musunuz?

- Evet ()
 Hayır () (Cevabınız hayır ise ankete devam etmeyiniz)

8- Facebook'a ne zaman kayıt oldunuz?

- 1 yıldan az ()
 1 yıl önce ()
 2 yıl önce ()
 3 yıl önce ()
 3 yıldan fazla ()

9 – Facebook'a ne kadar sıklıkla giriş yapıyorsunuz?

- Haftada bir / birkaç kez ()
 Günde bir / birkaç kez ()
 Günde birkaç kezden fazla ()

10 – Tahmini olarak Facebook'ta ne kadar zaman geçiriyorsunuz?

- 0 – 1 saat ()

- 1 – 2 saat ()
 2 – 3 saat ()
 3 saatten fazla ()

Aşağıda Facebook kullanımına yönelik ifadeler bulunmaktadır. Lütfen aşağıdaki ifadelere bakarak, “Kesinlikle katılmıyorum”, “Katılmıyorum”, “Kararsızım” “Katılıyorum” ve “Kesinlikle Katılıyorum” seçeneklerinden kendinize en yakın olanı işaretleyiniz.

SORU NO	Facebook Kullanım Motivasyonları	Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum
11	Facebook kendimi istediğim gibi ifade etme ortamı sağlıyor	()	()	()	()	()
11	Facebook içimi dökerek rahatlamamı sağlıyor	()	()	()	()	()
12	Facebook, hislerimi rahatça ifade edebilmem için fırsat sağlıyor.	()	()	()	()	()
13	Facebook başkalarının hislerini anlamamı sağlıyor	()	()	()	()	()
14	Facebook “gruplar” ve “sayfalar” ile bana benzeyen insanları bulmamı sağlıyor.	()	()	()	()	()
15	Facebook stres atmamı sağlıyor	()	()	()	()	()
SORU NO	Facebook’taki Paylaşımların Duygu Yönü	Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum
16	Facebook’ta arkadaşımın yaptığı üzücü bir paylaşımдан etkilenirim.	()	()	()	()	()
17	Paylaştıklarımı kimse beğenmezse kendimi kötü hissederim.	()	()	()	()	()
18	Paylaşımına gelen yorum hoşuma gitmezse silebilirim.	()	()	()	()	()
19	Facebook’ta gördüğüm üzücü haberlerden etkilenirim.	()	()	()	()	()
20	Facebook’ta paylaşılan mutlu içerikler benim de mutlu olmamı sağlar.	()	()	()	()	()
SORU NO	Facebook’ta Ortak Bir Duygu Dili Olarak Emoji Kullanımı	Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum
21	Facebook’ta emoji kullanmak kendimi daha iyi ifade etmemi sağlar.	()	()	()	()	()
22	Facebook’ta çoğu zaman yazı yazmak yerine emoji kullanmayı tercih ederim.	()	()	()	()	()

23	Facebook'taki emojiilerin anlamı açıktır.	()	()	()	()	()	
24	Emojiyi anlatmak istediğim duyguya en uygun olacak şekilde seçerim.	()	()	()	()	()	
25	Facebook'ta iletişime kapalı olduğumda emoji kullanırım.	()	()	()	()	()	

SORU NO	Facebook'ta Suriyeli mülteciler hakkındaki paylaşımlara verilen duygusal tepkiler	Kesinlikle Katlıyorum	Katlıyorum	Kararsızım	Katılmıyorum	Kesinlikle Katılmıyorum	
26	Suriyeliler gelmeden önce onlarla ilgili herhangi bir bilgim yoktu.	()	()	()	()	()	
27	Suriyeliler'in zor durumda olduklarına inanıyorum.	()	()	()	()	()	
28	Suriyeliler'in ülkelerine dönmek için önlerinde hiçbir engel yok.	()	()	()	()	()	
39	Suriyeliler'in ülkemizden gitmelerini istiyorum.	()	()	()	()	()	
30	Suriyeliler ile ilgili düşüncelerimi Facebook'ta rahatça paylaşıyorum.	()	()	()	()	()	
31	Facebook'ta Suriyeliler ile ilgili yapılan paylaşımları okurum.	()	()	()	()	()	
32	Facebook'ta Suriyeliler ile ilgili paylaşılan şeyler doğrudur.	()	()	()	()	()	
33	Suriyeliler nedeniyle Facebook'ta bazı kişilerle tartıştığım olmuştur.	()	()	()	()	()	
34	Facebook'ta Suriyeliler'i destekleyen kişileri görmek beni öfkeliyor.	()	()	()	()	()	
35	Facebook'ta Suriyeliler'i destekleyen paylaşımlar yapmıyorum.	()	()	()	()	()	
36	Suriyeliler ile ilgili eklemek istedikleriniz varsa aşağıya yazabilirsiniz.						
	İmajlar ve Emojiler						
37	Fotoğrafa bakınca hissettiğiniz duyguyu "en iyi" tanımlayan emojiyi seçiniz.						

							
38	Fotoğrafa bakınca hissettiğiniz duyguyu "en iyi" tanımlayan emojiyi seçiniz. 						
39	Fotoğrafa bakınca hissettiğiniz duyguyu "en iyi" tanımlayan emojiyi seçiniz. 						
40	Fotoğrafa bakınca hissettiğiniz duyguyu "en iyi" tanımlayan emojiyi seçiniz.						

						
41	Fotoğrafa bakınca hissettiğiniz duyguyu "en iyi" tanımlayan emojiyi seçiniz. 					
42	Fotoğrafa bakınca hissettiğiniz duyguyu "en iyi" tanımlayan emojiyi seçiniz. 					
43	Fotoğrafa bakınca hissettiğiniz duyguyu "en iyi" tanımlayan emojiyi seçiniz.					

							
44	Fotoğrafa bakınca hissettiğiniz duyguyu "en iyi" tanımlayan emojiyi seçiniz. 						
45	Fotoğrafa bakınca hissettiğiniz duyguyu "en iyi" tanımlayan emojiyi seçiniz. 						
46	Fotoğrafa bakınca hissettiğiniz duyguyu "en iyi" tanımlayan emojiyi seçiniz.						

							
47	Fotoğrafa bakınca hissettiğiniz duyguyu "en iyi" tanımlayan emojiyi seçiniz. 						

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, adı : KOÇAK KURT, Şeyda
Uyruğu : T.C.
Doğum tarihi ve yeri : 1985/İstanbul
Telefon : 0 (535) 9524317
e-mail : seydak@gmail.com

Eğitim

Derece	Eğitim Birimi	Mezuniyet Tarihi
Doktora	Gazi Üniversitesi / Gazetecilik	Devam ediyor
Yüksek lisans	Hacettepe Üniversitesi / Sosyoloji	2010
Lisans	Ankara Üniversitesi / Gazetecilik	2008
Lise	Aydın Doğan Anadolu İletişim Lisesi	2003

İş Deneyimi

Yıl	Yer	Görev
2012-Halen	Gazi Üniversitesi	Araştırma Görevlisi

Yabancı Dil

İngilizce

GAZİLİ OLMAK AYRICALIKTIR..

